

**Ada
Vidovič Muha**

Ada Vidovič Muha

Iz ZGODOVINE SLOVENSKEGA BESEDOTVORJA

Univerza v Ljubljani
**FILOZOFSKA
FAKULTETA**

IZ ZGODOVINE SLOVENSKEGA BESEDOTVORJA

Avtorica: Ada Vidovič Muha

Recenzentki: Andreja Žele, Irena Orel

Tehnično urejanje: Jure Preglau

Prelom: Aleš Cimprič

Fotografija avtorice na zavihku: Polona Potrč, 2011

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License. / To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete

Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete

Oblikovna zasnova zbirke: Lavoslava Benčič

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.

Ljubljana, 2019

Prva izdaja

Naklada: 200

Cena: 19,90 EUR

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>

DOI: 10.4312/9789610601906

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga

COBISS.SI-ID=299633408

ISBN 978-961-06-0185-2

E-knjiga

COBISS.SI-ID=299646976

ISBN 978-961-06-0190-6 (pdf)

Kazalo vsebine

I	Uvodna poglavja	7
1	Namen dela	7
2	Metodologija obravnave	7
3	Gradivni viri	8
II	Temeljne besedotvorne postaje	13
1	Obdobje slovensko-nemške normativne protistave	13
2	Oblikoslovno-pomensko (analitično) obdobje	19
2.1	Franc Miklošič – prvine strukturalnofunkcijskega besedotvorja	20
2.1.1	Sinhrona delitvena merila	20
2.1.2	Diahrona utemeljevalna merila	22
2.1.3	Pregled Miklošičevih oblikoslovno-pomenskih skupin sklopov in zložen	23
2.1.4	Normativna uveljavitev Miklošičevih sinhronih in diahronih meril	26
2.1.4.1	Fran Levstik – poudarek na trdnosti morfemskih razmerij	26
2.1.4.2	Rudolf Perušek – tvorbeno normativnost	31
2.2	Anton Breznik — pojav skladenjskih meril	34
2.3	Anton Bajec – merilo jezikovnega čuta	38
3	Skladenjskopomensko (sintetično) obdobje	42
III	Besedotvorna razčlenitev gradiva	47
IIIa	Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih	47
IIIb	Zgradba tvorjenk v Trubarjevi Cerkovni ordningi	63
1	Glagolske tvorjenke	65
2	Neglagolske tvorjenke	81
IIIc	Zgradba tvorjenk v Kastelec-Vorenčevem slovarju	113
1	Glagolske tvorjenke	115
2	Neglagolske tvorjenke	132
IIIč	Tipologija slovenskih ustreznih nemških zloženkam v Gutsmanovem slovarju	159
IIIId	Besedotvorna tipologija »novoslovenskega« gradiva pri Miklošiču	181

IV Povzetek	205
V Summary	215
VI Literatura	225
VII Imensko kazalo	234
VIII Stvarno kazalo	239

Nataši in Ani
za nepozabna doživetja na dolgem skupnem potovanju

Nastajanje knjige je spodbudno spremljala kolegica Andreja Žele, za prevod *Povzetka* v angleščino pa je poskrbela kolegica Tatjana Marvin – hvala obema.

Zahvaljujem se tudi Znanstveni založbi Filozofske fakultete za natis, posebej Juretu Preglauu za oblikovanje knjige in zgledno sodelovanje.

I UVODNA POGLAVJA

1 Namen dela

Analiza temeljnih segmentov zgodovine slovenskega besedotvorja je poskus preveriti z vidika sodobne, iz skladnje izhajajoče besedotvorne teorije njene konstitutivne prvine, se pravi število in vrsto besedotvornih postopkov in besedotvornih pomenov. Za eno in drugo področje je potrebno ugotoviti tako nabor in izrazno podobo kot pomenske lastnosti gradnikov besedotvorja, se pravi motivirajočih besed in obrazilnih morfemov.

Predstavitev razvoja besedotvorja kot ene izmed treh temeljnih poimevalnih možnosti jezika – poleg besedotvorja, kot vemo, gre še za pomenotvorje in tvorjenje uslovarjenih, stalnih besednih zvez – skuša slediti strnjenosti funkcijskega razvoja slovenščine od predknjižne, imenovane tudi kulturna slovenščina, v različne razvojne faze slovenskega knjižnega jezika.

2 Metodologija obravnave

Besedotvorna analiza izhaja iz metodologije, ki temelji na pojmovanju jezika kot posebnega sistema pomensko-strukturnih povezav hierarhično urejenih enot z odprtimi pretvorbena-tvorbenimi prehodmi. Tako je mogoče vzpostaviti metodološko izhodišče, ki temelji na skladenjsko-morfemskem pretvorbena-tvorbenem razmerju na ravni besedotvornega pomena in besedotvornega postopka, se pravi nastajanja besedotvornih vrst (Vidovič Muha, 1988; ²2018').

Tovrstna metodologija omogoča delitev vsega napisanega o slovenskih tvorjenkah, npr. v slovnica, monografijah, razpravah, nekako na tri obdobja: prvo temelji na eksplicitno *normativnem* vidiku, kjer gre zlasti za razmerje slovenščina glede na nemščino, drugi dve pa na metodološkem pristopu, ki bi ga zelo splošno lahko označili kot *opisnoanalitični* glede na *pretvorbena-tvorbeni skladenjskosintetični*.

3 Gradivni viri

Monografija je nastala na podlagi večplastnih gradivnih virov. Gre za razčlenitev tvorjenk iz izbranih reprezentativnih zgodovinskih besedil in slovarjev. Razčlenjene so tudi razprave, ki posredujejo stopnjo razvoja jezikoslovja na Slovenskem, znotraj tega pa neposredno ali posredno tudi besedotvornih vprašanj.

3.1

V skladu z zgodovinskorazvojno zasnovano dela je bilo za obdobje slovenskega kulturnega jezika vzeto v analizo reprezentančno besedilo *Brižinski spomeniki*, za 16. stoletje, za čas oblikovanja stilotvorne funkcije jezika kot temeljne prvine knjižnosti, pa z dvema razpravama vzorčno besedilo strokovnega jezika – Trubarjeva *Cerkovna ordninga*.

3.2

Dolgo obdobje od konca 16. oz. začetka 17. pa nekako do srede 19. stoletja, ko se z Zedinjeno Slovenijo manifestira slovenski politični program – jezik začne privzemati državotvorno (nacionalno) vlogo – je analizirano gradivo dveh slovarjev, in sicer z dvema razpravama obrnjena slovensko-latinska varianta *Kastelec-Vorenčevega rokopisnega slovarja*¹ in z eno razpravo *Gutsmanov nemško-slovenski slovar* (1789).

3.2.1

Na odločitev za izbiro prav teh slovarjev sta vplivali dve različni okoliščini: v zvezi s Kastelec-Vorenčevim slovarjem dragoceno delo, ki ga je opravil z obrnjeno varianto iz latinsko-slovenske v slovensko-latinsko J. Stabej, dragoceno ne samo z jezikoslovnega, ampak tudi s kulturološkega vidika. V zvezi z Gutsmanovim slovarjem je bila odločilna poglobljena analiza tega slovarja E. Prunča (1979, 209–267). V veliki meri mu je uspelo vrednotiti verodostojnost tega dela s sposobnostjo

1 Jože Stabej, 1997: Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec - Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1608–1710), www.fran.si, dostop dd. mm. llll

avtorja presegati lastno ideološko usmerjenost in posredovati realnost življenja jezika. Tudi zato je bilo upravičeno pričakovati, da bo jezikovni izraz v Gutsmanovem slovarju odseval jezikovno realnost.

Dolgoživost kritičnega razmerja med nemščino in slovenščino, na besedotvorni ravni razmerja med zlaganjem, značilnim za nemščino, in izpeljevanjem, značilnim za slovenščino, zasluži analizo, ki ni samo površinska, ampak temelji na dveh različno strukturiranih svetovih, ki se eksplicirata v dveh zelo različnih besedotvornih vrstah. Na podlagi analize Gutsmanovega nemško-slovenskega slovarja je bil v posebni razpravi izdelan poskus kontrastivne tipologije slovenskih ustreznih nemškim zloženkam.

3.2.2

Za analizo besedotvornega gradiva, posebej tudi izpeljavnega, je bila dragocena Miklošičeva monografija *Osnovotvorje² – Stammbildungslehre* (1875), četrta knjiga njegove *Primerjalne slovnice slovanskih jezikov – Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*, v kateri je predstavljeno in tipološko z naborom in pomensko analizo obrazil tudi (novo)slovensko gradivo. Izpostavljeno je dejstvo, da svojo besedotvorno analizo gradi Miklošič tudi na strukturalno funkcionalističnem pristopu.

Miklošičevo besedotvorje je razčlenjeno v dveh razpravah: v prvi so izpostavljena zlasti merila, ki določajo besedotvorne vrste s poudarkom na zloženkah kot tistih tvorjenkah, ki eksplicitno povezujejo besedotvorno (sintagmatsko) morfematiko s segmenti skladnje, v drugi pa gre za analizo besedotvorne problematike nasploh.

3.2.3

Za celovito razumevanje razvojne poti slovenskega besedotvorja manjka razčlenitev za prvo polovico 19. stoletja celonarodno povezovalni

2 Osnova je del pregibne besede pred končnico (SS 1976, 197) – natančno to, s čimer se Miklošič v 4. knjigi svoje *Primerjalne slovnice* ukvarja. Deblotvorje kot kalkiran prevod v tem smislu manj ustreza denotatu.

Murkov slovar (1833), zlasti pa Pleteršnikov slovensko-nemški (1894–1895), za katerega je bila v dveh razpravah na podlagi konceptualne primerjave s *Slovarjem slovenskega knjižnega jezika* že ugotovljena aktualnost temeljnih leksikografskih načel (Vidovič Muha 1995). Ob tej priložnosti naj jih samo na kratko povzamemo:

- dokumentiranost gradiva svojega časa, ki je ustrezalo konceptu slovarja,
- nabor in razlaga terminološkega gradiva, ki je nastajala po posvetu z vzpostavljeno skupino terminoloških svetovalcev,
- do določene mere realizacija temeljnega leksikografskega načela vzpostavitve mreže medleksemskih pomenskih razmerij, se pravi sopomenskih, protipomenskih, nad- in podpomenskih povezav,
- do določene mere zajetost jezikovnosistemske leksemске stilistike.

Kakor je bilo že večkrat zapisano, je Pleteršnikov slovar pomenil na koncu 19. stoletja ustalitev norme slovenskega knjižnega jezika, saj je bil tudi na formalni ravni temeljna podlaga za Levčev pravopis. Kot tak bi bil znotraj poimenovalnega (leksemскеga) nabora za nas posebej zanimiv popis besedotvornega gradiva, iz katerega bi bila razvidna obrazilna morfematika z obeh vidikov – tako besedotvornovrstnega in besedotvornopomenskega kot tudi s pragmatičnega knjižnonormativnega; druga polovica 19. stoletja je namreč čas dinamičnega razvoja slovenske jezikovnosistemske stilistike tako na ravni umetnostnega jezika kot tudi strokovnega in publicističnega – učbeniki in strokovna besedila, ne nazadnje Cigaletov slovar strokovnega izrazja; gradnik zlasti slednjih dveh zvrsti je prav leksika, se pravi tudi tvorjenke.

Pri vrednotenju Pleteršnikovega slovarja je temeljnega pomena dejstvo, da gre za prvi slovar, ki je z izhodiščem v slovenščini popisal in dokumentiral pojmovni svet slovenščine takratnega časa; temu gradivu je poiskal nemške ustreznice. Tako je verjetno nenačrtno vzpostavil tudi možnost neposredne kognitivne primerjave dveh svetov – slovenskega in nemškega. Tovrstne analize ni doslej opravil še nihče, čeprav bi bila prav z vidika primerjave enega in drugega – slovenskega in nemškega, s svojo pričakovano pojmovno različnostjo lahko zelo zanimiva.

3.3

Z normativnega vidika, ki se vrašča, kot rečeno, v poimenovalnost in s tem tudi besedotvornost, zasluži posebno pozornost Levstikova razprava *Napake slovenskega pisanja* s srede 19. stoletja (1858), ki ji je v celoti sledila Peruškova (1890); obema, Levstikovi in Peruškovi sta namenjeni posebni razčlenitvi. Levstikova se nanaša na medmorfemska, se pravi znotrajbesedna razmerja, gre torej za besedotvorna vprašanja zlasti zloženk, in na medbesedna razmerja, kjer gre za vprašanja skladnje.

Z interpretacijo obeh vidikov je Levstik vnesel v slovenski prostor za 19. stoletje evropsko aktualno humboldtovo razumevanje različnosti jezikov kot odseva kognitivne (spoznavne) različnosti »videnja« sveta. S tem se je preneslo tudi razumevanje kalkiranja s pasivne površinske prevodne interpretacije na interpretacijo vsebine, ki izhaja iz dejstva, da se pri kalkiranju v jeziku prejemniku ohranja pomenskoestavinski (semski) nabor in strukture izvirnega jezika oz. jezika dajalca. V bistvu gre za predstavno prekrivnost dveh ali več jezikov – v našem primeru seveda slovenskega in nemškega.

Breznikova besedotvorna analiza zloženk iz 1944. leta velja za začetek skladenjskega razumevanja tvorjenk na Slovenskem. S tem, da je v besedotvorno analizo zloženk pritegnil znotrajstavčna razmerja, prisojanje, vezavo in primik, in jih kot taka prepoznal v strukturi zloženskih tvorjenk, je smiselno povezal dve temeljni konstitutivni sestavini jezika – skladnjo in morfematiko ter tako dokazal strukturno identičnost medmorfemskih in medbesednih (znotrajstavčnih) razmerij. Iz tega spoznanja izhaja dejstvo, da je jezik smiselno povezana celota, ločljiva samo metajezikovno. Breznikova razprava uvršča slovensko jezikoslovno misel v evropski okvir.

Bajec v svojem *Besedotvorju slovenskega jezika II* (1950, 1952, 1959) ni sledil vzpostavljenemu razmerju med skladnjo in obrazilno morfematiko. V tem smislu pomeni njegovo delo odmik od Breznikovega poskusa vzpostavitve celovitosti razumevanja jezikovnega fenomena.

4

Naj povzamemo: monografija *Iz zgodovine slovenskega besedotvorja* prinaša obsežnejše uvodno poglavje *Pregled temeljnih besedotvornih postaj* s strnjeno predstavitvijo besedotvorne problematike po posameznih reprezentativnih obdobjih. Sledi mu pet razprav z besedotvornimi analizami *Brižinskih spomenikov*, *Cerkovne ordninge* – združeni sta izvorno dve razpravi, prav tako združuje dve razpravi analiza *Kastelec-Vorenčevega slovarja*, sledi analiza *Gutsmanovega slovarja*, *Miklošičeve Primerjalne slovnice*, in sicer IV. dela *slovanskih jezikov – Osnovotvorje*; v krovnem poglavju o *temeljnih besedotvornih postajah* je analizirana še Miklošičeva predstavitev neizpeljavnih besedotvornih vrst – zlasti zlaganja in sklapljanja.

II TEMELJNE BESEDOTVORNE POSTAJE

Med omenjenimi tremi zaporednimi obdobji raziskovanja besedotvornih vprašanj je veliko prepletенosti, stroga ločnica med njimi je nemogoča, pa vendarle lahko rečemo, da jih zaznamuje prepoznavna karakteristika, ki smo jo skušali strniti v naslovih temah.

Eksplicitno *normativni vidik*, ki mu je posvečeno posebno poglavje, se osredinja predvsem na zložensko besedotvorno vrsto kot tisto, ki ji je prav z normativnega vidika slovenščine glede na nemščino zlasti v starejših slovenskih slovnicaх in besedotvornih razpravah namenjena posebna pozornost.³ – Tovrstna normativnost, kot rečeno, je do določene mere vraščena tudi v metodološki pristop, imenovali smo ga zelo posplošeno (*opisno*) *analitični*, zaznamovala pa je tudi celo 19. stoletje in v segmentih segal v 20.

1 Obdobje slovensko-nemške normativne protistave⁴

Začenja se približno z Vodnikovo slovnico (1811) in traja do Miklošičeve *Primerjalne slovnice slovanskih jezikov* oz. do njenega četrtega, besedotvornega dela – *Osnovotvorje (Stammbildungslehre)* (1875). Če sklepamo iz obravnavanja zloženk v Levstikovih *Napakah slovenskega pisanja* (1858), pa je konec prvega obdobja vezan

3 Z zlaganjem se je z vidika primerjalnega jezikoslovja ukvarjal tudi češki jezikoslovec V. Skalička. V svoji tipologiji jezikov mu je tudi ta besedotvorni postopek služil kot razločevalni v zvezi s kitajščino in »drugimi vzhodnoazijskimi jeziki«, med evropskimi pa ga je vezal zlasti na grščino, madžarščino, finščino, tudi nemščino, manj na druge germanske jezike (2004, 479). Kot pomembno dejstvo avtor izpostavlja prisotnost različnih značilnosti (karakteristik) v posameznih jezikih, tipološko vrednost pa jim lahko daje le tista lastnost, ki je količinsko prevladujoča. Zlaganje je v slovanskih jezikih sicer prisotno, vendar ne kot značilni poimenovalni postopek; v tem smislu ga zaznava tudi v češčini.

4 *Obdobje slovensko-nemške normativne protistave* in naslednje poglavje *Oblikoslovnopomensko analitično obdobje* je v nekoliko razširjeni obliki objavljeno v *Slovenskem skladenjskem besedotvorju* iste avtorice (1988; ²2018); na novo pa je napisano poglavje o skladenjskopomenskem (sintetičnem) obdobju.

pravzaprav že na Miklošičeva predavanja na dunajski stolici za slovenske jezike.⁵

Že v tej prvi fazi je besedotvorje omejeno na dve besedotvorni vrsti – izpeljevanje in zlaganje; ta temeljna členitev se ohranja tako rekoč skozi vse 19. stol., vsaj posredno do uvlejitve t. i. skladenjskega besedotvorja. Z vidika sodobnega razumevanja zlasti obrazilne morfematike preseneča, da so med zloženske uvrščene tudi tvorjenke s samo predponskim obrazilom, t. i. sestavljenke.⁶ – Morfemska razgibanost zloženske besedotvorne vrste pa tudi večkrat problematična normativna stičnosti zlagalne besedotvorne vrste z nemščino, kjer je zlaganje dominantni besedotvorni postopek, upravičuje natančnejši vpogled v besedotvorne lastnosti zlaganja.

Zaradi obsežnosti in raznovrstnosti primerov, pa tudi zaradi poskusa normativnega definiranja zlagalne besedotvorne vrste z vidika strukturnih posebnosti zloženk, se bomo pri analizi sklicevali na Dajnko (1824) in Metelkovo slovnico (1825), deloma pa na Vodnikovo (1811). Iz primerov, navedenih v teh slovnica, se vidi, da so med zloženske uvrščene vse tiste tvorjenke, ki niso nastale samo s priponskimi obrazili, torej tudi sestavljenke, tip *pri-nesti*, tvorjenke iz predložne zveze, tip *pod-voz-je*, in sklopi, tip *se-ve-da*.

1.1

Za obravnavanje besedotvorja sploh, posebej pa še zloženk, je v tem prvem obdobju značilno neobvladanje ali površno obvladanje besedotvorne morfematike. Pojem besede je enačen s korenkim morfemom oziroma s prisotnostjo tega morfema v kakršnikoli morfemski zvezi. Tako pravi Dajnko v svoji slovnici: »Jeder einzelne Laut, wie s', z', v', jede Sylbe, wie o, pa, pra, raz, se, so, ze, zo, jedes ganze Word,

5 Znan je Miklošičev jezikoslovni vpliv na F. Levstika; Miklošič ga je tudi spodbujal k pisanju slovarja. O tem gl. npr. A. Slodnjak (1956, 383–396), K. Sturm Schnabl (1991, 74–75), A. Vidovič Muha (²2018, 130–134); Levstik naj bi bil spomladi 1855 v stiku z Miklošičevimi predavanji (Jakopin 1981, 163–171).

6 Namreč tako kot za priponske morfeme velja tudi za predpanske predvidljivost pomena: priponski (nemodifikacijski) morfem je pretvorba katere izmed prvin propozicije stavčne povedi, predponski morfem pa je pretvorba krajevnega prislova s pomenom antropocentrične razmestitve v prostoru (Vidovič Muha npr. 2009a).

wie pol, sred, u. s. f. *die mit einem Worte* (podč. A. M.) von vorne verbunden werden, bilden eine wahre Zusammensetzung« (74). Primeri, ki jih navaja med samostalniškimi zloženkami, so med drugim tudi: *brezotrokinja*, *brezdelnik* – izpeljanke iz tvorjenk iz predložne zveze (tisti, ki je brezdel-ni), *mimohodnik*, *nesrěča* – sestavljenke, *polnočnica*, *golobradec* – izpeljanki iz zloženek, poleg ustreznih primerov kot *staroverec*, *lidomorec*, *vnebostop*, *prosomlatec*, *vodopivec*, ali med pridevniškimi zloženkami primeri s števnikami v podstavi – *triletni*, *deseteronožni*, *pervorojen*, pa tudi drugi – *kervotočni*, *staroverni*, *dobrovoljni*, *lahkomiselni*.

Normativnost slovenskih zloženek izhaja v veliki meri vse do Miklošiča, kot rečeno, iz kontrastivnega razmerja z nemškimi zloženkami, kjer je izbira nemščine v smislu pogostnosti in sistemske raznolikosti skladenjske podstave temeljni besedotvorni postopek (Fleischer 1971), v slovenščini nadomestljiv z izpeljavo ali besedno zvezo. (Gl. dalje pogl. o Levstiku, sicer Vidovič Muha 1988.)

1.2

Ta dejstva so pravzaprav lepo vidna že v Vodnikovi slovnici. Če lahko sklepamo iz njenih sicer maloštevilnih primerov, so zloženke v slovenščini nezamenljive le, če so iz

- (a) glagolske podstave, npr. *vodotozh*, ter
- (b) pridevniške zloženke iz t. i. kakovostnega rodilnika, npr. *zhernolâf*, *trinog*.

V vseh drugih primerih predlaga Vodnik zamenjavo zlaganja v nemščini z izpeljavo v slovenščini, npr. *velikanòg* – *nogàzh*, ali pa s pridevniško oziroma samostalniško besedno zvezo: *hishne vrâta*, *rojen lift*, *kup fena*, *delo na rokah al rozhno délo* (148).

Gre za temeljni zametek normativne kontrastivne tipologije, ki izhaja iz poznavanja strukturnih lastnosti jezika; normativno merilo sprejemljivosti zloženek za slovenski besedotvorni sistem temelji na besednovrstnem izvoru zloženek. Iz njega je skoraj petdeset let kasneje izhajal Levstik, ko je gradil svojo razpravo *Napake slovenskega pisanja*.

1.3

Kar se tiče normativnosti, ostajata Dajnkova in Metelkova slovnica v enakih okvirih. Gradivo je v Metelkovi slovnici veliko obsežnejše in ločeno s protistavnega slovensko-nemškega normativnega izhodišča vsaj v grobem na tri skupine:

zložensko besedotvorno vrsto ohranja v slovenščini v glavnem v enakih primerih kot Vodnik. Kot poseben tip izglagolskih zloženk obravnava primere kot *Vladislav*, *Vratislav*, *Vladimir*, pa tudi *tresorepka*, *sərborīten*, *vərtoglāv*,⁷ ki jih veže predvsem na osebna imena ter vzdevke (70). Ker pa ne ločuje zloženk od izpeljank iz zloženk, navaja primere kot *beloglāvəc* (← tisti, ki je beloglav), *gologlāvəc*, *tərdovrátnək* med samostalniškimi zloženkami (69).

Nadalje pravi, da »nemške zloženske nadomeščajo Kranjci s (a) posameznimi samostalniki, (b) posameznimi pridevniki, s spremembo določujoče besede v pridevnik, natančneje izpridevniški samostalnik in (c) z opisom« (70).

Primeri zloženk pod

- (a) so zamenljivi z izpeljankami ali sploh netvorjenkarni: *Morgensstern* – *danica*, *Kaufmanu* – *kupəc*, *Salzfass* – *solnica*; *Goldschmid* – *zlatár*, *Tischtuch* – *pərt*, *Dachfenster* – *lina* idr. Posebej,
- (b) navaja primere, ko ima nemška zloženska slovenski ustreznik v konverznem izpridevniškem samostalniku: *Mannsbild* – *moške*, *Hausgenosse* – *hišnə*, *Weibsbild* – *ženska*, *Zimmermensch* – *hišna*, *Kuchelmensch* – *kuhnəska*, *Bösewicht* – *hude*, *hudír*;
- (c) in d) predstavlja primere, ko so nemške zloženske nadomestljive z besedno zvezo, in sicer s pridevniškim ali podstavnopridevniškim prilastkom: *Hausbrot* – *domač krəh*, *Meerwasser* – *morska voda*, *Fuchsschwanz* – *lašičji rep*, *Kreuzweg* – *križev pot*, *Kalbfleisch* – *telečje mesó*, *Hausschlüssel* – *ključ od hiše*, *Mehlspeise* – *jed iz moke*, tudi *močnata jéd*, ne pa *mokojed*, *Reitpferd* – *konj za jéžo* idr. (70).

⁷ Greer za zloženske z nepričakovano razvrstitvijo določujočega in določanega dela – glagolski koren pred imenskim, tip *tres-o-rep-ka* : **rep-o-tres-ka*.

V predmiklošičevski dobi je besedotvorje v Metelkovi slovnici izjemno. Samo za potrditev te misli se ustavimo ob njegovem modernem jezikoslovnem spoznanju o odvisnosti razvrstitve priponskih obrazil od pomena podstave. Pravi npr., da se s (priponskimi obrazili) »ji ja je« delajo pridevniki »iz občnih imen živih stvari, posebno živali« (78), tako je *božji* iz *bog*, *otróčji* iz *otrok*, *vražji* iz *vrág*. »Ta oblika ustreza rodilniku drugih jezikov: *sin božji Sohn Gottes*; ali določujoči besedi v nemških zloženkah: *riba: ribja kost, Fischgräte; krava: kravje mléko, Kuhmilch; jelen: jelenji rog, Hirschhorn; kure: kurje oko, Hühnerauge*« idr. (78). Pri omenjeni podstavi dopušča razvrstitev tudi drugih obrazil kot *ov: médvéd - medvédova koža, Bärenhaut; slon - slonova kost, Elfenbein* idr.; *ovsk: vol - volóvsk vóz, ein Ochsenwagen; osal - oslov-ske ušesa, Eselsohren* idr.; *sk: konj - kónjska opráva, Pferdegeschirr; žavina - žávinska réja, Viehzucht; sváne - svánsk hlév, Schweinstall* (79).

Iz primerov in iz ponovnega navajanja priponskega obrazila *-ov* je mogoče sklepati, da ga razvršča tudi na podstavo iz (samostalniških) poimenovanj drevja, npr. »/.../ *boróv kiefern, von bor, boróvac; bukov büchen, von bukav; hrástov eichen, von hrast; dóbov eichen, von dob; jelóv tannen, von jel; brezov von bréza /... /*« (80).

V Metelkovi slovnici je za besedotvorje, posebej za zlaganje značilno, da so razmeroma dobro ločeni zlasti besedotvorni morfemi; Metelko sluti povezavo med pomenom podstave in razvrstitvijo priponskih obrazil; nakazuje težnjo po izpostavitvi konverznega prehoda besednih vrst in kar je za razvoj besedotvorne teorije zelo važno, zloženskim korenem skuša najti besednovrstne podstavne ustreznike.⁸ Besednovrstna razgraditev zloženek, ki jo je kasneje Miklošič natančno izpeljal, postane, lahko rečemo, za sto let osnovno sistemizacijsko in hkrati normativno merilo teh tvorjenk v slovenskem knjižnem jeziku.

8 A. Breznik (1929) opozarja na odvisnost Dajnkove, še zlasti pa Metelkove slovnice od jezikoslovnih teorij J. Dobrovskega. Po Brezniku je Metelko uporabljal predvsem deli Dobrovskega *Lehrgebäude der Böhmischen Sprache ter Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris*. V obeh slovnica, Dajnkovi in Metelkovi, je očitna povezava z Dobrovským na področju skladnje pa tudi besedotvorne morfemizacije, zlasti razvrstitev morfemov glede na njihov pomen, obliko ter besednovrstni pomen podstave. Vpliv Dobrovskega na Metelkovo slovnico omenja tudi J. Toporišič (1980, 411): »Metelko /.../ je po Dobrovškem podal natančno besedotvorje«; prim. tudi razpravi A. Dostála (1953) in M. Orožen (1982).

1.4

Slovenska slovnica A. Janežiča (1854) obravnava tvorjenje besed kar skupaj z oblikoslovjem, in sicer pri samostalniški, pridevniški in zaimenski besedni vrsti.

Ta sistem kaže še vedno v bistvu na nerazločevanje morfemskih vlog – obrazilni morfemi, ki tvorijo novo besedo, so predstavljeni skupaj z oblikoslovnimi, ki besedi dajejo samo novo obliko ali jo po obliki spreminjajo v skladu s skladijsko službo; ne ločijo se torej slovarski besedotvorni (obrazilni) morfemi od skladijskih (končniških).

Obrazila so določena po svojih besedotvornih pomenih, niso pa razvrščena glede na besednovrstnost ali predmetnopomenskost podstavne. V primerjavi z Metelkovo in Dajnkovo slovnico je gradiva veliko manj in tudi zlaganje, ki zajema vse besedotvorne vrste, razen izpeljavne, je v primerjavi s prejšnjimi slovnici obdelano zelo na kratko (16, 29).

Pri določanju besednovrstnosti podstavnih členov je še vedno očitna zamenjava korenskih morfemov z besedami oziroma sploh nepravilno besednovrstno vezanje podstavnih morfemov.

Ostaja tudi neizdelanost teorije besednih vrst. Tako sta npr. z razlago, da so to »imena /.../ s samostavnimi imeni in prilogi /.../« povezani dve podstavno različni skupini samostalniških zloženek, in sicer izglagolske, npr. *letopis*, *vodotok*, *červojed*, *staroverec*, ter izsamostalniške, npr. *hurdournik* (16). Sicer pa uvršča med samostalniške zloženke še tiste, ki so tvorjene »s številnicami in zaimeni, p. *stoklasa*, *stoletje*, *samoglavec*, *trinog* /.../, *teden*« (16).

Med pridevniškimi zloženkami ločuje samo tiste, ki imajo v podstavi nikalnico *ne*, npr. *nedolžen*, in t. i. predlog, npr. *pobožen*, za vse druge pravi, da so zloženi z »deli govora, p. *pervoleten*, *samopriden*, *trikoten*, *dolgoličen*, *velikonočen*« (29).

Že v miklošičevsko obdobje pa lahko uvrščamo besedotvorje v njegovi drugi, predelani izdaji Slovenske slovnice (1863).

1.5

J. Kopitar je v svoji slovnici (1808) poleg izrazne podobe jezika in njegove fonološke relevantnosti sicer natančno predstavil oblikoslovje, vendar zlasti s stališča pregibanja in tvorjenja (besednih) oblik, besednovrstno pa le posredno, npr. z vezavnostjo oblikoslovnih kategorij, deloma, npr. pri medmetu, še s pomenskimi lastnostmi (J. Toporišič 1980, 411). Zlasti v besedotvorju je bila posledica tega normativnost, ki je v veliki meri temeljila na slovensko-nemški protistavi.

1.6

Za predmiklošičevsko obdobje proučevanja tvorjenk in posebej še zloženek je torej značilno slabše poznavanje besedotvorne zgradbe jezika (izjemna je Metelkova slovnica), pa tudi vseh pomenskih strukturnih ravnin. Nejasna besednovrstna teorija je vplivala na omahovanje pri določanju besednovrstnosti podstavnih členov tvorjenk.

2 Oblikoslovno-pomensko (analitično) obdobje

To obdobje bi lahko imenovali tudi miklošičevsko. Temelji na primerjalnem znanstvenem raziskovanju tvorjenk, normativnost izhaja iz poznavanja oblikoslovno-pomenskih lastnosti podstavnih besed; je najdaljše in Miklošičevo teorijo je slutiti že v Levstikovem poljudnoznanstvenem razpravljanju o zloženkah, v *Napakah slovenskega pisanja*, iz nje gradi svojo razpravo konec stoletja R. Perušek, petdeset let kasneje pa A. Breznik (1944). Vprašanja besedotvorja in seveda tudi zloženek se pod vplivom Miklošičeve posredne in tudi neposredne znanstvene pobude prenesejo iz slovnice in postanejo predmet samostojnih znanstvenih ali poljudnoznanstvenih razprav (zlasti Levstik, Perušek, deloma Breznik).

2.1 Franc Miklošič – prvine strukturalnofunkcijskega besedotvorja⁹

Za Miklošičevo obravnavanje zloženskega besedotvornega procesa ali, kakor sam pravi, za nauk o tvorjenju zloženih nominalnih osnov – *Lehre von der bildung der componierten nominalstämme* (347) – v *Primerjalnem besedotvorju slovanskih jezikov* (1875), je značilna jasna hierarhična urejenost obravnavanih vprašanj.

Vsa njegova znanstvena merila je mogoče povezati v dve temeljni skupini, in sicer v delitvena ali pomenskorazločevalna ter utemeljevalna; razen ene izjeme so prva vedno sinhrona v smislu lastnosti modernega jezika, druga pa diahrona, navadno izhajajoča iz praslovanskih oblik ali celo iz indoevropsčine. Sinhrona merila so uporabljena za razmejevanje besedotvornih procesov oziroma tvorjenk kot posledice teh procesov, diahrona pa le za utemeljevanje sinhronih, torej delitvenih meril.

2.1.1 Sinhrona delitvena merila

Temeljno sinhrono delitveno merilo izhaja pri Miklošiču iz števila korenskih morfemov v tvorjenki. To merilo je podlaga za ločevanje obeh besedotvornih vrst, izpeljevanja in zlaganja. Kot implicitni pripomoček za ločevanje primerov je bilo uporabljano tudi v slovnicaх iz prvega obdobja, npr. pri Vodniku, Dajniku, Metelku. Kompozicija¹⁰ je pojmovana pri Miklošiču kot vsaka povezava besed ali besednih osnov (wortstämme) v besedo (worteinheit); vsaka tvorjenka, ki ne izpričuje takšne povezave, je nekompozicijska. Naslednje delitveno merilo je besednost – nebesednost členov besedotvorne podstave. Tako izloči sklope

9 Prim. še pogl. *Besedotvorna tipologija »novoslovenskega« gradiva pri Miklošiču.*

10 Miklošič uporablja izraz zloženka – zusammensetzung (1875) za vsako tvorjenko z več kot enim korenskim morfemom; kompozicija – composition – za zloženko v našem pomenu, za določene vrste tvorjenko iz predložne zveze in sestavljenko, ni pa vedno dosleden (347); sklop – zusammenrückung – uporablja približno v današnjem pomenu, prav tako pa tudi za določene sestavljenke in tvorjenke iz predložnih zvez. – Pojma zloženka in sklop sta v sodobni besedotvorni teoriji definirana kot samostojni besedotvorni vrsti; njun pomen tu je ohranjen, kompozicija pa je uporabljena v Miklošičevem pomenu, torej kot hipernim pojmu zloženka.

kot tvorjenke iz potencialno besednih podstavnih členov; pri njih pa uporablja še naslednja delitvena merila:

- (a) prozodične lastnosti – besednost podstavnega člena dokazuje z ohranitvijo naglasa; sklop je načeloma večnaglasni,
- (b) tvorjenost brez medponskega morfema, po Miklošiču brez tematskega samoglasnika,
- (c) pomenska samostojnost členov tvorjenke – nezlitosti pomenov podstavnih besed, se pravi ohranjenost vseh njihovih pomenskih sestavin,
- (č) že omenjeno ohranitev besednih oblik, kar pa bi lahko razumeli tudi kot ohranitev »končnic« seveda samo izrazno, brez skladenske funkcije;
- (d) pri sklopih je samoglasniško »izglasje« (končnico) mogoče opustiti le pri nezadnjem podstavnem členu.

Vse, kar ne ustreza tem merilom, je uvrščeno med zloženke, ki jih določa še:

- (a) hierarhičnost podstavnih členov – prirednost, podrednost,
- (b) definirana razvrstitev teh členov,
- (c) pri omejeni skupini tudi možnost uporabe diahronnega merila, t. i. hipotetične zloženke v praslovanščini in iz njih nastale današnje sekundarne zloženke, npr. *beloglav* ← **beloglava* ← *bela glava*,
- (č) sklonsko razmerje med podstavnimi členi – istosklonskost je vezana na t. i. determinativne zloženke, npr. *slepovoz*, *črnošolec*, različnosklonskost na t. i. odvisnostne zloženke, npr. *branovlek*, *krvolok*.
- (d) Med besedotvornimi merili je treba omeniti še priponski (glasovni) morfem, ki ločuje zloženko, sklop od izpeljanke iz nje, npr. *belolas* – *belolas-ec*, *belolas-ost*; *klapovuh-ast*; *škrbozob-ec*, *trdokož-ec* idr.

Pri sestavljanju in tvorjenju iz predložne zveze ni z ničimer nakazano, da gre za samostojna besedotvorna procesa. Oba načina tvorbe sta obravnavana znotraj sklopov (sestavljanje) in zloženek, odvisno pač od temeljnega merila, ki označuje obe vrsti tvorjenk – besednost, nebesednost podstavnih členov.

Sinhrona delitvena merila pa so uporabljena tudi za ugotavljanje pomenskih skupin znotraj sklopov in zloženk. Ta merila so predvsem:

- (a) besednovrstna vezanost podstavnih členov, npr. sklopi iz glagolske zveze – *potrihiš*, iz samostalniške zveze, in sicer Sam + Sam, npr. *pedenjčlovek*, Prid + Sam, npr. *poltičpolmiš* idr., ter
- (b) možnost uveljavitve določenih meril, izhajajočih iz skladenjskega razmerja, in sicer
 - zaznamovanost s stališča oblikotvornosti – kot posebna skupina sklopov s podstavo iz imperativa in samostanika, npr. *potrihiš*, in
 - hierarhičnost – priredna in podredna skupina zloženk, npr. *črnobel* : *krvolok*, ter
 - definirana razvrstitev podstavnih členov – določujoči člen navadno pred določanim.

S stališča strukturnih ravnin pa so sinhrona delitvena merila naslednja:

- (a) oblikovna, ki zajemajo
 - razmerje med besedama – korenskima morfemoma,
 - obliko besede ter
 - besednovrstno vezanost;
- (b) prozodična – enonaglasnost, večnaglasnost;
- (c) besedotvornomorfemska glede na
 - prisotnost in obliko medpone ter
 - ločitev zloženk in sklopov (kompozitov) od izpeljank iz njih na podlagi (glasovne) pripone;
- (č) skladenjska glede na
 - hierarhičnost ter
 - razvrstitveno (položajno) vezanost.

Posamezna merila iz prvih treh jezikovnih ravnin so odločitvena za zlaganje in sklapljanje, skladenjska pa so vezana sama na zlaganje.

2.1.2 Diahrona utemeljevalna merila

Miklošič jih uporablja, kot je bilo že omenjeno, za utemeljevanje sinhronih (delitvenih) meril, in sicer na različnih ravneh. Diahrono, s stanjem

v praslovanščini, utemeljuje npr. besednost – nebesednost podstavnih členov t. i. svojstvenih zloženk, glagolsko imperativnost skupine sklopov (365–375), vsaj večinoma sklope s števniki, zaimki in členki (375–377), s stanjem tudi v stari indijsščini delitev zloženk na priredne (dvandva) – podredne ter te na več pomenskih skupin: determinativne (karmadhāraja), odvisnostne (latpuruša) in svojstvene (bahuvrīhi). Tudi vsaka pomenska skupina zloženk in sklopov je najprej predstavljena s primeri iz praslovanščine.

2.1.3 Pregled Miklošičevih oblikoslovno-pomenskih skupin sklopov in zloženk

Vsaka, z obravnavanimi merili določena skupina zloženk in sklopov, ima v začetku natančen morfemski opis besedotvorne podstave, zlasti je pomensko odločujoča prisotnost ali neprisotnost medponskega morfema (tematičnega samoglasnika) ter njegova oblika; omenja se vedno tudi besednost (nebesednost) obeh členov ter sploh njuna morfemska podoba.

Sklope razvršča glede na besednovrstnost podstavnih členov ali vsaj določujočega podstavnega člena na več skupin:

- povezana sta samostalnik s samostalnikom, npr. *laket-brada*, *pe-denj-človek*, *polmišpoltič*,
- lahko je povezana tudi imperativna glagolska oblika s samostalnikom, npr. *potrihiš*, *zatrihiš*, *srborit*, *tresorepka*, *vijoglavka*, *vrto-glavka*, *kuripeč*, *potiglav* idr.;¹¹
- sklopi, v katerih so števniki, zaimki in členki (partikule): *enajst*, *dvanajst*; *tjeden*; *tam kaj*, *kaj kam*, *kaj kod*, *vunkaj*;
- sklopi, v katerih so členki – nikalnica *ne*, s samostalnikom pa predlogi (tudi v teh primerih morata oba člena besedotvorne podstave ohraniti besedni obliki), npr. *nepristen*, *nesramen*, *nesrečen*, *nevaren*, *neveren* idr.; *najlepši*, *prebogat* idr.

11 Miklošič (1875) meni, da so te tvorjenke v slovanskih jezikih številne, vendar neproduktivne; v ljudskem jeziku so nekoliko humoristične. Pravi, da tvorbe z določujočim členom za določanim so tudi v stari indijsščini in kasneje v drugih neslovanskih jezikih, nove tovrstne tvorbe v slovanskih jezikih pa so nastale po analogiji. Ugotavlja, da je analogični tudi prehod imperativnega glagolskega -i- v »tematični -o-« (365–375).

Izhodiščno merilo delitve zloženek je predmetnopomenskost določujočega podstavnega člena; tako so ločene tvorjenke s členkom v prvem delu besedotvorne podstave od tvorjenk z »imenom« (nomen); implicitno delitveno merilo pa je različnost – prirednost ali podrednost – skladenjskega razmerja med podstavnimi členi.¹² Tako so najprej ločene priredne od podrednih zloženek, priredne pa so dalje razvrščene na podlagi besednovrstnosti podstavnih členov na takšne, ki so iz zveze samostalnika s samostalnikom – primerov za »novo« slovenščino ni – ter pridevnika s pridevnikom, npr. *črnobel*; podredne se delijo na primarne in sekundarne – zadnje naj bi bile izpeljane iz prvotnih hipotetičnih zloženek.

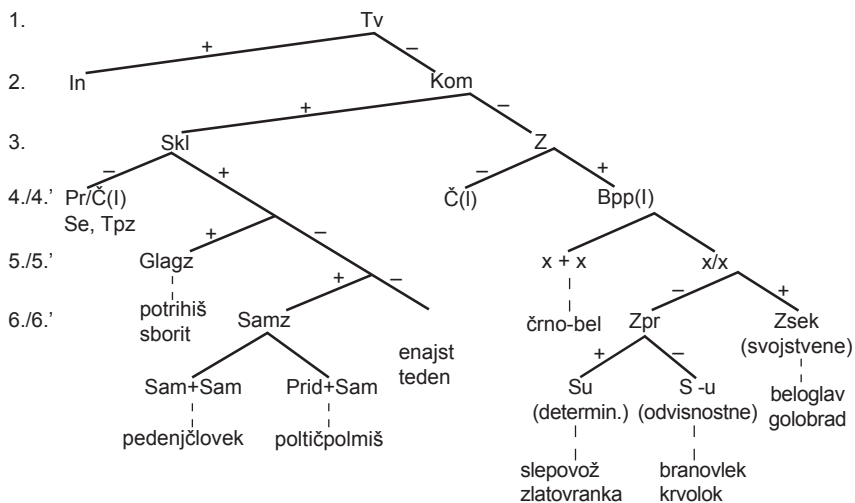
Primarne zloženke deli Miklošič na podlagi sklonskih razmerij v naslednji dve temeljni skupini:

- (1) določujoče (determinativne) – oba člena podstave sta v istem sklonu; v podstavi se povezujejo naslednje besedne vrste:
 - (a) pridevnik s samostalnikom: *slepovož*, *strmolijak*, *zlatovranka*,
 - (b) samostalnik s samostalnikom (za »novo« slovenščino brez primera) ter
 - (c) pridevnik s pridevnikom ali z deležnikom, za »novo« slovenščino prav tako brez primera (staroslovanski – *sléporoždenъ*);
- (2) odvisnostne – člena podstave sta v različnih sklonih; besednovrstna povezava podstavnih členov je naslednja:
 - (a) samostalnik in samostalnik: *branovlek*, *črvojedina*, *drevocep*, *kolosek*, *konjederec*, *kozoder*, *kruhopek*, *krvolok*,
 - (b) samostalnik in pridevnik: *črvojed*, *vragometen*,
 - (c) pridevnik in samostalnik: *gostosevci*, *krivogled*, *sladkosned*, *samouk*, ter
 - (č) pridevnik in pridevnik: *samogolten*.

Sekundarne zloženke so svojstvene in se besednovrstno glede na podstavne člene delijo na takšne, ki so iz pridevnika in samostalnika, npr.

12 J. Šuman (1881, 256–258) je zanemaril hierarhičnost – prirednost, podrednost – med podstavnimi členi kot izhodiščno delitveno merilo; zloženke je ločil najprej po diahronem merilu na prvotne in drugotne; po Miklošiču šteje med zadnje tip *sivoglav*, ki naj bi bil izpeljanka iz hipotetične oblike **sivoglava*, ta pa iz *siva glava*.

Graf 1: Binarna ponazoritev Miklošičeve sistemizacije zloženek in sklopov v slovanskih jezikih

Delitvena merila:

1. število korenskih morfemov
2. »besednost« členov besedotvorne podstave (BPo)
3. predmetnopomenskost določujočega člana BPo
4. glagolskost (imperativnost) člana BPo
- 4.' skladijska razmerja med člani BPo
5. BPo iz samostalniške besedne zveze
- 5.' tvorjenost (izpeljava) iz hipotetične zloženke
6. besedotvornost določujočega člana samostalniške besedne zveze
- 6.' sklonska ujemanost med člani besedne zveze

Legenda:

- Tv** – tvorjenka
In – (navadna) izpeljanka
Kom – kompozit
Skl – sklop
Z – zloženka
Pr/Č(I) – prislov ali členek (levi)
Se – sestavljenka
Tpz – tvorjenka iz predložne zveze
Bpp(I) – predmetnopomenska beseda
Glagz – glagolska zveza
Samz – samostalniška zveza
x + x – prirednost členov BPo
x/x – podrednost členov BPo
Zpr – primarna zloženka
Zsek – sekundarna zloženka
Su – sklonska ujemanost

beloglav, belolas, bosonog, brzonog, golobrad, ter samostalnika in samostalnika, npr. *volkodlak*.

V nekaterih primerih, npr. pri odvisnostnih ali svojstvotvornih zloženkah, ima Miklošič tudi (opisno) pomensko razlago, in sicer v nemščini ali latinščini: *branovlak, branovlêk* – *wagendrittel*, eig. *der die egge*

schleppt; bêloglav – canum caput habens; bêlolas – canos capillos h. ipd. (386, 396). Seveda pa gre v teh primerih le za razlago tvorjenke, ne pa morda za vzpostavitev kakšnega morfemskega razmerja znotraj besede.

Miklošičeva pomensko-oblikoslovna sistemizacija zloženk in sklopov oziroma merila, ki jih je uporabil za to sistemizacijo, tudi za ločitev kompozicijske (zloženske, sklopne) besedotvorne vrste od izpeljavne, so ostala vsaj v grobem veljavna, lahko rečemo, celih sto let; nekatere so bila neposredno uporabljena tudi v strukturalnem skladijskem besedotvorju, npr. skladijsko hierarhično razmerje znotraj zloženk. (Prim. graf 1 na str. 23.)

2.1.4 Normativna uveljavitev Miklošičevih sinhronih in diahronih meril

Omenili smo že, da je bil F. Miklošič s svojimi znanstvenimi primerjalnoanalitičnimi razpravami tudi na besedotvornem področju pobudnik takšnega raziskovanja slovenskega jezika, ki je imelo namen spoznati tiste njegove zakonitosti, ki ga delajo samobitnega, drugačnega od drugih jezikov.

V tem smislu ne smemo npr. mimo nove izdaje Janežičeve *Slovenske slovnice* 1863. leta; v posebnem poglavju, ki ga imenuje *Besedoslovje*, obravnava bogatenje slovenskega besedišča; glavni vir tega procesa mu predstavlja besedotvorje, in sicer izpeljevanje in zlaganje, ki ga strukturno in pravzaprav implicitno normativno prikaže zlasti s stališča besednovrstne vezanosti podstavnih členov, eksplicitno normativno pa s stališča sopomenskih besednih, besednozveznih in opisnih možnosti

2.1.4.1 Fran Levstik – poudarek na trdnosti morfemskih razmerij

Pod razmeroma skromnim naslovom *Napake slovenskega pisanja* (1858) se dejansko skriva Levstikova pronicljiva kritična razčlenitev vpliva nemškega razumevanja sveta na slovenski jezik.

Obravnava besedotvornih vprašanj v tej razpravi pomeni neke vrste poljudno agitacijskost Miklošičevih znanstvenih spoznanj.¹³ Miklošičevo odkrivanje besedotvornih, se pravi znotrajbesednih morfemskih razmerij v slovanskih jezikih in s tem posredno dokazovanje njihove razvojne različnosti kljub skupnemu praslovanskemu izhodišču, je pri Levstiku zamenjala bolj ali manj čustvena želja po potrditvi vsega slovenskega v slovanskem tudi na področju besedotvorja, da bi bila tako dokazana različnost slovenskega in nemškega.

Seveda, če je hotel povezovati zlaganje v slovenščini s tem besedotvornim procesom v drugih slovanskih jezikih in ga tako ločiti od nemščine, je moral odkriti njegove zakonitosti; v kolikor pa so bile že odkrite, jih je moral zbrati in predstaviti v drugačni vlogi in drugačnem razmerju. Levstikova poljudnost ima torej dvojno podlago – teoretično, ki se je potrjevala predvsem s sposobnostjo izbire za njegov namen relevantnih Metelkovih in Miklošičevih ugotovitev, in praktično normativno, ko je na podlagi lastnih ali sprejetih spoznanj določal različnost ubeseditvenih možnosti iste vsebine v nemškem in slovenskem jeziku.

Pri Levstiku se namreč že srečamo z modernim strukturalističnim ločevanjem predstave denotata (predmetnosti), vsebine in poimenovanja (ubeseditve), ali kakor pravi sam, z ločevanjem »misli« od »zaznamovanja« te misli (57);¹⁴ o tem, kako se bo zaznamovala »misel«, bo

13 A. Slodnjak navaja v opombah k 6. knjigi Levstikovih Zbranih del (1956, 368–369), da je Levstik začel pisati *Napake* konec novembra ali začetek decembra 1857; v celoti jih je objavil v *Novicah* junija 1858, z enomesečnim presledkom v maju. Neposredna pobuda za ta spis naj bi bila, po Slodnjakovem mnenju, knjiga *Slovenska koleda* za leto 1858, ki jo je uredil Anton Janežič. Levstik je začel pisati o jezikovnih napakah urednika oziroma, kot pravi A. Slodnjak, »razen redkih izjem – splošnega knjižnega jezika in sloga«; F. Jakopin (1981, 161–163) ugotavlja neposredno pobudo za pisanje *Napak* v Miklošičevi izdaji Kopitarjevih *Krajših spisov* (Kleinere Schriften), 1857.

14 L. Hjelmslev (1972) med drugim ugotavlja, morda bolje, se po svoje navezuje na humboldtovsky misel, da je »amorfná« vsebina, ki je vezana na zunajjezikovno rešničnost, v različnih jezikih različno členjena v skladu s pomensko strukturo teh jezikov; »amorfná« vsebina je pomensko določena z jezikovnimi »formami«, zato je treba imeti v slovnični zgradbi pomene jezikovnih oblik za obliko strukturirane vsebinske enote. – O dihotomiji vsebina – pomen ter o vlogi slovnice pri tem gl. še npr. P. Sgall, J. Panevová (1976); K. Horálek (1975, 81–83) utemeljuje med drugim tudi misel G. Fregeja, da je pomen (Bedeutung) to, kar je z izrazom označeno, smisel (Sinn) pa to, kar je z njim izraženo. – Nasprotje pojmov pomen in vsebina ostaja pravzaprav v bistvu znotraj de Saussurjeve strukturalne teorije (1969, 83–117).

odločal »duh jezika«. V bistvu gre torej za spoznanje, da je prevedba določene vsebine (v izhodišču denotata) v pomen v obeh jezikih, nemškem in slovenskem, mogoča z različnostjo izbire pomenskih sestavin (semov) in s tem z različnostjo upomenjenja, se pravi procesa, ki naj to vsebino reflektira. Različnost pomenskih sestavin v nemškem in slovenskem jeziku za isto vsebino (denotat) ponazarja Levstik:

- z naštevanjem teh sestavin pri posameznih primerih, npr. *Bethaus – moliti in hiša : bogomolja – Bog in moliti; Spinnrad – presti in kolo : kolovrat – kolo in vrteti se;*
- včasih še s pomensko ustreznim opisom, ki je lahko tudi pomenska podstava tvorjenke, npr. *Spinnrad – kolo za predenje, kolovrat – orodje, ki dela s kolesnim vrtenjem; Bethaus – hiša, kjer se moli (57) : (prevzeta beseda) cerkev.* Za tvorbo omenjenim nemškim zloženkam ustreznih slovenskih poimenovanj pravi: »/.../ vzame naj se misel (Begriff), ki je *gotovo* in *nerazvezljivo* zedinjena z nemško besedo, akoravno je Nemeč *ni zaznamoval* v sestavi, ker si jo mora človek misliti *pred* tem, kar dopoveduje nemška beseda, ali pa mor-da še pozneje« (57).

Slabost Levstikove razprave je v pojmovanju slovenskega jezika kot slovanskega narečja (79), zato tudi, vsaj načelno, ne išče jezikovnih dejstev, ki bi utemeljevala slovenščino kot samostojni jezikovni sistem glede na druge slovanske jezike. Citiranje Karadičevih jezikovnih načel kaže, da so mu bila zelo pri srcu, da jih ni prevzel samo v teoretičnem smislu, ampak da se je včasih tudi v praktičnih primerih skliceval na srbski besedotvorni vzorec. Tako ga npr. beseda *parobrod* moti zaradi nemškega besedotvornega vzorca in kot boljšo možnost predlaga *parogon* ali tudi *parogonja* po srbski besedi *vetrogonja* (57, 58). Pri tem je seveda imel v mislih samo slovanskim jezikom ustrezno podstavno besedno zvezo iz glagola in samostalnika, spregledal pa je tvorbeno nezdržljivost podstavnih besed v slovenščini.

Kljub takšnim odmikom pa ostanejo občudovanja vredna Levstikova temeljna sociolingvistična spoznanja o vzrokih razpadanja jezikovne zgradbe: zaradi družbeno-politične premoči nemščine, se pravi zaradi neenakopravne možnosti uzaveščanja slovenskega knjižnega jezika,

ostaja slovenski jezikovni izraz okrnjen, danes bi rekli funkcijsko-zvrstno manj razvejen. Tako se dogaja, pravi Levstik, da »vsi, ki pišemo, *stavimo* slovenske besede, *mislimo* pa le nemški« (38).

Pomembno je Levstikovo spoznanje, da je samobitnost jezika resnično prizadeta, ko je načeta trdnost njegovih notranjih razmerij, najsi bo na besedni ali morfemski ravni. Trdnost vsakega sistema je namreč odvisna od trdne, ustrezne povezave njegovih členov vsaj toliko kot od kakovosti členov samih; če s prisposodbo nadaljujemo, sistem ustvarjajo natančno določena medčlenska razmerja, nikakor pa ne samo členi; tudi za jezikovni sestav je ustreznost povezave morfemov v besede in teh v skladijske enote morda celo bistvenejša od samega izvora teh najmanjših pomenskih enot – morfemov. Levstik je to zavestno ali podzavestno spoznal, zato se je v svojih *Napakah slovenskega pisanja* lotil kritične razčlenitve predvsem jezikovnih razmerij, in sicer medbesednih na skladijskem področju ter medmorfemskih na besedotvornem. Tu, na področju besedotvorja, ga je zanimal zlasti vpliv v nemščini prevladujoče zlagalne besedotvorne vrste.

Tudi pri Levstiku ostajajo ločevalna merila predvsem sinhrona, diahrona so vezana zlasti na utemeljevanje s starocerkvenoslovanščino, vendar je tu še izrazitejše utemeljevalno merilo primerjava z drugimi slovanskimi jeziki, zlasti s srbsščino in ruščino. Glede na to, ali je v tvorjenki medpona -o- ali ne, ločuje zlaganje, ki ga imenuje sestava (tudi vezanje) (70), in sklapljanje, ki ga imenuje zlaganje. Vendar ga uporaba samo tega ločevalnega merila spravlja v zadrego zlasti pri tvorjenkah s pripono, vendar brez o-jevske medpone, zato uvaja posebno prehodno skupino tvorjenk, določano z zunajsistemskim merilom, govornim položajem, in pa s tvorjenkinim pomenom: »/P/relaz z vezanja na zlaganje (sestava brez veznice) delajo take sestave, ki jih narejamo iz besed, katere se *govore pri kakem poslu*, da se z njimi potem *znači dejanje* ali *reč /.../*« (70). Navaja predvsem primere iz srbsščine, kot *bogmej*, *bogmati*, *bogmanje*.

Sicer pa dosledno ločuje zloženske oziroma »sestave« na podlagi besednovrstnosti podstavnih členov; ugotavlja tudi spremembo

besednovrstnosti tvorjenke glede na izvorno besednovrstnost zadnjega člena podstave. Zavrača zloženke iz dveh samostalnikov, nastale samo z medpionskim morfemom, češ da so narejene »po nemški navadi« (54), npr. *parobrod, parovoz, parosklada, slavohram, psalmopevec, drevo-red, kolodvor* idr. Namesto takšnih tvorjenk predlaga tako kot dotodanje slovnice slovenskega jezika več sopomenskih rešitev:

- besedno zvezo s prilastkom na desni, npr. *kolo pri vozu, pero za pisanje*,
- besedno zvezo s prilastkom na levi, npr. *mlinski kamen, kuhinjska dekla, kravja dekla*. Tu omenja možnost konverznega prehoda takšnih pridevnikov v samostalnike, če je opuščeno jedro, npr. *kuhinjska, kravja* ipd. (vzorec že pri Metelku),
- izpeljavo, npr. *veternik, volar, kolar* idr. (54–57).

Levstik ločuje prvotna in drugotna priponska obrazila zloženek, kar pomeni, da ločuje zloženke od izpeljank iz njih. Da bi čim natančneje določil obseg zlaganja, ugotavlja poleg besednovrstnih tudi predmetnopomenske lastnosti tvorjenkinih podstavnih členov. Tako pride do zanimivih spoznanj, da nastajajo zloženke, v katerih je povezano »ime z imenom« ter »prilog z imenom«, pri čemer »zadnje ime ohrani samo steblo, sklon in pomen ima prilogov«, iz »živalskih imen« ter »imen telesnih udov« (58, 59). Skladenjska merila, se pravi podstavno besedno zvezo tvorjenke, Levstik ne dojema kot kakorkoli uporabljivo besedotvornoprosesno ali besedotvornopomensko dejstvo. Kot smo že omenili, je pomensko podstavo uporabil za prikaz različnosti pomenskih sestavin, ki jih uporabljata nemški in slovenski jezik za poimenovanje iste vsebine (denotata).

Levstikova razprava *Napake slovenskega pisanja* je izjemna v dveh spoznanjih:

- da je treba ločiti zunajjezikovni denotat od jezikovnega upomenjenja vsebine tega denotat. Samobitnost slovenščine glede na nemščino utemeljuje prav z različnostjo izbire »znamenjk« – pomenskih sestavin – za jezikovno posredovanje – poimenovanje denotata (predmetnosti). Različnost izbire vsebinskih lastnosti, ki se prevrednotijo v pomenske sestavine, mu predstavlja temeljni ločevalni

medjezikovni princip, ki ga izraža z originalnostjo miselnega poteka, ali kot sam pravi, s sposobnostjo »slovensko misliti«;

- da je tudi jezikovna zgradba tako kot vsaka druga odvisna od trdnosti razmerij v njej; odločitev za kritični pretres skladnje in besedotvorja slovenskega jezika torej ni naključna; gre za spoznanje, da jezik prvenstveno določajo medbesedna (skladnja) in medmorfemska razmerja (besedotvorje) – ko se le-ta začnejo krhati, tudi jezik izgublja svojo (globinsko) identiteto.¹⁵

Levstik je bil torej sposoben v času nastajanja *Napak* čisto sodobnega aktualnega videnja jezikovnih vprašanj.

2.1.4.2 Rudolf Perušek – tvorbeno normativnost

Levstikovo spoznanje, da se jezik začne bistveno krhati takrat, ko se začne izgubljati njegova samosvoja miselna pot od (predstave) predmetnosti prek vsebine do poimenovanja, je ponovljena v uvodnem delu razprave R. Peruška, *Zloženke v novejši slovenščini* (1890). Tu najdemo precej zanimivih sociolingvističnih ugotovitev; zmotno mišljenje, da se materne jezika ni treba učiti, je pripeljalo do razkrajanja jezikovne zgradbe – misli se v tujem, nemškem jeziku, tako da nastaja neskladje, danes bi rekli med izrazno podobo jezika in njegovo slovnično-pomensko podstavo; gre torej v bistvu le za neko navidezno slovenskost, pravi Perušek. Trajno in neenakopravno razmerje med nemškim in slovenskim jezikom ne vpliva samo na razkroj jezikovnega bistva, ampak, po Peruškovem mnenju, tudi na druge razpoznavne sestavine naroda – gre za razkroj narodove osebnosti in dogaja se, »da se Slovenec od nemškega soseda skoro nič ne razlikuje« (5).

15 Levstikovo razpravo je ocenila B. Oczkova (1982); v obravnavi je prezrto Levstikovo razumevanje globinske jezikovne strukture, ki vsaj v času nastajanja *Napak* definira njegov jezikoslovni nazor in hkrati tudi utemeljuje odločitev vzeti v kritično osvetlitev prav besedotvorje in skladnjo. Težko se je strinjati tudi z ugotovitvijo, da se že v *Napakah* kaže njegova pretirana zaverovanost v starocerkvenoslovanščino. Ta Levstikov kritični jezikoslovni spis je treba obravnavati kot znanstveno besedilo (tudi) z družbenopolitično uporabljivimi izsledki. Za Levstika v tem času so bolj umestni že omenjeni očitki glede njegovega nekritičnega jezikovnega opiranja na druge slovanske jezike kot glede njegovega razmerja do starocerkvenoslovanščine.

Tako kot za Levstikovo je tudi za Peruškovo razpravo značilna dvedelnost: normativnost zlasti glede prevzemanja nemških zloženk in pa razčlenitev zloženk. Znotraj normativnosti so zelo zanimivi poskusi razmejitive možnosti prevajanja nemških zloženk v samostalniško besedno zvezo s pridevniškim prilastkom in v samostalniško besedno zvezo z vsemi drugimi prilastki, zlasti predložnimi samostalniškimi in odvisniškimi. Pravilno sluti, da je pridevniški prilastek višja stopnja morfemizacije in zato lahko bolj pomensko dvoumen kot katerikoli desni prilastek. Znotraj svojilnega rodilnika je npr. zanimiva tudi misel, da ta ne more biti v podstavi zloženk; svojilni pridevnik, nastal iz takšnega rodilnika, pa po njegovem ne izraža števila in je zato pretvorljiv v edninski ali needninski rodilnik, npr. *državna železnica* ← *železnica* (od *držav-ø/-e*). Perušek je torej prišel na sled kategorialni lastnosti števnosti s pomenom nezaznamovanosti izražanja števila, v slovenskem jezikoslovju spoznanim in priznanim veliko kasneje.

Za Peruška je značilna tudi strpnost do prevzetih besed zlasti v znanosti, če jih »vsakdo razumeva, kdor jih potrebuje«, kar kaže na Peruškovo pojmovanje jezikovne večfunkcijskosti (12); za strokovno rabo zavrača tudi puristične umetne skovanke, npr. *elektrobudnik* namesto *elektromotor* ipd.

Pri razčlenjevanju zloženk ohranja Miklošičeve pomenske skupine, vendar zaradi opustitve nekaterih njegovih delitvenih meril in uvedbe premalo določenih novih, postane razmejitev teh pomenskih skupin včasih nesmiselna. Tako npr. ločitev determinativnih (določevalnih) zloženk od odvisnostnih, ki jo Miklošič utemeljuje z isto- oziroma raznosklonskostjo obeh členov besedotvorne podstave, iz česar sledi tudi ohranitev formalnih besednih lastnosti drugega člena, ostaja pri Perušku neutemeljena. Ponavlja sicer Miklošičevo merilo o npr. istosklonskosti, vendar se iz primerov vidi, da ga ne razume. Med determinativnimi zloženkami navaja primere kot *samokres*, *samouk*, *brzosek*, *tankoprelja* ipd., katerim tudi sam ugotavlja glagolsko, ne pa samostalniške podstave; večino primerov tega tipa tudi sicer navaja med odvisnostnimi zloženkami. Za Peruška je značilno, da nekako sluti možnost delitve zloženk ne samo na podlagi besednovrstnih oziroma oblikoslovnih

lastnosti podstavnih členov, ampak tudi na podlagi razmerij med temi členi. V večini primerov najde ustrezno pomensko podstavo, ne naredi pa koraka dalje in skladenjskosti ne povzdigne v delitveno merilo; čeprav posredno priznava glagol za vodilni člen podstavne besedne zveze (npr. 15, 21, 41), uvršča zloženke z glagolskim besedotvornim morfemom v tri različne temeljne pomenske skupine, in sicer med t. i. »primaknjenke« (sklope), določujoče (determinativne) in odvisnostne zloženke.

Nezaupanje v lastno strokovnost in verjetno iz tega izvirajoče včasih tudi nekritično spoštovanje spoznanj jezikoslovnih avtoritet, »učenjakov«, kot jim sam pravi, mu je pri zloženkah narekovala ohranitev osnovnega delitvenega vzorca, ki pa marsikdaj izgubi smiselno prav zaradi novih spoznanj, v našem primeru zlasti zaradi nakazane možnosti povezovanja besedotvorja s skladnjo. Kasneje je Breznik povzdignil skladnjo v delitveno merilo pri zloženkah in prav z njeno pomočjo združil vse zloženke, ki vsebujejo glagolski korenski morfem, v t. i. glagolske zloženke. Za Peruška torej lahko rečemo, da je značilno neskladje med (površinsko) sistemizacijo in dejanskimi, se pravi videnimi, ne pa morda še dovolj uzaveščenimi vprašanji. Površinskost ohranjanja Miklošičeve ureditve s sanskrtskimi poimenovanji vred se kaže predvsem v

- upoštevanju pomenskih skupin npr. t. i. komparativnih zloženk, tip (rusko) *kuropatka* ← patka (raca) kakor kura (20), v slovenščini morda tip *kozorog* ← rog kot od kože
- navajanju in ne v dejanskem upoštevanju diahronih delitvenih meril, npr. primarnost in sekundarnost zloženske tvorbe pri ločitvi svojstvenih zloženk od določujočih, ter
- utemeljevanju z naslanjanjem na starocerkvenoslovanščino, torej na diahronijo ali na neslovensko sinhronijo tudi v primerih, ko za to nima upravičila v slovenščini, npr. primeri pri posameznih pomenskih skupinah.

Kot smo že omenili, pa odpira Perušek vprašanja skladenjskobesedotvorne povezave zlasti z opisovanjem podstavnih besednih zvez in z ugotavljanjem glagolske vezljivosti ter spoznanjem o nesvojilnem

podstavnočlenskem razmerju zloženek. Prav ta spoznanja pa ostajajo brez vpliva na vrednotenje in razvrščanje zloženek.

Za Peruška je še značilna pritegnitev v sicer kritično obravnavo zloženek tudi iz samostalniške zveze z razmernim pridevnikom v prilastku, npr. *državnoželezniški, čebelnovoščen* ipd.; odsvetuje jih, ker so po njegovem mnenju nastale po nemškem vzorcu in ker vsebujejo le svojljno razmerje med podstavnimi členi, npr. *železnica (od) države*; namesto njih predlaga samostalniške zveze s pridevnikom, npr. *državna železnica*.

Perušкова razprava z vsemi pozitivnimi strokovnimi mislimi je bila lahko dobra podlaga za jasnejšo in moderni teoriji ustrežnejšo Breznikovo analizo.

2.2 Anton Breznik — pojav skladenjskih delitvenih meril

A. Breznik je leta 1944 objavil razpravo *Zloženke v slovenščini*. Zanimivo je vprašanje, katera merila so se ohranila iz Miklošičeve razprave, katera so opuščena oziroma nova. Pri izbiri meril je bistveno, da so utemeljevalna (diahrona) uporabljana redkokdaj, v glavnem morda pri citiranju npr. Jagića, Miklošiča idr.¹⁶ Med sinhronimi merili so ostala v glavnem nespremenjena tista, ki definirajo zloženko in sklopno besedotvorno vrsto, pri Miklošiču, kot vemo, v glavnem imenovano kompozicijsko, pri Brezniku pa sestavno – sestava (56); še zmeraj ostaja torej temeljna delitev na izpeljevanje na eni strani ter zlaganje, sklapljanje, sestavljanje in tvorjenje iz predložne zveze na drugi. Oblika besedotvorne podstave v smislu besednosti ali nebesednosti podstavnih členov ostaja merilo, ki ločuje sklope od zloženek. Tu je Breznik doslednejši pri trditvi o ohranjeni naglasnosti členov sklopne besedotvorne podstave; ta je lahko tudi več kot dvodelna oz. najmanj dvodelna.

Zanimiva s stališča strukturalne obravnave tvorjenk pa je spremenjena hierarhičnost meril, ki odločajo o pomenskih skupinah znotraj zloženek;

¹⁶ Npr. na str. 71 so svojstvene zloženke utemeljevane s stališča besedotvornega pomena dejanja pri podstavnem izglagolskem korenskem morfemu *-nos-* + *-ja*; prim. tudi str. 55, 56, 62 in drugod.

te so sicer ostale enake kot pri Miklošiču,¹⁷ vendar pa je njihova razvrstitev drugačna. Miklošičevo skladijsko merilo medbesednih razmerij – prirednost, podrednost, postane pri Brezniku drugotno, nadrejena mu je glagolskost oziroma neglagolskost t. i. »sintaktične zveze« (60). Temeljno delitveno merilo zloženek postane prisotnost glagola kot organizacijskega jedra »sintaktične zveze«, ki jo obsegajo zloženke;¹⁸ pri nadaljnji sistemizaciji tistih zloženek, ki v svoji »sintaktični zvezi« nimajo glagola, ostaja Breznik v Miklošičevih besednovrstnih okvirih podstavnih členov; podredno medčlensko razmerje kot delitveno merilo je upoštevano le posredno z izločitvijo prirednih zloženek, ki jih Breznik imenuje vezalne (60, 61). Med t. i. neglagolskimi zloženkami pa je skušal ovreči Miklošičevo trditev o drugotni (sekundarni) tvorjenosti svojstvenih zloženek. Oprijemlje se namreč Hirtove teorije (1928), da »moramo videti v njih enostavno skladijske zveze brez glagola« (62).

Odločitev za to teorijo kaže na Breznikovo zelo sodobno misel, da so zloženke na skladijski ravni pravzaprav le glagolske ali neglagolske besedne zveze. V svojstvenih zloženkah iz »samostalnik/a/ + samostalnik/a/« (65) ugotavlja primerjalno pomensko razmerje, npr. »kozoglav, kar pomeni: glava tega in takega človeka je kakor glava koze« (65).

Gre seveda samo za neke vrste pomensko podstavo, za skladijsko podstavo namreč manjka vzpostavitev morfološko-besedne povezave, ki je Breznik tudi v drugih primerih ni ujel; tako npr. za *drevored* pravi, da »po obliki pomeni: drevesni red«, *glasovir* – »glasovni vir«, *kolodvor* – »kolni dvor, tj. dvor, kjer se hranijo kola« (vse na str. 69). V teh primerih torej ne gre za besedno pretvorbo zloženjskih morfemov, ampak za neke vrste sopomensko besedno zvezo oz. parafrazo.

17 Tudi Breznik (1944) ohranja še vedno sistemizacijo, izhajajoča iz stare indijsčine, ki so jo poleg Miklošiča prevzeli tudi drugi evropski jezikoslovci, npr. Hirt, Jagić, Łoś, če se prekriva z njegovo sistemizacijo (prim. 55, 60, 61, 67, 71), sicer ne, npr. pri predstavitvi glagolskih zloženek kot samostojne skupine (69).

18 V tej Breznikovi izhodiščni členitvi zloženek je v bistvu vsebovano spoznanje o glagolu v povedkovi funkciji, ki s svojo morfološko sestavo definira stavek kot specifično podredno sintagmo z možnostjo pretvorbe v dva tipa podrednih zvez: z izvorno osebkovim jedrom – končniški morfem osebka (samostalnik), in preostalim povedkovim (glagolskim) segmentom z vidskim morfemom, tip *Lipa cveti* (a) cvetoča lipa, (b) cvetenje lipe.

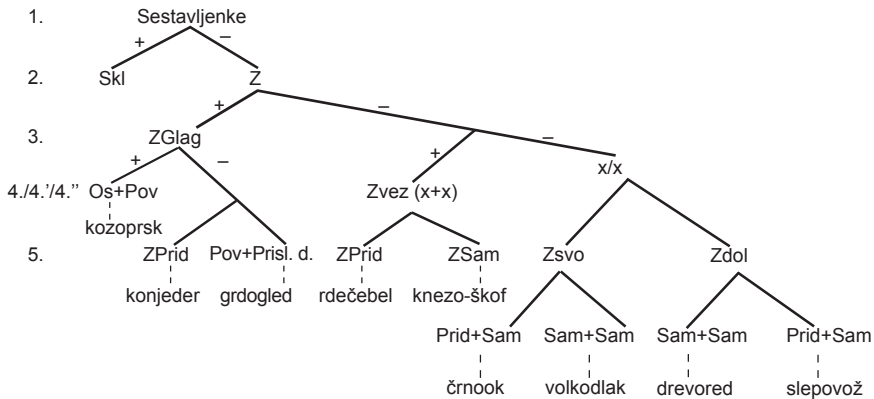
S stališča »sintaktične zveze« pa so precej natančno obdelane glagolske zloženke. Temeljna delitev je vezana na besedotvorno podstavo, in sicer na mesto izglagolskega podstavnega člena, tako da imamo zloženke z glagolsko podstavo v drugem delu in zloženke z glagolsko podstavo v prvem delu (71, 74). Nadaljnja delitev znotraj omenjenih dveh skupin pa izhaja iz glagolske vezljivosti (valence). Besednovrstnost podstavnih členov je torej zamenjana z njihovo stavčnočlenskostjo, v konkretnem primeru z njihovim razmerjem do glagolskega člena – povedka. Tako ločuje zloženke, ki imajo v »sintaktični zvezi«:

- (a) osebek – glagol je lahko prehodni ali neprehodni, npr. *drvosek* – kraj, kjer sekajo drva (po Brezniku metonimija iz prvotnega pomena dejanja); *kozoprsk* – čas, v katerem se koze prskajo; *kolosek*, *kolotek*, *koloteča*, *kolotečina* – kraj, kjer teče kolo; navaja še več primerov, kot *krvotok*, *listognoj*, *očivesten*, *okomeren*, *telovadba* idr. (72–73). Opaziti je težnjo po ugotovitvi prvotnega in živega besedotvornega pomena ter poti, po kateri je prišlo do pomenskega premika – metonimije;
- (b) predmet, npr. *konjeder*, *muholov*, *domotožnost*,¹⁹ *slavospev* idr., vendar brez poskusov povezave s pomensko podstavo (73);
- (c) prislov, npr. *grdogled*, *uholas*, *hribolaz*, *zrakoplov* idr., prav tako brez pomenskopodstavnih primerov (74). Z besedotvornega stališča ima tako kot Miklošič za izhodiščne oblike s končniškim (ničtim) obrazilom, npr. *hribolaz*, oblike z glasovnimi priponami kot -ec ima pa za drugotne; ni jasno, če ima to drugotnost samo za pomensko ali tudi formalno, se pravi, da bi šlo za izpeljanke iz zloženek, torej tvorjenke druge stopnje.

Na Breznikovo zelo dobro poznavanje hierarhične strukture stavčnih členov kaže izpostavitve glagola kot bistvenega stavčnega člena, katerega vloga ostaja nespremenjena tudi v primerih, ko je kot glagolska podstava v zloženki na prvem mestu, običajnem za odvisne člene. Tako pravi (71), da »/v/ zloženkah, v katerih je kak člen glagol, je s tem že določeno razmerje do drugega člena, s katerim se glagol veže.« In dalje, ko polemizira z Jagićem zaradi izločitve tistih zloženek iz okvira

19 Dejansko drugostopenjska tvorjenka: *domotož-(e)n¹-ost²*.

Graf 2: Binarna ponazoritev Breznikove sistemizacije zloženk

Delitvena merila:

1. »besednost« členov besedotvorne podstave (BPO)
2. glagolskost »sintaktične zveze« (pomenske podstave Z)
3. prisojevalna »sintaktična zveza«
- 3.' prirednost členov BPO
4. glagolsko-predmetna/prislovna »sintaktična zveza«
- 4.' besedovrstnost zloženske
- 4.'' sklonska ujemalnost
5. besedovrstnost členov »sintaktične zveze«

Legenda:

- Se** – sestavljenka
- Skl** – sklop
- Z** – zloženska
- ZGlag** – (iz)glagolska zloženska
- Zvez** – vezalna glagolska zloženska
- x + x** – prirednost členov BPO
- x/x** – podrednost členov BPO
- ZPrid** – pridevniška zloženska
- ZSam** – samostalniška zloženska
- Os** – osebek
- Pov** – povedek
- Prisl. d.** – prislovno določilo
- Zsvo** – svojstvena zloženska
- Zdol** – določilna zloženska

glagolskih, katerih drugi člen je osebek: »/S/ subjekt je ravno tako podrejen povedku, kakor objekt ali prislovi. Tudi ni razloga, da bi osebek bolj določal (determiniral) vsebino povedka kot kak drug stavčni člen« (71).

Miklošičevo (besedotvorno) sistemizacijo zloženk (in sklopov), temelječo predvsem na številu, obliki in besedovrstnosti členov besedotvorne podstave, lahko tudi celotne morfološke strukture tvorjenke, je Breznik bistveno dopolnil predvsem s prenosom analize tvorjenk na njeno, kot pravi, »sintaktično zvezo«. Tu imamo pri nas začetke sintetične besedotvorne teorije, temelječe na postopni morfemizaciji ne samo besed iz »sintaktične zveze«, ampak tudi njenih razmerij, se pravi

slovničnega pomena, pomenske reference. Seveda pri Brezniku še ni zaslediti te pretvorbene pomenske povezave med podstavno besedno zvezo in morfemsko zvezo tvorjenke; čeprav pri analizi zloženek eksplicitno izpostavlja delitev na podlagi glagolskosti – neglagolskosti »sintaktične zveze«, ostaja zlasti pri neglagolski zvezi pravzaprav pri Miklošičevih oblikoslovnih delitvenih merilih. (Prim. graf 2 na str. 35.)

2.3 Anton Bajec – merilo jezikovnega čuta

Osem let za Breznikovo razpravo je izšla kot del druge knjige *Besedotvorja slovenskega jezika* skupaj z izpeljavno tvorbo pridevnikov tudi Bajčeva razprava o zloženkah (1952).²⁰ Tako kot pri doslejšnjih razčlenitvah zloženek nas tudi tu zanimajo predvsem morebitne novosti ali prevrednotenja delitvenih meril oziroma vzroki in način zavračanja starih.

Kot večina Bajčevih del ohranja tudi ta razprava njegovo slogovno posebnost, namreč neke vrste poljudno znanstvenost, ki se kaže v prepletanju posplošitvenih, skoraj esejističnih misli z dokazanimi ali vsaj dokazljivimi znanstvenimi spoznanji. Tak, skoraj leposlovnji jezik povečuje bralni krog in s tem popularizira obravnavana vprašanja, kar pa ima seveda nujno tudi negativno posledico, ki se kaže v manjši problemski ali »globinski« osveščenosti. V omenjeni razpravi je zelo posplošitvena npr. že začetna ugotovitev, da vse slovenske slovnice odklanjajo zloženke, da jim je pri tem merilo nemški jezik in da bo treba to mnenje »nekoliko spremeniti« (81).

Zloženska besedotvorna vrsta je bila tudi s stališča »slovenskosti« normativno ovrednotena že v Vodnikovi in posledično Metelkovi in Dajnkovi slovnici, definirana pa v Miklošičevi *Primerjalni slovnici slovenskih jezikov*. Tudi npr. Breznikova Slovenska slovnica iz 1916. leta (če omenim samo eno) obravnava zložensko besedotvorno vrsto kot enakovredno izpeljavni (kot smo že omenili, jo Breznik imenuje sestava, ker zajema med drugim tudi tvorbo sklopov): »/S/koro ves slovenski besedni zaklad se je razvil po izpeljavi ali sestavi iz pristno slovenskih

20 Kritično oceno Bajčevega *Besedotvorja slovenskega jezika I* (1950) je napisal J. Šolar (1951); očita mu zlasti nesistematičnost obdelave, teoretično neizčiščenost, ki se kaže zlasti pri sprejemanju gradiva ter neupoštevanje naglasnih vprašanj.

korenov /.../. Tujega, tj. neslovenskega izvora je le malo slovenskih besed.« (171) Tudi normativno vrednotenje zloženek ne izhaja vedno iz protistave z nemščino, ampak spet nekako od Miklošičeve slovnice dalje, iz strukture slovenskega jezika; normativna vezanost na nemški jezik je bila značilna, kot smo že omenili, predvsem za predmiklošičevsko obdobje.

K poljudnosti, vendar pa ne k predstavnosti jasnosti, prispeva tudi težnja po omejevanju strokovnega izrazja, kar ima za posledico homonimnost poimenovanj in včasih zameglitev ali celo izgubljanje že spoznanih jezikovnih dejstev. A. Bajec je v svoji razpravi opustil Breznikovo hipernimno poimenovanje sestava (pri Miklošiču tudi kompozicija) za sklapanje in zlaganje, češ da ga je tudi A. Breznik v svoji razpravi zavrnil (83). Dejansko pa gre pri Brezniku za hipernimno rabo tega izraza. »O sestavi govorimo, kadar se več samostojno rabljenih izrazov spoji v *eno* besedo, bodisi po *sklopu*, bodisi po *zložbi*,« piše Breznik (56). Izraz zlaganje oziroma zloženska uporablja Bajec homonimno, in sicer v Breznikovem pomenu sestava in zloženska. Vsebinska posledica te opustitve se posredno kaže v dejstvu, da definira samo hipernimni pomen zloženek, kot hiponim pa samo sklope.

Še v večji meri kot pri Brezniku se uporabljajo diahrona merila, npr. navajanje poimenovanj sistemskih skupin iz stare indijščine kot *dvan-dva*, *bahuvrihi* idr. (101, 109 idr.); utemeljevanje t. i. kazusnih sklopov s primeri iz stare grščine in latinščine (92); starocerkvenoslovanščina je še vedno utemeljevalec posameznih oblik sklopov ali zloženek, npr. pri razčlenjevanju števnikov »*dъva na desęte...*« (90), tvorjenk s »samostalnikom polъ,« (93) idr.

Primerjava s tvorjenostjo posameznih pomenskih skupin v drugih slovanskih jezikih, zlasti z ruščino, češčino idr., ki jo je znanstveno izpeljal Miklošič, se pravzaprav brez ustrezne utemeljitve ponavlja v Breznikovi razpravi in zavzema pomemben delež tudi v razpravi Bajca, čeprav gre v obeh primerih v bistvu za analizo zloženek slovenskega jezika. Z navajanjem tudi narečnih primerov ter primerov iz najrazličnejših slovarjev brez izhodiščne utemeljitve ali ovrednotenja pomena

tega gradiva, je Bajec pravzaprav zabilisal pogostnost posameznih (pomenskih) skupin zloženek ali sklopov v slovenskem (živem) jeziku, v knjižnem jeziku pa sploh.

Še nekaj besed o sinhronih delitvenih merilih pri A. Bajcu:

Če smo za Breznika lahko rekli, da je z izpostavitvijo glagola kot skladenskega stavčnega jedra odprl vrata sintetičnemu besedotvorju in s tem pretvorbi skladenske podstave v morfemsko (besedno) zvezo, je Bajec z opustitvijo tega merila za nekaj časa zabilisal možnost uzaveščanja povezave skladnje in besedotvorja. Pri Bajcu postane pomen eno bistvenih delitvenih meril, tudi s stališča besedotvorne vrste. Ker pa je pomen pojmovan kot absolutna, formalno nepreverljiva lastnost besede, odpira s tem tudi v besedotvorju možnost uveljavitve intuitivnih meril, izhajajočih iz izkustvenega dejstva, da uporabnik jezikovna, v našem primeru tvorbeno pravila, podzavestno že obvlada. Pojavi se sklicevanje na jezikovni čut, občutek kot zanesljivo jezikovno merilo, ki ne potrebuje formalno dokazljive utemeljitve. Tako zasledimo v Bajčevi razpravi trditve, npr. »da pri zloženki jezični čut še loči sestavne dele; kjer tega ni več, ne govorimo o zloženkah, pa čeprav so v davnini morda bile /.../« (82), ali zloženka je »beseda, sestavljena iz dveh (ali več) besed, katerih samostojni pomen jezik še občuti /.../« (81), »/N/ekdaj so bile zloženke števnik od 11 do 19, danes jezik ne občuti več, da je dvanajst < dva na deset« (82), »/R/azumljivo je, da se je marsikateri /sklop/ tako obrusil, da je za jezični čut že nesestavljena beseda /.../« (89) ipd. Če je že beseda o leksiki zloženskega izvora, pogrešamo jezikoslovčev delež, ki se kaže v utemeljitvi, zakaj je prišlo do drugačnega jezikovnega občutenja.

Pri definiciji sklopov upošteva Bajec poleg Miklošičevega in Breznikovega merila t. i. besednost besedotvornih podstavnih členov, še obliko povezave (besednih) podstavnih delov – sklopi naj bi bili tiste tvorjenke, ki »niso spojeni s posebnim izglasnim vokalom prvega dela« (83). Predvsem na enotni slovarski pomen se sklicuje v primerih, ko uvršča med sklope samostalniške besedne zveze s prilastkom na desni, npr. *ptica pevka*, *Soča voda*; tvorbeni vzorec najde zlasti v primerih kot

žar-ptica, ptica-pjevica, Jaga-baba, Volga-matuška (84). Med sklope uvršča tudi frazeološke zveze, npr. *velika noč* (nemško Ostern) ter stopnjevanje, npr. *zdaj zdaj, grdo grdo, lep prelep*.

Takšen obseg sklopov pravzaprav onemogoča na izrazni ravni ločevanje morfema, besede, besedne zveze in frazeološke besedne zveze. Kasneje se v besedilu pojavi pojem skladijski ali stavčni sklop (86), ki naj bi nastal iz skladijskih enot (86, 88), ter kazusni sklop, v katerem je »s sklonom izražena sintaktična celota v določenem pomenu okrepnela« (92). Strukturnega razločka med obema vrstama ni. Za prvo skupino, se pravi za sintaktične sklope, navaja primere kot *pridanič, ubogaime, dolgčas, vnebohod*, za drugo, se pravi za kazusne sklope, pa *vseveden, vsebeljuben, bogaboječ* ipd.; najdejo pa se tudi primeri, ko ne gre več za sklop, ampak za izpeljanko iz njega, npr. *ničvrednež – ničvreden človek, ničvednež – ničveden človek, gospostvaželjnost – lastnost gospostvaželnega človeka* ipd. (92, 93).

Zloženke (v ožjem pomenu), ki jih obravnava brez sistemske definicije glede na sklope, deli na imperativne in imenske (npr. str. 83). Merilo te delitve mu predstavlja, kot sam pravi, »zunanji videz zloženke«, pobuda pa je »večja preglednost«. Kasneje (96–97) se izkaže, da mu zunanji videz pomeni obliko medpone in variabilnost mesta glagolskega morfema v tvorjenki, npr. *delopust – pustodel, pasirit – ritopaš* idr.

Imenske zloženke se zdi, da so hipernim za vse Breznikove pomenske skupine zloženek, tudi za glagolske. Merilo, ki jih povezuje, je besednovrstnost členov besedotvorne podstave in pa o-jevska oblika medpone. Tako je zanemarjena Breznikova izhodiščna delitev na glagolske in neglagolske zloženke, temelječa na glagolskosti oziroma neglagolskosti »sintaktične zveze«. Zanemarjanje globinskega medmorfemskega razmerja in hkrati tudi skladijske vloge glagola se kaže v trditvi, da je »glagolska osnova« lahko »določilna beseda« v zloženki, če je na prvem mestu (115). Vloga glagolskega morfema naj bi se mehanično spreminjala z njegovim mestom v tvorjenki, npr. morfem *-kaz-* naj bi imel drugačno (slovnično) vlogo v morfemski zvezi *kažipot-ø* od zveze v **potokaz-ø*.

Bistvene značilnosti razprave A. Bajca bi torej bile naslednje:

- uporaba sinhronih in diahronih meril, vendar v glavnem brez jasnejše razmejitve na delitvena in utemeljevalna;
- omejitev sinhronih meril v glavnem na površinsko strukturo zloženke oziroma na »videz« zloženke brez globlje predstavitve medmorfemskih pomenskih razmerij. Tu se mu zdi pomembno zlasti dvoje:
 - (a) prisotnost – neprisotnost medpone,
 - (b) mesto v morfemskem zaporedju tvorjenke;
- neprepoznavanje funkcije glagola v tej podstavni zvezi in posledično opustitev skladenjskega ločevalnega merila na podlagi glagolskosti podstavne besedne zveze; s tem je bila opuščena možnost vzpostavitve skladenjsko-besedotvornega razmerja;
- uveljavitev predmetnopomenskega merila, ki izhaja iz nedefiniranega pomena korenskega morfema, v primeru tvorjenosti modificiranega z besedotvornim pomenom;
- uveljavitev merila jezikovnega čuta kot delitvenega in utemeljevalnega; uveljavitev tega merila je pomenila vsaj delni kakovostni premik jezikoslovja (besedotvorja) z logično spoznavnega območja na območje občutka.

3 Sklادنjskopomensko (sintetično) obdobje

3.1

To obdobje je tesno povezano z zadnjo Breznikovo razpravo *Zloženke v slovenščini*, ki jo je napisal v letu svoje smrti, 1944. Lahko rečemo, da razpravo odlikuje funkcijskostrukturalni pristop: členitev zloženek, ki so nastale iz glagola, temelji na katerem izmed treh stavčnih razmerij – prisojanju, vezavi ali primiku.

3.2

V kontekstu skladenjskega besedotvorja, ki izhaja iz pretvorbene-tvorbene teorije,²¹ zasluži posebno izpostavitev Toporišičeva slovnica, ki se

21 Monografsko je bilo skladenjsko pretvorbene-tvorbene (transformacijsko-generativno) besedotvorje predstavljeno v dveh monografijah Vidovič Muhe (1988, v razširjeni

v vseh svojih pojavitvah od prve izdaje 1976 leta do zadnje leta ⁴2004 v zvezi z besedotvorjem ni bistveno spremenila.

Toporišičevo besedotvorje izhaja iz »govorne podstave«, kakor avtor imenuje pomenskoasociativni opis besedne zveze, iz katere naj bi nastala tvorjenka; kot taka ostaja zunaj jezikovnega sistema, vezana na naključnost sestavin govora (parole);²² nepredvidljivost pomenske vrednosti besed »govorne« podstave glede na morfemske (obrazilne) pomenske vrednosti tvorjenke onemogoča vzpostavitev smiselnega pomenskega razmerja med skladnjo, torej zvezo besed, Toporišičevo »govorno« postavo, in (tvorjeno) besedo, zvezo morfemov v tvorjenki. Lahko rečemo, da je bila že v izhodišču z uvrstitvijo skladijske enote, ki naj bi bila »podstava« tvorjenke, v govor in ne v sistem jezika, izgubljena temeljna možnost vzpostavljanja pretvorbene-tvorbene (transformacijsko-generativne) povezave med besedami in besedotvornimi gradniki nove besede – obrazilnimi morfemi, natančneje – med besedno zvezo kot skladijsko enoto in (tvorjeno) besedo kot morfemsko enoto. Izgubljena je bila torej s pretvorbene-tvorbene postopkom dokazljiva identičnost pomena skladijske enote s sintagmatiko morfemov v (tvorjeni) besedi.

Namreč za vzpostavitev pretvorbene-tvorbene skladijsko-morfemskega razmerja niso bili upoštevani vsaj trije temeljni pogoji:

- Jedro (odnosnica) podredne besedne zveze, skladijske podstave, iz katere lahko nastane tvorjenka, mora imeti enako pomensko vrednost kot (priponsko)obrazilni morfem tvorjenke. Izkazalo se je, da pri besedotvornih vrstah, kot so *navadna izpeljava*, *tvorjenje iz predložne zveze* in *medponsko-priponsko zlaganje* abstraktnemu pomenu priponskega obrazilnega morfema samostalniške tvorjenke ustreza na skladijski ravni neosebni samostalniški zaimek, pri tvorjenem glagolu pa glagolski primitiv.
- Naj nadaljujemo s tvorjenim samostalnikom: Število in vrsta

in dopoljnji izdaji 2011, ²2018) in v vrsti člankov in razprav. Definira ga besedna zveza, skladijska podstava, ki ima identično pomensko vrednost v pretvorjeni (transformirani) zvezi morfemov tvorjene besede – tvorjenke.

22 Tudi pri »govorni podstavi« je brez utemeljitve vztrajal v besedotvorni polemiki, ki je potekala z A. Vidovič Muha l. 1991 v vseh štirih številkah SR.

besedotvornih pomenov je določena s konstitutivnimi prvinami propozicije – pomenske podstave povedi: ne morejo biti ne pomensko ne številčno drugačni, kot so sestavine propozicije. Za določitev besedotvornega pomena je torej bistveno, katero sestavino propozicije izraža zaimek, ki ima pomensko vrednost priponskoobrazilnega morfema. Tako ločimo besedotvorne pomene *to, da* ‚dejanje +/-‘; *tisti, ki* ‚vršilca/nosilca dejanja/stanja‘; *to, kar* ‚rezultat dejanja‘; *to, s čimer* ‚sredstvo‘; *tam, kjer* ‚prostor‘; *tedaj, ko* ‚čas‘ – torej *pis-a-anje, pis-a-telj/-(a)r/-ec*; *pis-ar-na* (iz samostalnika, npr. *gost-i-lna* iz glagola), *pis-a-lo*. – V tem smislu so na ravni priponskoobrazilnih morfemov izjema modifikacijske tvorjenke. Vrednost priponskega obrazila pri modifikacijski izpeljavi samostalnikov je enaka vrednosti mernega pridevnika, tip *majhen, velik*.²³

- Pri tvorjenkah, ki so nastale s predponskim obrazilom, je nujno ločiti homonimni predlog od globinskega, načeloma krajevnega prislova, tip *sesti* na (*klop*) ‚zgoraj‘ : (*sesti*) na *klop* ‚predlog – tožilniški‘. Predponsko obrazilo je vedno pretvorba propozicijskega prislova zunanjih okoliščin, se pravi krajevnega, redko časovnega; predlog pa je del slovničnega sklonskega morfema (končnice) in kot tak ne more tvoriti pretvorbene zveze z besedotvornim (predponskim) obrazilom,²⁴ posledično načelom čustveno pozitivno, čustveno negativno, globinskim prislovom kraja, ev. časa.
- Pri tovrstnih pretvorbena-tvorbenih postopkih imajo slovnični morfemi (končnice) pretvorbena-tvorbeno, se pravi pomensko vrednost – tvorjenje nove besede – samo, ko gre za vrednost medpone/medponskega obrazila pri zloženkah; tako se lahko utemelji besednost zloženek tipa *avt-o-cesta, zelen-o-moder* in obrazilna dvomorfemskost zloženek tipa *hrib-o-laz-ec*. Medponski morphem ima sklonsko vrednost razmerja med skladijskopodstavnima besedama.²⁵

23 Gre za zaprt pomensko predvidljivo skupino antonimnih parov lastnostnih pridevnikov, ki izražajo razsežnost v prostoru v smislu vertikalnosti, horizontalnosti, globinskosti (o tem več v razpravah Vidovič Muhe, nazadnje v SLP (2013, 76–89), vendar z upoštevanjem antropocentričnega vidika.

24 O razmerju predponskega morfema s predlogom z zgodovinskega vidika prim. A. Bajec v BJS IV (1959, 9).

25 Več pa o pretvorbena-tvorbenem besedotvorju gl. op. 21.

Omeniti moramo še, da je tudi *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, sicer brez teoretične zavesti o možnosti uporabe pretvorbena-tvorbene metode tudi v besedotvorju med jezikovnima strukturnima ravninama, skladnjo in morfologijo, pri nekaterih tvorjenkah uveljavil besedotvornim morfemom ustrezen tip razlage, imenovan posredna razlaga (SSKJ 1970, XVI); tako so razloženi zlasti vrstni in svojilni pridevniki, nekatere zloženske (tip *beloglav*, *dvoleten*), glagolniki, deloma modifikacije, npr. manjšalnice ipd.

III BESEDOTVORNA RAZČLENITEV GRADIVA

IIIa Zgradba tvorjenk v Brižinskih spomenikih

(Obdobja 10, 1989: Srednji vek v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi)

1

Izhajajoč iz teze o kontinuiranosti razvoja slovenskega kulturnega jezika kot konstitutivne prvine knjižnega od njegovih prvih ohranjenih zapisov – Brižinskih spomenikov (dalje BS) – do danes, teze, ki je bila tudi v jezikoslovnih slovenističnih krogih sprejeta in potrjena,²⁶ teži vsa pričujoča analiza k primerjanju predvsem s sodobnim knjižnim jezikom. Izsledke besedotvorne razčlenitve lahko neposredno primerjamo še z izsledki razčlenitve tvorjenk v Trubarjevi Cerkovni ordningi – torej z začetki naše tiskane književnosti – v nadaljevanju pa še posredno s (tvorjenim) besediščem našega baroka, kolikor ga prinaša (rokopisni) Kastelec-Vorenčev slovar s konca 17. in zač. 18. stoletja (po zapisu Vorenca slovar končan 1706. leta), za 19. stoletje pa z Miklošičevim primerjalnim besedotvorjem slovanskih jezikov torej tudi s t. i. novo slovenščino. Kot je bilo že omenjeno, te oporne točke so premalo za celovito predstavitev razvoja slovenskega (knjižnega) besedotvornega sistema. Za predknjižno obdobje je nujna analiza vsaj še dveh spomenikov, morda celovškega in stiškega, za drugo polovico zlasti 19. stoletja pa besedotvorje v Pleteršnikovem slovarju kot temelju ustaljenega modernega knjižnega jezika.

2

Ker je torej težišče te razčlenitve na vzpostavitvi povezave s sodobnim knjižnim jezikom in ne morda v iskanju razmerij nazaj ali drugam, kjer

26 Prim. I. Grafenauer (npr. 1973); J. Toporišič 1965, 52–58; isti, 1984, 684–698; B. Pogorelec (1974), kjer je med drugim rečeno, da »/z/godovina predpostavlja razvoj tako imenovanega kulturnega jezika v času razcveta slovenske predfevdalne družbe na karantanskem knežjem dvoru. Kasneje je v tem prvem upravnem in kulturnem središču slovenskega prostora nastal tudi najstarejši slovenski pismeni jezik, /.../ ki nam je sporočen v brižinskih /.../ spomenikih /.../« (str. 1).

bi bili seveda najaktualnejši starocerkvenoslovanski panonski spomeniki, se te razčlenitve lotevamo sinhrono v de Saussurjevem smislu, se pravi, da skušamo predstaviti besedotvorno problematiko znotraj Brižinskih spomenikov samih, saj drugih zapisanih ali prepisanih slovenskih besedil iz tega časa kaže, da nimamo. Izsledke besedotvorne analize sporadično primerjamo s prav tako opravljeno analizo tvorjenk v drugih časovnih obdobjih, tvorjenke iz BS zlasti s 16. stoletjem (Cerkovna ordninga) kot začetkom knjižnega jezika, sploh pa s sodobnim knjižnim jezikom.

3

Besedotvorna teorija, uporabljeni pri razčlenitvah v vseh razpravah monografije je pretvorbena-tvorbena. Pri tem velja izpostaviti dve dejstvi, in sicer formalno – pogoj vsake tvorjenosti je prisotnost obrazila, in vsebinsko – vsaka tvorjenka je pretvorba definirane skladenjske enote, besedne zveze, ki nikoli ne more biti formalno enobesedna niti stavčna; znotraj te vsebinske definicije mora veljati še spoznanje, da se med obrazila uvrščajo samo tisti morfemi, katerih morfemskost je mogoče dokazati s pretvorbo v sestavino skladenjske pretvorbe tvorjenke, v skladenjsko podstavo.

Za razumevanje analize je pomembno tudi dejstvo, da je besedotvorni pomen vezan samo na tiste tvorjenke, katerih obrazilni morfemi so v pretvorbni zvezi s pomensko podstavo (propozicijo) povedi, in sicer povedjem – (pri tvorjenkah iz glagola) dejanje kot posamostaljeno povedje, tip *poglagola-ńje*, prvi delovalnik (aktant) kot npr. iz glagola vršilec dejanja, tip *spasi-tel'*, četrti delovalnik kot rezultat dejanja, tip *rot-a*, šesti delovalnik kot sredstvo dejanja, za kar v BS ni primera, okoliščine kraja in časa kot mesto in čas stanja, dejanja, tip *temn-ica*, *nedel-(ø)*.

4

Razčlenitev tvorjenk v BS bo zajela predmetnopomenske besede – samostalnike, pridevnike, glagole in prislove; potekala bo tako, da bodo

tvorjenke členjene najprej na nemodifikacijske, nato modifikacijske, ločeno pa še na tiste, katerih obrazilo je pretvorba samo slovničnega pomena; znotraj prvih, se pravi nemodifikacijskih tvorjenk, bodo predstavljene posamezne besedne vrste glede na tvorbo iz glagola, pridevnika, samostalnika, prislova in glede na besedotvorne vrste – izpeljevanje, tvorba iz predložne zveze in (medponsko-priponsko) zlaganje. Drugi dve skupini tvorjenk – modifikacijske tvorjenke in tvorjenke s samo slovničnopolstavnimi obrazili – bodo predstavljene po besedotvornih in besednih vrstah.

4.1

Vseh različnih besed je v BS 360,²⁷ predmetnopomenskih (neslovničnih, nečlenkovnih, nezaimenskih) je 274, med njimi je tvorjenk 163 ali približno 60 %.

4.1.1

Med nemodifikacijskimi samostalniškimi tvorjenkami – (navadnimi) izpeljankami, tvorjenkami iz predložne zveze in (medponsko-priponskimi) zloženkami, ki jih je vseh skupaj 96 – je največ izpeljank, in sicer kar 90. Nemodifikacijski samostalniki imajo besedotvorno podstavo lahko iz glagola, pridevnika ali samostalnika.

27 Število izhaja iz popisa »vseh besed v Brižinskih spomenikih« v delu V. Vondrák (1896, 68-82) in ni nujno, da se ujema s številom besed v drugih popisih: J. Pogačnik, K. Gantar, A. Žgur so v zb. 1968, predstavili slovar BS s samo 317 gesli: vse glagolske oblike, tudi nekatere besedotvorne kot deležnike, deležja so uvrstili pod hipotetični nedoločnik: npr. oblike *ispovédé* (II 26), *ispovéden* (I 7), *ispovédati* (II 79), ki so v Vondráku samostojna gesla, so v omenjeni izdaji BS združena pod geslom *ispowedati* (1986, 235) ipd. Funkcijskoskladenska, besedotvorna in s tem v bistvu tudi pomenska razgibanost besedil je tako v geslovníku precej osiromašena; s stališča vseh treh omenjenih vidikov bi bilo koristno, če bi se v geslovníkih BS ločevalo tudi iz pridevnika konveržno (z obrazilom -i) tvorjene samostalnike: npr. besedo *božji* v zvezi *vseh božjih səl* (III 15), kjer gre za konverzni samostalnik, bi bilo treba geselsko ločiti od primerov kot *božji rabe* (III 46), kjer je beseda *božji* pridevnik.

4.1.1.1

Samostalniške izpeljanke iz glagola imajo več besedotvornih pomenov:

(1) Dejanje (D) – priponska obrazila:

-ø: *ispovêd*, (I 11, III 23, II 106);²⁸ *obêt: i obêti naše jim nesem* (II 38);²⁹ *pokazə̀nø: I da bim na sem svêtê takoga grêha pokazən vzel* (I 25); *pomot'-ø* (III 20); *razboj-ø*:³⁰ *eže tatva, eže razboj, eže plti ugoje-ńje* (II 27); *rêč-ø: v lažnih rêčə̀h* (III 25);

-a: *slav-a* (II 10); *møka: uže sę da v møkø za vəs narod* (I 28); *potreb-a: Ti edin, bože, vės, kako mi /je/ jega potrêba velika.* (I 20); *vzmaz-ø: iti v vmazi ili v s/ə/ničtvê* (I 15);

-ja: *pr-ja: prêd božjima očima stati i sjø prjə imêti* (II 87);

-je: *vesel-je* (I 34);

-/a/e/ova/ńje: *poglagol-a-ńje: iti v poglolańji* (I 17); *bal-ova-ńje: poslêd/ə/ńje balovańje* (II 92); *pomišl'-e-ńje: i nepravdnêga pomišl'eńja* (III 29); *s/ə/pas-e-ńje: o sə/paseńje têles naših* (II 39); *ugoje-e-ńje: eže plti ugojeńje* (II 23);

-ək: *otpusť-ək: Imêti mi je otpusťək mojih grêhov* (I 10);

-tvo: *vzmas-tvo: v vmastvê i v vsem lihodêjańji* (III 36).

Na besedotvorni pomen dejanja je torej vezanih 7 obrazil, v CO jih je 16, zajeta so vsa iz BS razen *-je*. Tvorjenke so lahko posebne zaradi razvrstitve priponskih obrazil ali zaradi besedotvorne podstave, se pravi glagola, iz katerega je ta nastala. Tako kot velja za knjižni jezik 16.

28 Fonetični prepis kot v izdaji F. Ramovš in M. Kos (1937, 18–27). Navajana je več kot trikratna raba besede.

29 Citati so navedeni v primerih, ko je beseda v sodobnem knjižnem jeziku neznana ali kakorkoli zaznamovana - merilo je torej sodobna knjižnojezikovna norma - lahko pa tudi v primerih, ko gre za večpomensko besedo in je njen pomen razviden šele iz sobesedila.

30 Besedo navaja tudi M. Pleteršnik (dalje Plet. 2, 379) v pomenu 'der Schiffbruch, der Kampf' pa tudi 'der Strasenraub'; navaja predvsem zgodovinsko gradivo, tudi protestantsko; R. Kolarič v cit. Trofenikovi izdaji BS (1968, 97) trdi, da mu je beseda danes tudi narečno neznana.

stoletja (CO) pa tudi vse tja v 18. stoletje (Kastelec, Vorenc), lahko rečemo tudi že za BS, da je razvrstitev obrazila *-nje* vidsko nerazločevalna – ob pričakovanem tipu *bal-ova-nje* (nedovršniška podstava) tudi *s/ə/pas-e-ńje* (dovršniška podstava).

Glagol, iz katerega je nastala besedotvorna podstava, je lahko

- (a) tvorbeno poseben: *razboj* – **raz-biti* za ‘uboj - u-biti’; *pokazən* – **pokazn-i/-ova-ti* za ‘kazen – kaznovati’, *pomiš’ėńje* – **pomisliti* za ‘mišljenj-misliti’, *vzmaz-ø/-tvo* – **vzmazati*³¹ – zmazanje – zmazati, *prja*³² – **preti* za ‘spor – spreiti’,
- (b) v sodobnem knjižnem jeziku neznan, narečni, ali kako drugače zaznamovan, npr. *(po)glagolańje* – **(po)glagolati*, *balovańje* – **balovati*, (besedi oz. njuni koreni neznan tudi v jeziku 16. st.), *obět* – **obětovati*, *vzmaz-ø/-tvo* – **/v/ zmazati*.

(2) Vršilec dejanja (Vd) – pripona in priponsko obrazilo:

-ø: *zloděj-ø: da bi ni zloděju otěl; otmi mę vsem zlodějem* (I 28; še: II 74).

Tvorjenka je medponsko-priponska zloženka – [tisti, ki] deje [-ø] zl{-o}, [] → - ø, { } → -o-, zl, -dej-;

-telj: *spasi-telj: i spasitel’ duš naših* (II 91).

Tvorjenka je posebna zaradi besedotvorne podstave iz danes v slovenščini neznanega glagola **spasiti* in pa zaradi tvorbo bolj ali manj mrtvega obrazila *-telj*.³³

V BS je pomen Vd izkazan samo z dvema obraziloma *-ø* in *-telj*; obe sta uporabljeni tudi v CO, *-telj* v besedi *prija-telj*,³⁴ vendar pa poleg njiju

31 R. Nahtigal (1915, 1-12) podaja med drugim tudi pregled dotedanjega razumevanja te besede: A. H. Vostokov (1865) v glavnem prevzema Kopitarjev prevod besed *vzmazstvo* in *səničstvo* lat. ‚intemperantia‘: besedo *vzmaz-* skuša razlagati iz korena *smak*, nem. *Geschmack*, kar navezuje na slovensko besedo *žmah*. Nahtigal navaja svojo razlago: besedo *vzmaz-ø/-tvo* povezuje s korenem *smag-* ‚goreti, imeti poželenje‘. V pričujoči besedotvorni razčlenitvi pa je sprejeta razlaga iz Ramovševe in Kosove izd. BS (1937: 15), ki navezuje pomen na koren *maz-(-a-ti)* »prvotno *ъz-mazьtvo*: greh, ki ga ta izraz navaja, bi bil potem samoskrumba /.../«.

32 Besedo *prja* navaja tudi Plet. 2 (346) iz C. in Mik. kot sopomenko za 1. *prnja* ‚der Wortstreit, der Zank‘ v glavnem iz Janežičevega in Miklošičevega gradiva.

33 Za obrazilo *-teljь*, pravi F. Miklošič (1926, 176): »nsl. ist dieses suffix ziemlich selten: allgemein üblich ist bloss *prijatelj* für *prijatelj* /.../«.

34 Prim. Miklošičev komentar. cit. v op. 33.

še deset drugih, med katerimi so skladno s sodobnim knjižnim jezikom najpogostejša *-ec*, *-vec*, *-ik*.

(c) Rezultat dejanja (Rd) – priponska obrazila:

-ø: *narod-ø: na narod človečki* (II 11; še: I 28). Ker v BS nimamo izpričanega glagola **naroditi*, je mogoče besedo razumeti tudi kot tvorjenko iz predložne zveze:³⁵ [*to, kar*] *rodi[-ø]* {*na*}, [] → *-ø*, { } → *na-*, *-rod -*;

-a: *rot-a:*³⁶ *eže roti, kojih že ne pasem* (II 24).

-ak: *odpust-ak: i odpustak ot boga prejel* (III 23).

Priponska obrazila so poleg še petih drugih (*-ja*, *-ba*, *-ščina*) v obravnavanem pomenu tudi v CO in seveda v sodobnem knjižnem jeziku.

(č) Čas dejanja – priponsko obrazilo in pripona:

-ø: *post-ø* (I 19); *nedel-ø: jesam ne spasal nedêla* (I 18) – [tedaj_m, ko se] {*ne*} *dela[-ø]*, [] → *-ø*, { } → *ne-*, *-del-*.

V CO imamo za pomen časa dejanja samo obrazilo *-tek* (*zače-tek*).

Samostalniki, tvorjeni iz glagola, imajo v BS štiri besedotvorne pomenne: dejanje – vemo, da je to pretvorba povedja (iz pomenske podstave povedi), vršilca dejanja – pretvorba prvega delovalnika, rezultat dejanja – pretvorba četrtega delovalnika, in čas dejanja – pretvorba časovnih okoliščin. S stališča sodobnega knjižnega jezika nimamo torej primerov za predmet, ki opravlja dejanje – pretvorba prav tako prvega delovalnika, vendar s podkategorijo biološko neživo, za sredstvo dejanja – pretvorba šestega delovalnika, in mesto, kraj dejanja – pretvorba krajevnih okoliščin. CO ima primere za vseh sedem besedotvornih pomenov, kaže, da prav tako tudi rokopisni Kastelec-Vorenčev slovar.

35 Dejansko gre za tvorjenke iz zveze glagola s prostim glagolskim morfemom (PGM) z globinskim prislovnokrajevnim pomenom, ki pa je homonimni s predlogom. Vendar pa je poimenovanje *tvorjenka iz predložne zveze* ustaljen termin, tudi sama ga uporabljam npr. že od 1. besedotvorne monografije (1988).

36 M. Pleteršnik 2. 439, navaja besedo *rota* 'der Schwur' in cit. med drugim zgodovinskim gradivom tudi *Prisege* iz 17. in 18. stoletja – Let. 1884.

Glede na siceršnjo besedotvorno in sploh besedilno izdelanost BS lahko sklepamo, da besedotvornopomenskega primanjkljaja ne gre pripisovati jezikovnosistemski nezapolnjenosti, ampak zvrstni vezanosti besedila, njegovi izrazno-pomenski izbranosti. Seveda pa bi bilo zanimivo razmišljati naprej, zakaj manjkajo prav ti in ne drugi pomeni; deluje poleg pogostnosti oz. tako rekoč tvorbene paradigemskega – vsak glagol je potencialni samostalnik s pomenom dejanja, v veliki meri tudi podstava za vršilca dejanja – še kak drug vsebinski oz. zvrstni ali morda celo stilotvorni dejavnik?

4.1.1.2

Samostalniške izpeljanke iz pridevnika. Vseh je 25, imajo pa tri besedotvorne pomene:

(1) Lastnost (L) – priponska obrazila:

-ot'a: *lep-ot'a: zloděju I vsěm jeho dělom in vsěm jeho lěpot'am* (I 4);

-tvo: *s/ə/nič-tvo: ili v vzmazi ili v s/ə/ničtvě* (I 16);

-stvo: *sničə-stvo*:-³⁷ *v lážnih rěčəh, v tatbinah, v sničəstvě* (III 34); *lakom-stvo: v lakomstvě, v lihojědeňji* (III 35). Gre za tvorbo iz povedkovnika (*biti*) *lakom* – v SSKJ II, 553, je beseda zaznamovana s starinsko, sicer znana tudi danes na Pivškem;

-ost: *mil-ost* (I 26, 32, III 12, 53); *star-ost* (II 3);

-ot: *živ-ot: věčni život* (I 34: še 1 9, 31, III 66).

V CO je za obravnavani pomen osem obrazil: poleg tistih, ki jih imajo že BS, so še *-ina, -oba, -inja, -je*.

(2) Nosilec lastnosti (NI); med samostalniškimi tvorjenkami iz pridevnika jih ima največ, kar 19, ta besedotvorni pomen; njegovo

³⁷ O pomenu besede *s(ə)nič-tvo* oz. *sničə-stvo* nekaj tudi v op. 31, sicer pa sta tvorjenki izpridevniški, če sprejmemo razlago V. Vondráka (1896, 75), da se navezujeta na stesl. besedo *сѣничань, сѣничати, сѣничѣство*, pravilno pa **сѣничаньство* z lat. sopomenko *fornicatio*; Plet. 2, 526, navaja pridevnik *sničav* 'neugierig, vorwitzig' z obsežnejšo dokumentacijo, tudi iz Levst. (Zb. sp.), in *sničavost* 'der Vorwitz', Jan.; F. Ramovš in M. Kos v svoji izd. BS (1937, 14) uvrščata *sničav* v narečno gradivo.

številčnost veča konverzna tvorba iz pridevnikov –12 primerov.
Priponska obrazila:

-ø: *bos-ø, nag-ø, strann- ø, žejn-ø, t-ø:* *Oni bo lačna natroveho, bosa obujahø, naga odeahø, malomogot'a v ime božje posêt'ahø, mrzna sãgrêahø, stranna pod krovi svoje uvedêho, v tãmnicah i v želêznêh vožih vklepenih posêt'ahø i v ime božje tẽ utêšahø.* (II 44-52); *božj-i- vsêh božjih sãl* (III 15);

-ec: *krilat-ec:* *i vsem krilatcem božjem* (I 4);

-ik: *grêšn-ik* (III 69); *izvol'en-ik:* *iskoni dokoni izvol'enikom božjem* (II 65); *møçen-ik:* *i vseh božjih møçenik* (III 16; še: 15), *vern-ik* (I 6), *zakonn-ik:* *i vsêh božjih zakonnik* (III 18); *søprn-ik:* *sø søprnikom našim* (II 73);

-in: *neprijazn-in:* *neprijaznina vznenavidêše* (II 33).

S konveržno izpridevniško tvorbo samostalnika se zelo pogosto srečamo tudi v CO, kjer imamo 67 primerov takšnih samostalnikov, celo s podstavo iz deležniškega pridevnika, tip *videč-i*. Dosedanji geslovniki BS na žalost ne upoštevajo funkcijske različnosti teh besed – obe vlogi, pridevniška in samostalniška, se skrivata pod eno obliko.

Izrazno posebno je za obravnavani pomen obrazilo *-in*, ki ga v CO ne najdemo več in kasneje seveda tudi ne. Vsa druga obrazila so tudi v CO, poleg njih pa še *-ica*, *-ič*, *-nik*. Posebna je razvrstitev obrazila *-ik* na podstavo iz pridevnika-*zakonn-*, danes se na podstavo iz samostalnika *zakonn-* razvršča le obrazilo *ec* – *zakon-ec* – tvorjenka je seveda pomensko drugačna (zožena).

(3) Mesto, kjer je kaj – priponsko obrazilo:

-ica: *temn-ica* (II 52).

V CO je za ta pomen poleg obrazila *-ica* še obrazilo *-stvo*.

V BS imamo za samostalniške tvorjenke iz pridevnika primere za lastnost, nosilca lastnosti (podkategorija spola živo) in mesto, kjer je kaj. Poleg naštetih imamo v CO še nosilca lastnosti – neživo, in čas pojavljanja česa.

4.1.1.3

Samostalniške izpeljanke iz samostalnika imajo v BS dva besedotvorna pomena, in sicer:

(1) lastnost, dejavnost – priponski obrazili:

-ba: *tat-ba: ili tatbê ili zavisti* (I 15);

-va: *tat-va: eže tatva, eže razboj* (II 23).

Prav zaradi izpričane oblike *tat-va* je tvorjenka *tat-b-ina*³⁸ uvrščena med modifikacijske (gl. 4.2.2.1). Že CO ne pozna ne enega ne drugega obrazila, sicer pa jih ima za obravnavani pomen štiri: *-ija*, *-stvo*, *-štvo*, *-ost* – vsa so živa tudi v sodobnem jeziku;

(2) mesto, kjer je kaj – priponsko obrazilo:

-stvo: *cesar-stvo* (II 63).

CO ima poleg obrazila *-stvo* (ob enaki podstavi) še obrazilo *-ija* (*kaplan-ija*).

V BS so samostalniške izpeljanke iz samostalnika vezane samo na dva besedotvorna pomena – na pomen lastnosti in mesta. CO izpričuje vse pomene, ki jih pozna sodobna knjižna slovenščina – izjema je le pomen časa, ko je kaj.

4.1.2

Vseh nemodifikacijsko tvorjenih pridevnikov – pridevniških izpeljank, tvorjenk iz predložne zveze, medponsko-priponskih zloženek, je 31; med njimi je seveda daleč največ izpeljanih pridevnikov.

4.1.2.1

Iz glagola tvorjenih pridevnikov je 15; največ jih izraža pomen stanja (po dejanju) oziroma trpni deležnik, pa tudi pomen dejanja in lastnosti.

38 Po V. Vondráku (1896, 76) so vse tri tvorjenke *tat-ba*, *tat-va* in *tat-b-ina* že stesl. R. Kolarič v Trofenikovi izd. BS (1968, 101) meni, da je *tat-ba* starejša tvorba, ki pa je bila že v BS nadomeščena z nekoliko mlajšo *tat-va*, vsekakor pa »izrazi *tat*, *tatba*, *tatva* spadajo /.../ k starejšim slovanskim pravnim izrazom /.../«.

Priponska obrazila:

-(o)t'(i): *vsemog-qt'(i): bog vsemogqt'i* (III 5; še: 25);

tvorjenka je medponsko-priponska zloženka;

-ñi: *sod-ñi: na sodñêm d(ə)ne* (III 54; še: I, 9, 31);

-ək: *mrz-ək: sih mrzkih del* (II 18);

-an: *vign-an: vigan od slavi božje* (II 9); *pozv-an* (II 67);

-en: *izvol-en: pridête otca mega izvol'eni* (I 33); *kršt'-en: uvrat'en i bih kršt'en* (I 13; še III 40); *uvrat'-en* (I 13); *vklep-en: v želézneh vozih vklepenih* (II 54); *ugotovl'-en* (I 35); *mal-o-mogqt-(en)* (II 48);³⁹

-ən: *ispoved-ən: hot'o biti ispovédən vséh mojih gréh* (I 7; še: II 42, 112); *spit-ən: v spitnih rotah* (I 34); *nesram-ən* (III 53) ← [tak, ki se] {ne} *srami[-ø], [] → -ən, { } → ne-, -sram-; *nestid-ən* (III 53); obe zadnji tvorjenki sta predponsko-priponski.

Glede vidskosti glagola, iz katerega je nastala besedotvorna podstava, in razvrstitve obrazil ni s stališča sodobnega knjižnega jezika nobenih posebnosti. Te izvirajo lahko iz zaznamovanosti glagola, pretvorljivega v besedotvorno podstavo. Kot smo že omenjali, je ta s stališča sodobnega knjižnega jezika lahko neznan kot *s-pit-*,⁴⁰ *ne-stid-*,⁴¹ *mrz-*, tvorbeno nenavaden zaradi danes neživega predpanskega obrazila, npr. *vi-gna-*, nepričakovane razvrstitve tega obrazila, npr. *u-vrat'-*, še nerealiziranih premen kot *vklep-n-q-* (: *vklen-i-*). Priponska obrazila v CO so številnejša, saj so prekrivna s priponskimi obrazili v sodobnem knjižnem jeziku.

39 A. Bajec v kritični oceni Isačenkove monografije *Jazyk a povod Frizinských pamiatok* (1949, 160-163) utemeljuje slovenskost zloženke *malomogqt'a* s strukturno enakimi, v bistvu prav tako izglagolskimi tvorjenkami kot *malopriden*, *malomaren*; avtorji geslovnika v Trofenikovi izd. BS (1968: 238) so navedli v geslu obliko *malomot'ən*; tako je zabrisana tvorba zloženke iz prislovno-glagolske zveze (*malo more*), ki je v slovenščini navadna, in premaknjena zgradba tvorjenke na podstavno zvezo iz prislova in pridevnika (*malo močen*); takšna podstava pa je kvečjemu lahko sklopna, saj slovenščina te vrste zloženek ne pozna.

40 Plet. 1, 326, tudi v pomenu 'verhören', C; R. Kolarič (1968, 100) navezuje *spit-* na ruski glagol *pytat'* in s tem na omenjeni pomen v Plet; F. Ramovš in M. Kos (1937, 15): »Nič več nam nista znani besedi *žestok* /.../ in *spiten*«.

41 Plet. 2, 575, navaja besedo *stid* 'die Scham' iz Jan., Cig. (T.), C. in tudi kot hs. in stsl.; ta zadnji podatek se ujema tudi z Vondrákom (1896, 72).

4.1.2.2

Pridevnikov, tvorjenih iz samostalnika, je prav toliko kot tvorjenih iz glagola, 15. Priponska obrazila:

-ji: *bož-ji: božji rabe* (I 7).

Pridevnik je uporabljen kar 17 krat, enkrat tudi kot konverzni (iz-pridevniški) samostalnik;

-čki: *človê-/č/ki:*⁴² *narod človêčki* (II 11);

-ní: *poslêd-ni* (II 92) ← [ta, ki je] {po} sled{-i}, [] -ní, { } → po-, sled-; beseda je tvorjenka iz predložne zveze;

-ni: *vêč-ni* (I 34); *vrh-ni* (II 60); *zlodej-ni* (III 71); *pravd-ni: našo pravdno véro i pravdno ispovêdjo* (II 104-105);

-ak: *redk-ak: rêdka slovesa* (I 1), 'maloštevilen' in zato pomemben oz. izbran – 'izbrane besede';⁴³

-an: *lăž-an* (III 33); *nepravd-an: vseh nepravdnih dêl i nepravdnêga pomiš'ênja* (III 28-29; še I 14); *želez-an* (II 53, 102); *slz-an: slzna têlese imQfi* (II 5);

-iv: *milost-iv: gospodi milostivi* (I 2, uporabljen velikokrat).

Pomen pridevnika je kakovostni naklonski.

V BS so štiri pridevniška obrazila z vrstnim pomenom – *-ji*, *-čki*, *-nji* in *-ni*, v CO imamo še *-ski/-ški*, vendar brez *-ji* in *-nji*; pridevniški pomen snovnosti izraža obrazilo *-an* (*želez-an*), ki ga pozna (poleg drugih) tudi sodobni knjižni jezik, v CO pa ni tega pridevniškega pomena. – Posebnosti obravnavane skupine se nanašajo na besedotvorno podstavo, in sicer na izrazno podobo *slz-*, *lăž-*.

42 Po Vondráku (1896, 69) v stesl. *človêčsky*; R. Kolarič (1968, 84) veže tvorjenko *človečki* na vzhodnoslovenske govore.

43 Tudi zadnja znanstvenokritična izdaja Brižinskih spomenikov (2004, 84) ostaja pri prevodu v sodobno slovenščino zelo blizu dobesednemu pomenu pridevnika *redék*; pomensko zadrego rešuje s členkom *teh*, torej: *Govorite za nami teh malo besed*. Če upoštevamo smiselnost prevoda, bi bil predlagani prevod, torej *redék* 'izbran', ustrežnejši (Vidovič Muha 1996). Namreč ohranjanje prevoda v sodobno slovenščino na samo izrazni ravni ne upošteva možnosti pomenskega razvoja oz. pomenskega premika pridevnika *redék*, ki ga prinese čas.

Pridevnikov s pomenom svojilnosti BS ne poznajo, pač pa imajo svojilne zaimke, npr. *moj* (I 3, še veliko primerov) – (od) mene (jaz), *naš* (II 1, več primerov) – (od) nas (mi), *svoj* (II 77, II 63, 51, III 59) – (od) sebe.

4.1.2.3

Iz prislova je nastal samo pridevnik s priponskim obrazilom

-ni: *današ-ni: do današného d(ə)ne* (III 41).

4.1.3

Nemodifikacijsko tvorjeni glagoli so štirje; gre za izsamostalniške izpeljanke in tvorjenko iz predložne zveze: *glagol-a-t:i*⁴⁴ *glagolite po nas redka slovesa* (II); *ver-ova-ti* (I 8); *rozum-e-ti* (II 29); *poroč-i-ti* ← [dati] {po} ročj{-u}, [] → -i-ti, { } → po-, -roč-: *tebê poročō me tēlo* (I29); predpona kaže na drugačno opomenjanje (izbiri pomenskih sestavin): *po-*, ‘zgoraj, povrhu’, danes *iz-* ‘ven’.

4.1.4

Med tvorjenke iz predložne zveze verjetno lahko štejemo dva prislova, in sicer *do-kon-i* ← [tako, da je] {do} *koň{-i}, [] → -i, { } → do-, -kon-, in *is-kon-i* ← [tako, da je] *{is} *kon{-i}, [] → -i, { } → -is-, -kon-.⁴⁵ Glagol *dokonati* imamo tudi v CO in v Kastelec-Vorenčevem slovarju – v zadnjem s sopomenkama ‘dokončati, fertigati’.

44 V. Vondrák (1896, 69) ugotavlja, da sta »tako glagol *glagolati* kot tudi samostalnik *glagolb* značilna za slovenske cerkvene sopomenike« Po A. V. Isačenu (1943, 55): »Beseda *glagolb* je verjetno ena izmed najznačilnejših staroslovanskih besed. V sodobni slovenščini ni za njo niti sledu.« Ne strinja se z Ramovšem (1937, 14), ki povezuje tako značilno besedo, kot je stsl. *glagolb*, s slovensko onomatopejsko besedo *glagolati*.

45 Po Vondráku (1896, 69) teh besed za stsl. ne moremo dokazati. Ramovš (1937, 14) navaja kot ustreznice v sodobni slovenščini predložne zveze s samostalnikom *konec* (do konca), sicer v sedanjih govorih še glagol *dokonati*, *dokonjati*. Za besedo *iskoni* meni Isačenko (1943: 47), da je staroslovaška, saj se z njo začneja »Jánov evangeli«.

4.1.5

Tvorjenke s samo slovničnopomensko podstavo obrazila so samostalniški sklopi z določujočo sestavino *liho*⁴⁶ – *lihodejanje* (III 37), *lihojednje* (III 35), *lihopitje* (III 36).

4.2

Med tvorjenkami s predponskim obrazilom je tako kot v sodobnem knjižnem jeziku največ glagolskih sestavljenk, nekaj pa je tudi modifikacijskih izpeljank.

4.2.1

Glagolskih sestavljenk je 42. Predponska obrazila se razvrščajo na nedovršniško podstavo, se pravi, da imajo vedno vidsko in večinoma še pomensko vlogo; razvrstitev na dovršniško, že tvorjeno (sestavno) glagolsko podstavo imamo samo v primeru drugostopenjske tvorjenke *is-po-vedati*. Predponska obrazila so naslednja (razporeditev je abecedna):

do- ← [do_k] (k = končnost dejanja): *do-stati*: *Sę nam dostoji od jeho zavětati* (II 95);

is- ← [iz] ‘ven’: *ispovedati* (II 79); **iz-** ← [iz_k] ‘ven’: *iz-baviti*: *izbaviti ot zlodějne oblasti* (III 70)

na- ← [na_k]

(a) ‘zgoraj’: *na-četi*: *načnem delati* (II 43); *na-reči se*: *da i sinove božji narečem sę* (II 16);

(b) ‘do vrha’ in zato do konca: *na-pojiti* (II 46); *natruti*: *lačna natrověho* (II 45);

ob-/o- ← [ob_k]

(a) ‘okrog’ in zato do konca: *ob-uti* (II 46); *o-děti* (II 47); *o-kle-vetati* (II 21);

(b) ‘zraven’: *o-stati* (II 17);

46 V. Vondrák (1896, 71) navaja za stesl. besedo *lihъ* celo dva pomena: ‘odvečni’ in ‘slab, nepravi’.

od- ← [od_k] ‘stran’: *ot-/n/eti/o-tęti: otmi mę vsęm zlodęjem* (I 28); *dostoji od jego zavęfati i jemu sę otęti* (II 96);

po- ← [po_k]

- (a) ‘zaporedoma’: *po-čtęti: jim gręhi vašę počtęte* (III 111);
- (b) ‘pokonci, gor (na kaj)’: *po-staviti* (II 93); *povędati* (II 88); *po-šćęditi: mę, bože, pošćędiši* (III 50); (c) ‘zgoraj’: *po-iti: na narod človęčki strasti i pečali poido* (II 12-13);

pri- ← [pri_k] ‘zraven’: *pri-bližati se* (II 50); *pri-/i/ti: Pridęte otca męga izvol’eni* (II 33, 27, II 56, 69); *pri-jeti: primi moję ispovęd* (I 11; še: III 24); *pri-nęsti* (II 99-100); *pri-zvati: rabę prizvavše* (II 110);

raz- ← [raz_k] ‘narazen’: *raz-trgati* (II 103);

sę- ← [sę_l]: *sę-grešiti: efe bi dęd naš ne sęgręšil* (II 1); **s-** ← [s_k]: *s-pasiti: jesęm na spasal nedęla* (I 18); *s-pasiti: i spasi mę v vsem blazę* (III 73); *s-tvoriti: eže oni tę velikę strastję stvorišę* (II 107);

u- ←

- (a) [stran_k]: *u-begati: nikakože ubęgati, mi je stati pręd stolom božjem* (II 70); *u-kloniti: ide nę kamo sę ukloniti* (II 85); *u-tęšiti* (II 56); *u-kriti: egože ne možem nikimže lica ni ukriti* (II 69);
- (b) [do konca]: *u-braniti* (III 72); *ukazati* (II 94); (c) [noter_k]: *u-vesti* (II 52);

v- ← [v_k]

- (a) ‘noter’: *v-sedliti: dožda ni tamoje vsedli v cęsarstvo svoje* (II 62);
- (b) ‘gor’: *v-stati* (I 9); *v-zvati: jęže vzoveš tvojimi usti* (I 32);

vz- ← [gor_k]: *vz-l’ubiti: neprijaznina vznenavidęše, a božje vzl’ubišę* (II 34); *vznenavideti* (II 34);

za- ← [za_k] ‘zadaj’: *zavęfati: sę nam dostoji od jego zavęfati* (II 95); *za-glagolati se: Jaz sę zaglagol’ę zlodęju* (III 1).

V BS je 16 izrazno in pomensko različnih predponskih obrazil in sicer: *do-*, *iz-*, *na-*, *ob-/o*, *ot*, *po-*, *pre-* (*prestęp-a-ti* - **pres-stępiti*), *pri-* *raz-*,

sə-, *v-*, *vi-* (*vign-an* - **vi-gnati*), *vz-*, *z-/s-*, *za-*. V CO jih je 21 – 4 prevzeta (*ab-*, *ad-*, *diš-*, *eks-*) in *nad-* (samo pri glagolu *nad-ležiti*). V Kastelec-Vorenčevem slovarju je predponskih obrazil 19, še *nad-*, *pod-*, *pred-*, enako število (izpredložnih) jih je tudi v Miklošičevi primerjalni slovnici (1868–1874, 195–196) za staro slovenščino (asl.), in sicer še *nadv*, *podv*, *pro*. V SS 1976 J. Toporišiča jih je za sodobni knjižni jezik 30 – veliko število predvsem na račun prevzetih obrazil, od neprevzetih še *nad-*, *pro-*.

Pri tvorjenkah v BS se predponška obrazila deloma ločijo od sodobnega knjižnega jezika predvsem razvrstitveno (glede na izglagolsko postavbo) in izrazno; njihove pomene sodobni knjižni jezik zajema, čeprav je pomenska razčlenjenost tudi zaradi veliko raznovrstnejše distribucije v sodobnem jeziku precej večja. Kot že rečeno, pa je treba upoštevati, da BS niti približno ne zajemajo celotnega slovenskega jezika s konca tisočletja, saj so tako socialno- (kulturni jezik) kot tudi funkcijskozvrstno vezani – obredna, verska besedila.

Primeri razvrstitveno posebnih predponskih obrazil: *po-iti* za *pri-(i)ti*, *u-kazati* za *po-kazati*, *u-kriti* za *s-kriti*. Ob določenih izglagolskih besedotvornih podstavah so se torej razvrščali pomenskosestavinsko drugačni (globinski) prislovi – gre torej za drugačno opomenjanje (izbiro pomenskih sestavin) in seveda ubesedenje (izraz) (prislovnega) dela predmetnosti (denotata).

Izrazno so predponška obrazila lahko posebna zaradi neobstajanja v sodobnem knjižnem jeziku – obrazilo *vi-* ‘ven’ za *iz-*.

V več primerih pa so tvorjenke posebne zaradi glagola, iz katerega je nastala besedotvorna podstava. Kot vemo, so ti glagoli lahko

- (a) v sodobnem knjižnem jeziku narečni: (*iz-*)*baviti* ‘osvoboditi, rešiti’, znan vzhodnoslovenskim narečjem (tudi kajkavščini);⁴⁷ po Ramovšu sodijo med narečne glagole tudi (*za-*)/*večati*, (*na-*)*truti* seveda z različnimi pomenskimi premiki (1937, 14);

47 Po Ramovšu (1937, 14) je beseda *izbaviti* narečno še živa; R. Kolarič (1968, 88) jo veže na vse vzhodnoslovenske govore pa tudi na Koroško, sklicujoč se na Janežičev slovar.

- (b) premensko posebni: (s-)t(v)oriti ‘storiti’, (po-)čteti ‘(na-)šteti’;
- (c) danes mrtvi, slovenščina jih ne pozna: *spasti* – *spasem*, *zaglagol’ati se*.

4.2.2

Med modifikacijskimi izpeljankami sta dva samostalnika in dva glagola.

4.2.2.1

V skladenjski podstavi modifikacijskih samostalnikov iz BS se pojavljata (nedoločni) števnik in kakovostni pridevnik relativne ocene oziroma merni pridevnik: *bratr-ija* ← [več] *bratr*⁴⁸ [-ov], [] → *-ija*, *bratr-*; *sin-ci* - *sin-ec/-ek*⁴⁹ ← [ljubek/ majhen] *sin*[-ø], [] → *-ec/-ek*, *sin-*; *tatb-ina* ← [velika] *tatb*[-a], [] → *-ina*, *tatb-*.

4.2.2.2

Pri glagolih *poseť-a-ti* in *prestop-a-ti* gre verjetno za modifikacijsko glagolsko pripono: SPo ← [večkrat] **poseť-i-ti* in [večkrat] **prestop-i-ti*, [] → *-a-ti*.

5

Besedotvorna razčlenitev Brižinskih spomenikov kaže kontinuiranost razvoja slovenskega (knjižnega) jezika od njegovih prvih odkritih zapisov, Brižinskih spomenikov, do danes. Tipološka izoblikovanost besedotvornih vrst in besedotvornih pomenov je znatna. Posebnosti izhajajo iz besedotvorne podstave, tj. iz besedišča nasplloh, ali pa iz izrazne podobe, pomena in razvrstitve obrazil (glede na podstavo).

48 F. Ramovš (1937, 14) veže obliko *brater* na koroško in rezijansko narečje oz. govor.

49 Tvorjenka *sin-ək* je živa na Pivškem; R. Kolarič (1968, 99) veže besedo na jugozahodni slovenski prostor.

IIIb Zgradba tvorjenk v Trubarjevi Cerkovni ordningi

*(Slavistična revija, Ob 400-letnici slovenskega
jezikoslovja 1984, 32/3; Obdobja 6, 1986: 16. stoletje
v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi)*

Normativna jezikovna ambicija, ki je lastna že prvi slovenski knjigi,⁵⁰ bistveno določa tudi Cerkovno ordningo (CO), za katero velja, da je prvo izrecno predpisno besedilo.⁵¹ Prav zaradi te, že v naslovu izražene zvrstnosti, postaja zanimivo vprašanje o strukturnih, izraznih, slogovnih idr. lastnostih poimenovanj, ki jih tako besedilo prinaša.

Razčlenjevanje ene izmed pomembnih poimenovalnih možnosti, poimenovanj s tvorjenkami, potrjuje spoznanje, da je jezik naših prvih knjig normativni. Ustaljene besedotvorne možnosti slovenskega jezika 16. stoletja so bile v bistvu spoznane in v veliki meri sprejete tudi za nov, zlasti pojmovni svet. Odmikanje od splošnih slovenskih tvorbenih zakonitosti, npr. v tipih kot *gori vzdigniti*, je mogoče v večini primerov predvideti in utemeljiti (prim. 1.1.2).

F. Kidrič v delu (1919, 149), v poglavju o jeziku (123–139) razvršča poimenovanja nekako v naslednje skupine:

50 J. Rigler (1968) je za Trubarjev jezik dokazal glasovno urejenost in s tem normativnost s pomensko razločevalnostjo glasov zlasti v prvem obdobju (do leta 1574); prim. še razpravo istega avtorja (1977, 465–490), kjer (proti neki drugi tezi) dokazuje tudi za CO ohranitev že v prvi knjigi uveljavljenega glasovnega pomenskorazločevalnega sistema. – Čeprav je Cerkovna ordninga eno izmed osrednjih Trubarjevih del (gl. naslednjo op.), bi bilo za dokončno predstavitev Trubarjevih besedotvornih posebnosti nujno razčleniti vsaj po eno delo iz vsakega od njegovih treh jezikovnoustvarjalno različnih obdobj, ki jih je zlasti za glasoslovje utemeljil J. Rigler v cit. delu. Seveda se pri tem vsiljuje nujnost povezati spoznana jezikovna (besedotvorna) dejstva z neposredno ali posredno vplivnostjo na jezikovni razvoj.

51 F. Kidrič (1919, 149) imenuje Cerkovno ordningo »praznično razglasitev slovenskega liturgičnega jezika za vse namene cerkvenega življenja /.../«; J. Rajhman (1977, 104) meni, da so od Trubarjevih teoloških razprav v slovenščini »predvsem pomembne Ena dolga predgovor, Cerkovna ordninga in Catechismus z dvejma izlagama«; B. Pogorelec ugotavlja, da je pri protestantskih besedilih opaziti tudi »v/ okviru verske namembnosti /.../ raznovrstnost tako v vsebini besedil kakor tudi v načinu ubeseditve« (1974, 7); misel potrjuje med drugim tudi z »ubeseditvijo« cerkvenega reda.

- a) komaj sprejemljive nove oziroma višjestopenjske tvorjenke (Weiterbildungen), ki jih morda lahko pripišemo Trubarju, npr. *bogastvo, farstvo, izlaga, možica, ohranjenik, predgovor, pridigarstvu* (126);
- b) tujke (Fremdwörter), nastale pod vplivom izvirnika, navadno tudi pisane v izvirniku, npr. *Absolutio, adplicirati, antifona, eksempel, himnus, mordar, summa* (126);
- c) ponesrečene nove tvorbe in dobesedni prevodi nemških predlog, npr. *doli postaviti inu djati, proč djati inu zavreči, gori povejdati, gori narediti, vunkaj diliti, nadložiti, doli zatreti, vkupe zmešanje* (127-130);
- č) domače besede, npr. *milost, betež, bramba, dokonati, dušica, hlapčič, pomor, poročiti, iztolmačiti, zapopadik* (130-133);
- d) tujke, ki jih je Trubar verjetno imel od doma, npr. *oltar, biblia, brumen, cuprati, kloster, šula, vaga, vice, žlahтник* (133-134). Sem se uvrščajo tudi tuja poimenovanja, ki pa imajo svojo sopomenko, npr: *falsija – hudoba, ferdamen – preklet, zglihati se – zmiriti, gnada – milost, gruntan – zapopaden, kunšten – ume(i)telni* (134-137);
- e) stara (znana) liturgična in hierarhična poimenovanja, vendar z novo, prevrednoteno vsebino, npr. *maša, mašni ofer, mašnik, škof, večernica, farmošter*. – Kidričeve liste primerov so seveda pomembna osnovna orientacija, ki pa potrebujejo jezikoslovno utemeljitev.⁵²

Znotraj funkcijske besedotvorne skladnje so izoblikovana in ustaljena zlasti razmerja v skladijski podstavi – predvidljiva je torej pretvorba v vrsto (glede na razvrstitev), pomen in večinoma tudi izrazno podobo obrazila – saj imamo opraviti z enakimi besedotvornimi možnostmi kot v sodobnem jeziku: v CO so najpogostejše navadne izpeljanke (tudi konverzne), nato sestavljenke, tvorjenke iz predložne zveze, modifikacije, zloženke, sklopi;⁵³ dejstva, da v CO nimamo tistih modifikacij, katerih

52 Trubarjevo zlasti teološko besedišče je predvsem s pomenskega ali pomenskoizvirnega vidika predstavil J. Rajhman (1977). Avtor povezuje nujnost iskanja novih besed z zvrstno vezanostjo besedila (104–125).

53 Naštete besedotvorne vrste so utemeljene s strukturo skladijske podstave (Vidovič Muha 1988; ²2018).

obrazilo je pretvorba kakovostnih pridevnikov ali izkakovostnih prislovov s pomenom pozitivnega ali negativnega razmerja (slabšalnosti ali ljubkovalnosti), je mogoče utemeljiti prav z zvrstno vezanostjo besedila.

Vsiljuje se vprašanje, kako je besedotvorne možnosti slovenskega jezika predstavila prva slovenska slovnica A. Bohoriča (1584). Iz konkretne (tudi) besedotvorne razčlenitve (molitev očenaš, 166–178) je razvidno, da Bohorič loči predvsem dve besedotvorni vrsti – izpeljevanje in zlaganje, v katerega uvršča tudi sestavljanje; pri tvorjenki loči obrazilni del, zlasti predponski morfem, od podstave, npr. *po-svečenu* (168), *iz-idi* (169), *od-pustimo* (172) idr. Zanimivo pa je, da je teoretična izpostavitve besedotvorja skromnejša, vezana pravzaprav le na del izpeljave (nekatero samostalniške in pridevniške tvorjenke).⁵⁴

Besedotvorna analiza Cerkovne ordninge (CO) je v izhodišču ločena na dve veliki skupini, in sicer na tvorjeni glagol in tvorjenke vseh drugih (neglagolskih) besednih vrst, torej na tvorjeni samostalnik, pridevnik, prislov.

1 Glagolske tvorjenke

V Trubarjevi Cerkovni ordningi je od približno 2400 tvorjenk 800 tvorjenih glagolov.⁵⁵

1.1

Najštevilnejše glagolske tvorjenke v CO so seveda sestavljenke. Razčlenitev njihovega pomena nas bo pripeljala do globljega razumevanja nekaterih za Trubarja in tudi za kasnejši čas tipičnih oblik, tip *goribuditi*; z dejstvom, da je vloga predpanskega obrazila tudi vidiska – tvorba dovršnikov iz nedovršnikov⁵⁶ kot *z-bati se*, *z-goditi se* – bo vsaj po-

54 J. Toporišič v razpravi iz 1984a (189–222) predstavlja tudi skupino izpeljank, ki jih prinaša Bohoričeva slovnica.

55 Tvorjenost je pojmovana sinhrono: med tvorjenke so uvrščene tiste besede, katerih morfološke sestavine so pretvorljive v sestavine definirane besedotvornoskladenjske enote – skladenjske podstave (Vidovič Muha 1988; ²2018).

56 Prim. pomen predpanskih obrazil pri glagolu v delih F. Miklošič (1868–1874, 125–249); A. Bajec (1959, 9–141); J. Toporišič (SS 1976: 161–169); *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ).

sredno upravičena tudi predstavitev izraznih in deloma razvrstitvenih posebnosti glagolske pripone v primerih, ko je ta morfem posledica besedotvornega procesa kot npr. *vzdih-a-ti*, *naklonj-ova-ti*. Pri razčlenjevanju izhajamo torej iz spoznanja, da so sredstva glagolskega vida – predponski in glagolskopriponski morfem – v primerih, ko sta pretvorljiva v sestavine skladenjske podstave tudi besedotvorni morfemi in zato bosta obravnavana v tem okviru: *z-rasti* ← [končati] rasti, [] → z-, -rasti; *ob-ljub-ova-ti* ← [večkrat] obljub-i-iti, [] → -ova-, obljub-(ti); *iz-roč -i-ti* ← [dati] {iz} rok{-ø}, [] → -iti, { } → iz-.

Kot je znano, je sestavljanje besedotvorna vrsta, pri kateri se načeloma pretvarja v besedotvorno podstavo jedro skladenjske podstave, v našem primeru torej vedno glagol, v (predponsko) obrazilo pa njegov razvijajoči člen, npr. *iz-vleči* ← *vleči* [iz], [] 'ven' → *iz-*, *vleči*; v primerih, ko je v jedru fazni glagol (*začeti/končati*), ko gre predvsem za vidsko spremembo glagola, pa se vsaj površinsko obrazili jedrni glagol skladenjske podstave, ki pa ga je pomensko mogoče opisati, npr. *na začetku/do konca* in dobiti tako spet podredno obrazilno podstavo, npr. *z-bati se* ← [začeti] bati se, [] → z-, -bati se (Vidovič Muha ²2018, 68-69).

Besedotvorna podstava je večinoma pretvorba nedovršnika, lahko pa tudi dovršnika; dovršniki, ki jih izkazujejo sestavljenke v CO (netvorjeni ali tvorjeni – predponskobrazini), so naslednji: *dati*, *deti*, *konati*,⁵⁷ npr. *Htakimu nih Sakonu, de ga vboshym Imenu fazhneta, inu Vboshy Gnadi dokonata* (131 a), *ločiti*, *pasti*, *počiti*, *takniti*; *najti*, *odeti*, *popasti*, *povedati*, *vprašati*, *zabiti*; vse netvorjene, razen *ločiti*, navaja SS 1976 (286). Sicer pa nastaja besedotvorna podstava tudi iz prevzetih glagolov, npr. *gruntati*, *glihati*, *gvišati*, *špotati*, *šonati*, *žmahati*, *šacati*, *rajtati*.

Premensko ali sploh oblikovno posebne so podstave glagolov *po-groziti* (-grez-), *nad-ležiti* (-leg-), *o-pomeniti*, *na-pušiti* (-pih-), *iz-pusati* (-pus-): *enkrat ali duakrat sto Vodo oblyti, ali vto Vodo pogrofiti, ali le sto vodo pokropyti* (87 b); *kai on ner vezh toshi, kai shaluie, kai nemu neruezh nadleshi, te telefne bolefnj, oli ty Grehi* (137a); *je taku*

57 F. Kidrič v delu (1919, 131), uvršča glagol *dokonati* med domače besede.

dilene inu iemlene tih Sacramentou gori poftauil, da nas imaiio opomeniti inu faguishati od vřiga Nouiga Teftamenta (29b); On nema biti en Nouiz, de se ne Napushi, inu ne pade utu ferdamnane tiga opraulauza (76a); inu ie te nashe grehe ispuřfal, plazhal inu fturil řa nee fadořti (133a).

Izrazna podoba podstave se je premenila, če je predponsko obrazilo *ob-* priřlo v stik s podstavo na začetni *v* – soglasniřki sklop *bv* ni bil obstojen in *v* je rad izginil, npr. *obariti, obarovati, obeseliti, obleči*;⁵⁸ tudi zev na řivu med predponskim obrazilom in podstavo se je zapolnjeval z *v*, npr. *zavupati, navučiiti* (v resnici je ta *v* protetični).

Predponskih obrazil glagolskih sestavljenk v CO je 21: *ab-, ad-, diř-, eks-; do-, iz-, na-, nad-, ob-/o-, od-, po-, pod-, pre-, pri-, raz-, se-/s-, u-, v-, vz- z-/s, za-*, ter kombinaciji dveh predpon *s-po-, o-po-*; SS 1976, 161-169, ima ře *a-, am-, de-/dez-, e-, in-, inter-*; *pred-, pro-*. V Miklořiřevi Primerjalni slovnici slovanskih jezikov (dalje MPS) je ře predponsko obrazilo *vy-* z dopolnitvijo, da ima *vy* »v novi slovenřcini samo posamezne sledove« (1868–1874, 201).

Tako kot v sodobnem knjiřnem jeziku izrařajo ta obrazila ob nedovršniřki podstavi faznost glagolskega dejanja, lahko pa imajo ře kak drugačen pomen.

Samo faznost dejanja izrařajo predpnskobrazilni morfemi v primerih, ko so pretvorba enega od faznih izrazov *začeti, končati*, ali pa trenutnosti *enkrat*, tip *z-bati se* ← [začeti] se bati, [] → *z-, -bati se, z-rasti* ← [končati] rasti, [] → *z-, -rasti, z-motiti* ← [enkrat] motiti, [] → *z-, -motiti*. Strukturo skladijske podstave (SPo) lahko zapiřemo

SPo ← [F] Glag, pri čemer je F ‘začeti’ (simbol z), ‘končati’ (simbol k), ‘trenutno’ (simbol t).

Predpnskobrazilne morfeme, ki imajo ře kak drug pomen, pa je mogoče ločiti prav na podlagi tega, podstavno razvidnega pomena, vsaj v dve skupini:

58 F. Ramovř (1924, 135) navaja primere za asimilacijo *bv, pv* tudi iz CO, sicer pa veže pojav na Gorenjsko.

(1) Predponsko obrazilo ima pomen prislova, navadno krajevnega, redko lahko tudi časovnega; v skladijski podstavi je ta prislov lahko izražen ali neizražen (samo pomenskopodstavni).

- (a) Izražen je v primerih, ko gre za predponske morfeme *pre-*, *raz-*, *u-*, ki so, vsaj s sinhronega vidika, izrazno samostojni, se pravi, da niso homonimni s prostimi glagolskimi morfemi (dalje PGM) oz. predlogi: *pre-bosti* ← *bosti* [skozi_k], [] → *pre-*, *-bosti*; *raz-dejati* ← *dejati* [dol, narazen_k], [] → *raz-*, *-dejati*; *u-bežati* ← *bežati* [stran_k], [] → *u-*, *-bežati*. Glagolska vezljivost je v teh primerih implicitna. Strukturo skladijske podstave lahko zapišemo

SPo ← [Prisl_F]/[Prisl] Glag;⁵⁹

druga možnost, torej samo Prisl Glag, pride v poštev v primerih, ko je v skladijski podstavi dovršnik.

- (b) Neizražen, tj. samo pomenskopodstavni, pa je tak prislov v primerih, ko je predponskobrazilni morfem homonimni s skladijskopodstavnim prostim glagolskim morfemom. Tak morfem lahko tudi na površini izraža glagolsko vezljivost,⁶⁰ zveza z neimenovalniškim samostalnikom je prislovnodoločilna, npr. *iz-kljuvati* ← *kljuvati* [iz_k R], [] ‘ven’ → *iz-*, *-kljuvati* (R = rodilnik, T = tožilnik itd.). Skladijska podstava glagola *izkljuvati* ima torej pomensko podstavo *kljuvati ven do konca* (*končati kljuvati ven*), *iz-vleči* ← *vleči* [iz_k R], [] ‘ven’ → *iz-*, *-vleči*; *na-peljati* ← *peljati* [na_k T], [] ‘zgoraj’ → *na-*, *-peljati*; *po-kropiti* ← *kropiti* [po_t_k M], [] ‘zgoraj’ → *po-*, *-kropiti*; *pod-vreči* ← *vreči* [pod T], [] ‘spodaj’ → *pod-*, *-vreči*.⁶¹

59 SPo = skladijska podstava, Prisl_F = prislov – faznost dejanja, Glag = glagol; k, t = končnost, trenutnost dejanja.

60 Če se pomen predponskega obrazila ne ujema z nobenim od pomenov PGM, je seveda tak morfem vezljivostno mrtev, npr. *ob-liti* ← *liti* [ob], [] ‘okrog’, sicer (*liti*) ob ‘zraven, tik’ – torej PGM *ob* nima predponskoobrazilnega pomena ‘okrog’ (prim. SSKJ 3, 172).

61 J. Dular (1983) pojmuje zvezo glagolov s prostimi morfemi kot možno skladijsko podstavo predponskega glagola; prim. še A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, (J. Šolar) (1956, 175), primere kot *skočiti na* (*utrdbo*) : *naskočiti* (*utrdbo*), *pasti na* (*sovražnika*) : *napasti* (*sovražnika*), znotraj poglavja o menjavanju prehodnosti.

Nekoliko posebni so primeri kot *iznoret* ← *noret* [iz_k R], kjer je R povratnoosebni zaimsek sebe. Strukturo skladijske podstave lahko zapišemo

SPo ← Glag [PGM_F Sam.₁]/[PGM Sam.₁].

(2) Podstava predponskega obrazila je sicer prosti glagolski morfem, ki pa površinsko ni zamenljiv s prislovom; izraža iztek časovnosti ali krajevnosti, nujne za uresničitev česa, za doseg cilja, je skratka nosilec razmerja med glagolskim dejanjem in njegovo uresnitvijo. Mogoče ga je dopolniti s krajevnim ali časovnim oziralnim zaimkom, ki uvaja ustrezni (prislovni) odvisnik, npr. *do-čakati* ← *čakati* [do_k takrat, ko], [] → *do-*, *-čakati* ipd. V nekaterih primerih je mogoče PGM skupaj z zaimenskim prislovom pretvarjati v samostalnika *kraj/čas* oziroma v različna variantna poimenovanja teh dveh samostalnikov (trenutek/mesto ipd.), npr. *do-čakati* ← *čakati* [do takrat, ko] ← [trenutek, ko]. – Strukturo skladijske podstave zapišemo:

SPo ← Glag [PGM_F Prisl_z]/[PGM Prisl_z].

Skladijsko podstavo predponskih obrazil glagolskih sestavljenk je mogoče zajeti nekako v štiri pomenskostrukturne tipe:

SPo →

1. [F] Glag, F → k/z/t (velja za vse F): *z-bati*, *z-rasti*, *z-motiti*;
2. Glag [Prisl_F]/[Prisl]: *u-bežati*;
3. Glag [PGM_F Sam.₁]/[PGM Sam.₁]: *iz-vleči/iz-noret*;
4. Glag [PGM_F Prisl_z]/[PGM Prisl_z]: *do-čakati*.⁶²

Po teh predstavljenih tipih bodo razvrščena tudi predponska obrazila glagolskih sestavljenk v Trubarjevi CO (znotraj posameznih tipov bodo razvrščena abecedno).

62 SPo = skladijska podstava, F = faznost, k/z/t = končnost, začetnost, trenutnost, Glag = glagol, Prisl = prislov, PGM = prosti glagolski morfem, Sam.₁ = neimenovalniški samostalnik.

1.1.1 SPo → [F] Glag,

(a) [F → k]:⁶³

do-: *dokonati*;

iz-: *izmeriti, izpačiti, izpolniti, izpresti, izdržati, izglihati, izgubiti, iztrohneti*;

na-: *napolniti, navaditi, na(v)učiti*;

ob-/o-: *obnoriti, obleči, obariti, obeseliti, obreči, oblagáti, obdeliti, obprati, omečiti, ozdraviti, oskrbeti, obuditi, očistiti, oropati, ohladiti, oslepiti* (tudi trenutnost – t). Predponsko obrazilo *ob/o-* v glavnem ne izraža samo končnosti, ampak tudi izpolnitev dejanja (do konca) in potem prehod v stanje. Razvrstitveno je posebna predpona *ob-*: kot rečeno, če ji sledi podstava z začetnim *v*, ta *v* odpade, npr. *ob-(v)ariti, ob-(v)eseliti*;⁶⁴ če se podstava začneja z zapornikoma *p, d*, nimamo pričakovane predpanske variante *o-*, ampak *ob-*,⁶⁵ npr. *ob-prati, ob-deliti* (tudi *obpustiti*, prim. 1.1.3). Razvrstitveno glede na pomen podstave je posebno predponsko obrazilo *ob-* v primerih *ob-reči*,⁶⁶ *ob-lagati*: »*inu Kerfzhenike, fratuio, obreko, oblasheio preganeio, loue inu more*« (68 b); tvorjenki pomenita izpolnitev glagolskega dejanja, zato moramo tudi *reči, *rekovati* razumeti v pomenu iztekanja dejanja. V primeru *obeseliti* je predponsko obrazilo *ob* sinonimno z *raz-*, v primeru *obdeliti* pa je razvrstitveno posebno: »*Ena dobra brumna Shena, Moshá obeffeli inu ga ohrani da ie*

63 V ta tip grede še primeri, ko konec dejanja pomeni tudi njegovo izpolnitev, prehod v stanje, npr. *zdraviti – ozdraviti* (← končati/nehati zdraviti) – (biti) zdrav, *polniti – napolniti – (biti) poln*.

64 Neobstojnost soglasniškega sklopa na morfemski meji predvideva za slovenščino tudi F. Miklošič, saj navaja obliki *obeseliti* in *oveseliti* (1868-1874, 219).

65 O razvrstitvi predpanskih obrazil *ob-/o-* piše A. Bajec v BSJ IV: »/V/ slovenščini nastopa proverb *ob-* redno pred vokali, pred bilabialnima zapornikoma pa *o-*. Pred vsemi drugimi glasovi srečujemo obe obliki, včasih celo pri istem glagolu« (1959, 94).

66 F. Miklošič (1868-1874, 220) navaja obliko *obreči, obrek* s pojasnilom, da je pomen predpanskega obrazila nejasen. Verjetno bi lahko izhajali iz pomena, kot ga ima v glagolu *ob-liti*, se pravi okrog in okrog, posledično do konca, popolnoma; tu gre seveda za pojmovni glagol, moti pa dovršnost.

dolgu shiu.« (97b). »*lnu ie niyu kmallu fteim S. Duhum obdeilil inu poterdil*« (13b);⁶⁷

po- *požreti, poginiti, postati, pogubiti, pogroziti, npr. »oli vto Vodo pogrofiti,*

oli le sto vodo pokropyti« (87b);⁶⁸

pri- *prilesti, pripeljati, priti;*

u- *ubiti, umoriti, usahnuti, umreti, utopeliti;*

z-/s- *zgoditi se, zmiriti se, zrasti, zmočiti, zmešati;*

za- *zagvišati, zamuditi, zasaditi, zaslužiti, završiti;*

(b) [F → z]:

ob- *obtičati;*

z- *zbat se;*

za- *zagledati, zaslišati, zaspati, zamerhati, za(v)upati, zašpotati, zašonati;*

(c) [F → t]:

po- *poklicati, povabiti, pogledati, podeliti, ponuditi;*

raz- *razsrditi, razžalovati;*

u- *ukrasti, ukazati, užgati, ustrašiti;*

z-/s- *zmotiti, spoznati;*

za- *zapopasti, zatajiti, zateptati.*

67 Glagol *obdeliti* ima tudi SSKJ 3, 180, z razlago »dati komu njegov del« in s pojasnilom, da je beseda ozkoknjižna; glede na rabo že pri Trubarju je verjetno prej starinska ali, po podatku J. Toporišiča, narečna (Mostec).

68 Besedo *pogroziti* ima še Plet. 2, 111, v pomenu 'potopiti, pomočiti' (Meg., Boh.).

1.1.2 SPo → Glag [Prisl_F]/[Prisl]

pre- ←

- (a) [skozi_{k/l}]: *prebosti, predreti, prestrašiti, prešacati; premisliti, prerajtati, pregovoriti;*
- (b) [do konca, skozi_k]: *prebrati, pregledati, prestati, pretrpeti, premeniti, prelomiti;*
- (c) [drugam_k]: *preliti, prepeljati, pregnati, preobrniti, prestopiti, predati;*
- (č) (preveč_v): *pregrešiti, premagati, prevzeti;*

raz- ←

- (a) [narazen_{k/-}]: *razdeliti, razdreti, raziti se, razlomiti, razložiti,*
- (b) [povsod, dokončno_k]: *razgledati, razmislili, razrajtati;*
- (c) [stran]: *razdeti; razodeti* (dvopredponski);

u- ←

- (a) [uspešno_k]: *uslišati, usmiliti, ujeziti, ubraniti, utolažiti, utožiti se,*⁶⁹ npr. »inu vom fe nema vtoshiti sleteim Ditetom okuli hodyti, de onu bo timu Gospudi reienu« (94 b);
- (b) [stran_k]: *ubežatiI, (v)ujti.*

1.1.3 SPo → Glag [PGM_F] Sam₋₁/[PGM Sam₋₁]:

ab- ← [ab_k] ‘stran’: *absolvirati:*

ad- ← [ad_k] *adplicirati:*

čez- ← [čez_k] ‘zoper, več kot’: *čezpričovati, čezostati:*

diš- ← [diš_k] ‘narazen, stran’: *dišputirati:*

eks- ← [eks_k] ‘ven’: *eksaminirati:*

iz- ← [iz_{k/-R}] ‘ven’: *izvleči, izkljuvati, izkopati (se), izliti, izpeljati, izvabiti, izpustiti, iztrebiti, izbljuvati, izdreti, izgnati, iziti, izpeti, iztolmačiti, izšteti, izpustiti, izreči, izvreči, izdati, iznajti.*

⁶⁹ Plet. 2, 740, v enakem pomenu ‘postati siten’ (C., M.).

Posebno je tu predponsko obrazilo pri glagolih *iztolmačiti*, npr. »*Te-muzh letaku bi se imeile istolmazhiti*« (22 b). Pri korenu *-lag-/ati* (in *-tolm-ačiti*) se je za ta pomen uveljavila predpona *raz-* 'narazen', v večini drugih slovanskih jezikov je ostal *iz-* oziroma *vy-*, npr. hrvaščina/srbščina *iz-*, češčina *vy-*, ruščina *vy-*. Pri glagolu *izšteti* gre za pomen predpanskega obrazila *se-/s-* 'skupaj', npr. »*de vti lřpuuidi fe imaio vři grehi ishteti*« (52 a). Glede na pomen predpon je nepričakovan dvo-predponski glagol *iz-v-prařati*: »*Sakai vtaki se mogo ty mladi preprořti ludy ifuprařati inu poduuzhyti vti prauvi Veri*« (108 b);

na- ←

- (a) [na_k T⁷⁰] 'gor': *napeljati, najti, nalořiti, namalati*;
- (b) [na] 'malo': *nakloniti*;

nad- ← [nad M] 'viřje, zgoraj': *nad leřiti*;

ob-/o- ←

- (a) [ob_k/- M] 'okoli, okrog': *obliti, obiti, objeti, oklicati, oznaniti, omisliti, ořiveti, omiti* ;
- (b) [ob] 'popolnoma': *opustiti/ obpustiti* (o razvrstitvi prim. ře *ob-* v 1.1.1). Pri dvopredpanskem glagolu *opotakniti*⁷¹ je poimensko in razvrstitveno posebna predpona *o-*: »*de fe kei na en kamen ne opotaknesh inu neudarish*« (136 b);

od- ← [od_v. R] 'stran': *odgnati, odpeljati, odpoditi, odvleči, odvezati, odsvetovati, odučiti; odločili, odpehniti -pahnniti, odstopiti, odpustiti, odpovedati*;

po- ←

- (a) [po_k/- M] 'zgoraj, povrhu': *pokriti, pokopati, postaviti. potreti, pokvariti, poviti, pokropiti, potrditi, pokazati; poklekniti, popasti*;
- (b) [po_k/- M] 'drug za drugim, zaporedoma': *pomoriti, popadati, posesti*;
- (c) [po_v-] 'potem, nato': *posoditi, povrniti, poreči, pobegniti, počititi*;

70 T = tořilnik, M = mestnik, R = rodilnik

71 Plet 1, 840, v enakem pomenu - 'zadeti z nogami, spotakniti se' (Trub., Dalm., Boh.).

(č) [po_{k/.}] ‘z manjšim obsegom, malo’: *pokloniti, poriniti, pomisliti, pojemati*;

pri- ← [pri_{k/.} M] ‘zraven, poleg’: *privezati, pristati, pridejati, primorati, prisoditi, primešati, prigoditi, prisesti, pridati, pristopiti, pritakniti*;

v- ←

(a) [v_{k/.} T] ‘noter’: *vlesti, vлити, vpeljati, vprašati*;

(b) [v_z] ‘gor’: *vstati*;

z-/s ←

(a) [z_k] ‘skupaj’: *znesti*;

(b) [s_k] ‘ven’ (s je samo varianta iz-): *spovedati*;

za- ←

(a) [za_{z/.}] ‘zadaj’: *zakleniti, zakriti, zamašiti, zavezati, zapečatiti, zapreti, zazidati; začeti, zapustiti, zastopiti, zadeti; zavreči; zapovedati*;

(b) [za_{v/.}] ‘v nepravo smer, napačno’: *zagovoriti, zapeljati, zaiti*;

(c) [za_t] ‘za kratek čas, malo, nekoliko’: *zadržati*.

1.1.4 SPo → Glag [PGM_F Prisl_z]/[PGM Prisl_z] :

do- ← [do_{k/.} R] : *dočakati, doiti; doseči, dotakniti*.

1.1.5 V obrazilo so pretvorljivi predvsem krajevni pa tudi časovni in prislovi.

Največ prislovov je krajevnih,⁷² ki so pogosto v antonimnih parih.⁷³

ven *eks-*, *iz-* (MPSS⁷⁴ *iz*, 211; SS 1976 *eks-*, *iz-*, 162; SSKJ 1 *eks-*, 555, SSKJ 2 *iz-*, 83);

72 O krajevnem pomenu prislovov več A. Vidovič Muha (2014, 294–308).

73 V oklepaju je navedena pogostost predponskih obrazil z enako pretvorbena podstavo iz Miklošičeve Primerjalne slovnice (MPS), Toporišičeve SS 1976 (161–169), ter iz SSKJ 1–3 (do Pren, nedokončano).

74 MPSS = Miklošičeva primerjalna slovnica – Sintaksa (1868–1874).

noter v- (MPSS, 198, SS 1976, 167); prislova imata vprašalnico *kam*;
gor na-, v-, z- (MPS *na-*, 214; SS 1976 na-, 162, v-, 167, z-, 168;
SSKJ 2, *na-*886); CO nima sestavljenk s predpono s- ‘dol’ (MPS
s-, 246-247; SS 1976 *s-* 167); vprašalnica je *kam*;

zgoraj nad-, po- (MPSS nad-: »das praefix nad scheint unbekannt zu
sein«, 217; SS 1976 nad, 173, SSKJ 2 nad-, 898, SSKJ 3 po-, 650);

spodaj pod- (MPSS, 231; SS 1976, 165; SSKJ 3, 668); vprašalnica *kje*;

zadaj za- (MPS, 206; SS 1976, 168); vprašalnica *kje*; CO nima se-
stavljenske s predponskim obrazilom pred- ‘spredaj’, prav tako ne
MPS; SS 1976, 166; SSKJ 3, 990;

stran diš-, od-, u-, raz- (MPSS od-, 223, raz-, 242, u-, 247; SS 1976 od
-, 164, u-, 167, raz-, 166, dis-, 161; SSKJ 3, od-, 253, SSKJ 1, dis-,
413); vprašalnica *kam*;

zraven (blizu) pri-, do- (MPSS pri-, 233, do-, 203; SS 1976 pri-, 166,
do-, 161; SSKJ 1, do-, 427) ; vprašalnica *kje*;

nazaj od- (MPSS, 233; SS 1976, 164; SSK J 3, 253).

Posamezni obrazilno pretvorljivi krajevni prislovi so še:

okoli ob-/o- (MPSS, 219; SS 1976, 163; SSKJ 3, (172); vprašalnici
kod, *kje*;

skozi pre- (MPSS, 238; SS 1976, 165; SSKJ, 976); vprašalnica *kod*;

drugam pre- (MPSS, 238, SS 1976, 165 – pomena ‘skozi in drugam’
sta tu združena (1); SSKJ 3, 976); vprašalnica *kam*.

Med časovne prislove, ki so v podstavi glagolskega predponskega obra-
zila, lahko uvrstimo:

ves čas, **skozi** pre- (MPSS, 238; SS 1976, 165; SSKJ 3, 876); vprašal-
nica je *kako dolgo*;

do konca, **zraven do-** (MPSS, 203; SS 1976, 161; SSKJ 1, 427); vpra-
šalnica je *kako dolgo*.

Podstavni kolikostni prislovi so:

nekoliko (malo) na-, po- (MPSS na-, 214, po-, 227; SS 1976, na-, 163, po-, 164; SSKJ 2, na-, 886; SSKJ 3, po-, 650);

preveč pre- (MPSS, 238; SS 1976, 165; SSKJ 3, 977), vsaj globinsko pa tudi **vse**, do konca: iz- (MPSS, 211; SS 1976, 162; SSKJ 2, 83); vprašalnica je koliko.

V predponski podstavi je tudi več prislovov razporeditve v prostoru:

skupaj iz- kot varianta se-/s- (MPSS se-/s-, 245; SS 1976, se-/s-, 167);

narazen ob-, raz-, (MPSS raz-, 242; SS 1976, raz-, 166);

zaporedno po- (MPSS po-, 277; SS 1976, 164, ima za enake primere – tip *pomoriti* – ‘vršiti dejanje z različnimi subjekti ali na različnih mestih’; SSKJ 3, 650);

drugače pre- (MPSS pre-, 238; SS 1976, 165; SSKJ 3, 976);

napačno za- (MPSS, 207; SS 1976, 169).

Površinsko bi se med prave načinovne prislove uvrščala podstava, ki izraža uspešnost dejanja; vendar globinsko gre za uspešnost glede na časovnost ali krajevnost. Takšna predponska obrazila so npr. do- v tipu *do-čakati* – čakati do uspešnega konca do kdaj; iz- v tipu *iz-prositi* – prositi do uspešnega konca.

1.1.6 Posebnosti predponskih obrazil sestavljenk v CO se kažejo v

- (1) razvrstitvi glede na podstavo:
 - (a) obrazilo s svojo izrazno podobo vpliva na izrazno podobo podstave; opraviiti imamo z neobstoječim soglasniškim sklopom *bv* med predponskim obrazilom in podstavo, npr. *obariiti, obeseliti*, verjetno pa hiperkorekturnimi zaporniškimi soglasniškimi sklopi *bp, bd*, npr. *obprati, obdeliti, obpustiti*;
 - (b) obrazilo se razvršča na pomensko nepričakovano podstavo, lahko tudi tvorjeno, danes ga nadomešča drugačno

(sopomensko) obrazilo, več obrazil ali pa ima tvorjenka sopomenko v netvorjenki, npr. *zmiriti* – pomiriti, *utolažiti* – potolažiti, *iztolmačiti* – raztolmačiti, *premeniti* – spremeniti, *pojti* – *iti*, *izvprašati* – izprašati;

- (2) izrazni podobi, npr. rez-, ne-, ze-;⁷⁵ na izrazno podobo vpliva lahko tudi podstava, prim. razvrstitveni varianti ob-/o-, ter oblika prevzetosti, npr. diš-;
- (3) pomenu ali pomenski distribuciji: s- ‘skupaj’ → iz-, npr. *izšteti*, z-/s ‘končnost dejanja’ → iz-, npr. *izpačiti*, *izglihati*; spo- → opo-, npr. *opotakniti*.

1.1.7

Tvorbo glagolskih sestavljenk je mogoče vsaj deloma pomensko povezovati s posebne vrste besednih zvez, s tipom *gori postaviti*, *gori vzeti*, *gori buditi*, *doli leči*, *doli priti*. (V CO so vsi tipi pisani narazen, torej tudi *gori buditi*). Te vrste poimenovanja, ki jih zasledimo pri Trubarju v precejšnjem številu in ki se vsaj v slovarjih vlečejo v 19. stoletje,⁷⁶ so res posledica kalkiranega (morfemskega) prevajanja⁷⁷ in niso nikoli postala del slovenskega stilno nezaznamovanega besedišča.

Natančnejša razčlenitev teh poimenovanj v CO pa vendarle kaže, da ne gre niti za pomensko niti za slogovno izenačena poimenovanja. S stališča pomenske vloge določujočega glagolskega člena, tj. prislova, je mogoče govoriti nekako o treh tipih takšnih poimenovanj.

75 J. Rigler (1959/60, 230–248) razlaga e-jevski samoglasnik predpanskega obrazila (in predloga) z vokalno harmonijo: *a* pred zlogom s prednjim samoglasnikom preide v *e*, prim. tudi njegovo razpravo iz 1977 (465–490).

76 Prim. *H. Megiser*, Thesaurus polyglotus, J. Stabej (1977); tu so npr. pri geslu *doli* primeri kot *doli imati*, *doli vreči*, *doli teči*, *doli priti*, *doli tlačiti*, idr. (26); *O. Gutsman* (1789, 201) *dolpogniti*, *doltišati*, *dolpočeniti*, *dolsesti*, *dolpotoniti*, *dolpotreti*, idr.; *A. Murko* (1833, 46) *doldevati*, *dolpadati*, *dolpoložiti*, *dolvzeti*, *dolpertisniti* idr.

77 F. Kidrič (1919, 127) uvršča tvorjenke tipa *dolipostaviti*, *doli vdariti* ipd. med »ponesrečene nove tvorbe in dobesečni prevod« iz nemščine; J. Toporišič (1980/81, 6, 193–199) uvršča med skladdenjske napake slovenskih protestantov tudi primere kot *gori vstati* (*doli sestiti*), kjer gre za »nepotrebno dodajanje prislovov glagolom, ki s prislovom izraženo podajajo že s predpono (ali z notranjo pomensko določenostjo) /.../« (193).

- (1) Prislov je lahko pomenska, če ne celo skladenjska podstava predpanskega obrazila. V bistvu ima torej v teh primerih pomensko vlogo predpanskega obrazila glagolske sestavljenke, npr. *naprej-postaviti* ← postaviti [naprej,] [] naprej-/ pred-, -staviti, *narazenločiti* – razločiti, *goristaviti* – postaviti, *vkupemešati* – zmešati, *vuniostati* – izostati, *vunkajiti* – iziti, *naprejvzeti* – predvzeti, *vunkajriniti* – izriniti, *vunkajvzeti* – izvzeti, *goribuditi* – zbuditi, *dolipriti* – sniti, *dolipustiti* – spustiti, *dolijemati* – odvzemati, *gorirediti* – vzrejati. Za razliko od zvez z izraženim prislovom ima predpansko obrazilo ob nedovršniški podstavi še obvezno vidsko vlogo – nedovršniška podstava postane dovršniška;
- (2) Besedna zveza, »zloženka« ima sopomenko, navadno je to sestavljenka, npr. *doli dejati* – položiti, *doli postaviti* – položiti, *gorijemati* – pridobivati, *proč devati* – odlagati, *gori narejati* – ukazovati, *gori postaviti* – dvigniti, *gori vzeti* – upoštevati, *naprej iti* – napredovati, *naprej vzeti* – upoštevati, *proč dejati* – odstraniti, *vkupe dati* – zložiti, *zoper staviti* – nasprotovati ipd.; skupina je posledica izrazite odvisnosti od tuje (nemške) predloge; gre za dosledno kalkiranje.
- (3) Prislov je samo ponovitev in s tem podkrepitev pomena glagolskega predpanskega obrazila, če pa je glagol nepredpanski, pa njegovega celotnega pomena. Verjetno gre pod vplivom nemške tvorbe za občutek, da je predpansko obrazilo premalo povedno. Primere je treba obravnavati kot dvobesedne; besedotvorni proces je zajel samo v predpansko obrazilo pretvorjeni prislov, ohranjeni prislov pa ima pravzaprav vlogo poudarnega členka: *doli izmiti* – izmiti, *doli poklekniti* – poklekniti, *gori obuditi* – obuditi, zbuditi, *gori vstati* – *gori vzdigniti* – vzdigniti, *vkupe skladati* – skladati, *vkupe sniti* – sniti, *vkupe spraviti* – spraviti, *vkupe zavezati* – zavezati, *vkupe zbirati* – zbirati (*se*), tako še: *vkupe zbrati*, *vkupe zložiti*, *vkupe poročiti* (*se*), *vkupe zmešati*, *vkupe zvezati*: *doli zatreti* – zatreti, *doli brisati* – brisati, *doli leči* – leči, *doli pasti* – pasti, *doli poklekniti* – poklekniti, *gori kojiti* – kojiti, *gori rasti* – rasti, *gori rediti* – rediti, *gori zidati* – zidati.

Določujoči člen takšnih tvorjenk je predvsem krajevni, nastal iz krajevnega prislova, npr. *gori – doli, skupaj – narazen, naprej – nazaj, proč, zoper, vuni* idr.

Trubar se je verjetno zavedal, da so kalkirani izrazi premalo povedni, saj je primere iz vseh treh skupin velikokrat pojasnjeval, npr. z dodajanjem vsaj še enega podobnega poimenovanja, navadno za veznikom in, npr. *shnim fe troshtala inu gori dershala* (14 a), *inu pod eno ozhito Cerkou sbyral inu gori dershal* (14 a), *tu Iefufouu Diane ali dellu, Terplene inu Goriustaiene inu Gorihoiene* (17 b), *doli diati inu faurezhi* (30 b), *inu tu Menihstuu gori naredili inu poftauili* (51 b), 1543 *Leit gori dershal inu ohranil* (55 a), *od famiga Boga doli vershene inu refdiane* (56 a), *inu Molytue fo doli pryshle inu pogashene* (59 a), *tu Pridigarftuu gori der-shi inu ohrani* (61 a), *zhloueski shlahti gori naredil inu poftauil* (61 b), *nemaio obeniga Nauuka poslushati, ne gori vseti* (65 b, 66 a) ; bolj ali manj sopomenski izrazi so včasih tudi za pojasnjevalnima veznikoma *to je, oli: ta Satisfactio, tu je, tu fadoftidiane* (36), *tu fadoftidiane oli Pokura* (36 b), *ta vezhna Postaua, nei ena minezha oli gori vfdignena Pofaua*. (11a).

Obravnavane tipe piše Trubar, kot rečeno, načeloma narazen. V zapisu torej ni razločka med morebitnimi zloženkami in dejansko glagolsko zvezo s prislovom, npr. *gori deržati : gori gledati, nesti*. Tudi formalno kot besedne (torej s pisavo skupaj) je Trubar pojmoval samostalniške (glagolniške) izpeljanke iz takšnih besednih zvez. Bolj ali manj dosledno piše skupaj primere kot *goridržanje, gorivstajanja, zadostidjane, vkupezbranje, gorigledanje* idr.

1.2

Tvorjenki iz predložnih, dejansko prostomorfemskih glagolski zvez v skladenjski podstavi sta v CO samo dve, in sicer *iz-ročiti* ← [dati] {iz} rok{-ø}, [] → -iti, { } → iz-, -rok; *po-oblastiti* ← [dati] {po} oblast{-i}, [] → -iti, { } → po-, -oblast-.

1.3

Med navadnimi izpeljankami jih je 30 iz samostalnikov in 7 iz pridevnikov.

1.3.1

Med izsamostalniškimi glagoli je največ »lastnostnih« z glagolskim primitivom *biti* v jedru, npr. *prerok-ova-ti* ← [biti] prerok{-ø}, [] → -ovati, prerok-: *gospod-ova-ti* ← [biti] gospod[-ø], *kraljevati, fratovati, cvesti, ofrati se*; posebna glagola sta *bab-i-ti* ← [biti] bab[-a],⁷⁸ *dež-i-ti* ← [biti] dež[ø].⁷⁹

Poleg glagola *biti* so v jedru skladenjske podstave tudi glagolski primitivi *imeti, delati (narediti)*, npr. *razum-e-ti* ← [imeti] razum[-ø], *maš-ova-ti* ← [imeti] maš[-o], *greš-i-ti* ← [narediti/delati] greh[-ø], *krstiti* ← [narediti/delati] krst[-ø], *kljuk-a-ti* ← [delati s] kljuk[-ø], *bog-a-ti* ← [delati/govoriti] bog[-ø].

1.3.2

Nekaj primerov izpridevniških tvorjenk, kjer sta v jedru skladenjske podstave glagolska primitiva *biti* (lastnostnost), *delati*: *blazn-e-ti* ← [biti] blazen[-ø], *divjati* ← [biti] divj[-i], *poln-i-ti* ← [delati] poln[-o], *glih-a-ti* ← [delati] glih[-ø], *ferdamn-a-ti* ← [delati] ferdamn[-o].

1.3.3

Pri tvorbi nedovršnikov iz dovršnikov (34 primerov) gre v bistvu za vrste glagolskega dejanja, pretvorljive v obrazilo; v obrazilno glagolsko pripono se pretvarja razvijajoči člen skladenjske podstave, npr. *izroč-ova-ti* ← [večkrat] izročiti, [] → -ova-; *obljub-ova-ti* ← [večkrat] obljubiti, [] → -ova- ipd.

Za obrazilne glagolske pripone velja dvoje, in sicer:

⁷⁸ Besedo navaja *Plet.* v pomenu 'opravljati babištvo' (M., Cig., Jan.).

⁷⁹ Besedo ima tudi *Plet.*, 137 (Trub., Krelj).

- a) nepremenjenost glagolske pripone za c, j, č, ž š; imamo torej samo obliko *-ova-*, npr. *izkuš-ova-ti*, *izroč-ova-ti*, *izpraš-ova-ti*, *konč-ova-ti*, *kršč-ova-ti*, *kupč-ova-ti*, *naklonj-ova-iti*, *napelj-ova-ti*, *boljš-ova-ti*; *maš-ova-ti*;
- b) pogostost glagolske pripone *-ova-*, tudi *-ava-* namesto pričakovane enozložne (enoglasne), npr. *obljub-ova-ti* (glagolska podstava ostane nepremenjena), *vrač-ova-ti*, *izkuš-ova-ti/-ava-ti*, *naklonj-ova-ti*, *napelj-ova-ti/-ava-ti*, *obrač-ova-ti*. Glagol *vz-dih-a-ti* bi morda lahko uvrstili med izsamostalniške.

1.4

Skladenjska podstava glagolskih tvorjenk je posebna glede izbire predmetnopomenskih sestavin – zvrstna vezanost besedila onemogoča čustvenorazmerne modifikacije – ter glede pretvorbene poti skladenjskopodstavnih načeloma krajevnih prislovov: nemška predloga je vplivala na ohranitev njihove izrazne podobe in tako nastajajo poleg jeziku ustreznih sestavljenk še nenavadne, večkrat tавтоloške besedne zveze. Besedotvornopodstavne posebnosti so predvsem premenske, posebnosti obrazil pa zlasti razvrstitvene glede na izrazno podobo ali pomen podstave.

2 Neglagolske tvorjenke

Neglagolske tvorjenke, samostalniške, pridevniške in prislovne, predstavljajo približno dve tretjini vseh tvorjenk v CO.⁸⁰ Tako kot za glagolske velja tudi za neglagolske, da so nastajale po besedotvornih postopkih, veljavnih tudi za sodobni knjižni jezik. Posebnosti, kolikor se pojavljajo, so dvovrstne:

- (a) vezane so predvsem na številčna razmerja med posameznimi besedotvornimi vrstami, npr. število zloženk je glede na izpeljanke manjše kot v sodobnem knjižnem jeziku, če sklepamo npr. po strukturni nezapolnjenosti vseh možnosti, ki jih pozna sodobni

⁸⁰ Izpisano gradivo za prvi natis razprave o neglagolskih tvorjenkah v CO sem imela možnost primerjati še z alfabetarjem Trubarjeve Cerkovne ordninge (tipkopis) ter s popolnimi izpisi tega dela pri Komisiji za historične slovarje na Inštitutu za slovenski jezik.

jezik znotraj te besedotvorne vrste (Vidovič Muha 1988; ²2018); tako npr. pri zlaganju ni tvorjenk iz podredne samostalniške zveze z desnim prilastkom v skladijski podstavi – tip *severovzhod*, razen seveda v glavnem iz nemščine prevzetih primerov (*farman*, *šulmoster*, *roženkranc* ipd.), prav tako ni tvorjenk iz zveze samostalnika s tvorjenim (vrstnim) pridevnikom – tip *gozdnogospodarski*;⁸¹

- (b) manjši je obseg sredstev besedotvornih postopkov, drugačne so lahko njihove izrazne, pomenske in razvrstitvene lastnosti.

Kot je bilo ugotovljeno že pri razčlenitvi tvorjenih glagolov, lahko na tvorbene posebnosti vsaj deloma vpliva tudi zvrstna vezanost besedila.⁸²

2.1

V CO je, kot rečeno, od približno 2400 tvorjenk 660 samostalnikov; med njimi je največ izpeljank, in sicer 576, od tega 70 konverznih, zloženek je 48, sestavljenek 15, tvorjenk iz predložne zveze 10, modifikacij 7 in sklopa 2.

Razčlenitev samostalniških tvorjenk je urejena po posameznih besedotvornih vrstah, znotraj katerih so na podlagi besednovrstnega izhodišča podstave ločene na tvorjenke iz glagola, pridevnika, samostalnika, prislova. Sledi predstavitev posebnosti besedotvorne podstave, znotraj posameznih besedotvornih pomenov pa še predstavitev obrazil.

2.1.1

Največ samostalniških izpeljank je nastalo po navadni izpeljavi, in sicer iz glagola približno 355, iz pridevnika jih je 158, iz samostalnika 58.

2.1.1.1 Samostalniške izpeljanke iz glagola

imajo posebno besedotvorno podstavo zaradi

- (a) skladijskopodstavnega glagola, ki je lahko prevzet, največ iz nemščine; če je še živ, je v današnjem knjižnem jeziku

81 Tovrstne tvorjenke se pojavijo šele konec 19. stol. O tem prim. pogl o Perušku (str. 29).

82 Gl. op. 52.

pokrajinskopogovorni ali narečni, vsekakor torej neknjižni; zanj imamo največkrat stilno nezaznamovano sopomenko. Nekaj primerov: *coprati, klagovati, kurbati, žegovati, špotati, zagvišati, troštati, štritati, štrafati, ofrovati, šacati, cbivlati*,⁸³ *mordati*.⁸⁴

- (b) izraznih lastnosti, npr. nepremenjenosti ali drugačne premenjenosti korenskega morfema, predpanskega obrazila, predvsem pa glasov na predpanskem ali priponskem morfemskem šivu, npr. *izpoved-(ø)*, *devič-(tvo)*, *izvelič-a-(nje)*, *mešč-a-(vec)*, *briv-e-(nje)*, *zgovor-(ø)*, *rezboj-(nik)*, *sromot-(a)*, *zavup-a-(nje)*, *obar-ov a-(nje)*, *vuk-(ø)*, *rovn-a-(nje)*.

V CO so izpričani vsi besedotvorni pomeni izglagolskih samostalnikov, ki jih pozna sodobni knjižni jezik.

Dejanje (255 primerov)

ima strukturo

SPO ← [to, da] Glag_[3. os.]

npr. *žegnova-nje* ← [to, da] žegnuje[-ø], [] → -nje, žegn-ova-; *zmote-nje* ← [to, da se] zmoti[-ø], [] → -nje, zmot-e-

Tvorbene posebnosti so vezane npr. na

1. besedotvorno podstavo, ki je velikokrat posebna zaradi izrazne podedbe glagolske pripone:
 - (a) nepremenjenost pripone -ova- za c, j, č, ž, š, npr. *razmišlj-ova-(nje)*, *kršč-ova-(nje)*, *meščova-(nje)*;
 - (b) pripona -ova- namesto pričakovane -a-, npr. *žegn-ova-(nje)*, *primor-ova-(nje)*, *ofr-ova-(nje)*, *priseg-ova-nje*, ali obratno -a- namesto -ova-, npr. *vzdih-a-(nje)*;

83 F. Ramovš (1971, 261–266) omenja tudi besedo *cbivlati*, ki je iz naših protestantskih piscev; razlaga jo z metatezo v in b (266); o pomenu te besede, njeni rabi prim. J. Rajhman (1977: 122–123).

84 F. Kidrič (1919, 126) meni, da je Trubar besedo *mordar*, ki jo razlaga z razbojnik, sprejel pod vplivom predloge in da verjetno ni ljudska.

2. razvrstitev obrazila -nje tudi na dovršniško podstavo, npr. *premag-a-(nje)*, *preklic-a-(nje)*, *pokop-a-(nje)*, *odvez-a-(nje)*, *odloč-e-(nje)* ipd.

Glede na povedano je seveda najpogostejše obrazilo tvorjenk s pomenom dejanja *-nje*; v CO je približno 190 primerov. Kot smo videli, se lahko razvršča tudi na dovršniško podstavo. Sledi *-ø* s 35 primeri ter *-a* z 12, vsa druga obrazila so uporabljena največ po štirikrat:

-ø: *svar-ø*, *trošt-ø*, *vuk-ø*, *zastop-ø*, *post-ø*, *krst-ø*, *odgovor-ø*, *prepoved-ø*, *izpoved-ø*, *prodaj-ø*,⁸⁵ npr. *ondukaj moraiio tudi Purgarske Poftaue, od praud, od Shtraifing tih v e likih Grehou inu hudobe, od Erbszhine, od kupyla inu prodaya*⁸⁶ § c. *biti* (55 a):

-a: *zlag-a*, *zastav-a*, *pokor-a*, *priprav-a*, *sprav-a*, *zaljub-a*;

-ba: *bram-ba*, *služ-ba*;

-(i)ja: *mori-ja*;

-nja: *proš-nja*;

-tva: *moli-tva*;

-ec: *pad-ec*;⁸⁷

-(a/e)nje: *kriv-e-nje*, *izpelj-a-nje*; *dar-ova-nje*, *dopad-e-nje*, *eksaminir-a-nje*, *ferdamn-a-nje*, *mord-a-nje*, *molj-e-nje*, *izpelj-a-nje*;

-(i)šče: *shodil-i-šče*, npr. *Inu de fe tu poshtenu v kupe Sbrane, ta Shodilifzha, inu tu pridigarftuu obdershi* (53 b);

-tje: *pi-tje*, *pe-tje*

-ek: *zapopad-ek*, *razlot-ek*;⁸⁸

-(i)tek: *už-i-tek*;

85 F. Miklošič (1875, 2) navaja kot nsl. obliko *prodaj* v pomenu *venditio*; Plet 2, 347, dokumentira besedo z obsežnim gradivom (predvsem Jurč., Cig.).

86 V citatih so s pokončnim tiskom zaznamovane ustrezne tvorjenke.

87 V SS 1976 ni za besedotvorni pomen dejanja obrazila *-ec*, prav tako ne v BSJ (1950), navaja pa ga MPS (1875, 306, 308) z opombo, da se obrazilo *ьсь* za ta pomen redko uporablja.

88 Prim. Plet 2, 391, *razlotek*, sopomenka *razloček*, viri Trub., Krelj-Mik.

-(i)lo: *obhaj-i-lo, oprav-i-lo, kad-i-lo, krop-i-lo, kup-i-lo;*

-tvo: *odreš-i-tvo;*⁸⁹ npr. *enu odreshituu inu oduefane tih grehou* (11 a);
*šus-tvo, šuštivo,*⁹⁰ npr. *na všo nezhištof, na Shuftvo* (53 a); *velikih
Smertnih grehah, koker v preshushtui, vshushtui* (254a);

-(i)tev/-tov: *kle-tev, že-tev/-tov, mol-i-tev/-tov;*

-ež: *pret-ež,* npr. *de tuiga oftriga prytesha fe ne boymo* (126 b).

V primerjavi s sodobnim jezikom je obseg obrazil za obravnavani besedotvorni pomen skoraj polovični (17 : 35 v SS 1976),⁹¹ vendar gre pri manjkljaj predvsem na račun prevzetih obrazil, med neprevzetimi pa spet na račun tistih, ki imajo sopomenko, npr. *-oba* : *-ø* (*plesn-oba* : *plesen-ø*), ali vsaj približno sopomenko, npr. *-aj, -ljaj* : *-ø* (*smehlj-aj* : *smeh-ø, gib-ljaj* : *gib-ø*). Pomensko posebno je obrazilo *-(i)šče*, ki ga za ta pomen izglagolskih tvorjenk sodobni jezik ne pozna, npr. *shodil-i-šče*.

Kot je bilo že ugotovljeno, je največ tvorbenih posebnosti vezanih na obrazilo *-nje*. Ker gre za konkretno obravnavo tega obrazila, jih, vsaj temeljne, na kratko povzemimo:

- (1) Tako kot v sodobnem knjižnem jeziku se dosledno razvršča na glagolsko besedotvorno podstavo z ohranjeno glagolsko pripono; s tem se loči od funkcijskega (ničtega) obrazila ter od vseh soglasiških obrazil.
- (2) Prav zaradi opazne težnje v CO po čim večji ohranitvi vseh morfemskih sestavin podstavnega (predmetnopomenskega) glagola ter po čim manjši premenilnosti glasov, se priponsko obrazilo *-nje* razvršča tudi na podstavo iz dovršnikov; v sodobnem knjižnem jeziku se takšni podstavi v veliki večini primerov dodajajo izrazno drugačna obrazila, npr. *-ø, -a* idr., ali pa glagolnik sploh ni

89 MPS (1875, 78), ima pri obrazilu *tvъ* kot nsl. predstavljene tudi primere *branitvo, rešitvo, setvo*; Plet 1, 784, ima obliki *odrešitva, odrešitvo* s sopomenko *odrešitev*, zadnjo potrjuje s Trub., Dalm.

90 MPS (1875, 178) ima pri obrazilu *tvъ* oblike *prešestvo, prešustvo, šustvo*. Tvorjenke navezuje na glagolski koren *š'id*; s to etimologijo polemizira S. Škrabec (1916–1919, 202–206) predvsem z utemeljitvijo, da ni mogoč razvoj *b/šъd/* v *u*. J. Toporišič meni, da je mogoče korenski pomen povezovati z nemškim *such-(en)*.

91 Za obsežnost primerjave s sodobnim jezikom je vzeta SS 1976.

tvorljiv. Nekaj primerov: *zmot-e-(nje)*, *zblaznj-e-(nje)*, *zatre-(nje)*, *zaproš-e-(nje)*, *zahvalj-e-(nje)*, *razvalj-e-(nje)*, *razpušč-e-(nje)*, *razdelj-e-(nje)*, *poklic-a-(nje)*, *popolnj-e-(nje)*, *pokop-a-(nje)*, *osleplj-e-(nje)*, *ukaz-a-(nje)*, *pregovorj-e-(nje)*, *oklic-a-(nje)*, *pre-trplj-e-(nje)*, *odvez-a-(nje)*, *prepoved-a-(nje)*, *prestraš-e-(nje)*.

- (3) Razvršča se tudi na pomensko ali izrazno kakor koli posebno podstavo, se pravi, da gre za težnjo po prehodu vsakega glagola med samostalnike s pomenom dejanja največkrat z obrazilom -nje prav zaradi njegove sposobnosti ohraniti vidsko glagolsko pripono. Nekaj primerov: *inu per tim vini to nega Kry*, *htimu* [pumnenu *inu* poterienu *te nege vere* (115 a), *Inu taku po redu* praulene *inu* shtiuene *vših Grehou ie nemogozhe* (36 a), *inu kanim* v pominenu *inu* [afnaminouanu /.../ *poštauil* (134 a); *kir hote tiga merlza htimu potrebu ispreimiti, skuši taku* [gonene *mogo veiditi* (163 b); *Letu zbiulane premozhi inu odgnati od nas* (24 a); *Letu zbiulane ie ta praua Aйдoucka slipota* (21 a); *Inu en fazhetik inu perprava htimu Aushtriom*, *Puntom Mordanem, inu eno Satrene inu re[ualene v[seh dobrih rizhi inu Po[tau* (60 b).
- (4) Omeniti je treba še izpeljanke iz navideznih glagolskih »zloženek«, ki jih je skupaj s takšnimi »zloženkami« v slovensko knjigo vpeljal prav Trubar pod vplivom kalkiranega (morfemskega) prevajanja iz nemščine. Gre za primere kot *gorihojenje*, *vkupezmešanje*, *zadosti-pričovanje*, *dolipranje* ipd. Kot je bilo že ugotovljeno v obravnavi tvorjenega glagola v Trubarjevi CO, tudi ta poimenovanja niso strukturno enaka.

Tako bi o izpeljankah morda lahko govorili v primerih, ko je v skladenjski podstavi res »zloženka«, npr. *vunkajmetanje* ← [to, da se] *vunkajmeče [-ø], [] → -nje (*vunkajmetati* 'iz-metati'). Za (samostalniške) zloženke pa bi šlo v primerih, ko v podstavi nimamo glagolske »zloženke«, npr. *vkupemoljenje* ← [to, da se] vkupe {p} moli[-ø], [] → -nje, { } → -e- (p = primik).

Zanimivo je, da je razvrstitev priponskega obrazila -ø vezana, sicer redko, tudi na podstavo iz nedovršnikov, npr. *svar-ø*, *zastop-ø*,⁹² *špot-ø*, *srd-ø*: *kaka fmota*, *greg, kriiu* [afstov (74 b); *ta praui* [afstov *tiga*

92 Prim. Plet 2, 881, kjer je beseda celo večpomenska; v pomenu *razum* jo veže na Trub., Dalm., Mur.

S. Pyfma (74 b); *temuzh koyte nce fteim nauukom inu Suarom tiga Gospudi* (98 a).

Kot kaže, gre za neločevanje obrazil glede na vid skladenjskopodstavnega glagola.

Vršilec dejanja (35 primerov)

ima besedotvorno podstavo iz nedovršnih glagolov, izjemoma iz dovršnih. Struktura

SPo ← [tisti, ki] Glag_[3.os.]

npr. *požr-eh* ← [tisti, ki] požre[-ø], [] → -eh, požr-.

Ob podstavi iz nedovršnih glagolov se razvrščajo naslednja priponska obrazila:

-ø: *pre-/pro-rok-ø*;

-a: *prič-a*;

-vec: *priseg-a-vec*, *spravlj-a-vec*, *preganj -a-vec*, *mašč-a-vec*,⁹³
del-a-vec;

-ec: *žen-ec*, npr. *Ampag Delauceu inu Shenceu ie mallu* (77 a);

-lec: *mr-lec*;⁹⁴

-ič: *erb-ič*;

-lič: *mr-lič*;

-(a)telj: *prij-a-telj*;⁹⁵

-nik: *rezboj-nik*, *zdraž-nik*;

-ar: *kurb-ar*, *punt-ar*, *pridig-ar*;

-ir: *past-ir*.

93 MPS (1875, 307, 308) navaja kot staroslovensko besedo *maščavec* (*mbštati) ter *maščevavec*.

94 Plet 1, 612, navaja ob besedi *mrlec* vire Meg., Jan., C. ter citata iz Trubarja.

95 F. Kidrič (1919, 139) meni, da je Trubarju manjkal občutek za uporabo obrazila -telj.

Na dovršniško podstavo se dodajata priponski obrazili:

-ar: izvelič-ar;

-eh: *požr-eh*.⁹⁶ *Ne puftite se šapelati /.../ ne Pyanci, ne Poshrehi, ne Rasbiniki, ne Zuperniki, ne Nezhisti, ne Lashniki* (99 a).

Obseg obrazil je tu skoraj četrtnski glede na sodobni jezik (12 : 50). Tudi za ta pomen Trubar nima prevzetih tvorjenk oz. tvorjenk s prevzetimi obrazili, prav tako pa tudi ne tvorjenk s stilno zaznamovanimi (slabšalnimi) obrazili, npr. *-avs, -avt, -ača, -uša, -ela, -alo* idr., oz. obrazil, ki se razvrščajo na stilno zaznamovano (slabšalno) podstavo, npr. *-ež* (*der-ež, grab-ež*).

Predmet za dejanje (ki opravlja dejanje ali je posledica dejanja – 3 primeri), ima strukturo

SPo ← [tisto, ki] Glag_[3.os.], npr. *podboj-ø* ← [tisto, ki]-ž *podbije[-ø]*, [] → -ø (-ž = neživo).

Priponska obrazila so:

-ø: *podboj-ø*;

-a: *guglj-a*,⁹⁷ npr. *de ta Hudizh vjelei to norsko Guglo, ta ferd Boshy, /.../ nim naprei ftaui* (151b) ;

-ica: *terl-ica*, npr. *oli kablyce masla dati, shibami tepo, Inu sterlyzo ftaui* (107b).

Rezultat dejanja (22 primerov)

za ta besedotvorni pomen je tudi v CO značilna obrazilna homonimnost z obrazili za dejanje, zlasti v primerih, ko tvorjenka s pomenom dejanja ni nastala z obrazilom -nje. Vendar za razliko od besedotvornega pomena dejanja je besedotvorna podstava rezultata dejanja nastala

⁹⁶ Prim. MPS (1875, 286), kjer je tvorjenka *požreh* kot nsl. uvrščena pod priponsko obrazilo *ḥ* skupaj s primeri kot *smeh, speh*.

⁹⁷ F. Kidrič (1919, 133) razlaga besedo *guglja* z nem. sinonimom *Kappe*.

predvsem iz dovršnikov; nedovršniki so izjemni. Struktura SPo ← [to, kar] Glag[os.], *pot-ø* ← [to, kar] poti[-mo], [] → -ø; *zavrž-ek* ← [to, kar] zavrže [-mo], [] → -ek. Priponska obrazila so:

-ø: *navuk-ø*;

-a: *sanj-a, sprav-a, navad-a*;

-ja: *laž-a*,⁹⁸ npr. *ta Boga ftaui na lashe* (23a);

-ba: *nared-ba, tož-ba, sod-ba*;

-ščina: *erb-ščina*;

-(a)nje: *zbr-a-nje*, npr. *Inu druga sbrana inu Drushbe* (14a)

-ek: *zavrž-ek, zapopad-ek, razlot-ek*, npr. *kaou Reslotik ie vmei kerfshanskim Nauukom inu vero* (Xx 2 a); *dobit-ek*, npr. *ie le favolo Denarieu inu dobitka volo luba bila* (81b)

-tev/-tov/-tva: *mol-i-tev*.

Sredstvo dejanja⁹⁹ (8 primerov)

ima strukturo

SPo ← [to, s čimer] Glag Glag[3.os.]',

npr. *plačilo* ← [to, s čimer se] *plača* [-ø], [] → -lo. Obrazila so:

-a: *mer-a*;

-ča: *jegr-a-ča*, npr. *Taku mi tak Kerft ne bomo fa eno otrozhio legrazho dersjali* (86 b);

-ek: *odpust-ek*;

-lo: *oblač-i-lo, plač-i-lo*, npr. *kateri ie fa nega en Offer, Plazhilu inu en fpraulaez ratal* (15 b).

⁹⁸ Plet. 1, 503, navaja pri besedi *laža* vire Trub., Krelj, Dalm.

⁹⁹ SS 1976 nima besedotvornega pomena sredstva dejanja.

Mesto dejanja ima strukturo

SPo ← [tam_{m/z/s}, kjer] Glag_[3.os.], npr. *pašina* ← [tam_z, kjer] pase[-ø], [] → -ina.

Priponska obrazila so:

-nja: *stop-i-nja*, npr. *po nega ftopinah fe dershati* (41 a);

-ina: *paš-ina*, npr. *Otrokom daiati lafina Meifta, Nyue, Pashine, Deffetyne* (79 b);

-lišče: *prebiv-a-liščē*;

-tek: *zač-e-tek*, npr. *koker fmo vtim fazhetku letih Buquah prauili* (112 a)

Čas dejanja¹⁰⁰ ima strukturo

SPo ← [tedaj^{m/z/s'} ko] Glag_[3.os.], npr. *začetek* ← [tedaj_m, ko se] začne [-ø], [] → -tek.

2.1.1.2 Samostalniške izpeljanke iz pridevnika

Besedotvorna podstava iz pridevnika je posebna zaradi

- (1) prevzetosti pridevnika, npr. *žlahten*, (*ne*)*zastopen*, *ferdaman*, *šentav*, *spotljiv*,
- (2) izraznih posebnosti (premene, izrazna podoba sploh), npr. *keršan-(stvu)*, *zubpern-(ik)*, *slobodn-(ost)*,¹⁰¹ *prešustn-(ik)*, *števen-(je)*, *bojn-(ik)*. Besedotvornih pomenov je več.

Lastnost ali stanje

SPo ← [to, da je] Prid[k], npr. *dobrota* ← [to, da je] dober [-ø]. Priponska obrazila:

-ina: *nepokoršč-ina*, *nezavešč-ina*, *nezavešč-ina*, *gospošč-ina*. npr. *Inusledna Oblašt inu Gofpofzhina, ie le tei Boshi Poftau*

¹⁰⁰ SS 1976 nima besedotvornega pomena časa dejanja.

¹⁰¹ MPS (1875, 148) ima znotraj nsl. primerov navedeno tvorjenko *slobodn-(ik)*, sicer pa je beseda *slobodnost* v CO uporabljena vedno v zvezi s *frajinga* (pet primerov).

poureshena (93 b); *pohlevšč-ina*, npr. *Ie li fe od Mladiu proti Bogu /.../ vpraui Kerfzhanski pokorfzhini inu v pohleufzhini der-shal* (72 b); *zvešč-ina*, npr. *fi cilu dober, miloftiu, inu neifrezhene Gnade, inu fueiszhine* (127 b);

-inja: *drag-inja*;

-je: *nepošten-je, pošten-je, zdrav-je*;

-oba: *hud-oba, len-oba, svetl-oba*;

-ost: *zastopn-ost, vredn-ost, večn-ost, težk-ost, svet-ost, star-ost, slab-ost, skrivn-ost, prešern-ost, čist-ost, ferdamn-ost, lakomn-ost, mlad-ost, modr-ost, nečist-ost, nedolžn-ost, namarn-ost, nezastopn-ost, nor-ost, živ-ost, žal-ost, vroč-ost*, npr. *tu dihane bo le zedale teshkeishi inu krazhishi, tu garlu od velike vrozhufti le fusheishi perhaia* (154 b); *slobodn-ost*, npr. *Od Kerfzhanške Fraynge oli slobodnofti*. (Xx 3a); *žih-ost*, npr. *velike garde nefpodobne shele inu lushti, shihroft, nefafstopnoft, famuiene, lenoba inu „ Vboshyh rizheh* (27 a).

-ota: *dobr-ota, drag-ota, šibk-ota, suh-ota, slep-ota, visok-ota*, npr. *Nai fi ie dofti vmeis hude inu dobre Gofpofzhine, kir nih stan inu Vijsokoto hudu inu nefpodobnu pelaio inu dershe* (62 a);

-stvo/-štvo: *boga-stvo, bo-štvo*; npr. *Profimo inu molymo tudi favfete, kir fo ueliko reuo, nadlugo, fbolefanmi, sbushtuom, slakoto, skregi, fyezho, shleefami inu fmnogoterimi nefrezhami oblosheni* (120 b);

Pri obravnavanem besedotvornem pomenu nimamo danes pogostih obrazil, npr. *-ica, -ina*; Trubar jih nadomešča z *-ost*, npr. *vroč-ost, -ota*, npr. *visok-ota*. Razločevanje med pomenom lastnosti in stanja je vezano na pomen pridevnika, iz katerega nastaja besedotvorna podstava. Kaže, da je stanjski pridevnik v podstavi besedotvornega pomena stanja, drugi pridevniški pomeni pa besedotvornega pomena lastnosti.

Nosilec lastnosti ali stanja s slovnično kategorijo živosti ima strukturo

SPo ← [tisti, ki je]_ž Prid[k] (ž= živo), npr. *grešnik* ← [tisti, ki je] grešni[-i].

Priponska obrazila:

-ec: *kriv-ec, nor-ec, šentav-ec, pijan-ec, spotlji-ec, mrtv-ec*, npr. *de bi on hotel ufakiga Mertueza na zheterti dan / .../ od te tellefne Smerti gori obudyti* (167 a);

-ič: *hud-ič*;

-ik:¹⁰² *boln-ik, dolžn-ik, mašn-ik, oblastn-ik, nepokorn-ik, žlahtn-ik, revn-ik, pračn-ik, matr-ik, krščēn-ik, slobodn-ik, podružn-ik*,¹⁰³ npr. *per tih Farah od Farmoshstrou, Podrushnikou inu Meshnari-eu* (79 a); *ufem kerfzhenikom enu myrnu priafniuu, bogaboyezhe ferze* (121b); *prešustn-ik, vbojn-ik, lakomn-ik, sovražn-ik, zopr-ik, lažn-ik, ofertn-ik* idr. *Ne puftite se fapelati, Ne ty Curbary, ne Malykouci, ne preshufstniki, ne Tatye, ne Vboyniki, ne Lakomniki, ne Souurashniki, ne kir nyd nofio, ne Pyanci ne Poshrehi, ne Shen-tauci, ne Rasboniki, ne Zuperniki, ne Nezhiſti, ne Lashniki, ne Ke-zary /.../ ne Golufi, ne Offertniki, ne Samohualci, ne Resnashauci, ne Opraulauci, ne Kriuci /.../ ne Nemiloſtiui* (99 a);

-nik: *svet-nik, jetn-ik*;

-ica: *troj-ica, krščēn-ica*, npr. *Ieft fem ena Kerfzhenica, Obt-ue ieft nezho tebe slushati* (150 b).

-nica: *otroč-nica*

Za obravnavani besedotvorni pomen je značilna pogostost obrazila *-ik*, razvrščenega na besedotvorno podstavo iz vrstnega pridevnika. V

102 SS 1976, 131, navaja obrazilo *-(n)ik*, vendar gre pri predstavljenih primerih za obrazilo *-ik*, dano na besedotvorno podstavo iz vrstnega pridevnika z obrazilom *-ni*, npr. *grešn-ik* ← [tisti, ki je] grešn[-i].

103 Prim. MPS (1875, 248), kjer je podružnik (tvorjenka z obrazilom *-ik*), razložena z diaconus, enako tudi F. Kidrič (1919, 131).

sodobnem jeziku ga v mnogih primerih nadomešča obrazilo *-ež*, ki ga v CO ni zaslediti v tem pomenu (je pa enkrat uporabljeno za besedotvorni pomen dejanja – *pret-ež*), npr. *oblastn-ik* : *oblastn-ež*, *nepokorn-ik* : *nepokorn-ež*, lahko tudi *-ec* ali kakšno drugo (ob spremenjeni besedotvorni podstavi – iz lastnostnega pridevnika), npr. *lažn-ik* : *lažniv-ec*, *krščén-ik* : *krst-i-telj* (izglagolska besedotvorna podstava). Na besedotvorno podstavo iz pridevniške besede stanja se razvršča obrazilo *-ec*, npr. *kriv-(ec)*, *pijan-(ec)*. Sicer pa tudi pri tem besedotvornem pomenu nimamo slabšalnih obrazil.

Tako kot pri pomenu lastnosti, stanja vpliva tudi tu pomen besedotvorne podstave na besedotvorni pomen: nosilec lastnosti ima v skladenjski podstavi vrstni ali kakovostni nestanjski pridevnik.

Večinoma iz vrstnih pridevnikov z obrazilom *-ni* nastajajo v CO samostalniki z besedotvornim pomenom nosilca lastnosti ter s konverznim izkončniškim priponskim obrazilom *-i*. Besedotvorni postopek je izpeljavni, npr. *pravičn-i* ← [tisti, ki je] pravičen[- S], [] → *-i*, pravičn-. V CO je tako tvorjenih nosilcev lastnosti razmeroma veliko (67); besedotvorna podstava je lahko tudi izdeležniška, npr. *videč-i*, *nevideč-i*: *nam kir ne gledamo na tu videzhe, temuzh natu neuidezhe* (146 b), celo iz vrstnega pridevnika s priponskim obrazilom *-ski*: *malikov-ski*, *niceni-ski*, npr. *koker uti Niceniski Veri poiemo* (17 b); *duhovski*, npr. *kirfo ty nashi duhouski vudi* (151 b).

Nosilec lastnosti ali stanja_n s slovnično kategorijo neživosti

SPO ← [tisti, ki. je]_{-z} Prid[k],

npr. *mladica* ← [tista, ki je] *mlad*[-a].

Priponska obrazila:

-ica: *desn-ica*, *mlad-ica*,¹⁰⁴ npr. *de en praui vud, zhlen inu mladyya Cristufeuiga Telleffa rata* (165 b);

-ik: *mern-ik*

104 Plet 1, 587, ima več pomenov, za Trubarjev pomen navaja kot vir Guts. (Res.).

-ina: kriv-ina,¹⁰⁵ npr. *Hudoba inu kriuina odpufzhena* (27a); *svet-ina*, npr. *De ta Suetyna inu Sacrament tiga S. Kerfta /.../ nebo fashmaan* (87b);

Mesto pojavljanja lastnosti

desn-ica ← [tamž, kjer je] desn[-o];

-ica: *desn-ica*

-stvo: *kraljev-stvo*, npr. *inu ie leshala vmei teimi vegshimi delezhfnanimi* Kraleuftui, koker vmei Affryo, Caldeio inu Egipta (54b);

Čas pojavljanja lastnosti

svečn-ica ← [tedaj, ko je] svečn[-o].

2.1.1.3 Samostalniške izpeljanke iz **samostalnika**

imajo podstavo posebno zaradi

- (a) prevzetosti skladenjskopodstavne besede, npr. *kecar*, *korar*,¹⁰⁶ *ofer*, *rihtar*, *grunt*, *evangelij*,
- (b) izraznih lastnosti (premene in druge lastnosti izrazne podobe), npr. *člove-(stvo)*, *devič-(tvo)*, *krstičan-(stvo)*, *menih-(stvo)*, *vduš-(tvu)*, *vdevič-(tvo)*. Besedotvornih pomenov je več.

Lastnost, dejavnost

SPo ← [to, da je] Sam[k], npr. *menihstvo* ← [to, da je] *menih[-ø]*.

Priponska obrazila:

-ija: *kupč-ija*, *tiran-ija*, *kecar-ija*, npr. *Nezhifti Duhuui, kir te ludy na vfo nezhištoft, na Shuftuu /.../ inu na vfo Kezaryo naganeio* (53a);

¹⁰⁵ F. Kidrič, (1919, 131), razlaga besedo z nem. Missetat.

¹⁰⁶ F. Kidrič (1919, 133) razlaga besedo *kecar* z nem. Blutschande in jo uvršča med dobesedne prevode, 128, *korar* naj bi bila tujka, ki jo je Trubar po vsej verjetnosti poznal od doma.

-ost: *zlob-ost*, npr. *tui ferd della, de mi taku doti iemlemo, inu tuia, slubufť, de mi taku naglu moramo prozh puiti* (164b).

-stvo: *far-stvo, gospod-stvo, gospo-stvo, krščan-stvo, krst-čanstvo, menih-stvo, vevod-stvo*;

-štvo: *menih-štvo, vdov-štvo, vdu-štvu*.

Pri tem besedotvornem pomenu je opazna odsotnost obrazila *-ota*.

Nosilec lastnosti, stanja s slovnično kategorijo živosti

SPo ← [tisti, ki je/ima/se povezuje]_ž Sam_[k],

npr. *deželan* ← [tisti, ki je na] dežel[-i].

Priponska obrazila:

-ik: *zakon-ik*, npr. *kadar ty noui Sakoniki, shenin inu Neueifta uto Cerkou prydo* (131a);

-nik: *papež-nik*, npr. *ti nei fi en Kezar, oti en Papeschnik, ne en Neuernik* (150b), *ofert-nik*;

-an: *dežel-an*;

-jan: *krist-jan*;

-ar: *gospod-ar, sot-ar, kor-ar*, npr. *ty shkoffi, Corary, Fary* (59a);

-ist: *evangel-ist*.

-ica: *mož-ica*, (Ramovš, 1971, 12), npr. *ona bo moshyza imenouana, fatu kir ie ona od mosha ufeta* (131b), *zakon-ica*, npr. *tim sakonizom* (97b).

Pri obravnavanem besedotvornem pomenu preseneča zlasti, da med stilno nezaznamovanimi obrazili nimamo danes pogostih obrazil *-ec, -ar, -ač, -ež idr.*

Nosilec lastnosti, stanja_n s slovnično kategorijo neživosti

SPo ← [tisto, ki je/ima/se povezuje]_{-ž}, Sam[k],

npr. *letina* ← [tisto, ki se povezuje z] let[-om], npr. *fa dobro letino, neso fabšitō inu vnuzne* (47b).

Mesto, kjer je kaj

SPo ← [tamm/ž/s' kjer je] Sam[k],

npr. *cesar-stvo* ← [tams, kjer je] cesar[-ø].

Priponska obrazila:

-ija: *kaplan-ija, škof-ija, korar-ija*, npr. *te Farre, shcoffie, Corarye inu Closttre shtyffitali* (81a);

-stvo: *cesar-stvo*.

2.1.2

Modifikacijske samostalniške izpeljanke v CO nastajajo iz skladske podstave, v kateri je pridevniški prilastek lastnostni pridevnik (l) ali nedoločni števnik (š).

SPo ← [Prid_{l/kol}] Sam, *družina* ← [več] drug[-ov], *otročič* ← [majhen] otrok[-ø]

Priponska obrazila:

-ica: *ovč-ica, dekl-ica, kamr-ica, pišč-ica, duš-ica*.

-ba: *druž-ba*;

-ina: *bratovšč-ina; druž-ina; družč-ina*;

-ič: *otroč-ič*, npr. *Kadar pagfdai /.../ skora le mladi Otrozhezhi /.../ fe Kerfzhuio* (95b); *prvorojenč-ič, črv-ič, hlapč-ič*;

-ce: *dete-ce*, npr. *enu mahinu ditece* (151 (A) a); *krdel-ce*;

-je: *trn-je*;

-ak: *oč-ak*;

2.1.3

Zložene samostalnice v CO bi bilo mogoče ločiti nekako v dve skupini, in sicer na tiste, ki so nastali po ustaljenem besedotvornem postopku slovenskega jezika, in na tiste, ki so že tvorjeni prevzeti, navadno iz nemščine.

Primeri za prvo skupino: *zlodej* ← [tisti, ki] deje[-ø] zl{-o}, [] →-ø, { } -o-; tako še: *sam-o-hval-ec*, *sam-o-pravič-ar*, *vin-o-grad-ø*, *pol-ø-dne*, *bog-a-ime*, *zl-o-dej-ø*, *ver-o-molj-e-nje*, *kriv-o-dejanje*, *perv-o-rasal-k*, npr. *Gospud Bug ie timu Ifraelskimu Folku fopouedal /.../ daiati /.../ od Peruoroyenzhizheu, od Oblub, od Peruorafalkou* (79b).

Primeri za drugo skupino: *bidertauffer*, *cimerman*, *farmoster*, *roženkranc*, *šulmoster*, *šulmojster*, *uržaher*, *urzahar*, *lanchauptman*, *Lançferbežer*,¹⁰⁷ npr. *Ti hozhes tei nas hi Deshelski Gofpofzhini /.../ nashimu gospudi Lanzhauptmanu, LanzVerbeshieriu /.../ Deshelanem /.../ dati tuio gnado* (124b).

2.1.4

Samostalniška sklopa sta poimenovanji dveh molitev, in sicer *avemarija* in *očanaš*. Trubar ju piše skupaj, tako da gre dejansko tudi formalno za tvorjenki.

2.1.5

Samostalniške sestavljenke¹⁰⁸ imajo strukturo

SPo ← [Prid_v] Sam, npr.

- (a) *predgovor* ← [prednj-i] govor; predponsko obrazilo je iz pridevnika,
- (b) *nespodoba* ← [ni] spodoba; predponsko obrazilo *ne-* je iz zaničnega glagola *biti* v povedku, še nekaj drugi primerov: *nevera*, *nečast*, *nesreča*, *nevolja*, *nemilost*, *nepokora*, *neugliha*.

¹⁰⁷ F. Kidrič (1919, 133) uvršča besedo *lançferbežer* med tujke, ki jih je Trubar poznal od doma.

¹⁰⁸ Veliko pogostejše so v Cerkovni ordninki glagolske sestavljenke.

Prevzeto predponsko obrazilo je

super-: *super-intendens, super-intendent.*

2.1.6

Samostalniške tvorjenke iz predložne zveze imajo dva besedotvorna pomena:

(a) mesto česa: *na-roč-aj* – [tam, kjer je] {na} rok{-i}, [] → *aj*, { } → *na-*; tako še *ob-lič-je*;

(b) čas česa: *ne-del-ja* – [tedaj_z, ko se] {ne} dela[-ø], [] → *ja*, { } → *-ne*; tako še: *po-nedelj-ek, po-vod-nja*, npr. *De skufi leto fueto Ifuelyzhansko kopel inu Pouudno* (9o a) – mogoča je tudi razlaga z besedotvornim pomenom stanja.

2.2

Tudi pridevniške tvorjenke v CO nastajajo po besedotvornih postopkih, uveljavljenih v sodobnem jeziku. Najpogostejša besedotvorna vrsta je spet izpeljavna, po kateri je nastalo približno 500 pridevnikov, sledi sestavljanje s približno 45 pridevniki, modificiranje ter zlaganje in tvorjenje iz predložne zveze.

2.2.1

Besedotvorna podstava pridevniških izpeljank je največkrat izglagolska (pribl. 300 primerov), nato izsamostalniška (pribl. 175), izpridevniška (25) ter izprislovna (pribl. 10).

2.2.1.1 Pridevniške izpeljanke iz glagola

Besedotvorna podstava je posebna zaradi

(a) prevzetosti skladenjskopodstavnega glagola, iz katerega je nastala, navadno iz nemščine, npr. *potrošt-(an), šentov-(an), zagviš-(an), ofrov-(an), štraf-(an), zašpotov-(an), zastop-(en), šenk-(an), štift-(an)*,

- (b) tvorjenosti, npr. razvrstitve, izrazne podobe predpanskega obrazila podstavnega glagola, izrazne podobe glagolske pripone idr.: *zmislj-(en)*, *zapeljav-(en)*, *zmirj-(en)*, *zblaznj-(en)*, *povuč-(en)*, *sprič-(an)*, *poštov-(an)*, *obtrpn-(el)*, *obrop-(an)*, *ostruplj-(en)*, *oponoš-(en)*, *omadež-(en)*, *dokon-(an)*, *izkaž-(en)*, *izkušov-(an)*, *izpač-(en)*, *iztomač-(en)*, *izvelič-(an)*, *izvpraš-(an)*, *navuč-(en)*, *obarov-(an)*, *obesel-(en)*, *obpr-(an)*, *podviž-(an)*;
- (c) premen, realiziranih ali nerealiziranih, in sicer korenškega morfema, pogosto pa tudi glasov na morfemskem (obrazilnem) šivu, npr. *zmislj-(en)*, *zakriv-(en)*, *uvij-(en)*, *štrev-(en)*, *skoj-(en)*, *razodev-(en)*, *razder-(en)*, *prinared-(en)*, *pokriv-(en)*, *bij-(en)*, *omiv-(en)*, *rasel-(en)*.

Izglagolske pridevniške izpeljanke imajo več besedotvornih pomenov.

Pridevnik **stanja** je pogosto nastal iz dovršnika;

SPo ← [Pridz_k, v] Glag_[3, os.], npr. *zguljen* ← [tak, ki se] zgubi [-ø], [] → -en, zgulb-; *zadržan* ← [tak, ki se] zadrži[-ø], [] → -an, zadrž-.

Pripionska obrazila so izrazno enaka današnjim, torej -en/-an/-t, -l. Posebnosti so razvrstitvene, in sicer znotraj obrazil -en in -t, pa tudi -l: -en se namreč razvršča tudi na podstavo s pričakovanim -t v primerih, ko so v podstavi glagoli *treti*, *dreti*, npr. *zastr-(e)n*, *razder-(e)n*, ter *kriti*, *biti*, *(o)deti*, *miti*, npr. *razkriv-en*, *ubij-en*, *razodev-en*, *omiv-en*. Na besedotvorno podstavo iz glagolov *viti*, *liti*, *(u)jeti*, *(za/od)preti*, *kleti*, *(po)četi*, *(od)vzeti* pa je razvrščeno obrazilo -t, npr. *(po/raz)vi-t*, *(iz/pre)li-t*, *(u/pri)je-t*, *zapr-t*, *prekle-t*, *odvze-t*, *poče-t*. Obrazilo -l imamo v dveh primerih, in sicer *prebi-l* (*prebiti*) ter *obtrpne-l*.

Nekaj primerov iz CO: *Inu taku Iſuolene inu Staulene, ie gruntanu inu ſapopadenu v letih Criſtufeuih beſſedah* (70 b); *De ta ſuetina inu Sacrament tiga S. Kerſta, ſa volo nepoſhtenih Botrou, nebo ſaſhmaan, ſaſhpotouan inu ſauershen* (87 b); *Sueti inu frezhni ſo ty, katerim ie nih hudoba inu kriuiua odpufzhena inu nih Grehi ſo pokriueni* (27 a); *obterpneli Ietniki inu drugi Greſhniki* (Xx 4b); *ſpraulen inu ſmyrien* (26 a); *vſi otroci ſo ugrehih poſhreti* (88 b); *Vſi naſhi laſſie ſo ſhtiueni, oben pres Vole Boſhye doli is Glaue ne pade* (43 a); *Obtu take vnuzne Ceremonie*

inu flushbe od ludi [mishlene,]naidene *inu* poftaulene, *fe imaiio* *ſapuftiti* (53 a); *Sa volo de ty ludi bodo* opomineni *inu* nauuzheni (87 a); *Ta sodba (oli tu Rihtarſtuu) katera ie nom porrozhen*a (63 a); *ufe vunane* veudezhe *inu*]nane *Malikouane* (84 a).

Pridevnik **dejanja** pa tudi **trpnosti** ima v skladenjski podstavi nedovršni glagol;

SPo ← [Pridz_k, v] Glag_[3. os.],

npr. *živoč* ← [tak, ki] živi[-ø]; *boječ* ← [tak, ki se] boji[-ø].

V skladenjski podstavi trpnega pridevniškega pomena je seveda obvezno prehodni glagol, obrazili se tudi (trpni) aktant štiri: SPo ← [Pridz_k, v Sam₄] Glag_[3. os.], npr. *opominjan*; *nošen* ← [tak, ki ga] nosi[-jo].

V skladenjski podstavi pridevniškega pomena dejanja so nepričakovani glagoli, npr. *vedeti* (*ved-eč*, *vedej-oč*), *dopasti* (*dopadeč*), *miniti* (*min-eč*). Pri priponskem obrazilu *-oč/-eč* prihaja do razvrstitvenih posebnosti glede na podstavo pa tudi, kot običajno, do nerealizirane premene, npr. *živ-oč*, *drž-oč* *kleč-oč*, *lež-oč*, vendar *rast-eč*; namesto pričakovane *-eč* imamo lahko tudi *-en*, npr. *doj-en*.

Nekaj primerov iz CO: *Tavezhna poſtaua, nei ena minezha oli gori vſdignena Poſtaua* (11 a); *potle mi, kir ſmo shiui inu* prebyli (164 a); *ta kriui ſapelaii Papeshki Nauuk* (24 b); *vſem noſſezhim ter doyenim Shenom* (125 b); *ta uidezha vunana ſnamina perdial* (29 a); *Ta Porodni, Dedni, Erbni Greh* (9 a).

Tudi trpni pridevniki (deležniki) so posebni besedotvornopodstavno, zlasti premensko, npr. *bij-en*, *častč-en*, *čestč-en*, *izkušov-an*, lahko tudi izrazno, npr. *poſtov-an*. Primeri rabe: *Bote byeni inu terpite* (98 b); *Onu ſamu ie byenu inu ranenu ſa nashih Grehou volo* (83 a); *Gospud Bug hozhe taku ſpoſnan, Molen, klyzan, zheſtzhzen, inu poſhtouan biti, koker ſe ie on vti nega beſſedi reſodil* (52 a); *Pridigu vodenu inu pelanu* (94 b); *Od lete Vere ie poprei praulenu* (94 a).

Pridevniški pomen **naklonskosti** nastaja iz skladenjske podstave, v kateri je po pričakovanju tudi naklonski izraz, ki se obrazili, npr. *ſkodljiv*

← [tak, ki (rad)] škodi[-ø], [] → -ljiv, škod-; odpustljiv ← [tak, ki se da] odpusti[-ti], [] → -ljiv, odpust- ipd.

Priponsko obrazilo -ljiv je razvrstitveno posebno v primeru *trpež-ljiv*.

2.2.1.2

Pridevniške izpeljanke iz samostalnika so lahko lastnostne, vrstne ali svojilne.

Lastnostni izsamostalniški pridevniki so lahko tudi stanjski. V skladenjski podstavi se obrazili poleg zaimenskega jedra in ustreznega veznika še glagol *imeti*.

SPo ← [Pridzi, ki ima] Sam_[4], npr. *srečen* ← [tak, ki ima] sreč[-o], [] → -en, sreč-; *srčen* ← [tak, ki ima] src[-e], [] → -en, src- (srce 'pogum '), *žalosten* ← [tak, ki ima] žalost[-ø] ipd. Posebnosti ni, pri obrazilu -en imamo opraviti, tako kot v sodobnem jeziku, z naglašeno varianto -an, npr. *srč-en/-án*, *moč-en/-án*, *dolž-en/-án*.

Seveda bi bilo vsaj na preneseni stopnji mogoče govoriti tudi o podobnostnem pomenu, npr. *peklenski* ← [tak kot v] pekl[-u], [] → -enski, pekl-, npr. *pridu vto vezhno* Peklensko *straifingo* (21 b); *Papeshniki Po fui pameti, uumi inu* norški *Glaui Sacramente dile* (31 b); *inu ne kar steim* zbiulaskim *nesadoftim vupanem* (25 b).

Zaradi strukture skladenjske podstave in izrazne podobe obrazila velja omeniti še pridevnik *oč-it* ← [tak, ki je na] oč[-eh], [] → -it, oč-; *očit-en* je glede na izpričano obliko *očit* izpridevniški, morda modifikacijski – [zelo] *očit[-øI]*, [] → -en, -očit.

Obrazilo -ljiv, kot kaže, se razvršča na podstavo iz abstraktnih smostalnikov, tudi z naklonskim pomenom, npr. *dobrot-ljiv* ← [tak, ki ima (rad)] *dobrot[-o]*, [] → *ljiv*, *dobrot-*. Tako še npr. *andoht*, *gnada*, *ljubezen*, *milost*, *groza*, *srd*. Priponska obrazila: -ljiv, -iv,¹⁰⁹ -ovit. Razvrstitveno posebna sta -iv in -ovit ob nepremenjeni podstavi: *milost-iv*,

109 F. Kidrič (1919, 139) odreka Trubarju smisel za tvorbo pridevnikov na -iv; gradivo ne potrjuje tega mnenja niti za izsamostalniške tvorjenke (obilnostni pomen) niti za tvorjenke iz glagola (naklonski pomen).

npr. *fa volo te druge Perfone, kir ie Syn Boshy, fa nega Martre vole biti miloftiu* (18 a); obilnostni pomen, npr. *rod-ovit, inu sturita no rodouito inu rafelno* (14 b).

Vrstni izsamostalniški pridevniki so lahko, kot je znano, pomensko zelo raznoliki, odvisno pač od samostalnika, katerega prilastek so. V skladijski podstavi se obrazili poleg vrstnega zaimenskega jedra, ustreznega veznika še vez ter določilo: SPo ← [Pridz je povezan z] Sam_[6] npr. *rabeljski* ← [ta, ki je povezan z] rablj[-em], [] → *ski, rabelj-*, npr. *Sakai taka shtraifinga nei ena Rabelska shtraifinga* (144 b).

Posebnosti besedotvorne podstave izhajajo iz

- (a) prevzetosti skladijskopodstavnega samostalnika, npr. *samar-(ski), riht-(en), purgar-(ski), plumbar-(ski), perl-(en), ofert-(en), augšpurgeri-(ski/-ški), augšpurgi-(ški), bidertauferj-(av), ceremonij-(ski), ceremoni-(ški), erb-(ov), jogr-(ov)*;
- (b) premen oziroma sploh izraza, npr. *vol-(an), člove-(ski), selz-(en), prazni-(ski), zlodej-(ev), cerkov-(en), čest-(en), kajne-(ški), kmeti-(ški), krstčan-(ski), leviti-(ški), nebe-(ski), nemb-(ski), niceni-(ski), škofl-(ji), papežnik-(ov), ajd-(ovski), cbivla-(ski), kecar-(ski), slobod-(en)*.

Priponska obrazila so *-ski/-ški, -čki, -ni*,¹¹⁰ izjemoma še *-ov/-av /-ev*. Pojavlja se nekaj razvrstitvenih posebnosti glede na podstavo zlasti ob obrazilih *-ski, -ški, -ov/-ev /av*, npr. *prazni-ski, člove-ski, gr-ski, nebe-ski, nemb-ski, zakoni-ski, tur-ski, bidertauferj-av, papež-ov, madež-ov, strič-ni, nedelj-ni*. Nekaj primerov iz CO: v *fmrtnih gardih Grehah stuy* (30 b); *fa volo tiga porodniga Greha* (39 b); *tiga Nicenishkiga Concilia* (3 b); *Inu per taki Papeshni Mashi, ker oftane tu porozhene* (84 b); *Ta Papefshki vuk* (22 b); *taku ta Cerqeni Slushabnik* (88 a); *kir hti Cerko-uni Ordningi nerpoprei slishi* (2 b); *Gerske Deshele* (70 a); *Gershki*

110 Morda bi bil pri zgodovinskem slovarju še čas vnesti strukturno pomensko razločevanje med lastnostnim pridevniškim obrazilom *-(e)n-ø* in vrstnim *-ni*. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* in SS 1976 vsaj izrazno ne ločita teh dveh obrazil, saj imajo vsa gesla v obeh delih samo obrazilo *-en*, SS 1976 pa tudi pri vrstnih pridevnikih na *-ni* dovoljuje menjavanje končnice pod vplivom (skladijske) določnosti, npr. *go-zden : gozdni* (256). Torej ni ločen skladijskooblikovni (določnostni) *-ni* od slovarskopomenskega (vrstnega) *-ni*.

inu Latinski *Shcoffi* (129 b); *V* Virtemberski Cerkouni *Ordningi* (88 a); *Pred* *smotno vero* (125 a).

Svojljni pridevniki imajo strukturo SPo \leftarrow [Pridz je od] Sam_[2], npr. *jo-grov* \leftarrow [ta, ki je od] jogr[-a], [] \rightarrow ov, jogr-; *Na tih* logrouih *Prafnikih*, *je ima od tiga* *Iogerskiga* *Poklyzane* /.../ *pridigati* (53 b), *tu rebrouu meiftu* (131 b).

Pridevniki z besedotvorno podstavo iz **pridevnika** so predvsem vrstni, vrstilni ali ločilni števniki, v skladenjski podstavi je torej glavni števnik, npr. *pe-ti* – pet, *tr-oj* – tri. Neštevniško pridevniško podstavo ima tvorjenka *izveličan-ski*; obliko *nor-ski* teoretično lahko navezujemo tudi na samostalniško podstavo *nor-ec*.

2.2.1.3

Pridevniki iz prislova so seveda vrstni in imajo SPo \leftarrow [Pridz_v, v je] Prisl, npr. *dol-ni* \leftarrow [ta, ki je] dol, [] \rightarrow ni, dol-.

Premensko ali sploh izrazno posebne besedotvorne podstave so npr. *notr-(ni)*, *zgora-(š)ni*, *včera-(š)ni*, *vuna-(ni)*, *sada-(š)ni*, npr. *de nemarno famuzh gledati inu fmisliti na tu* *šadashne nashe Terplene* (145 b-146 a),

2.2.2

Pridevniške sestavljenke imajo lahko predponsko obrazilo iz zanikane vezi – *ne-*, ali iz količinskega oz. sploh razsežnostnega prislova:

SPo \leftarrow [ni/ Prisl_{kol}] Prid, npr. *nedomiseln* \leftarrow [ni] domiseln, [] \rightarrow *ne-*, *-domiseln*, *ne-pokoren*, *ne-spodoben*; *predolg* \leftarrow [preveč] dolg, [] \rightarrow *pre-*, *-dolg*. Posebnosti besedotvorne podstave so premenske oziroma sploh izrazne, npr. *(ne)-izvprašan*, *(ne)-milostiv*, *(ne)-volan*, *(ne)-vučen*, *(ne)-zastop*, *(ne)-zadost*, npr. *šteim zbiulaskim našadofštim vupanem* (25 b). Tretjestopenjski pridevnik ima predponsko obrazilo *nar-*: *nar-veški*, *nar-lažejši*.

2.2.3

Pridevniške zloženke so podredne, določani del besedotvorne podstave je glagolski, zaimenski ali števniki pridevnik ali samostalniški pridevnik, npr. *bogaboječ* ← [tak, ki se] boji[-ø] bog{-a}, [] → -eč, { } → -a-, bog-, -boj. Samo poudarni pomen imajo zloženke *vsakitiri* (*vsaketeri*, *vsakateri*), *taisti* in *obadva*; *velik-o-noč-en* (*velik-i-noč-en*).

2.2.4

Pridevniki iz predložne zveze imajo

SPo ← [Prid_v, je] {Predl} Sam {-l}, npr. *pozemeljski* ← [ta, ki je] {po} zemlj{-i}, [] → -ski, { } ← po-, -zemlj-. Premensko posebna je besedotvorna podstava (po)-zemli-(ski). Pridevnik *unucen* je verjetno tvorjen prevzet iz nemščine,¹¹¹ npr. *Obtu take unuzne Ceremonie inu slushbe od ludi fmishlene /.../ se imao fapustiti* (53a).

2.2.5

Med modifikacijske pridevniške tvorjenke lahko uvrstimo drugostopenjske pridevnike:¹¹² določujoči člen v skladenjski podstavi je razsežnostni prislov oz. prislov stopnje, npr. *manjši* ← [bolj] majhen, [] → -ši, manj-. Premensko posebni besedotvorni podstavi sta npr. *vik-(ši)*, *vek-(ši)*. Verjetno bi med modifikacije lahko uvrstili tudi pridevnik *prijazn-iv* ← [nekoliko] *prijazen*, [] → -iv, prijazn-, morda tudi *strahovit-en*, *zvest-en*, *stanovit-en*, če bi lahko izhajali iz SPo ← [zelo] Prid[k] npr. *pufti nai bo tuia miloft vegshi zhes nas* (127 b).

2.3

Tudi tvorjenih prislovov je nastalo največ z izpeljavo.

111 F. Kidrič (1919, 137) razlaga *unucen* z nem. Unnüt.

112 Stopnjevanje pridevnika je besedotvorno vprašanje toliko, kolikor so njegove sestavine pretvorljive v sestavine skladenjske podstave, sicer se stopnjevanje pridevnika obravnava v tvorjenju oblik – oblikoslovju (paradigmatičnost), prim. SS 1976, 260–263; A. Bohorič obravnava ta vprašnja v poglavju o etimologiji – prim. o tem B. Pogo-relec (1984, 223–284).

2.3.1

Pogosto izpeljavno priponsko obrazilo prislovov je *-o*; te tvorjenke so nastale, tako kot v sodobnem knjižnem jeziku, iz lastnostnih pridevnikov oziroma njihovih modifikacijskih stopenj v skladenjski podstavi. Struktura $SPo \leftarrow [Prisl_z, v\ je] Prid_{[]}$, npr. *lep-o* \leftarrow [tako, da je] lep[- \emptyset], [] \rightarrow -o, *lep-*.

V skladenjski podstavi so, tako kot v sodobnem jeziku, lastnostni pridevniki, prislovno obrazilo je *-o/-e*, npr. *tih-o*, *videč-e*, lahko pa tudi vrstni, če so nastali iz poimenovanja naroda ali njegovega pripadnika; pridevnik ima obrazilo *-ski*, iz njega nastali prislov pa obrazilo *-i/-o*, npr. *slovensk-i/-o* (*govoriti*). – Besedotvorna podstava je lahko nastala tudi iz kakor koli posebnih pridevnikov v skladenjski podstavi, npr. *prijazniv-o*, *očit-o*, *nucn-o*, *milostiv-o*, *gvišn-o*, *brumsk-i*, *andohtljiv-o*, *stanivit-o*, *troštljiv-o*, *zastopn-o*, *vedeč-e*, *videč-e*. V primerih, ko je v skladenjski podstavi števnik, se tvori prislov z obrazilom *-krat*, npr. *stotavžent-krat*, *često-krat*, *prvi-krat*, v primeru vrstilstnosti tudi z obrazilom *-č*, npr. *prvi-č*.

2.3.2

Med sestavljene prislove bi verjetno lahko prišteli primere z zanikano vezjo v skladenjski podstavi in prislovom, npr. *ne-mogoče* – [ni] mogoče, [] \rightarrow ne-, -mogoče, ne-pridno, *ne-vide-če* ali s podredno zvezo dveh prislovov, npr. *predaleč* \leftarrow [preveč] daleč, [] \rightarrow pre-, -daleč; *nar-več*, *iz-vuna*, *nar-prvič*, *nar-pop-rej*, *nar-bolje*, *o-zgora*, *naj-poporej*, *po-lahko*.

2.3.3

Vsaj s sinhronega vidika gre za sklapljanje v primerih tvorjenk iz predloga ter neimenovalniškega samostalnika, npr. *po-sili*, *pred-an* ‘predenj’, *po-času*, *v-tem*, *za-voljo*.

2.3.4

Tvorbena posebni sta modifikaciji *češč-eše* ter *čest-če*.

3

Razčlenitev tvorjenk v CO dokazuje izoblikovanost besedotvornih vrst in besedotvornih pomenov. Strukturna razločevalnost skladenjske podstave je tako pri glagolskih kot neglagolskih – samostalniških, pridevniških, prislovnih tvorjenkah, enaka današnji. Zmanjšan obseg besedotvornih sredstev pa je povzročal posplošenost in s tem poenostavljenost določenih tvorbenih vzorcev, kar pa je imelo dvojno posledico:

(a) premajhno izbirnost ali sploh neizbirnost tako predmetnopomenskih besed iz skladenjske podstave kot tudi obrazil in njihove razvrstitve, npr. tvorba glagolnikov z obrazilom *-nje*, tvorba deležnikov na *-oč/-eč*, *-n/-t* idr.,

(b) prizadevanje po čim manjši stopnji abstrakcije tvorjenke, ki jo povzročajo obrazila, zlasti izpeljavna, je povzročalo tudi na izrazni ravni ohranitev največje možne pomenske povezave med besedotvorno podstavo in njej ustrezno besedo iz skladenjske podstave. To se kaže v težnji po nepremenjenosti ali čim manjši premenjenosti morfemov zlasti na morfemskih šivih ter v izbiri takšnih obrazil, npr. pri tvorbi glagola, ki se razvrščajo na besedotvorno podstavo z glagolsko pripono. Sicer pa je treba poudariti, da je manjše število obrazil tudi posledica zvrstne vezanosti, torej normativnega izbire, npr. opustitev obrazil s slabšalnim pomenom.

V besedilu upoštevane neglagolske tvorjenke iz Trubarjeve Cerkovne ordninge

ajdovski	čestče	družba
andohtljivo	česten	družina
antikrist	čestokrat	držoč
augšpurgeriski	češčeše	duhovski
augšpurgiški	čistost	dušica
avemarija	človeski	eksaminiranje
bidertaufer	človestvo	erbič
bidertauferjav	črvič	erbov
bijen	darovanje	erbščina
bogaboječ	deklica	evangelist
bogaime	delavec	farman
bogastvo	desnica	farmoster
bojnik	detece	farstvo
bolnik	devičtvo	ferdamnanje
boštvo	deželan	ferdamnost
bramba	dobitek	gib
bratovščina	dobrota	gorihojenje
brivenje	dobrotljiv	gorivstajanje
brumski	dojen	gospodar
cbivlanje	dokonan	gospodstvo gospostvo
cbivlaski	dolipranje dolnji	gospoščina
ceremonijski	dolžan	grešnik
ceremoniški	dolžen	grški
cerkoven	dolžnik	gruntam
cesarstvo	dopadeč	guglja
cimerman	dopadenje	gvišno
častčen	draginja	hlapčič
češčen	dragota	hudič
čevič	družčina	hudoba

izkažen	krdelce	manjši
izkušovan	kreg	maščavec
izlit	kristjan	mašnik
izpačen	krivec	matrnik
izpeljanje	krivenje	menihstvo
izpoved	krivina	menihštvo
iztolmačen	krivodejanje	mera
izveličan	kropilo	mernik
izveličanje	krst	meščavec
izveličanski	krstčanski	meščovanje
izveličar	krstčanstvo	milostiv
izvoljenje	krščanstvo	milostivo
izvprašan	krščenica	mineč
izvuna	krščenic	mladica
jegrača	krščovanje	mladost
jetnik	kupčija	močan
jogrov	kupilo	močen
kadilo	kurbar	modrost
kajneški	lakomnik	molitev
kamrica	lakomnost	molitva
kaplanija	lancferbežar	moljen
kecarija	lanchauptman	moljenje
kecarski	latinski	mordanje
keršanstvu	laža	morija
klagovati	lažnik	možica
klečoč	lenoba	mrlec
kletev	lepo	mrlič
klican	letina	mrtvec
kmetiški	levitiški	najpoprej
korar	ležoč	namarnost
korarija	madežov	narbolje
kraljevstvo	malikovski	naredba

narlažejši	nevideče	očito
naročaj	nevideči	odgovor
narpoprej	nevolan	odločenje
narprvič	nevolja	odpustek
narveč	nevučen	odpustljiv
narvekši	nezadost	odpuščen
navada	nezastop	odrešitvo
navučen	nezastopen	odvezanje
navuk	nezastopnost	odvzet
nebeski	nezaveščina	oferten
nečast	niceniski	ofertnik
nečistost	norec	ofrovan
nedelja	norost	ofrovanje
nedeljni	norski	oklicanje
nedolžnost	noseči	omadežen
nedomiseln	nošen	omiven
neizvprašan	notrnji	opominjan
nembski	nucno	oponošen
nemilost	obadva	opravilo
nemilostiv	obarovan	oslepljenje
nemogoče	obarovanje	ostrupljen
nepokora	obeselen	otročič
nepokoren	obhajilo	otročnica
nepokornik	oblačilo	ovčica
nepokorščina	oblastnik	ozgora
nepoštenje	obličje	padec
nepridno	obpran	papežev
nespodoba	obropan	papežki
nespodoben	obtrpnel	papežni
nesreča	očak	papežnik
neugliha	očanaš	papežnikov
nevera	očit	pastir

pašina	post	prestrašenje
peklenski	postavljen	prešernost
peljan	poštenje	prešustnik
perlen	poštovan	pretež
pervorasalk	pot	pretrpljenje
peti	potrjenje	priča
petje	potroštan	pridigar
pijanec	povit	prigliha
piščica	povodnja	prijatelj
pitje	povučen	prijazniv
plačilo	pozemeljski	prijaznivo
plesen	požreh	prijet
plumbarski	pravični	primorovanje
počasu	pravičnik	prinareden
počet	pravljen	priprava
podboj	pravljenje	prisegavec
podružnik	prazniski	prisegovanje
podvižan	prebil	prodaj
pohlevščina	prebivališče	prošnja
pokapanje	predaleč	prvič
poklicanje	predan	prvikrat
pokora	predgovor	prvorojenčič
pokorščina	predolg	puntar
pokriven	preganjavec	purgarski
polahko	pregovorjenje	rabeljski
poldne	preklet	raselen
pominjenje	preklicanje	rasteč
ponedeljek	prelit	razdeljenje
popolnjenje	premaganje	razderen
poročen	prepoved	razkriven
porodni	prepovedanje	razlotek
posili	prerok	razmišljevanje

razodeven	spodoba	šibkota
razpuščenje	spomnjenje	škodljiv
razvaljenje	spotljivec	škofija
razvit	spoznan	škoflji
rebrov	sprava	šolar
revnik	spravljavec	špot
rezbojnik	spravljen	števen
rihten	spričan	števenje
rodovit	srčan	štiftan
rovnanje	srčen	štrafan
roženkranc	srd	šulmojster
sadašnji	srečen	šulmoster
samarski	sromota	taisti
samarski	stanoviten	težkost
samohvalec	stanovito	tiho
samopravičar	starost	tiranija
sanja	stopinja	tožba
selzen	stotavžentkrat	trlica
shodilišče	strahoviten	trnje
skojen	strični	troj
skrivnost	suhota	trojica
slabost	superintendens	trošt
slepota	superintendent	troštljivo
sloboden	svar	trpežljiv
slobodnik	svečnica	turski
slobodnost	svetloba	ubijen
slovenski	svetnik	ujet
služba	svetost	ukazanje
smeh	svitinja	unucen
smrtni	šenkan	uržahar
sodba	šentavec	uržaher
sovražnik	šentovan	uvijen

užitek	vunkajmetanje	zažmagan
vbojnik	vzdihanje	zblaznenje
včerašnji	začetek	zblaznjen
vdevičtvo	zadostipričovanje	zbranje
vdovštvo	zadržan	zdravje
vduštvu	zagvišan	zdražnik
večnost	zahvaljenje	zgonenje
vedeč	zakonica	zgorašnji
vedeče	zakonik	zgovor
vedejoč	zakoniski	zgubljen
vekši	zakriven	zлага
velikinočen	zaljuba	zlobost
velikonočen	zapeljaven	zlodej
veromoljenje	zapeljavi	zlodejev
vevodstvo	zapopadek	zmirjen
videče	zapopaden	zmisljen
videči	zaprošenje	zmoten
vikši	zaprt	zmotenje
vinograd	zaspan	znajden
virttenberski	zastava	znan
visokota	zastop	zvejščina
vkupemoljenje	zastopen	zvesten
vkupezmešanje	zastopno	žalost
voden	zastopnost	žalosten
volan	zastren	žegnovanje
vrednost	zašpotovan	ženec
vročnost	zatrenje	žetev
vsakitiri	zavoljo	žihrost
vtem	zavržek	živoč
vučen	zavržen	živost
vuk	zavupanje	žlahten
vunanji	zaznamenovanje	žlahtnik

IIIc Zgradba tvorjenk v Kastelec-Vorenčevem slovarju¹¹³

(Obdobja 9, 1989: Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi; Slavistična revija, Riglerjev zbornik, 1989, 37/1-3)

Razčlenitev tvorjenk v Vorenčevem rokopisnem latinsko-slovenskem slovarju¹¹⁴ se po eni strani navezuje zlasti na izsledke razprave o tvorjenkah v Trubarjevi Cerkovni ordnini (dalje CO), po drugi pa na besedotvorne lastnosti sodobnega knjižnega jezika; v bistvu gre za nadaljevanje prizadevanja po predstavitvi slovenskega knjižnega besedotvornega razvoja.

Razmeroma natančen pregled te obrnjene variante me je prepričal, da gre za delo temeljne vrednosti za naše jezikoslovje ne samo zaradi številnosti sprejetih in obravnavanih gesel, ampak predvsem zaradi živosti in bogastva pojasnjevalnega gradiva in zaradi množice eno- pa tudi večbesednih strokovnih poimenovanj. »Kastelec - Vorenc nista zapisala le

113 Gradivo za besedotvorno razčlenitev Latinsko-slovenskega slovarja (v rokopisu) Gregorja Vorenc je vezano na obrnjeno, torej slovensko-latinsko varianto. Obsežno, predvsem pa zahtevno delo na Inštitutu za slovenski jezik je opravil Jože Stabej in ga z obsežnim uvodom *O Kastelec-Vorenčevem slovarju* dokončal 1979. leta. Vnos v računalnik pod naslovom Jože Stabej: *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum 1680–1710* je bil opravljen l. 1993, ZRC SAZU pa ga je v knjižni obliki izdal l. 1997. – Moji razpravi, obe iz l. 1989, sta nastali na podlagi tega tipkopijskega slovarskega gradiva, ki ga hrani Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU; uporabila sem ga z dovoljenjem takratnega upravnika Inštituta. – O zgodovini obravnavanja tega slovarja, o njegovem avtorstvu v razmerju Gregor Vorenc – Matija Kastelec, posredno tudi o razmerju do avtorstva Pohlinovega prvega (rokopisnega) slovarja s slovenskimi geselskimi iztočnicami iz približno istega časa z naslovom (po Ž. Zoisu) *Krajnsko besedi-sche pisano*, pa tudi o njegovem jezikoslovnem pomenu je obširno pisal J. Stabej v uvodu k svoji obrnjeni, se pravi slovensko-latinski varianti. Stabejev uvod obsega 24 tipkopijskih strani, 8 strani opomb s statistično preglednico gesel, kazalk, Pohlinovih pripisov, vse po posameznih črkah, Gantarjev prevod Vorenčevih uvodnih latinskih zapisov idr.

114 Gregorij Vorenc, po podatkih J. Stabeja iz (tipkopijskega) uvoda je Vorenc sam zapisal (na listu 235 b), da je delo končal 1706. leta; tudi po F. Kidriču naj bi bil slovar končan tega leta – prim. njegov prispevek Gregor Vorenc (1924, 139–146, cit. 140). – Med tistimi, ki so obširneje pisali o Vorenčevem slovarju, zlasti o pomembnosti tega slovarja, pa tudi o avtorstvu, so bili npr. A. Breznik (1926, 110–114, 116–121, 132–141, 143); F. Kidrič (1924, 139–146); J. Šolar (1950, 91–97); S. Suhadolnik (SBL I, 640, II, 381). Med drugim tudi o vprašanju avtorskih deležev v Kastelec-Vorenčevem slovarju je z akribijo pisala tudi I. Orel (1989, 291–303).

golih besed, temveč sta jim dala večidel tudi živo pogovorno obliko v naravnem okolju svojega časa.« Tako J. Stabej v že cit. uvodu slovarja.

Samo za primer naj navedem ugotovitve J. Stabeja, predstavljene kot komentar h geslu *zelišče* (str. 1465): »Vorencjev slovar je zlata jama slovenskih rastlinskih imen; ker je Vorenc običajno pristavljaj skoraj vsakemu imenu pridevek *zelišče*, je lahko najti v alfabetařiju pod geslom *zelišče* okrog 250 slovenskih rastlinskih imen /.../«. Razčlenitev že samo strokovnega izrazja v tem slovarju bi bila pomemben prispevek k poznavanju poimenovalne zgodovine posameznih strok (tudi npr. prava, etnologije, drugih naravoslovnih ved (ne samo botanike), npr. mineralogije, zoologije idr.).

Upravičeno se lahko strinjamo z ugotovitvijo, da je to do Pleteršnika eden najpomembnejših, če ne celo najpomembnejši slovenski slovar, zlasti če ga obravnavamo kot celoto, se pravi z vsem frazeološkim gradivom.¹¹⁵

V razčlenitvi se ne spuščam v razmejevanje deleža pri avtorstvu slovarja med Kastelcem in Vorencem. Samo mimogrede naj omenim, da me je branje te obrnjene slovensko-latinske variante prepričalo, da bi k tej razmejivki lahko kaj novega prinesla predvsem jezikovna razčlenitev sodobne južne notranjščine, natančneje, južnega roba Pivške kotline, kjer so Kilovče, Kastelčev rojstni kraj. Namreč tudi iz lastnega poznavanja tega govora lahko potrdim, da slovar izkazuje južnonotranjske posebnosti na vseh tistih ravninah jezikovne zgradbe, ki jih pač slovar zajema – glasovje, morfemje, besedje, deloma besednozvezje (predvsem seveda nestavčno). Nekaj primerov: čre → če: čeřiva (govor ne loči tonemskega nasprotja, zato ‘ = dolžina in mesto naglasa, ` = kračina in mesto naglasa, . pod črko = ožina), *čėišne*; brez → *prez (dúma)*; ohranitev skupine *šč*: *utpeščáne*; akanje (zlasti prednaglasno): *abrúənk, řaspúd, anáist, laskatáste, dargatáste*; sklanjatev brez podaljševanja osnove s -s- : *čėřvu, -a* ; 3. os. ed. *práide* ← (prėide) ← preiti, ‘mine, se konča’, npr. V(orenc): *tyd mladúst práide, hitru práide* (905); besedne posebnosti: *pámetət, cřərət, fúrmət*,

115 Potrjujejo se ugotovitve A. Breznika, J. Šolarja, S. Suhadolnika idr.

kèmrət, pánət itd. Temeljni pripomoček za razčlenitev tega govora je prav gotovo delo J. Riglerja, *Južnonotranjski govori* (1963), vendar zaradi problemske omejitve na naglas in glasoslovje ne more predstavljati celovitih jezikovnih posebnosti; upoštevati bi bilo treba tudi spoznanja razprave *Govori na Pivki* (Logar, 1959). Za ugotovitev Kastelčevega avtorskega deleža pa bi bilo verjetno koristno oblikovati posebno vprašalnico, ki bi enakovredno zajela vsa jezikovna področja, izkazana v slovarju (besedišče, obe skladenjski področji, s čimer bi bila zajeta tudi vprašanja besednega reda, ipd.).

Že za Brižinske spomenike ugotovljena tipološka pretvorbena-(besedo) tvorna izoblikovanost tako na ravni besedotvornih vrst kot tudi besedotvornih pomenov je preusmerila raziskovalno težišče na besedotvornomorfemske zapolnitve izoblikovanih tvorbenih vzorcev, na premenske, razvrstitvene, pomenske in izrazne posebnosti tvorjenk; na področju premen in razvrstitev obrazil (glede na podstavo) je ugotovljena ujetost v okviru jezika 16. stoletja, pomensko in izrazno bogastvo obrazil pa je večje, čeprav še vedno zaostaja za sodobnim knjižnim jezikom.

1 Glagolske tvorjenke

Kot je zapisano v Stabejem uvodu, obsega obrnjena slovensko-latinska varianta Vorenčevega slovarja 15 964 gesel in 1335 kazalk.¹¹⁶ Vseh geselskih glagolov je približno 2854,¹¹⁷ od tega je tvorjenih 2257 (približno 79 %). Tako kot v CO pa tudi v sodobnem knjižnem jeziku je med njimi največ sestavljenk (približno 1684 ali 60 %), tip *od-voziti* ← voziti od 'stran', daleč za njimi so modifikacijske izpeljanke (približno 323) – njihova številčnost je skoraj absolutno vezana na obrazilnost glagolske pripone, se pravi na pomen vrste glagolskega dejanja, tip

116 Tudi s sodobnega vidika je to obsežnejši dvojezični slovar. Samo za primerjavo: geslovník Trubarjeve Cerkovne ordninge iz leta 1564 (geslovník – velja za konec 80-ih let prejšnjega stoletja, čas prvega natisa mojih razprav – interna publikacija Komisije za historične slovarje pri Inštitutu za slovenski jezik, nastala 1978) obsega 3589 gesel in 212 kazalk.

117 Med glagolska niso uvrščena tista gesla, kjer gre dejansko za deležnike ali deležja, čeprav jih uvajajo v sedanji tipkopisni Stabejevi varianti nedoločne glagolske oblike, npr. *cediti* - cedeč, *celiti* - celeč itd.

odstop-ova-ti ← večkrat *odstop-i-ti*, sledijo glagolske izpeljanke (približno 188), tip *cimpr-a-ti* ← delati cimper, in nazadnje tvorjenke iz predložne (prostomorfemske) glagolske zveze v skladenjski podstavi (približno 38), tip *na-kol-i-ti* ← dati na kol. Zaporednost razčlenitve izhaja iz pogostnosti (glagolskih) besedotvornih vrst.

1.1

Skladenjska podstava glagolskih sestavljenk je iz glagolskega jedra in (globinskega) prislova, površinsko največkrat izraženega s prostim glagolskim morfemom, ki ima, ko se pretvori v predponsko obrazilo, ob (netvorjeni) nedovršniški podstavi še vidsko vlogo. V nekaterih primerih pa je v Vorenčevem slovarju tudi v takem položaju vloga predponskega obrazila samo prislovnopomenska, npr. *nad-ležiti*: nepokoi délati (524), *pred-govoriti*: naprei govoriti (897), *po-vedati*: praviti (875),¹¹⁸ *pri-povedati*: *po redu praviti*; / . . / *kateri na tihim na uhu perpovéda* (963). Enako rabo zasledimo tudi v CO, v sodobnem knjižnem jeziku morda primer kot *pred-pakirati*. Ob dovršniški podstavi je vloga predponskega obrazila seveda samo prislovnopomenska, npr. *pod-vreči* ← *vreči pod*, [] ‘spodaj’ → *pod-*, *-vreči*: *pod fvojo oblast postaviti* (801).

Predponskih obrazil sestavljenih glagolov je v Vorenčevem slovarju 18: *do-*, *iz-*, *na*, *nad -*, *ob-/o-*, *od -*, *po-*, *pod -*, *pre-*, *pred -*, *pri-*, *raz-*, *se-/s-*, *u-*, *v-*, *iz-*, *z-/s-*, *za-*; CO ima še *ab-*, *ad -*, *diš-*, *eks-*, nima pa *pred -*; SS 1976 (161–169) še *a-*, *am-*, *de-/dez-*, *e-*, *in-*, *inter-*, *pro-*. V Vorenčevem slovarju nimamo niti enega prevzetega predponskega obrazila, pojavi pa se obrazilo *pred-*; z zvrstno vezanostjo CO – predpisno besedilo – je mogoče utemeljiti rabo prevzetih predponskih obrazil.

Največ predponskih obrazil ima skladenjsko podstavo vezano na izražanje prislovnega pomena, ob nedovršniški podstavi, kot rečeno, načeloma še na izražanje faznosti glagolskega dejanja ob spremenjenem vidu, kar je mogoče zapisati:

118 Številke strani so navedene po tipkopisnem izvodu J. Stabeja. Znamenje <> nad s in f ni upoštevano.

SPo → Glag [Prisl_F] / [Prisl], pri čemer je F → z/t/k,¹¹⁹ npr. *pre-točiti* ← [drugam_k] točiti, [] → pre-, -točiti; *pre-vzeti* ← [preveč] vzeti, [] → pre-, -vzeti.

Če obrazilo še ohranja vezljivost prostega (predložnega) glagolskega morfema, je skladenjsko podstavo največkrat mogoče zapisati:

SPo → Glag [PGM_F Sam₁] / [PGM Sam₁], npr. *iz-vreči* ← vreči [iz R], [] 'ven' → iz-, -vreči; *iz-peljati* ← peljati [iz_k R], [] 'ven' → iz-, -peljati.

(F = faznost, z = začetnost, t = trenutnost, k = končnost, Prisl = prislov, Glag = glagol, Sam₁ = neimenovalniški samostalnik, PGM = prosti glagolskih morfem, R, D . . . = rodilnik, dajalnik . . .)

Nekaj predponskih obrazil je vezanih samo na izražanje faznosti glagolskega dejanja:

SPo →

- (a) [F_k] Glag, npr. *z-bledeti* ← [končati/do konca] bledeti, [] → z-, -bledeti; tako še npr. *domalati, domeriti, dokončati: fertigati, dodelati, dokonzhati, pozerati* (134);¹²⁰ *iztenčati, izveličati, izboditi; odrasti, oslepiti; navučiti; scerati: eno femló ali nyvo, de nizh ne more na ny rafti* (1078), *sfajhtati, sfalšati, skaziti, skidati: fe nalizh pred dellom skujati* (1100); *sključiti, shraniti: fahraniti* (1108); *skriviti, skuhati, snesti, spačiti, stolažiti, strohneti, stvariti; zbledeti, zbuditi, zdrobiti, zglihati, zgrbiti, zmalati, zmešati, zmočiti, zorati, zrasti, zravnati, zrediti, stleči: fdrobiti, na drobnu fitezhi* (1179); *segreti, seslužiti: do konza slafti na voiški fe vreden fsturiti* (1088); *sežgati, sesuti, sese-kati; udebeliti, ugasniti, ubraniti, uloviti, umadežiti: resheliti, raniti, oframotiti, v'fhpot perpraviti* (1320); *umazati, umoriti, utajiti, utolažiti: fmiriti* (1332), *utolstiti, umiriti, umraziti: fe pr6zh oberniti, fovreshiti* (1323), *upitati V: vtolfiti* (1315), *upipati, usopitt: vtolehiti* (1328), *uštirati, začrneti, začrniti, zadaviti, zadušiti, zagreti;*

119 Skladenjskopodstavna tipologija predponskih obrazil s simbolizacijo (in literaturo) je bila predstavljena v besedotvornih monografijah 1988 in 2018 in v razpravi 2009a iste avtorice.

120 Besedo zasledimo tudi v CO v istem pomenu; Plet 1, 150, navaja ob tej besedi Trubarja pa tudi Levstika.

- (b) [F₁] Glag, npr. *z-motiti* ← [enkrat/v trenutku] *motiti*, [] → *z-*, *-motiti*; tako še: *začuditi*, *zapoditi*, *zapreti*, *zašafati*, *zašpotati*; *udariti*, *ujesti*, *ukloniti*, *ustrašiti*, *umisliti*;
- (c) [F_z] Glag, npr. *z-boleti* ← [začeti/od začetka] *boleti*, [] → *z-*, *-boleti*, *splavati*, *spočeti*; *zveseliti*; *zadremati*, *zamerhati*, *zaspati*, *zapluti*, *zažgati*, *zažihrati*.

Tako kot velja po eni strani za sodobni knjižni jezik, po drugi pa tudi za knjižni jezik 16. stoletja (CO), velja tudi za Vorenčev slovar, da ima največ sestavljenk zgradbo

SPo → Glag [PGM_F Sam.₁] / PGM Sam.₁] ali Glag [Prisl_F] / [Prisl].

Da je skladenjskopodstavni prislov predponskega obrazila največkrat krajevni, potrjuje tudi obravnavano gradivo. Podstavni prislovi se pojavljajo v (krajevnih) antonimnih parih in tako bodo primeri tudi predstavljeni:¹²¹

do⁴⁹ (CO: 11, SSKJ 1: 110): [do_k R] ‘zraven’:

- (a) Glag [do R – konca]: *do-delati* ← *delati* [do (konca)]; *dokončati*, *domisliti*, *dorasti*, *doseči*, *dostati*: *Vfeskusi v’enim obstati* (144); *dofilati*, *dokriti*, *dopolniti*, *dojesti*: vše do konca [n]ésti (133);
- (b) Glag premikanja [do_k (koga/česa)]: *dojezditi*, *doleteti*, *dolesti*, *dopeljati*, *doplavati*, *doplezati*; V Vorenčevem slovarju pa tudi v CO za vse primere sopomenke z obrazilom *pri-*, npr. *prijezditi*;
- (c) Glag [do_k česa]: *doložiti*, *dopisati*;

od¹²⁷ (CO: 18, SSKJ 3: 234) ←

- (1) [od_{t/k/-}] ‘stran’:
- (a) Glag [od_{t/k/-}]: *od-bititi* ← *biti* [od], [] ‘stran’ → *od-*, *-bititi*: *vezhkrat vdariti* (638); *odbrati*, *odbriti*, *oddati*, *oddeliti*:

121 Ob vsakem predponskem obrazilu bo navedena še absolutna pogostnost (neglede na pomen), ki bo primerjana s pogostnostjo v CO in SSKJ, pri čemer pa se je treba zavedati, da bodo podatki za protestantizem neslovarski, vezani pač na eno, sicer reprezentativno besedilo, tj. CO.

deil dati (639), *oderbati: ozhaftvu odvseti* (640), *odgristi, odjesti, odkrasti, odlimati, odliti, odlizati, odlomiti, odložiti, odmeniti: preminiti* (648), *odmiti: oprati, s'plakniti* (649), *odpasti, odpiti, odpraviti: s'perlisovaniem kai dobiti* (656), *odrešiti, odrezati, odtrgati, odvučiti: se odvaditi* (663), *odumeti: fhumeti, buzhati, glas dajati* (664), *odumreti, odtrgati, od česniti: veyo odzhefniti* (639), *odteti: pred shkodo varovati* (663), *odgrniti, odkriti, odkopati, odmetati, odahnniti se: postati, pozhivati* (638) – dejansko torej 'oddahnniti', *odpreti*;

- (b) Glag premikanja [od_t koga/česa]: *odágnati*¹²²: *odpoditi* (638), *odbežati, odbrcati, odjezditi, odlesti, odleteti, odpeljati, odplaziti, odpoditi, odpolzni*: *odpaŕti* (653), *odslati* (odšljem), *odvabiti: nasai poklizati* (664);

- (2) [od_t/-] 'nazaj':

odgovoriti, odmemrati, odpovedati, odvekniti: k'veiku priti (664), *odvrniti, odlajati: ŕupar govoriti* (644), *odpeti: reŕpeti, odpustiti kai napetiga* (651).

Abstraktni pomen predponskega obrazila od- 'ne (več) biti, delati' (prvotno 'stran, proč') ni izkazan; gre za primere kot *od-sedeti, od-zvoniti, od-žejati, od-bobnati* ipd. Tudi v CO ni najti tega pomena;

pri¹³⁸ (CO: 20, SSKJ 4: 394): ←

- (1) [pri_k/- M] / [k/h_k/- D] 'zraven, poleg':

- (a) Glag [pri_k/- kom/čem] / Glag [h_k/- komu/čemu]; tako kot v knjižnem jeziku nasploh tudi tu predponsko obrazilo ni ohranilo predložnomorfemske glagolske vezljivosti. Gre predvsem za pomen cilja dejanja, ki bi mu v skladenjski podstavi ustrezal dajalniški predlog *k/h*: *prirasti, pristati, pritisniti, pridržati, pribiti, pribosti, pricimprati*,

122 Oblika *udáŕnət*, npr. *ya na múðrem udáŕnət ud mize* je na Pivškem (Pivka in Klenik na Pivki) vsakdanja, poleg oblike *uóðŕnət*.

pridati, pridružiti, prigmerati: je debeliti (946), *pilepti, priljubiti, primeriti, primorati, pripisati, pripogniti, prikloniti, prirasti, prinesti, prisloniti, prišivati, pritkati, pritrditi, privoliti*;

(b) Glag premikanja [k/h_k/ komu/čemu]: *pribežati, približati, pridihati, pridrgniti, pridrsati, prignati, prijezditi, pilesti, pileteti, prinesti, pripasti, prirajžati, priskočiti, priteči, priti*;

(2) [malo]: *prigrizniti, pridržati*: *šadershati, braniti* (945), *privzdigniti*;

ob-/o-²⁵⁶ (CO: 33, SSKJ 3: 588) ←

(1) [okrog_k R] ‘okrog’: Glag [okrog_k koga/ česa]:

oglodati, ogledati: *oŕhepati* (670), *ogoliti, ogoleti se, ograditi, ogrniti, okovati, okrožiti, okruliti*: *objekati* (628), *olupiti, obaliti*: dolg doli obaliti (605), *obarati*: *odgrifti, obglodati* (605), *obarovati*: okuli obterditi (605), *občrniti* V: *ŕzhiftiti, ŕtepŕti* (606, *občrvoveti*: *glift klanê imeti* (606), *občutiti, obdati*: okuli hoditi (606); *obdeliti*: s’gnado odeliti (607), *obdivjati, obdreveniti*: s’adiveniti (607), *obladati*: *premozhi* (615), *obliti, obložiti, oblupiti*: *oŕkubŕti* (620), *obmrmati, oborati, obreči, obrezati, obrosati, obrupati*: *opleniti* (626), *obseka*: *resveŕŕeliti* (632), *obvariti*: enu malu skuhati (632), *obvezati, obviti, obzidati, obžagati, omraziti, omrežiti, oplesti, ostopiti*: okuli ŕtati (705), *oživati, oŕtupati*: *ŕabeliti, odŕekovati* (710).

Metonimični pomen – okrog (in okrog), zato do konca: *obeliti, obledeti*: *bleid ratati* (618), *obogatet*: *vŕiga ŕadoŕti imeti* (621), *obogatiti*: *gmerati, perloŕhiti, bogatiga ŕturiti* (621), *ohraniti, očrniti*: *zhernu ŕturiti* (638), *oboleti, opariti, opijaniti, oleniti, opljuvati, oprati, oprostiti, oskruniti, oslabeti*: ob muzh priti (701), *oslabiti*: *poŕlabiti* (701), *osloboditi*: *oproŕtiti* (702), *osrati, osramotiti, ostariti, oŕvetiti*: *laskatati* (708), *oŕpotovati*: *vŕspot perpraviti* (709).

To, kar je veljalo za predponsko obrazilo ob- v CO, namreč *b* redno odpade, če mu sledi (izglagolska) podstava z *v-* tip *ob-v(ezati)*,

za Vorenčev slovar ne velja v celoti; kot bomo videli iz primerov, soglasniški sklop *-bv-* na morfemski meji včasih tudi ostane, npr. *obviti: obladatai, obarovati* sicer pa je predponsko obrazilo *ob-* tako kot v CO vezano tudi na primere, ko se podstava začenja zlasti z zapornikom *d-*, npr. *obdeliti, obdreveneti*, CO še *obprati*, poleg *olupiti* še *oblupiti*;

(2) [ob_v/- M] ‘zraven’:

opolzniti: dol fpolsniti (690), *opominiti, omolčati: permolzhati* (686)

iz⁻⁷² (CO: 39, SSKJ 2: 221) [iz_k/ - R] ‘ven’: *izbiti, izbosti, izdreti, izdubsti, izbljuvati, izkazati, izsleči: obrupati* (288), *izliti, izložiti: zastopno navučiti* (285) - pomen, ki ga zasledimo pogosto tudi v CO – *izpahnniti, izpasti, izustiti, izriniti, izrovati, izsaditi: ištaviti, tudi isdreti* (288), *iztlačiti, izuti: je šasuti, zhrevle prozh djati* (289), *izvprašati, izdelati: dodélati, dopolniti, opraviti, dokonzhati* (280).

v⁻²⁶ (CO: 4, SSKJ 5: 85) ← [v_k/- T] ‘noter’: *viliti, vbosti, vdelati, vkleniti, vlesti, vsedlati: v’meiftiti je, na enu meiftu je poftaviti* (1392), *vsejati, vtakniti, vlačiti*.

u⁻⁹⁷ (CO: 18, SSKJ 5: 140) [noter_k/ -/dol/stran]: *ukuhati, ulomiti, utopiti, usesti, uleči, uležati, udelati: raniti* (1313), *uiti, ulastiti V: polaftiti je* (1320), *ulomiti, usekniti, ugrizniti, utoniti*.

vz⁻³ (CO: 2, SSKJ 5: 62) ← [gor_k/-]: *vzdigniti, vzdržati, vzteči: je slobiti* 1388).

se⁻¹² (CO: 2, SSKJ 4: 27) ← [dol]: *sestreliti, sežgati, sesuti*.

nad⁻³ (CO: 1, SSKJ 2: 6) ← [nad M] ‘zgoraj, višje’: *nadležiti: kajftigati, sabavlati, nepokoi delati* (521), *nadstojati: zhes druge oblaft imeti* (526) – v CO *nadležiti* v tem pomenu. V predstavljenih primerih predponsko obrazilo nima vidske moči.

pod⁻⁶⁹ (CO: 5, SSKJ 3: 56) ← [pod_k/t/- O/T] ‘spodaj’: *podbiti, podbreccati: podpafati* (788), *podzimprati, podlesti, podmakniti, podmititi: vtolashiti, perftrahovati, pertruzati* (792), *podnesti: podpelati,*

prenefti, volnú tarpéti (792), *podnetiti*: vushgati (792), *podorati*, *podpahnniti*, *podpihniti*, *podpisati*, *podplaziti*, *podpraskati*, *podra-
sti*, *podsloniti*: *podpreti* (797), *podsmoditi*: *podkuriti* (797), *pod-
slati*, *podšuntati*, *podvzdignitV*: *pomúzh inu trosht dati* (801).

pred⁻¹ (CO: -, SSKJ 3: 5) ← [pred O] ‘spredaj/prej’: *predgovoriti*: na-
prei govoriti (897).

za⁻¹⁹² (CO: 37, SSKJ 5: 933) ← [zak/ - T]:

- (a) ‘zadaj’: *zabiti*, *začiniti*, *začrkati*: *fénzhiti*, *fénzo délati* (1402), *zadeti*, *zadelati*, *zadrgniti*, *zakriti*, *zamesti*, *zapasti*, *zapiči-
ti*, *zasenčiti*, *zasuti*, *zavleči*, *zasukati*, *zadervišati*: *reshaliti*,
špotakniti (1404) – besede ni v CO, niti v Plet, tudi južnono-
tranjski govori je ne poznajo, *zašancati*: *sašipati* (1441), *za-
nucati*: nešpodobnu, ali šanikernu vshivati, ali nuzati (1425)
– danes verjetno zlorabiti; v CO ni te besede, nima je tudi
Plet, prav tako ni južnonotranjska; *zapustiti*, *zaslužiti*, *zasta-
viti*, *zavarovati*, *zadržati*;
- (b) ‘predolgo’: *zaležati*, *zadržati*, *zapiti*;

pre⁻¹⁵¹ (CO: 25, SSKJ 3: 455) ←

- (1) [skozi_{k/t} T]: *prebiti*: skusi prebiti; *pretarpeti* (890), *prebosti*,
prebleščiti: *presyati*, *še filnu laskatati* (892), *prebrati*, *prece-
diti*, *pre fa jhtati*, *preglodati*, *pregristi*, *prehoditi*, *presekati*,
presušiti, *prevetriti*, *prevrtati*; *predvekovati V*: *supet dvezhi-
ti*, ali *grifiti* (878);¹²³
- (2) [čez/prek_{k/t} T/R]: *pregniti*, *preiti*, *prejezditi*, *prekoračiti*,
prekucniti, *preleteti*, *prerasti*, *preseči*, *premagati*;
- (3) [čez_{k/t} ‘T’] ‘preveč’: *prenoriti*: *eniga ogolufati* (916), *preobi-
lovati*, *preobložiti*;
- (4) [mimo_t R]: *preiti*: *kar hitru preide* (905), *prejti*: *od sad pošiti*
(906), *prehiteti*;
- (5) [drugam]: *preliti*, *preštaltati*: *v’en drugi furem šturiti* (931);

¹²³ Prim. Plet 1, 187, ki navezuje besedo *dvéčiti*, im. = *žvečiti* predvsem na protestantske pisce; za Kastela predvideva naglas *dvečiti*, kar je malo verjetno.

- (6) [drugače]: *premisлити, preodločiti, preštimiti*: resmijliti, resmijlovati, resmijhlovati (931), *prezidati, prekovati*. Metonimični pomen: *prestati, pregnati, pregrešiti, prekleti, preštetiti, preteči*.

na⁻⁹⁵ (CO: 7, SSKJ 2: 328) ← [na_k T] ‘gor, zgoraj’: *nacediti, nafilati, nabiti, nakapati, naložiti, namazati, namisliti*: naprei dershati (537), *namotati, namesti*: vkupai na kup noffiti (538), *napeljati*: pregovoriti (538), *napikati*: okuli ja kupize napikati (539), *napisati, nasaditi*: jažaditi (547), *nastelati*: je pod shivino naftela (549), *našopati, natakniti, natrositi, navlačiti*: verhu prepelati (554), *nažgati*.

Metonimični pomen: *nadražiti, nagniti, nagrzniti*: odgrisniti, enimu tú nêgovu snejšti (530), *nakloniti, namočiti, nasmejati*.

po⁻²²⁰ (CO: 23, SSKJ 3: 755) ←

(1) [po_k/- M]:

- (a) ‘zgoraj, povrhu’: *pobeliti, pobrisati, počistiti, počrntiti, podati*: je drugam podati (788), *podrgniti, podrmastiti*: poteptati, s’nogami štreti (797), *poflikati, pofrajhati, pogasiti, pogladiti, poglihati, pogmerati*: perrafti, s’rasštenjem pogmerati (805), *pogrebsti, pogrntiti, pokopati, pokovati*: s’kovaniam tenku ali dalše sturiti (817), *pokriti, pokropiti, politi, pooblati, popasti*: fazheti eniga popašti (837), *popisati, popljuvati, poribati, posekati, posjati, posneti*: po enim drugim délati (854), *posrebriti, poškrofiti, potemplati*¹²⁴: podkovati (866), *potrositi, požalbat*: dobru pomasati ali poshalbati (881), *požegnati, pošpegati, popolzniti*: pozhašji padati (842), *podolžiti*: ponuditi, fatoshiti (793);
- (b) ‘zaporedoma, drug po/za drugim’: *pobiti, podaviti, pogubiti, pogonobiti, polomiti, posaditi, posesti, postreljati, potreti, potrgati*;

124 Plet 2, 184, ima pri besedi *potemplati* podatek, da je iz nemščine; SSKJ 3, 901, ima obliko *potempljati* s pomenom ‘narediti, obnoviti sprednji, širši del podplata’ brez kakršne koli (krajevne, časovne) oznake; besedo poznam s Pivškega v enakem pomenu kot SSKJ.

- (2) [po_k/-] ‘malo’ (zgoraj, povrhu in zato malo): *počakati, pocukniti, podražiti*: s’bešfedo podrashiti (769), *podregniti, pofalšati, pogrobati, pogruzniti, pokregati, poskočiti, postati*: pozhivati, je odahniti (856), *poštrafati, povzdigniti*.

Metonimični pomen: *pocerati* V: fnesti, povshiti (783), *polukati, pomočiti, požreti, popiti, posrkati, posvetiti* V: shegnati (861);

raz⁻¹⁴³ (CO: 22, SSKJ 4: 161)

- (1) [narazen_k/-]: *razbiti, razcvesti, razčesniti, razdeliti, razdrašati*: je odpaljšati (1009), *razdreti, razdružiti, razločiti, razkuhati, raznesti, razpeljati, razplesti, razsekati, raztegniti, raztrgati, raztresti, raztrupati*: ob tla vrézhi, terzhiti, je fadéti, fspotakniti (1033),¹²⁵ *razžagati, razdvečiti, razpolzniti* V: rešpreštraniti, rešpèti (1024).

Metonimični pomen: *razmisliti, razveseliti, razžaliti*;

- (2) [stran_k]: *razodeti, razgrniti*;

z^{-138/s}-¹²⁶ (CO: 10/9, SSKJ 4: 308/260) ←

- (1) [z-/s-/se-_k/ - O] ‘skupaj’: *scimprati, sklicati, speti, sprijeti, stisniti, stovarišiti*: fdrushiti (1183), *zbrati, združiti, zlimati, znesti, splesti; setakniti*: v’kupai ftišniti, ftiškati (1089), *zdati*¹: fvojo flušhbó gori fdati (1459), *zdati*²: pušfiti posdraviti (1459);
- (2) [iz_k R] ‘ven’: *scediti, sčistiti, skaditi, skašljati, skapati, spahniti, speljati, spiti, splahnniti, spovedati, spraskati, sprazniti, strebiti, strgati*: fpuhati, vun ftergati (1189); *zbiti, zliti, zlizati, zmisliti, znajti, zvaliti, zvtati, slipeti*: je reslobiti (1100), *splavati*: vuna fplavati (1143), *splozniti*: doli fpolniti, pašti, opulsniti (1143); *segnati*: vunkai, s’fjilo vun fegnati (1082);
- (3) [vz-^k] ‘gor’: *skipeti, skolehati*:¹²⁶ *supèš sdrav poštati* (1105).

¹²⁵ Besedo navaja Plet 2, 407, v istem pomenu; cit. Dalmatina, čeprav je CO nima.

¹²⁶ Po Plet 2, 492, gre za predponsko obrazilo vz-, gor; sicer pa je beseda živa na Pivškem.

Posebnosti sestavnih glagolov glede na sodobni knjižni jezik se kažejo tako v zvezi z obrazilom kot s podstavo.

Predponsko obrazilo je posebno:

- (1) razvrstitveno glede na
 - (a) izrazno podobo besedotvorne podstave: *od-slati* (kot npr. *po-slati*), *iz-uti* (kot npr. *ob-uti*), *o-/ob-molčati* (kot npr. *za-/pri... molčati*), *o-mraziti* (kot npr. *za-mraziti*);
 - (b) pomen besedotvorne podstave: *od-voziti*, *na-roditi*, *od-žegnati*, *ob-deliti*, *od-lajati*, *od-bežati*, *pre-noriti* 'ogoljufati', danes sicer *ob-noriti* 'narediti popolnoma, do konca norega', *pre-iti*;¹²⁷
 - (c) tvorjenost besedotvorne podstave: *pod-vzdigniti*, *pre-odločiti*, *iz-sleči*, kjer gre za pomensko, izvorno pa tudi izrazno ponovitev predponskega obrazila, torej *iz-s-(v)leči* (*s- ← iz-*);
 - (č) svojo izrazno podobo: *ob-lupiti*, *ob-ropati*;
- (2) pomensko: *z-miriti* : *po-miriti*, *ob-temniti*: *za-temniti*, *ob-tepsti* : *pre-tepsti*, *ob-veseliti* : *raz-veseliti*, *od-polzniti* : *s-polzniti*, *u-lastiti* : *pri-lastiti*, *iz-lagati* : *raz-lagati*; poseben pomen predponskega obrazila kaže, da izvira iz drugačne (tuje?) predstavnosti;
- (3) izrazno: *per -*, npr. *perbiti*, *perdružiti*, *perlibiti*, *pernesti*; *rez-*, npr. *rezbeliti*, *rezdati*, *rezklati*; oblike razlaga J. Rigler kot narečne, vezane na sekundarni naglasni premik,¹²⁸ pri *rez- < raz-* še kot star, širše slovenski asimilacijski pojav a-ja v zvezi z r-jem. V CO je pojav vokalne harmonije ohranjen tudi v predponskih obrazilih (in predlogih) *na > ne*, *za > ze*.¹²⁹

127 Obliko prājde poznam s Pivškega. Gre za refleks ē, ki ima po J. Riglerju (1963, 28–29), v južnonotranjskih govorih poleg dvoglasniških refleksov, v Kilovčah celo öj, v nekaterih govorih že tudi enoglasniške.

128 J. Rigler (1963, 24) pravi: »Kar se tiče premikov na prefiks, je treba pripomniti, da se zelo pogosto dobijo primeri s sekundarnim akcentskim premikom /.../ p̄r̄mest, r̄j̄ézb̄t /.../«. »

129 J. Rigler (1963, 67, 71–72) ugotavlja vračanje a-ja v drugih prvotno asimiliranih predponskih in predložnih primerih: *na < ne < na*, *nad < ned < nad*. – Prim. tudi njegovo razpravo 1959/60, 230–248.

V zvezi s predponskimi obrazili je treba omeniti, da se lahko razvrščajo na (netvorjeno) nedovršniško podstavo tudi brez vidske vloge (ne vplivajo na spremembo nedovršnika v dovršnik), npr. *pred-govoriti*, *nad-stojati*, *nad-ležiti*; z enakim pojavom imamo opravka v primerih, ko je prislovni pomen predponskega obrazila ohranjen tudi izrazno, npr. *vun-držati*, *vun-stati*, *zoper-bit*, *zoper-stati* (enako kot *doli-pri*, *čez-dati* ipd.). Tudi v sodobni slovenščini imamo nekaj takih primerov: *pred-greti*, *pred-pakirati*.¹³⁰

Besedotvorna podstava je posebna zaradi

- (1) glagolske pripone: (*pri-*)*poved-a-ti*, (*o-*)*madež-i-ti*, (*nad-*)*st-oja-ti* (še ohranjena daljša oblika pripone), (*o-*)*slad-ova-ti*, (*pri-*)*poved-a-ti*, (*nad-*)*lež-i-ti*, (*o-*)*trp-ne-ti* (*poleg o-trp-ni-ti*) – načeloma sta v slovarju izkazani obe obliki – neprehodna (stanjska) in prehodna (dejanjska), npr. *za-črn-e-ti*, *za-črn-i-ti*;
- (2) narečnosti, starinskosti glagola, iz katerega je nastala: (*od-*)*vekniti*,¹³¹ (*s-*)*kolehati*, (*po*)*cerati*,¹³² (*pod*)*mititi*, (*po-*)*gruzniti se*, (*do-*)*konati*, (*raz-*)*dvečiti*, (*raz-*)*trupati*, (*raz-/s-*)*tovar išiti se*, (*o-*)*činiti*, (*od-*)*česniti*, (*ob-*)*variti*¹³³; enu mali skuhati (632), (*pod-*)*brecati*, (*pre*)*mancati*: pretresti, smancati (911)¹³⁴ (*pri-*)*gmerati* – glagol ima tudi CO, (*s-*)*cerati*¹³⁵: dobru v'shelodzi skuhati (1077), (*ob-*)*činiti*: szhifiti, štepiti (606), (*po-*)*grobati* – glagol je tudi v CO, (*o-*)*štucati*,¹³⁶ (*pod-*)*mititi*,¹³⁷ (*ob-*)*rupati* – glagol tudi v CO;

130 Gre za kalkirane primere iz nemščine. Kaže, da je tudi predponsko obrazilo *pred* v časovnem pomenu prišlo v slovenščino kot kalk, zato se naglasno obnaša kot izrazno ohranjena izprislovna »predponska obrazila«, torej *prèd-govoriti*, *prèd-pakirati*, *prèd-napèti* enako kot *čéz-dáti*, *góri-vstáti*.

131 Plet 2, 793, veže besedo *odvékniti* v pomenu ‚kraftigen, erquicken, quick werden‘ predvsem na Krelja.

132 Besedo *ciarat* poznam s Pivškega ‚prebavljati‘, tudi (ves) *sciáran* ‚suh, upadel/žalosten, pobit‘. Nimata je ne Plet ne Rigler.

133 Besedo ima tudi Plet 1, 754, za ‚abbrühen‘ iz Cafovega gradiva.

134 Besedo *māncat*, *pre-*, *z-māncat* poznam s Pivškega v pomenu drgniti, npr. perilo pri ročnem pranju; navaja jo tudi J. Rigler (1963, 117) po ilirskobistriški varianti *mōncat*; Plet 1, 548, *mancáti*, *mencáti*, 569; v zvezi *perilo m.* jo veže na Štreklja.

135 Gre torej za vrste glagolskih dejanj, za katere pravi J. Toporišič v (SS 1976, 288–289), da se izražajo »deloma s podobnimi sredstvi kot nasprotje v vidu, tj. z različnimi glagolskimi priponami in premenami korena, pa tudi z nadomestnimi koreni ipd.«.

136 Beseda *štýcat*, *uštycat* je znana na Pivškem; *štvc* ‚del ne do konca odsekane veje, debela‘.

137 Plet 2, 87, ima besedo *podmititi*: z *denarji p. koga* – brez navedbe vira, npr. *podmitljiv* veže na Cigaleta, Janežiča.

verjetno imamo opraviti s sledovi narečnih naglasnih premikov, npr. (*od-*)*ganati*;

- (3) prevzetosti glagola iz nemščine ali italijanščine: (*od-*)*erbati*, (*od-*)*limati*, (*o-*)*špotovati*, (*pod-*)*cimprati*, (*pre-*)*frajhati*, (*pre-*)*farbati*, (*pre-*)*štaltati*, (*pri-*)*flancati*, (*po-*)*žalbat*, (*za-*)*špotati*, (*za-*)*žihрати*, (*za-*)*šancati*, (*raz-*)*faldati*;
- (4) premen: (*ob-*)*nemagati*, (*po-*)*lagčati*;
- (5) pomena: (*za-*)*nucati*: *nešpodobnu*, ali *fanikernu vshivati*, ali *nuzati* (1425), danes verjetno zlorabiti (latinsko *abūti*).

Posebnosti morfemskega šiva so vezane na

- (1) vzglasni (protetični) *v-*, npr. *pod-vučiti*, *za-vupati*, *ob-vučiti*,
- (2) neobstočnost soglasniškega sklopa *-bv-*, npr. *ob-(v)arovati*, *ob-(v)ezati*, *ob-(v)ladati* (enako kot še danes *ob-(v)leči*),
- (3) včasih tudi na opustitev dvojnih soglasnikov, npr. *-dd* - kot *o(d)dahniti*, čeprav tudi *oddeliti*.

Nasploh lahko rečemo, da je tako kot za glagolske tvorjenke v drugem analiziranem gradivu tudi za te značilna manjša pomenska abstraktnost; v veliki meri so ohranjene tako pomenske kot tudi slovnične skladenjskopodstavne značilnosti, npr. ohranitev vezave tip *od-bežati* ← *bežati od* (R), vidskih lastnosti glagola, npr. *pred-govoriti*. Tudi pomen tvorjenke je v veliki večini prekriven z njenim slovarskim pomenom, skratka mogoče ga je ugotoviti iz skladenjskopodstavnega opisa, npr. *do-jesti* ← *jesti* [do(konca)], *ob-lupiti* ← *lupiti*[ob], [] ‘okrog’, *pri-bosti* ← *bosti* [pri], [] ‘zraven’ ipd. Prislovnopodstavni pomen predpanskega obrazila je še zelo živ, zato se marsikdaj razvršča nekako logicistično, pač na vsa teoretičnopotencialna mesta, npr. *od-slati* (po tipu *po-slati*), *od-bežati* kot *pri-bežati*, *do-prositi* kot *do-čakati* ipd.

Tudi v Kastelec-Vorenčevem slovarju imamo oblike tipa *goribuditi*, ki jih zasledimo že pri protestantskih piscih in smo jih razčlenjevali znotraj CO. Vsaj pomenskopodstavno smo jih povezovali z glagolskimi sestavljenkami. V primerjavi s CO pa je vendarle obseg teh primerov v Kastelec-Vorenčevem slovarju (KVS) bistveno manjši – ostali so pravzaprav le še sledovi takšne tvorbe. Glagolskih »tvorjenk« npr. z *gori-* je

v CO 16, v KVS 3, naprej- v CO 23, v KVS 1, doli- v CO 16, v KVS 1, narazen- v CO 1, KVS -, vunkaj- v CO 6, v KVS vun- 3. Vsi primeri so v Kastelic-Vorenčevem slovarju pisani skupaj in so tipološko prekrivni s primeri iz CO:

(1) *gorivstati* 'vstati', *goripribiti* 'pribiti', *vunstrebiti* 'strebiti'; prislov je samo ponovitev in zato podkrepitev pomena glagolskega predponskega obrazila;

goridjati: reštergati inu goridjati (222), *naprejevzeti*: *odlozhiti*, *poftaviti* 54 (2), *vunstati*: *viffeti*, *Je perblishovati*, *Je vishiti*, ali *nagniti*, kakòr de bi hotlu paſti (1395); imajo sopomenko, navadno sestavljenko;

(3) *vunderžati* 'izdržati'; prislov je lahko pomenska ali celo skladenjska podstava predponskega obrazila glagolske sestavljenke.

1.2

Skladenjska podstava glagolskih modifikacijskih izpeljank je vezana predvsem na izražanje ponavljanja glagolskega dejanja; gre torej za (vidsko) vrsto glagolskega dejanja, kar lahko zapišemo

SPo → [Prisl_k] Glag (Prisl_k = prislov kratnosti), npr. *posek-ova-ti* ← [večkrat] posekati, [] → -ova-ti, posek-.

Tako kot v CO je tudi v Kastelec-Vorenčevem slovarju še vedno najpogostejša obrazilna glagolska pripona *-ova*, ki se pojavlja tudi v primerih pričakovane enoglasnosti; njena izrazna podoba ostaja še vedno nepremenjena: *izkuš-ova-ti*, *izpraš-ova-ti*, *obljub-ova-ti*, *napelj-ova-ti* - isti primeri tudi v CO, tako še *objem-ova-ti*, *odstop-ova-ti*, *podmet-ova-ti*, *priseg-ova-ti*, *zadrž-ova-ti*, *žegn-ova-ti*. Pogosta je tudi (narečna) obrazilna glagolska pripona *-ava*: *domišlj-ava-ti*, *odlet-ava-ti*, *odpih-ava-ti*;¹³⁸ [večkrat] dati → *davati*, *podavati*, *razdavati*. Za modifikacijski pomen kratnosti (večkrat) ali morda tudi slabšalnosti za *jezditi* ima Vorenc glagol *jezd-ar-i-ti*: *enu meiftu kir se lahku ysdari* (306); *gag(lj)-a-ti* idr.

¹³⁸ Oblike so južnonotranjske.

1.3

Navadne izpeljanke glagola bodo obravnavane po besedotvornih pomenih glagola.¹³⁹

Dejanje glede na lastnost

- (1) $x_1 \rightarrow$ biti, $x_2^{140} \rightarrow$ Sam/Prid/Povedk – potencialnost povedkovega določila, samostalnik in pridevnik sta v funkciji (konverznega) povedkovnika:
- (a) *prič-a-ti* \leftarrow [biti] prič [-a], [] \rightarrow -a-ti, prič-; tako še: *goljuf-a-ti*, *kurb-a-ti*, *druž-i-ti*, *gospod-ova-ti*, *kmet-ova-ti*, *kralj-ova-ti*, *kramar-i-ti*, *kupč-ova-ti*, *pijanč-ova-ti*, *služ-i-ti*, *sovraž-i-ti*, *bab-i-ti*, *gospodar-i-ti*, *gost-ova-ti*, *prerok-ova-ti*;
- (b) *divj-a-ti* \leftarrow [biti] divj[-i], [] \rightarrow -a-ti, divj-; tako še: *nor-e-ti*, *krvav-i-ti*, *beliti se*: šeliszha inu trave je beilè od flane (19), *blazn-i-ti*, *kasn-i-ti*, *obiln-ova-ti*;
- (c) *dež-i-ti* \leftarrow [biti] dež[-ø], [] \rightarrow -i-ti, dež-; *žal-i-ti* \leftarrow [biti] žal [-ø], [] \rightarrow -i-ti, žal-: shalošten biti, trorati, je kumrati (1515), *rad ova-ti*, *kontent-a-ti* \leftarrow [biti] kontent [-ø],¹⁴¹ [] \rightarrow -a-ti, kontent-: šadovoliti je (360);
- (2) *lušt-a-ti* \leftarrow [imeti] lušt[-ø], [] \rightarrow -a-ti, lušt-; *oblast-ova-ti*.

Dejanje glede na pridobivanje lastnosti

- (1) $x_1 \rightarrow$ delati (kaj), $x_2 \rightarrow$ Prid/Prisl:
- (a) *kriv-i-ti* \leftarrow [delati (kaj)] kriv[-o] / [delati (koga)] kriv[-ega], [] \rightarrow -i-ti, kriv-: ufta kriviti; dolshiti, pregrjhiti (385); tako še *manjš-a-ti*, *mehč-a-ti* V: gladiti, vgladiti, polahzhati (475), *mehč-i-ti*: en flaishter, kateri mehzhzy, ali mehku dela (475),

139 Besedotvorni pomen glagola je bil v slovenski besedotvorni teoriji prvič monografsko predstavljen 1988 (Vidovič Muha, 17–25), in sicer tako kot pri tvorjenem nemo-difikacijskem samostalniku na podlagi pretvorbene povezave s pomensko podstavo (propozicijo) povedi.

140 x_1 – jedro skladenjske podstva, x_2 – odvisni del skladenjske podstave.

141 Zvezo *bət kuntiənt* poznam s Pivškega (Rigler 1963, 102), prav tako tudi glagol, vendar v obliki *kuntənət*, *se kəntənà* (Rigler 1963, 24, za Vreme obliko *kəntenou*).

mlač-i-ti, množ-i-ti, nor-i-ti: ogolufati, obnorriti (598), plen-i-ti: štrébiti, satreti (772), velič-a-ti, gren-i-ti: grenku perhajati (237), glad -i-ti, gost-i-t: gostú storiti ali delati, narediti (288), fertig-a-ti: dodélati, do-konzhati, pozerati, doparnešti, dokonati (179), ravn-a-ti, rdeč-i-ti, siv-i-ti, slad-i-ti, slip-i-ti, sloč-i-ti, srebrn-i-ti, tan-i-t: tanzhiti, tanku delati (1258), tež-iti: kar en lot vaga ali teshy (1271), zel en-i-ti: še sazheti s'travo ali seliszham seleniti (1464), zelen-e-ti, zlat-i-ti, bel-i-ti: beilu šturiti (19), brej-i-ti;

(b) *glih-a-ti* ← [delati] *glih*, [] → -a-ti, *glih-*;

(2) $x_1 \rightarrow$ postajati, $x_2 \rightarrow$ Prid/Povedk: *siv-e-ti* ← [postajati] *siv[ø]*, [] -e-ti, *siv-*, *debel-i-ti* se: gori jemati, še debeliti (107), *plesniv-i-ti; mrač-i-ti* ← [postajati] *mrak [-ø]*, [] → -i-ti, *mrak-*, *dnev-i-ti se, noč-i-ti se.*

Dejanje glede na predmet – (tožilniški) delovalnik

$x_2 \rightarrow$ Sam₄, x_1

- (a) *dati/dajati: ofr-ova-ti* ← [dati] *ofer[-ø]*, [] → -ova-ti, *ofer-*; tako še: *šenk-ova-ti, obet-a-ti, žegn-a/ -ova-ti: šhégin dajati (1518), krst-i-ti, obet-a-ti*: volnu oblubiti (609), *trošt-a-ti: potroštati, k'veku perpraviti (1299), špiž-a-ti: rediti, hraniti (1232), cen-i-ti, imen-ova-ti, pečat-i-ti;*
- (b) *delati: del-i-ti* ← [delati] *del[-e]*, [] → -i-ti, *del-*; tako še: *viž-a-ti, gnezd-i-ti, greš-i-ti, hlad-i-ti, hudob-ova-ti: hudobio délati (268), krož-i-ti: s'zirkelnom ríffati, okuli kroshiti, krog hoditi (391), red -i-ti, ropot-a-ti, sir-i-ti, slez-e-ti: svèrati, kapati, šliseti, še ziditi (1121), sramot-i-ti, špič-i-ti, štalt-a-ti: glih podobo šturiti (1237), zid-a-ti; cimpr-a-ti, činž-a-ti: šhtibrati, šhazati (89), brat-i-ti, furm-a-ti: šhtaltati, narediti, perpraviti (192), križ-a-ti, gvelb-a-ti: gvelb delati (250), kvas-i-ti, maš-eva-ti pild-a-ti, praš-i-ti, pravd-a-ti, smet-i-ti, velb-a-ti; gogot-a-ti, pivk-a-ti, bavk -a-ti, hrk -a-ti, kokodak-a-ti;*
- (c) *imeti: južin-a-ti* ← [imeti] *južin[-o]*, [] → -a-ti, *južin-*; tako še: *misl-i-ti, slov-e-ti, gnezd-i-ti.*

Dejanje glede na sredstvo

$x_1 \rightarrow$ delati z/s, $x_2 \rightarrow$ Sam₆

farb-a-ti \leftarrow [delati s] farb[-o], [] \rightarrow -a-ti, farb-;

tako še: *gajžl-a-ti*, *kljuk-a-ti*: sgoniti, terkati, lupati (345), *kamen-ova-ti*: s'kamenîam poŝŝipati, poŝŝuti (322), *slad-i-ti*, *slin-i-ti*, *zgon-i-ti*, *žalb-a-ti*: okupi masati, pomaŝati (1514), *krp-a-ti*, *flik-a-ti*: karpati, popravlati (184), *bič-eva-ti*, *flajštr-a-ti*, *kol-i-ti*: v'vinogradi terte kolliti, kolle potikati (356), *lajn-a-ti*, *vesl-a-ti*.

Dejanje glede na okoliščine (kraj)

$x_2 \rightarrow$ Sam/Prisl, $x_1 \rightarrow$

- (1) biti: *gnezd -i-ti* \leftarrow [biti v] gnezd [-u], [] \rightarrow -i-ti, gnezd -; tako še: *srd -i-ti*, *zim-ova-ti*, *zlob-i-ti*¹⁴²: od jese s'sobmy skripati (1479), *sled -i-ti* \leftarrow [biti na] sled[-u], [] \rightarrow -i-ti, sled-, erperg-ova-ti \leftarrow [biti v/na] erperg[-ah], *vojsk-ova-ti*, *semnj-ova-ti*; *tik-a-ti*: *hiŝhe fe ena druge tiszhe, tikajo* (1274), *hiš-i-ti*: *majeriti*, v'*priItavah flushiti* (254), *strah-ova-ti*;
- (2) imeti: *pamet-i-ti*¹⁴³ \leftarrow [imeti v] pamet[-i], [] \rightarrow -i-ti, pamet-;
- (3) dati: *pan-ova-ti* \leftarrow [dati v] pan[-o], [] \rightarrow -ova-ti, pan-: *vun s'gmaine vrezhi*, v'*pano*¹⁴⁴ *djati* (730), *rajm-a-ti*.

Tako v CO kot tudi v Vorenčevem slovarju se izpeljevanje glagola potrjuje kot proces, ki je po tipološki zapolnjenosti skladijske podstavle glede na x_1 in x_2 enak sodobnemu knjižnemu jeziku. Posebnosti so vezane le na konkretno zapolnjenost x_2 , se pravi, da se v skladijski podstavi lahko pojavljajo glagoli, ki so izvorno (narečnost, starinskost,

142 Beseda *zlobiti* je znana tudi na Pivškem, npr. *na zluob se nu ,ne jezi se no', kai se čes zluobet*; J. Rigler(1963) je nima.

143 Beseda je znana na Pivškem, npr. *tu šié pámetəm ,pomnim'*.

144 Besedo *pana* je v KVS razložena: kleteu, hudizhu sdajanie, v'pano djan; /...! cerqueno djanie eniga pregréŝhnika odlozhenie od chriŝtianske gmaine (729); Plet 2, 7, ima besedo *panati* še v zvezah *gada p.*, *ogenj p.*, nem. bannen, cit. nar. gor.; tudi na Pivškem v zvezi npr. *ga je panou ,ukrotil, navadno z besedami'*. SSKJ 3, 517, razlaga besedo ,ukrotiti, obvladati' in jo označuje z nižje pogovorno.

prevzetost), premensko, glasovno ali kako drugače posebni, lahko pa je posebna tudi tvorjenka, npr. zaradi izrazne podobe, premenske ali razvrstitvene posebnosti obrazila – že omenjeno prevladovanje večglasovne (obrazilne) glagolske pripone-ova-, npr. *žegn-ova-ti*, njena nepremenjenost, npr. *semnj-ova-ti* ipd.

1.4

Tvorjenke iz predložne zveze imajo

$x_1 \rightarrow$ dati, $x_2 \rightarrow$ Sam_p (predložni samostalnik).

S primeri sta zajeti obe varianti, in sicer z izraženim vezavnim razmerjem med x_1 in x_2 ter z neizraženim (implicitno) vezavnim x_1 :

- (a) neizraženo, npr. *od-rob-i-ti* \leftarrow [dati] rob[- \emptyset] {od} (česa), [] \rightarrow -i-ti, { } \rightarrow od-, -rob-; *o-gvant-a-ti*, *iz-sopar-i-ti*, *pod-pas-a-ti*, *iz-korenin-i-ti*, *na-cimpr-a-ti*, *o-brzd-a-ti*, *o-sedl-a-ti*, *po-svač-i-ti*, *na-štel-a-t*, *na-kol-i-ti*,
- (b) izraženo, npr. *iz-roč-i-ti* \leftarrow [dati] {iz} rok{- \emptyset }, [] \rightarrow -i-ti, { } \rightarrow iz-, rok-; *na-mest-i-ti*, *na-roč-i-ti*.

1.5

Večino posebnosti glagolskih tvorjenk v Vorenčevem slovarju smo v bistvu zajeli že s predstavitvijo najpogostejših glagolskih tvorjenk – sestavljenk. V razmerju do besedotvornih posebnosti 16. stoletja (CO) lahko povzamemo, da ohranja besedotvorje v Kastelec-Vorenčevem slovarju tradicijo našega začetnega knjižnega izročila, saj najdemo tu vse morfemske, razvrstitvene, premenske in sploh izrazne posebnosti, ki smo jih ob razčlenitvi CO že predstavili. Ostaja seveda tudi tipološka izoblikovanost besedotvornih vrst in besedotvornih pomenov.

2 Neglagolske tvorjenke

Razčlenitev neglagolskih tvorjenk zajema (tvorjeni) samostalnik, pridevnik in prislov; največ je seveda samostalnikov.

2.1

Med tvorjenimi samostalniki jih je po pričakovanju največ tvorjenih po navadni izpeljavi, pri kateri se, kot vemo, obrazili zaimensko jedro skladenjske podstave (SPo) in slovnično ramerje, tip *strež-ba* ← [to, da] streže[-∅], [] → -ba, strež-; zloženk z dvomorfemskim medponsko-priponskim obrazilom, tip *drv-o-sek-∅*, in tvorjenk iz predložne zveze s predponsko-priponskim obrazilom, tip *pri-streh-ek*, je le nekaj. – Navadnim izpeljankam po pogostosti sledi besedotvorni modifikacijski tip, pri katerem se obrazili nejedrni del SPo, npr. *prostor-ec* ← [majhen] prostor[-∅], [] → -ec, prostor-; razmeroma redka besedotvorna vrsta med samostalniki je sestava, tip *pra-ded* ← [nekdanji] ded, [] → pra-, -ded. Kot vemo, pa je med tvorjenimi glagoli prav sestava prevladujoča že od BS dalje, saj gre tudi za vidsko funkcijo predpanskega obrazilnega morfema. – Za tip zloženske z enomorfemskim medponskim obrazilom je le nekaj primerov: *špot-∅-delavec* ← delavec špot{-a}, { } → -∅-, špot-, delavec; prirednih zloženk med tvorjenkami ni bilo najti.

2.1.1

Navadna izpeljava samostalnikov je ločena po motivirajočih besednih vrstah, znotraj njih pa po besedotvornih pomenih.

2.1.1.1 Samostalniki iz glagola.

Pojavljajo se vsi besedotvorni pomeni, ki jih pozna sodobni knjižni jezik in ki jih najdemo tudi že v BS (odsotnost pomena mesta dejanja v teh besedilih je pripisati naključju, saj gre za zvrstno vezanost besedila) pa tudi v CO.

Dejanje

-∅ *blisk(-∅)*, *drk(-∅)*: dejanje 251, *napok(-∅)* tudi *napočenje*, *odgovor(-∅)*, *naskok(-∅)*, *narod -∅*: zrojenje (547), *odpis(-∅)*, *otok-*: garla bolefan, angina (711), *poboj(-∅)*, *podboj(-∅)*, *porod(-∅)*, *porok(-∅)*, *predgovor(-∅)*, *prigovor(-∅)*, *pristop(-∅)*, *smrad(-∅)*, *spoved(-∅)*, *kolosek(-∅)*;

- a** *zabav-a, zapreg-a, prihod-a*:¹⁴⁵ pergodenie, padiz, padanîe, frezha, pergudik, prihoda (948), *priprav-a, sprav-a* (pravo delati 1153);
- (j)a** *hoj-a*;
- ba** *bram-ba*: je v branbo postaviti (43), *mol-ba*: ena profhnîa, fuplica, spomyn (505), *nared-ba, strež-ba*;
- ija** *barat-ija*: kupzhia, kupzhovanîe (15), *morija*;
- nka** *ruva-nka*: arvanie, metanîe, ftritanîe, aruvanîe, ali ruvanka (1070);
- nja** *proš-nja*;
- ota** *drem-ota*;
- ava** *kurj-ava*;
- tva** *se-tva, že-tva*;
- æc** *odpad-ec*: neobstanik, punt, pomankanîe, puntarftvu (649), *prd-ec*;
- (-ø/-a/-e-ova)nje** *ajfr-anje*: nevošhlivoft, savidost, suparstanîe (3), *andl-anje, arnč-anje, bandiž-anje*: nepokornost (15), *bavk-anje, bez-anje, odlež-anje, arn-ovanje*: ceilenîe (10), *bog-ovanje* (35), *belj-enje, bled-enje*: smota, ffalenîe (28), *blešč-enje, dobl-enje, glaj-enje, blisk-anje, bljuv-anje, cimpr-anje, cvibl-anje, čuv-anje, dav-anje, del-anje, garb-anje*: nosh sa koshe garbanîe (195), *izbr-anje*: isvolenîe (279), *lad -anje*: enu gmain gofpodovanîe (407), *napis-anje, manjk -anje, molč-anje, noterdj-anje, obris-anje, odpis-anje, odpad-anje, odrez-anje, ost-anje, pokreg-anje, pomag-anje, sej-anje, bod-enje*: bodenîe, pikanîe (32), *brij-enje, doštev-enje, dveč-enje, fal-enje, izreč-enje, izroč-enje, odskoč-enje, nalož-enje, napoč-enje, optež-enje, odvrt-enje, privošč-enje, rast-enje, razvesel-enje*: trošht, troštjanîe (103), *reč-enje, skrbl-enje, skriv-enje, zapr-enje, boj-ovanje, cag-ovanje, čisl-ovanje*: urshoh, raslog, raitinga, razhun (89), *čud -ovanje, odpek -ovanje, obar-ovanje, obez-ovanje, oblast-ovanje, očit-ovanje, smil-ovanje, da-njeI*: ali dajanîe (102);

145 Verjetno gre za napačen Vorenčev zapis južnonotranjskega γ z *h* namesto z *g*.

-tje *bi-tje*: proga zhernavka, /.../ vdarez, vdarjenîe, byenîe (26), *dobi-tje*, *odbi-tje*: odbienîe (639), *pobi-tje*;

-j *proda-j*: blagu na prudai (978);

-ək *odhod-ek*: odhod, odhajanîe (643), *prigod-ek*;

-tek *uži-tek*;

-ilo *obha-ilo*, *oprav-ilo*: ena flushba (692);

-ov *klet-ov*, *molit-ov*;

-tev *se-tev*, *že-tev*;

-h *sme-h*;

-ež *glad-ež*.

Razvrstitveno posebno je še vedno največkrat obrazilo *-nje*; za obravnavani besedotvorni pomen se lahko pojavlja ob kateri koli glagolski podstavi, ne glede na njene vidske ali kakšne druge posebnosti (npr. prevzetost, narečnost); gre za sopomenko tako rekoč vseh obrazil, zlasti pa še ničtega; poleg *napak-(ø)* tudi *napoč-enje*, *odpis(-ø)/-anje*, poleg *bram-ba še branj-enje*, *odhod-ek/-enje*, *proš-nja/-enje* ipd.; obrazilo *-nje* se, kot je znano, razvršča na besedotvorno podstavo, ki ohranja glagolsko pripono; tvorjenka ima torej vse možne morfeme podstavnega glagola, njuna pomenska zveza je ohranjena do največje možne mere. – Kaže, da besedotvorje še v začetku 18. stoletja v glavnem ne upošteva razvrstitvenih pravil; prav za pomen dejanja je obrazilo *-nje* mogoče praktično ob vsaki izglagolski podstavi.

Posebnost obravnavanih tvorjenk v KVS pa je vezana tudi na pogostnost glagolske pripone *-ova-(nje)*, ki se večkrat pojavi kot sopomenka priponam *-a/-e(nje)*, npr. *čisl-ova/-a-nje*, *čud-ova/-a-nje*, *odtek-ova/-a-nje*, *očit-ova/-a-nje*, *cag-ova/-a-nje*. Glede premen velja, da tudi v KVS največkrat ni uresničen preglas: *boj-ova-(nje)*, *kupč-ova-(nje)* ipd. Tudi sicer se ohranjajo nepremenjene oblike, npr. *izvol-e-(nje)*, *naudar-a-(nje)*, *žvrgol-e-(nje)*, in s tem nedvoumnejša pomenska zveza z motivirajočim glagolom. Prav zaradi tako rekoč paradigmatске razvrstitve

obrazila *-nje* se pojavijo nepričakovane zapolnitve morfemskih šivov, npr. *doštev-e-(nje)*.

Glagoli, iz katerih je nastala besedotvorna postava, so lahko posebni zaradi

- (a) prevzetosti, navadno iz nemščine ali italijanščine; v sodobnem knjižnem jeziku jih ni več, npr. *arn-ova-(nje)*, *barat-i-(ja)*, ali pa so v glavnem neknjižni, npr. *ajfr-a(nje)*, *andl-ova-(nje)*;
- (b) lastnih tvorbenih posebnosti; gre predvsem za sestavne glagole, npr. *odbež-a-(nje)*, *izlag-a-(nje)*, *doštev-e-(nje)*, za posebnosti glagolske pripone, npr. *čud-ova-(nje)*, *na-udar-a-(nje)*, za vzglasni v ob l, npr. *lad-a-(nje)*, za *vlad-a-(nje)*, idr.;
- (c) narečnosti, neživosti v sodobnem jeziku, npr. *bandiž-a-(nje)*, *dveč-e-(nje)*, *bog-ova-(nje)*, *smil-ova-(nje)*, *mol-(ba)*, *dav-a-(nje)*.

Vršilec dejanja

Ob podstavi, v glavnem iz nedovršnih glagolov, se razvrščajo naslednja obrazila:

-ø *križogled-ø*, *prerok-ø*, *samopaš-ø*, *sladkosned-ø*, *drvosek-ø*, *sosed-ø*;

-a *prič-a*;

-avka *laj-avka*;

-nica *copr-nica*, *red-nica*;

-arica *ples-arica*: plešfarza, pevkinîa (773);

-ec *križogled-ec*, *lov-ec*, *kos-ec*, *hod-ec*, *mlekopiv-ec*, *piv-ec*, *plev-ec*, *figojed-* *skoporit-ec*, *sladkojed-ec*, *vodopiv-ec*, *zravenrejen-ec*, *tkal-ec*

(-a/-i/ova)vec *bra-vec*, *kreg-avec*, *lad-ave*: oblaštnyk zhes druge 407); *obljub-avec*, *obliz-avec*, *odgovorj-avec*, *ogled-avec*, *poljubl-j-avec*, *pogub-avec*, *pomerk-avec*, *popis-avec*, *zanič-avec*, *prepir-avec*, *prerok-avec*, *preštim-avec*, *pretrg-avec*, *pridrž-avec*, *pripoveda-vec*, *prisega-vec*, *proda-vec*, *prošnja-vec*,

spozna-vec, zapelj-avec, zapravlj-avec, barant-avec, brbr-avec, cvibl-avec: kateri ne ve i kai bi imil ftuiriti (76), *dozdev-avec, izved-avec, daj-avec, feržmag-avec*: ferrahtar, shpotdelaviz (179), *izbir-avec, izkaz-avec, izprašavec, kaz-avec, konč-avec*: pogublaviz 358), *prošnj-ivec, zapravlj-ivec; nasled-ovavec; se-vec, bra-vec*;

-ač *kov-ač, or-ač, poliv-ač, volnomik-ač, ber-ač, lotr-ač*;

-ič *ded-ič, erb-ič; ber-ič, mlat-ič, mrl-ič*;

-eh požr-eh¹⁴⁶: *fapravliviz, en klatesh, shterzar, potepuh* (882);

-aj *zvezdonoš-aj*;

-ak *lež-ak, tež-ak*: kmet, kmetizh, deloviz, oŕjjobenik (1269)

-(e)nik *branj-enik*: ohranienyk, odvetnik (44); *krst-nik, odreše-nik, oznanje-nik, pobeg-nik; vuč-enik, preskrb-enik, sod-nik, jet-nik; copr-nik*;

-ovilo *šest-ovilo*: norzhak, matarog (1216);

-ar *ajfr-ar*: kadar shenin prevezh lubi naveŕto, ali naveŕta shenina (3), *druk-ar, zvelič-ar, kot-ar, votl-ar* (kateri dolbe, ali votlu dela 1378), *lotar*: slozhestnik, kurbier (45);

-ir *kurb-ir*;

-ež *klat-ež*.

Na dovršniški podstavi sta razvrščeni samo obrazili *-eh* (*požr-eh*) in *-ar* (*zvelič-ar*). Vseh obrazil za obravnavani pomen je 15, s tem da je funkcijsko obrazilo \emptyset in večina primerov soglasniškega obrazila $\text{-}\text{æ}$ vezanih samo na zloženke.¹⁴⁷ Tudi v CO je za ta besedotvorni pomen 15 obrazil, v BS pa samo 2, in sicer zloženska pripona- \emptyset ter obrazilo *-telj* (*spasi-telj*). Skladno s sodobnim knjižnim jezikom, kjer ima SS 1976

146 F. Miklošič (1875, 286) uvršča tvorjenko *požreh* med nsl. Gl. op. xxx.

147 Potrjuje se spoznanje iz sodobnega besedotvorja: medponsko-priponske zloženke in sestavljenke imajo lastne prepoznavne priponskoobrazilne morfeme (Vidovič Muha 1988; 2018).

takih obrazil 50, je tako v KVS kot tudi v CO najpogostejše obrazilo *(-a/-i/-ova)vec*, tisto torej, ki spet ohranja vidski glagolski morfem – pri dejanju npr. *-nje*; obrazilo *-eh* najdemo tudi v CO, medtem ko ga sodobni knjižni jezik nima več, vsaj ne v obravnavanem pomenu. V razmerju do sodobnega knjižnega jezika je treba omeniti, da tako v KVS kot tudi v CO nimamo prevzetih in stilno zaznamovanih obrazil. V KVS se prvič pojavi obrazilo *-ež*, v CO ga torej še nimamo. Tvorjenke s tem obrazilom so v KVS slabšalne, se pravi, da je besedotvorna podstava nastala iz metaforičnega pomena glagola, npr. *klat-ež* ‘potepuh’ : *klat-ilec* ‘kdor klati’. Izrazno posebno je obrazilo *-arica*¹⁴⁸ na podstavi *ples-*, kjer ne moremo izhajati iz neizpričane oblike **plesar*.

Glede razvrstitve obrazil je spet treba izpostaviti skoraj paradigemsko razvrščanje obrazila *-vec*, ki je možno tako rekoč ob podstavi iz vseh glagolov, ne glede na vidskost, tvorjenost idr., npr. *obliz-a-vec*: *obliza-vec*, *odgovor-j-a-vec*, *ogled-a-vec*, *zanič-a-vec*, *obljub-a-vec*, *prepis-a-vec*, *priseg-a-vec*, *konč-a-vec*, *izpraš-a-vec*. Pri tako pogosti rabi priponskega obrazila *-a-(vec)* se vsiljuje misel, da gre v nekaterih primerih za južnonotranjsko varianto pripone *-ova-*, ki se glasi *-ava*: v tem govoru torej samo *obliz-ava-(ti)*, *ogled-ava(ti)*, *zanič-ava-(ti)*, *konč-ava-(ti)*, *spraš-ava-(ti)* itd.¹⁴⁹ Seveda pa bi se morale v tem primeru oblikovati drugačne tvorjenke, npr. *opraš-ava-vec*. Vprašanje, ali gre za tvorbo pomena vršilca dejanja iz dovršnika, npr. *obliz-a-(vec)* ali iz južnonotranjske variante nedovršnika, torej *obliz-a(va)-(-vec)*, ostaja vsaj deloma odprto. Dejstvo je, da je tvorjenk z glagolsko pripono *-ova-* v KVS zelo malo, npr: *nasled-ova-vec*.

Posebnosti na morfemskem šivu so tudi premenske – kot pri dejanju tudi tu ni večkrat pričakovane jotacije zapornikov, npr. *obljub-a(vec)*, *pogub-a(vec)*. – Posebnosti besedotvorne podstave so podobne kot pri prejšnji skupini; gre za prevzete, narečne ali s stališča sodobnega jezika neznane glagole kot *ajfr-a(r)*, *cvibl-a(vec)*, *barant-a(vec)*,

148 Pri tipološko ustreznih poimenovanj ženskih poklicev tipa *fizič-ar-ka*, *kemič-ar-ka* ipd. je kot podstava predvideno vsaj za slovenščino hipotetično poimenovanje **fizič-ar*, **kemič-ar* kot podstava za poklicno poimenovanje žensk (Vidovič Muha²2018, 407–419).

149 Samo te oblike so uporabljane v pivškem govoru.

feržmag-a(vec), lahko tudi tvorbeno ali kako drugače posebne, npr. *lad-a(vec)*, *vuč-(i-enik)*.

Za zloženke je značilno, da KVS prinaša tudi tvorbe z nepričakovanimi razvrstitvenimi oziroma izraznimi podobami medpone, pa tudi pripone, npr. *zvezd-ø-noš-aj*, oziroma da gre lahko tudi za naključni izbor osnovnih besed: verjetno po *vod-o-piv-ec*, še *mlek-o-piv-ec*, po *sladk-o-sned-ø* še *sladk-o-jed-ec*. Vse to kaže na sicer sistemsko trdne besedotvorne postopke, vendar na poljubnost razvrstitve in pomena tako obrazilnega kot besedotvornopodstavnega gradiva.

Predmet za opravljanje dejanja

-ø *kolovrat-ø, podboj-ø*;

(-a/-i)vec *kaz-avec*: monstrator, kateri kashe (331), šte-vec: numerator (1240);

-nek *osta-nek*;

-tek *naras-tek*;

-ež *čud-ež, naras-ež*;

Tudi pri tem pomenu v KVS nimamo prevzetih obrazil. Prav tako tudi ne obrazila *-a/-i-lo*, npr. *straš-i-lo, dih-a-lo, -ač*, npr. *pretik-a-č* ipd.

Rezultat dejanja

-ø *pripovest-ø, razdel-ø*: ali kar more biti resdilenu (1008);

-a *zgub-a*;

-nija *copr-nija*: fylnu pregrefhnu dellu (72);

-nja *pokuš-nja*;

-ina *ded-ina*: teh ftarišhkih blagu (108), *lup-ina*;

-tje *cvr-tje*: enu s'testa narienu pohanîe (77);

-øk *odmet-ek, pridev-ek, razloč-ek, stlač-ek*;

-ček *gubi-ček, dobi-ček;*

-tek *dobi-tek, už-itek.*

Obrazilnost obravnavanega pomena je razmeroma bogata: 9 obrazil, v CO jih je 8, v BS pa samo 2, in sicer $-\emptyset$ in *-ek*. Spet ni zaslediti prevzetih obrazil in nekaterih domačih kot npr. *-ež, -ba* in morda še katerega.

Sredstvo dejanja

-a *pil-a, podvez-a, zagozd-a;*

-ica *trl-ica, greblj-ica:* s'katero je ogin vun s'pezhy vlejzhe (236);

-ača *or-ača:* lemesh, zhertalu, pluga shelesu (695), *strg-ača;*

-ika *cep-ika:* odrafelk, mladiza (63);

-va *brit-va;*

-əc *brus-ec:* ali ta kamen, na katerim je slatu skuŕha (52), *cuž-ec:* vime, ŕeszi 74), *pokrov-ec, ses-ec;*

-avec *natak-avec:* pincerna (550);

-ək *cuž-ek:* vime ŕeŕzi, zusiki (74);

-i(-a)lo *črt-alo:* pluga drevu 96); *plač-ilo, oblač-ilo, obhaj-ilo, svet-ilo;*

-tev *brit-ev*

V CO smo za pomen sredstva dejanja našli 4 obrazila, v BS nimamo za ta pomen nobenega primera, KVS pa jih ima 10.

Mesto dejanja

-ø *kolosek-ø, kolovoz-ø, prelaz-ø;*

-a *razpok-a;*

-čina *giblje-čina:* shzhepiza pod kolenom, ali v'koleni ta giblezhina (198);

-ava *prist-ava;*

-išče *lež-išče, sprav-išče;*

-ilišče *posvet-ilišče;*

-(ova)nje *stan-(ova)nje, dom-(ova)nje;*

-ək *odstav-ek, zvir-ek.*

V CO najdemo za ta besedotvorni pomen 4 obrazila, tu 8, čeprav nimamo zanimivega primera *paš-ina*, ki je v CO; BS ne izkazuje nobenega primera za ta pomen.

Čas dejanja

-ø *kozaprsk-ø, listognoj-ø, post-ø;*

-tek *zače-tek;*

-ik *prazn-ik;*

-ilo *obhaj-ilo.*

Obrazilo **-ø** je po pričakovanju vezano na zloženke; v CO je v tem pomenu samo obrazilo **-ək**, v BS pa **-ø** in **-a**.

2.1.1.2 Samostalniki iz pridevnika.

Besedotvorni pomeni so enaki kot v sodobnem knjižnem jeziku.

Lastnost ali stanje

-oba *gnusn-oba, hud-oba, temn-oba, trd-oba, tesn-oba, len-oba*

-ija *bogat-ija: šhaz, blagu, bogaftvu (34);*

-ka *črnav-ka: plavu od bitja (95);*

-ina *boleč-ina, bratovšč-ina, debel-ina, hinavšč-ina, drenov-ina, jele-nov-ina mehka koshiza (303)*

-ota *glih-ota: enakoft, gliha (205); (gre za tvorjenko iz povedkovnika glih); gluh-ota, gork-ota; lahko-ota, temn-ota;*

-inja *drag-inja*

-ina *preprošč-ina*

-stvo *ledig-stvo* (tvorjenka iz povedkovnika *ledig*), *pijan-stvo*;

-ost *bistr-ost, blagorodn-ost, bridk-ost, brumn-ost, cagliv-ost, grozovitn-ost, grozovit-ost, kradljiv-ost, kratk-ost, kurljiv-ost: nezhistofst, nefnashnost, grobuft (403), lahk-ost, lakomn-ost, lačn-ost, luštn-ost, mrtvačn-ost, mrzl-ost, pijan-ost, tih-ost, naučjiv-ost, nemarn-ost, neprijatelj-ost: sovrashnost, hudovolnost (572), nevidejočn-ost, nezmasn-ost: odmaknenie preobilnost, pošhresnost (588), nežih-ost* (tvorjenka iz povedkovnika), *objestn-ost, otročn-ost, otrpn-ost, podobn-ost, poniglav-ost, samogoltn-ost, slabodn-ost, temn-ost, zaukazn-ost, sosebn-ost, darovn-ost: darotlivofst, radavnofst (104), daravn-ost, dolgotrpečn-ost, dovoljn-ost, drag-ost: draginia (148), enovoljn-ost: sloshnost, ena vola (169), fajhtig-ost: karmeshlivofst voda v'ozheh, kakor ena širotko (172), gnil-ost, grob-ost, raddavn-ost: darotlivofst (995);*

-ot *živ-ot*

Obrazila, 10 jih je, so v glavnem prekrivna z obrazili za ta pomen v CO, kjer nimamo le obrazil *-ija, -ka* (*-ot* je pomotoma opuščen, saj imamo v CO tudi tvorjenko *živ-ot* ‹življenje› in ne samo ‚telo‘); BS imajo 4 obrazila, in sicer tista, ki so še danes najpogostejša za ta pomen, to je *-ot'a, -stvo, -ost*, pa tudi *-ot* (*živ-ot*). V sodobnem knjižnem jeziku je razmeroma pogosto še obrazilo *-ica* (bledica) poleg seveda prevzetih kot npr. *-anca, -enca.. -ija* idr. Zlasti za obravnavani pomen je v KVS značilna razvrstitev sopomenskih obrazil kot *-oba, -ota, -ost, -stvo* na isto podstavo, npr. *temn-oba/-ota/-ost*, ali *len-oba/-ost, lahk -ost/-ota, lakomn-ija/ost, tih-ota/-ost, tesn-oba/-ost* ipd. Tvorba izpridevniških samostalnikov s pomenom lastnosti je prav z omenjenimi obrazili zelo pogosta in glede na zajetje podstavnih pridevnikov zelo pestra, v bistvu prekrivna s stanjem v sodobnem jeziku. Lahko rečemo, da so bile jezikovne možnosti za izražanje pojmovnosti tudi na prehodu v 18. stoletje razvite v smislu modernega jezika.

Nosilec lastnosti

-ica *baron-ica, mlad-ica, podporn-ica, rodn-ic: porodniza, mati (1060)*
porodn-ica, jalov-ica: vacca sterilis (295)

-ka *črnoglav-ka, srborit-ka;*

-ovka *brinj-ovka;*

-ec *cehov-ec: v'tovarištvu, zehebrat, pyviz 60), črviv-ec, dolgolas-ec,*
gluš-ec, hripav-ec, jecav-ec, klapovuš-ec, kljukonos-ec, kruljav-
-ec, nagnusn-ec; pijan-ec;

-ic *nov-ic;*

-ič *mlad-ič;*

-i *bogat-i: per eniga bogatiga pogrebu 34), dolgolas-i, govoreč-i, kr-*
ščen-, mlad-i, prvorojen-i, učen-i, zopergovoreč-i;

-ak *četrt-ak;*

-ček *ljubi-ček;*

-ik *boln-ik, brezdušn-ik, brodn-ik, vuhrn-ik, častn-ik: en zhastni*
flushabnik, kateri po redi eno voisko pela 80); darovn-ik, deležn-ik
(V: povedavez / .../, tovarush, skupaj vshivaviz 113), deževn-ik,
hudodeln-ik, dolžn-ik, goljufn-ik, hostn-ik (V: puščavnik 260),
očitn-ik (V: ozhitni grešnik, zolnar 637), orožn-ik, požrešn-ik,
puščavn-ik, razdvojen-ik, razločen-ik, samogoltn-ik, slabodn-ik,
sramotn-ik;

-nik *svet-nik, jet-nik;*

-in *bogat-in;*

-ar *borštn-ar, brodn-ar, zlat-ar.*

Izmed teh 13 obrazil ni najti v CO obrazila *-ic*, zloženskega *-ka* (*črnoglav-ka*), slabšalnega *-in* (*bogat-in*); pomotoma je opuščeno obrazilo *-i*, saj imamo tudi v CO precej konverznih (izpridevniških) samostalnikov s pomenom nosilca lastnosti. BS za ta pomen obrazila *-i* oziroma *-ø*,

-*ac*, -*ik*, in še praslovansko samoedninsko -*in* (*neprijazn-in*), ki ga seveda tudi CO nima več. Zanimivo je, da tudi v KVS še nimamo za ta pomen obrazila -*ež*, tako kot v CO je tudi tu v glavnem nadomeščeno z -*ik*, npr. *brezbožn-ik* (: -*ež*), *sramotn-ik*, *požrešn-ik* ipd. Obrazilo -*ek*, ki ga navaja SS 1976, lahko v glavnem uvrstimo med modifikacijska, saj imamo izpričane oblike kot *dvoj-ec*. Izrazno in razvrstitveno je posebno obrazilo -*ček* (*ljubi-ček*). Tudi pri tem pomenu ni prevzetih ali slabšalnih obrazil. Posebnosti besedotvorne podstave so v glavnem vezane na narečnost ali zastarelost pridevnika ali pridevniške oblike, iz katerega je nastala, npr. *čedn-(ik)* – skupina *čre* > *če* v južnonotranjskih govorih (Rigler 1963, 155–165) – *slobodn-ik*, *vuhrn-ik*, *klapovušn-ik*.

Nosilec lastnosti – predmet, stvar

-**ica** *cepljen-ica*, *vesn-ica*, *gnojn-ica*, *kihav-ica*: kihanje (334), *kropivn-ica*, *kuhavn-ica*, *sesavn-ica*, *snežn-ica*, *šestopern-ica*, *špricaln-ica*; *četrtn-ica*;

-**ija** *jutrn-ja* (*doto*, ali *jutrnio dati* 312);

-**inja** *svet-inja*;

-**ina** *bezgov-ina*, *brestov-ina*, *cerov-ina*, *česminov-ina*, *drobov-ina*, *tisov-ina*, *deset-ina*, *kosmat-ina*, *kostanjov-ina*, *kozlov-ina*, *kožuhov-ina*, *plast-ina*;

-**ek** *deset-ek*: ali *deffeti deil* (116), *napit-ek*, *odrast-ek*;

-**ik** *božičn-ik*: *popertniak*, *kolazh* (42), *bradavičn-ik*, *četrtn-ik*: ali *zhe-terti deil ene mere* (86). *kropiln-ik*, *mejn-ik*, *muhovn-ik*, *osoben-ik*

Mesto

-**ica** *cegl-ica*, *kovačn-ica*, *leden-ica*, *lončarn-ica*, *matern-ica*, *mišn-ica*, *pridižn-ica*, *ravn-ica*; *spaln-ica*, *temn-ica*, *sirn-ica*;

-**ija** *sodn-ija*;

-**ina** *cel-ina*, *votl-ina*;

-(j)ava pušč-ava;

-jak čebeln-jak;

-ik koln-ik: via curralis (356), kolovn-ik, kurn-ik;

-stvo kralje(v)-stvo

Besedotvorni pomen mesta, kjer je kaj, je v CO zajet z dvema obraziloma, in sicer *-ica* in *-stvo*. Tudi v SS 1976 je predstavljenih za ta besedotvorni pomen samo 6 obrazil – v KVS jih je 7. Med obrazili v obeh delih, KVS in SS 1976, gre tudi za delno vsebinsko razliko: tako imamo v SS 1976 obrazila *-a* (konverzni, izpridevniški samostalniki, npr. *strojn-a*) ter *-nica*, v KVS pa so obrazila:

-ija sodn-ija,

-(j)ava pušč-ava

-(v)stvo kraljev-stvo).

Čas

-ica svečn-ica;

-ək povečer-ek;

-ik delovn-ik.

2.1.1.3 Samostalniki iz samostalnika.

V KVS so zajeti vsi besedotvorni pomeni, ki jih izkazuje sodobni knjižni jezik.

Lastnost, stanje

-ija fehtar-ija, ftikar-ija, kuhar-ija, kupč-ija, kurbar-ija;

-stvo boga(t)-stvo, bog-ovstvo, dečel-stvo, kurbir-stvo, oča-stvo, podob-stvo, sel- stvo;

-štvo biri-štvo, dete-štvo, juna-štvo.

V CO je še obrazilo *-ost* (*zlob-ost*), v BS pa *-ba* (*tat-ba*), *-va* (*tat-va*), pri obrazilu *-stvo* pa primer *cesar-stvo*. V SS 1976 je poleg prevzetih obrazil, npr. *-iza*, *-ura*, idr., še *-ota* (*groz-ota*).

Nosilec povezave

-ø *trinog-ø*

-ica *bobnar-ica, cesar-ica, dan-ica, lepot-ica, lev-ica, branjar-ica, pras-ica;*

-inja *bog-inja, lev-inja;*

-ka *cigan-ka, lis-ka;*

-ac *planin-ec, račun-ec;*

-vec *delo-vec;*

-ač *brent-ač: kateri v brenti grosdje noffi (47), rog-ač, brad-ač, trinog-ač;*

-ak *vojš-ak;*

-jak *rod-jak: blishnia shlahta (1060);*

-an *beneč-an, zob-an: joban, polhen joby (1497);*

-inja *pevk-inja;*

-jan *krist-jan;*

-ar *apotek-ar, boršt-ar, brad-ar, čoln-ar, flik-ar, glav-ar, golob-ar, ključ-ar, kokoš-ar, kotl-ar, levič-ar, lik-ar, list-ar, lonč-ar, medic-ar, ovč-ar, čoln-ar, trobent-ar, rajm-ar, tič-ar; sablj-ar, šac-ar, kožuh-ar (karsnar, ali koshuhar (372), poglav-ar;*

-or *ambasad-or;*

-it *band-it;*

-aš *mej-aš;*

-až *kočij-až;*

-ež *lajn-ež.*

V BS za obravnavani besedotvorni pomen ni primerov, v CO pa 7 obrazil, med njimi tudi prevzeto *-ist* (*evangel-ist*) in *-nik* (*papež-nik*), ki ju VS nima; v SS 1976 so obrazila obravnavanega pomena ločena glede na podpomenske skupine; vseh različnih jih je 36, ki pa se v posameznih podskupinah lahko ponavljajo, npr. *-ec*: *baterij-ec* : *partij-ec* : *grb-ec* : *Avstrij-ec*. V KVS je najpogostejše obrazilo *-ar*, pa tudi *-ica*. Imamo več primerov, ko se ob isto podstavo lahko razvršča več sopomenskih obrazil, npr. *trinog-ø/-ač*.

Posebnosti tvorjenk so tako kot pri drugih besedotvornih pomenih lahko posledica razvrstitve obrazila glede na pomen podstave, npr. *zoban* ‚kdor ima veliko zob‘; tvorbena posebnost je vezana tudi na neuresničenost premen (s stališča sodobnega jezika), npr. *rod-jak*, na prevzetost, narečnost ali kako drugačno zaznamovanost samostalnika, iz katerega je nastala besedotvorna podstava, npr. *flikar-(ija)*, *kurbar-(ija)*, *šac-(ar)*, tudi *tič-(ar)* : *ptič-(ar)* (Rigler 1963, 166).

Predmet kot nosilec povezave

-ina *let-ina*. Primer ima tudi CO, BS tudi tega pomena nimajo.

Mesto, kjer je kaj

-ija *drukar-ija* ta kateri v’kup sklada pufhtobe v’drukarij (155);

-je *osrč-je*, *znož-je*;

-išče *dvor-išče*, *hrbt-išče*;

-øk *pristrž-ek*;

-ik *zgon-ik* turn (1469).

KVS ima torej za obravnavani pomen 5 obrazil, BS imajo obrazilo *-stvo* (*cesarstvo*), CO poleg *-stvo* še *-ija* (*kaplan-ija*). Prevzetih obrazil, ki jih ima SS 1976 kar nekaj, npr. *-at*, *-iat*, *-iteta* idr., v VS tudi v tem pomenu ni najti.

Čas, ko je kaj

-**ək** *povečer-ek*;

Ne v BS ne v CO nimamo primerov za obravnavani pomen.

2.1.1.4 Samostalniki iz prislova

-**ka** *okol-ica*;

-**ina** *daleč-ina*;

-**nje** *znotr-nje*.

2.1.2

Kot že omenjeno, ima KVS razmeroma veliko modifikacijskih samostalnikov, seveda daleč največ tvorjenih z izpeljavo; tudi izbira obrazil je razmeroma bogata.

2.1.2.1 Modifikacijska izpeljava

(1) Čustveno pozitivno in/ali manjšalno:

-**ica**: *avb-ica, bab-ica, bakl-ica, barč-ica, basn-ica, belič-ica, blazin-ica, brinovč-ica, cajn-ica, deklč-ica*: punzhize, s katerimi je ta mladi otroci ygrajo 109), *ceht-ica* (en verzhik 60), *cerk v-ica, čebr-ica, čebul-ica, čev-ica, dešč-ca, flič-ica, gospodar-ica, kurb-ica*: enu gmain dikle, ali dekla (402), *lahkot-ica, barigl-ica, bil-ica, bilč-ica, bradavič-ica, breskv-ica, bukv-ica, ladj-ica, lajš-ica, lastovč-ica, lisič-ica, leh-ica, lodr-ica, lon-ica, lopat-ica, lotr-ica, luknj-ica, luščin-ica, oč-ica, kup-ica, koš-ica, fla jš-ica, šib-ica, rib-ica*;

-**ca** *tabel-ca, ogrebel-ca, srn-ca*;

-**ka** *bil-ka, cvetka, klet-ka, četrtin-ka*;

-**c** *cofelj-c, kamen-c, žakelj-c, žebelj-c*;

-**ec** *aržet-ec, biškot-ec, bož-ec*: vboshiz (41), *brat-ec, brež-ec, cveč-ec, človeč-ec, čoln-ec, črv-ec, denar-ec, hrib-ec, kot-ec, ganč-ec*: ena

lupiza (194), *golobec, grunt-ec, krož-ec, las-ec, med ved-ec, mehur-ec, meniš-ec, možnarč-ec, mraz-ec, pa pir-ec, pehar-ec, prostor-ec, jezič-ec, lapuš-ec, žleb-ec*;

-ic *mož-ic*;

-ič *bleč-ič, čavl-ič, bož-ič, čoln-ič, črv-ič, dekl-ič, dvojč-ič, gobč-ič, jam-ič, lonč-ič, čun-ič, klabuč-ič, travnič-ič, žrebč-ič*;

-e *dvojč-e*;

-ce *blaž-ce*: en maihin gruntiz, imenze (27), *debel-ce, dete-ce, dlet-ce, drev-ce, dreves-ce, dvorišče-ce, blag-ce, pisem-ce, imen-ce, kladiv-ce*;

-ice *bukv-ice, davr-ice*: vratize (106), *jasl-ice*;

-če *bander-če*;

-aj *bodlj-a j*;

-ək *luft-ek, pastir-ek, bič-ek, boršt-ek, lesič-ek, lev-ek, list-ek, ljubič-ek, loč-ek, lun-ek, pop-ek, grozd-ek, jezič-ek, trak-ek, četrtn-ek*: ena mera katera dershy en zhetertink (86).

V KVS se pojavlja kar 13 obrazil v pomenu pozitivne čustvenosti in/ali mernosti; približno toliko jih je tudi v sodobnem knjižnem jeziku. V CO so v tem pomenu samo obrazila *-ica, -ič, -ce*, BS imajo samo *-ec* (*sin-ec* iz množinske oblike *sin-ci*). Kot izrazno posebno s stališča sodobnega jezika se v KVS pojavlja obrazilo *-e* (*dvojče*), tudi obrazila *-ic* (*mož-ic*) ni v SS 1976. Sicer pa so posebnosti teh tvorjenk vezane na

- (a) razvrstitev, npr. *prostor-ec* : -(č)ek – možnost modifikacije 2. stopnje iz *prostor-ec-ek, biškot-ec* : -ek, *čebul-ek* : -ica, *blaž-ce* : (g)-ek, *bleč-ič* : (k)-ec, *jam-ič*,¹⁵⁰ *dvojč-ič* : -ek, *las-ec* : -ek, *medved-ec* : -ek, *papir-ec* : -(č)ek, *pastir-ek* : -(č)ek, *lev-ek* : -(č)ek, *fižol-ek* : -(č)ek, *bil-ica* : -ka, *flaš-ica* : -ka, *grunt-ec* : -ek, *trak-ek* : -ec, *travnič-ič* : -ek, *žakelj-c* : -ič(-ek), *žleb-ec* : ič, *kot-ec* : -ek idr.

¹⁵⁰ Besedo *jamč* poznam s Pivškega v pomenu 'steza med njivama, lehama'; navaja jo tudi J. Rigler (1963, 144); v SSKJ, 2, 203, je oblika *jamič*, označena z nar. 'jarek, brazda'.

Vse navedene oblike so na Pivškem zelo žive tudi danes, velikokrat bolj kot v oklepaju predstavljene obrazilne sopomenke; v tem govoru je opazna tudi razmeroma zelo pogosta raba obrazila *-ec* (*biškot-ec, prostor-ec, las-ec* idr.), v knjižnem jo navadno nadomešča še na to podstavo dodano obrazilo *-ek* – modifikacija 2. stopnje *prostor-č-ek*;¹⁵¹ zanimivo, da se manjšalna oziroma ljubkovalna obrazila razvrščajo tudi na pojmovne (tvorjene) samostalnike, npr. *lahkot-ica, hval-ica*;

- (b) premenjeno varianto besedotvorne podstave, če je pač možnost izbire, ali celo na nepričakovano spremeno s stališča sodobnega knjižnega jezika, kar je potem južnonotranjska posebnost, npr. *blaž-(ce) : blag-, bleč-(ič) : blek -(ec), brež-(ec) : breg-, cveč-(ec) : cvek-, flič-(ica) : flik -, ganč-(ec) : gank-, krož-(ec) : krog-, leš-(ica) : !eh-, cveč-(ec) : cvek -, človeč-(ec) : človek -* ipd.;
- (c) besedotvorno podstavo, ki je lahko izrazno (oblikovno) narečna oziroma s stališča knjižnega jezika redkejša; določa jo destvo, da se obrazilo lahko razvršča tudi na podaljšano osnovo od roditelja dalje, npr. *drev-(ce) : dreves-, čev-(ca) : čreves-, čun-(ič) : čoln-*, ali sploh v celoti narečna (prevzeta), npr. *butor-(ica), barigl-(ica), glaž-(ek), žakelj-(c), lon-((i)ca)*, ‚senena kopica‘, *aržet-(ec), kahel-(ica)*, oblikovno ali sploh kako drugače zastarela, npr. *davr-(ica)*.¹⁵²

(2) Nekaj obrazil je tudi za slabšalni in/ali večalni pomen:

-ulja *bog-ulja*;

-ina: *tatv-ina*,¹⁵³

-ac: *ječmen-ec, jelen-ec, ded-ec*;

-ač: *zob-ač*;

-ak: *oč-ak*.

151 Ne gre torej za obrazilo *-ček*, kot navaja SS1976, ampak za drugostopenjske tvorjenke *-k-ec*.

152 Mnogi modifikacijsko izpeljani samostalniki z vsemi premenskimi, obrazilnimi, obrazilnorazvrstitvenimi idr. posebnostmi so tudi danes v pivškem govoru uporabljani kot edina ali vsaj kot pogostejša izbirna možnost.

153 Izhajamo iz oblike *tat-va/-ba*, izpričane v Brižinskih spomenikih; tvorjenko *tatv-ina*, ki jo BS tudi poznajo, smo že uvrstili med modifikacijske (gl. str. 53).

V CO je za ta pomen samo eno obrazilo, in sicer *-ak* (*oč-ak*).

(3) Večja količinskost:

-ba *druž-ba*;

-je *cvet-je, grozdič-je, bil-je, brin-je, bič-je, list-je, lub-je, drev-je, srebat-je, gospod-je*;

-ovje *bezg-ovje, bič-ovje, lešk-ovje, brez-ovje, loč-ovje, led-ovje, peč-ovje, šibovje*;

-stvo *člove-stvo*.

V BS je v obravnavanem pomenu samo *-ija* (*bratr-ija*), v CO pa ni obrazila *-ovje*. Tu velja omeniti posebnost tvorjenk zlasti zaradi nerealiziranega preglasa (*bič-ovje* idr.). Premensko posebna je tudi tvorjenka *člove(k)-stvo*.

2.1.2.2 Sestava

pra-/pre-: *pra-vnuka, pra-vnuk, pra-baba, pra-ded, pra-babica*.

2.1.2.3 Zloženke s samo medponskim obrazilom

-ø- *špotdelavec, vkupzbirališče, volnotepec, rožmirt*.

2.1.2.4

Med sklope lahko uvrstimo primer *dolgčas*.

2.2

Skladno s sodobnim knjižnim jezikom je tako kot med samostalniki tudi med pridevniškimi tvorjenkami največ navadnih izpeljank, tip *lev-ov*, nekaj je tudi medponsko-priponskih zloženok, npr. *bel-o-rok-ø*. Sledijo modifikacijski tvorjeni pridevniki.

2.2.1

Pridevniške tvorjenke po navadni izpeljavi in medponsko-priponskem zlaganju

2.2.1.1 Pridevniki iz samostalnika

(1) navadna izpeljava

Pomenska razvidnost je v glavnem vezana na jedrni samostalnik. Zaenkrat so obrazila predstavljena samo glede na svojo sklonsko (neimenovalniško) skladenjsko podstavnost, niso pa členjena naprej glede na pomen sklona in samostalniškega jedra.

Pridevniška priponska obrazila s podstavo neimenovalniških sklonov:

-ji *bož-ji, bab-ji, kač-ji, koz-ji, kur-ji, pas-ji, ribič-ji, jajč-ji, sonč-ji*
primer nepričakovane razvrstitve obrazila *-ji* na podstavo iz samostalnika, ki poimenuje kaj neživega – v sodobnem knjižnem jeziku po SS 1976 samo primer *stroč-ji*; v KVS še *robid-ji*, vendar kot redka sopomeka za *robid-ov (trn)*;

-eni *gosp-eni*;

-(č)ki *biri-čki, junač-ki, mrli-čki, otro-čki, ribi-čki*; obrazilo poznajo tudi BS (*člov-čki*), v CO nepremnejenavaranta, vendar brez so-gasniškega izglasja podstave, torej *člove-ski*. Tako tudi v KVS poleg *člove-ški*; tudi *nebe-ski*, v KVS samo *nebe-ški*; v sodobnem knjižnem jeziku imam samo obrazilo *-čki* le v tvorjenki *-čki* (ob *kmet-ski*);

-ski *ajfrar-ski, apotekar-ski, brodnar-ski, cesar-ski, hinav-ski, nor-ski, padar-si, pastir-ski, pustav-ski, pugasn-ski, gospoj-ski, člove-ski-ški, dežel-ski, vin-ski, citron-ski,; bene-ški, gr-ški, tkal-ski*;

-ovski *del-ovski, egipt-ovski, brod-ovski*; razvrstitev obrazila *-ovski*, pa tudi obrazila *-ski* je s stališča sodobnega knjižnega jezika pričakovana, saj je podstava iz besedotvornega pomena, ki je pretvorba prvega delovalnika – vršilec dejanja, nosilec lastnosti, povezave, in sploh poimenovanje za človeka (*človeski*), lahko pa

tudi iz zemljepisnih imen (*egipt-ovski*), iz primerov, kjer zaradi izglasja podstave konkurenčnega obrazila *-ni* ni mogoče uporabiti (*vin-ski*);¹⁵⁴ vsi tako tvorjeni pridevniki so v osnovnem pomenu vrstni;

-ni *božič-ni, hiš-ni, host-ni, list-ni, postelj-ni, roč-ni, čet-ni, molitev-ni*; KVS loči tip *roč-ni*: *rozni malin* (1058) *odroč-en*: *nelein, hiter* (1058), *sled-ni, srč-ni, svet-ni*: *kar sveitnim gošpudam flifhi* (1202), *zelj-ni, vas-ni*: *vafne Cerque shegnanie* (1343), *vod-ni, labud-ni; popot-ni; stolet-ni*; s stališča sodobnega knjižnega jezika imamo pri tem pomenu opraviti z nepričakovano razvrstitvijo obrazila v primerih *vas-ni* : *va-ški, labud-ni* : *labud-ji*;

-éni *cerkv-eni*;

-án *dolž-an, orož-an*: *v'oroshye oblezhen* 689), *ros-an, skriv-an, zlob-an*; nekateri pridevniki imajo sopomensko obrazilo, npr. *dolž-an/-en, zlob-anl-en*;

-ən *bradavič-en, desnič-en*: *hiter, pervershin, rozhin* (1171), *goljuf-en, grešen, jesič-en*: *ješfih poštati, na ješfih zikati* (304), *jezič-en*: *kateri vjeskusi govory, slasti hudú* (307), *lakot-en, mrtvič-en, mrzlič-en, dolž-en, glav-en, kunšt-en, praznič-en, pamet-en, roč-en, smeš-en, soč-en, sreč-en, srč-en, zlob-en, jabolč-en*: *jabulzhne five farbe* (291), *belolist-en, železen*;

-én *bronč-en, konop-en, smol-en, vod-en*;

-in *mačeh-in, mater-in, mač-kin, bukv-in*: *kar enimu buquinimu pišfarju, ali štiskavzu slifhi* (54)

-at *čel-at, kamen-at, las-at, nos-at, rog-at*;

-nat *slam-nat*;

-it *čast-it, kamen-it*;

-ovit *strup-ovit*;

¹⁵⁴ Nekaj več o razvrstitvi obrazila *-ski/-ški* (glede na *-ni*) Vidovič Muha (2018, zlasti 113, 132).

-ast *bradavič-ast, pik-ast, cimet-ast, čebul-ast, cink-ast, glin-ast, gruč-ast, kufř-ast, lim-ast, mlak-ast, koc-ast, norč-ast, pram-ast*: pramafta farba, fivuardezha, kostaniava farba (884);

-ev *kralj-ev; glaž-ev;*

-iv *črv-iv, kolenč-iv, milost-iv, pleš-iv;*

-ljiv *dobičk-ljiv;*

-ov *kaštrun-ov, krokodil-ov, lev-ov, medved-ov, rak-ov; trn-ov, cimet-ov, ci-preš-ov, balzam-ov, gabr-ov, il-ov, ječmen-ov, lesk-/lešk-ov, lip-ov, pečkov;*

(2) medponsko-priponsko zlagaje

-ø *bosonog-ø, enorok-ø, levorok-ø, mehkonog-ø, širokonog-ø.*

Zloženske se uvrščajo med kakovostne pridevnike. – Pripona *-ø* je značilna tudi za tvorjenke iz predložne zveze tip *brezrok-ø*; primerov zanje v KVS nismo našli.

Na splošno lahko rečemo, da je obseg tvorbe pridevnikov iz samostalnikov v KVS tako po obsegu obrazil, njihovi razvrstitvi kot tudi po samem pomenu tako tvorjenih pridevnikov izjemno razgiban; tvorba izsamostalniških pridevnikov konec 18. stol. je ne samo tipološko, ampak tudi izrazno, pomensko in razvrstitveno v bistvu prekrivna z modernim sodobnim jezikom.

2.2.1.2 Pridevniki iz glagola.

Po pomenu so ti pridevniki kakovostni, vrstnih tipa *šiv-a-lni (stroj)* v KVS ni najti.

Tvorjeni so po

(1) navadni izpeljavi

-č: *ješ-č; ·*

-eč: *arjov-eč, bod-eč, bogaboj-eč, diš-eč, groz-eč, nos-eč, obstoj-eč;*

-oč: *cvibljaj-oč, celi-oč, delaj-oč, diše-oč, gnuse-oč, mole-oč, nude-oč, pade-oč, padej-oč, žele-oč;*

-i: *govoreč-i, nerazbiječ-i, šaleoč-i, tožeoč-i;*

-l: *oteke-l, zabuhe-l;*

-an: *dodel-an, dokonč-an, goljuf-an, izkaz-an, nespozn-an, osij-an, pij-an, pregnan, razmet-an, zaželj-an, žegn-an;*

-en: *dojed-en, doprines-en, izbij-en, izkuš-en, krč-en:* karshna shyla (380), *nedopušč-en, obled-en, osramot-en, skriv-en:* skranien, vtaknên (1111), *odkriv-en, prines-en, razbij-en, zgovor-en, zmas-en:* *šmafna* vezherja; / . . . / enu s'mafnu shivenie s'pytjem, inu s'jedjó (1484);¹⁵⁵

-t: *str-t, obsu-t, razbi-t, pripi-t;*

-ast *rat-ast:* tolft, vampaft, fpitan (1001);

-av *cag-av;*

-ljiv *besed-ljiv, kurb-ljiv, nauč-ljiv, odpust-ljiv, pad-ljiv, spom-ljiv.*

Tudi pri pridevniških tvorjenkah iz glagola je opazna izrazita težnja po ohranitvi glagolske pripone – nepremenjeno obrazilo *-oč* se razvršča na podstavo z ohranjeno glagolsko pripono (*celi-oč*).

(2) medponsko-priponskem zlaganju

-en: *samogolt-en, samovolj-en, sladkojed -en, skriv-en, služ-en:* kar je slushnu ali flushezhe / . . . / (1125), *spodrž-en, zgovor-en;*

2.2.1.3 Pridevniki iz prislova.

Po pomenu so ti pridevniki samo vrstni.¹⁵⁶ Obrazila so naslednja:

-č *doma-č;*

-nji *bliž-nji, zgora-nji;*

¹⁵⁵ Beseda *vzmas-tvo* je uporabljena v BS III 36, zato o njej tudi v razpravi o BS.

¹⁵⁶ Gre za podskupino vrstnih pridevnikov, t. i. nepravi vrstni. Pomenska tipologija pridevnikov v Vidovič Muha 2011a, 76–89.

-enji *dol-enji*;

-šnji *zgoraj-šnji*;

-ski *lan-ski*.

2.2.2

Modifikacijsko tvorjeni pridevniki so izpeljavni ali sestavni.

V BS modifikacijsko tvorjenih pridevnikov ni, v CO pa so tako primeri za modifikacijsko izpeljavo kot za sestavo.

2.2.2.1 Modifikacijski pridevniki

Izražajo lahko naklonskost ali količinskost, iz števnikata tudi vrstnost (med drugim tudi priponskoobrazilno stopnjevani pridevniki):

-ši *huj-ši, lep-ši*;

-ejši *imenitn-ejši*;

-en *rodovit-en*;

-at *oljn-at*;

-kljast *črn-kljast*;

-kast *črn-kast*;

-ušast *bel-ušast*;

-iv *lažn-iv, prijazn-iv* (znan že iz CO);

-ljiv *dobrot-ljiv, oslab-ljiv*;

-ast *kljukonos-ast, ljubank -ast*;

-i *deset-i, devet-i*;

-ni *deset-ni* (na deštet deilu resdilen 116).

2.2.3 Sestavljeni pridevniki

ne- *ne-navajen, ne-nucen, ne-oster, ne-pečen, ne-pokošen, ne-pokoren, ne-potreben, ne-razbit, ne-zrel;*

pre- *pre-čuden, pre-dolg, pre-drag, pre-hud, pre-lep, pre-skop.*

2.3

Skladno s sodobnim knjižnim jezikom so tudi v KVS prislovi največkrat izpridevniški z obrazilom *-o, -č, -krat*: *bistr-o, bogaboječ-e, črn-o, bogat-o, cagljiv-o, čuječ-e, drag-o, folšn-o, gibljiv-o, gndljiv-o, grešn-o, imenitn-o, izvedejoč-e, kisel-o, lagk-o, milostiv-o, junačk -o, najvišj-e, ročn-o; prvi-č; dva-krat, dvesto-krat, en-krat*. Več je tudi prislovov iz samostalnika tvorjenih iz predložene zveze, npr.: *po-čas-i, na-rob-e, po-dnev-i*, tudi *po-seb-ej*, ali izpeljavni *dom-a*. Vse omenjene tvorbene možnosti prislovov imamo že v CO.

3

Razčlenitev tvorjenk (tudi glagolskih) v KVS nas vodi k spoznavanju, da besedotvorje tega časa (prelom v 18. stol.) ostaja znotraj zlasti razvrstitvenih in premenskih posebnosti besedotvorja 16. stol., kot nam ga izkazujejo CO, vendar z bogatejšimi zlasti besedotvornomorfemskimi možnostmi, ki pa vendarle še ne dosegajo razgibanosti sodobnega knjižnega jezika.

IIIč **Tipologija slovenskih ustreznih nemških zloženkam v Gutsmanovem slovarju**¹⁵⁷

*(Jezikoslovne in literarnovedne raziskave:
zbornik referatov 6. srečanja slavistov,
Celovec, Ljubljana 1997)*

1

O Gutsmanovem Nemško-slovenskem slovarju¹⁵⁸ imamo kar nekaj razprav¹⁵⁹ vendar, kot piše E. Prunč (1979, 209–267) problemsko omejenih predvsem na ugotavljanje njegovih virov, najsi bo znotraj tedanjega osrednje- ali splošnoslovenskega (knjižnega) jezika, lahko pa tudi širše, npr. kajkavskega knjižnojezikovnega izročila. Nikjer ni najti, ugotavlja Prunč, poskusa predstavitve slovarskega koncepta, iz katerega izhaja seveda tudi izbira slovarskih gesel.

Prunč si je namreč v svoji razpravi zastavil zahtevno nalogo prek slovarske zasnove priti blizu Gutsmanovi spoznavni zmogljivosti in sploh razsežnosti njegovega duhovnega sveta. Slovarsko zasnovo skuša izluščiti z analizo izbire slovarskih gesel in sploh (slovarskega) besednega gradiva, kar zajema tudi analizo »ubeseditvenega postopka (slovenjenja nemških predlog)«, z drugimi besedami – analizo izbire pomenskih sestavin (semov). Gutsmanov duhovni svet postaja (po Prunču) razviden z analizo njegovih recepcijskih sposobnosti, (morebitnih) ideoloških predcenzur, npr. jezikovnega (besediščnega) standarda glede na socialno vezanost naslovnika (izbira gesel), pa tudi z analizo ubeseditve glede na lastno predstavnost in glede na sposobnost spodbujanja naslovnikove predstavnosti.

157 Po svoji zasnovi sodi besedilo v sklop razprav, ki sem jih napisala v 80-tih letih na temo zgodovinskorazvojnega oblikovanja strukturnih in pomenskih besedotvornih vzorcev slovenskega (knjižnega) jezika.

158 O. Gutschmann, Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter, Klagenfurt 1789.

159 Breznik 1926 (1–174, zlasti 165–167); isti 1938 (17–32, 87–98, 147–165); Grafenauer 1935 (1–29); J. Stabej 1963–64 (2–3, 68–72); isti 1972.

2

Razčlenitev slovenskih ustreznic nemškimi (samostalniškimi) zloženkam vsaj deloma navezujemo na eno izmed izhodišč razprave E. Prunčiča o omenjenem slovarju, in sicer na Gutsmanov »ubeseditveni vidik«; pri tem nas zanima način slovenjenja, kot se kaže po eni strani v izbiri pomenskih sestavin, po drugi pa tudi v jezikovnoizrazni podobi.

Analiza pomenske in izrazne strukturiranosti slovenskih ustreznic izhaja iz lastnosti današnjega knjižnega jezika, vsaj deloma je še primerjana tudi s slovarjem Gutsmanovega sodobnika M. Pohlina (1781), zlasti na razvojnobesedotvorni ravni pa tudi z drugimi že izdelanimi besedotvornimi analizami. – Zajetje besedotvornega vidika razčlenjevanja upravičuje tudi naslov Gutsmanovega slovarja.

Ostaja vprašanje utemeljitve izbire nemških zloženek kot izhodišča za ugotavljanje razmerja do slovenščine v smislu (slovenske) knjižnojezikovne zrelosti, hkrati pa tudi preveritve Prunčičeve trditve, da je bil Gutsman dober poznavalec slovenskega jezika in dober jezikoslovec. Utemeljevanje normativnosti slovenskega (knjižnega) jezika z izpostavitvijo kontrastivnega razmerja z nemškimi zloženkami izhaja iz dveh že zapisanih ugotovitev (Vidovič Muha 1988), in sicer

- (1) da so zloženke vsaj med neglagolskimi tvorjenkami v nemščini najpogostejše, zato upravičeno predvidevamo, da je mogoče ravno prek njih zajeti reprezentativen korpus slovenskega besedja, se pravi slovenskih ustreznic,
- (2) da je bilo iskanje slovenskih ustreznic nemškim zloženkam tiste vrste prizadevanje, ki je zelo jasno izražalo definicijske (razločevalne) lastnosti slovenskega jezika, se pravi njegovo normo, zlasti glede na nemščino.

V kritični pretres je vzeto (slovensko in nemško) gradivo, ki ga izkazujejo gesla samostalniških zloženek, in sicer iz začetnega dela slovarja (A-H), sredinskega (K-M) in končnega (T-W). Pobuda za takšno »tridelnost« gradiva izhaja spet iz Prunčičeve trditve, da je (Gutsmanov) slovar proti koncu boljši, manj odvisen od nemške predloge, se pravi v celoti – na pomenski in izrazni ravni – samostojnejši.

3

V Gutsmanovem slovarju je mogoče ločiti tako glede pomenskosestavinske kot tudi izrazne strukturiranosti slovenskih ustreznice nemškim zloženkam tri tipe.

3.1

Slovenske ustreznice so morfemsko prevedene (kalkirane), se pravi pomenskosestavinsko prekrivne z nemško predlogo. Izrazno so to lahko prav tako zloženke (ev. sklopi) ali pa besedne zveze z levim oziroma desnim prilastkom.

- (1) Izrazna prekrivnost besedotvornih vrst – zloženka v nemščini zloženka v slovenščini; s slovenskega besedotvornonormativnega stališča imamo opraviti z dvema tipoma:
 - (a) normativni tip je vezan predvsem na zloženke z medponsko-priponskim obrazilom, uvrščene v slovenski besedotvorni tipologiji pod (a₃) (1988: 10-25; 2018: 27-82): *Wasserträger*, *-trinker* – vodonosec, *-piuc*; *Schiffbruch* – ladjelom, *Kindermord* – dietovmorstvu, *Kindermörder* – dietovmorec; *Dreyeck* – trivogel; *Dreyfuss* – trinog, *trinogaunica*, *trinogatica*. Primeri sklopov: *Altgesell* – staritovarh, *Altmeister* – starimoister;
 - (b) nenormativni tip je vezan na zloženke s samo medponskim obrazilom, v besedotvorni tipologiji uvrščene pod (b): *Buchdrücker* – bukivistiskar; *Altflicker* – staroblekar; *Brudermörder* – bratovbijavec, bratovboinik; *Eidbruch* – persegolomeenje; *Erdmesser* – zemlomernik, (*zemlomer-n-ik*: izpeljanka iz zloženke), *Brandweinbrenner* – ž(g)anjodelauc; *Goldmacher* – zlatodelauc; *Goldsucher* – zlatojiskauc; *Kopfdecke* – glavopokriva; *Wasserscheidung* – vodoločenje.
- (2) Izrazna neprekrivnost besedotvornih vrst – zloženka v nemščini, v slovenščini besedna zveza; kalkiranje je omejeno res samo na pomenskosestavinske, se pravi korenske morfeme – izbira pomenskih sestavin (semov) je v obeh jezikih identična, prekrivna; slovnici in v primeru (tvorjenega) levega prilastka tudi besedotvorni

morfemi so sistemsko slovenski, izpeljavni – pravi vrstni pridevnik. Glede normativnosti izrazne strukturiranosti bi tudi ta tip lahko ločili na podtipe:

- (a) pri besednih zvezah se kaže težnja po izrazni vraščenosti v slovenski jezikovni sistem tako, da je ob samostalniškem jedru levi, v glavnem tvorjeni prilastek, ki izkazuje strukturno neodvisnost od nemščine, npr. *Birkenholz – brezou liess; Amthaus – uradna hiša; Gerichtshof – sodni dvor, Kreuzwoche – križni teden, Kuhstall – krauji hlieuI; Mohrenland – mor-na dežela; Bohnenmehl – bobouja moka; Brautbett – nevestna postel; Kupfergeld – kufrou denar; Weibshand – ženska roka; Weltkind – posvetni otrok, posvetnu diete; Wenzirkel – obračni okrog, obernitni okroglik; Mannsbruder – možni brat, možou brat;*¹⁶⁰
- (b) kalkirane besedne zveze z desnim prilastkom se navajajo navadno kot dodatno pojasnilo od nemščine neodvisnim sopomenkam, čeprav imamo predvsem v začetnem delu slovarja tudi primere, ko se besedne zveze z desnim prilastkom navajajo kot edine slovenske ustreznice, npr. *Brecheisen – železu za lomenje; Fenstergitter – okna spletenica; Gebethbuch – molitve bukve ipd.*
- (c) Poseben tip predstavljajo primeri, ko je v tem desnem prilastku določni člen *ta*, kot npr. *Eheschänder – pogerdnik tega zakona; Galgenberg – gora tega obiešala. Denkungsart – viža tega mislenja; Lebensart – viža tega žiulenja; Fechtkunst – viednost tega mečuvanja;*

Tovrstnih zvez je v začetnem delu slovarja sorazmerno veliko, npr. znotraj črke W pa ni bilo najti niti enega primera; ob takšnem desnem prilastku se pojavljajo skoraj dosledno ustrežnejše sopomenke: *Gesetzbuch – bukve teh postau, postaune bukveI; Ehrenbett – postel te časti, častna postel.*

¹⁶⁰ Primer kaže še na pomensko neustaljenost obrazil – razmerje med vrstnostjo, obr. *-ni*, in svojilnostjo, obr. *-ov* (tudi nepremenjenost obr. *-ov* glede na razvrstitveno pričakovnostjo *-ev*).

Prav možnost prehoda prilastkov s členom *ta* na levo nam dokazuje, da gre res za člen, se pravi za prvino pogovornega jezika, ki s svojo določnostno vlogo ob samostalniku zavezuje tudi iz takega prilastka nastale pridevnike na pomensko določnost, se pravi na nekakovostnost (vrstnost, svojilnost) (Vidovič Muha 1996);

Seveda če govorimo o normativnem vidiku, pa je zveze z desnim samostalniškim prilastkom mogoče ločiti na tiste, ki lahko prehajajo v levi pridevniški od tistih, ki takšne prehodnosti nimajo. Pri slednjih gre v glavnem tudi za sodobni knjižni jezik veljavna pravila, kot so

- (1) razvit desni prilastek: *Birchbüchse* – *pukša za divjinsko stražo*;
- (2) desni prilastek poimenuje količino: *Blutropfen* – *kapla kriji*;
- (3) imenovalniški desni prilastek: *Christkindlein* – *diete Jezus* ob pomenskosestavinski drugačni sopomenki v zvezi *božje diete*;
- (4) večinoma prislovnopomenski desni prilastek, ki ne poimenuje vrstne oznake, vrstne lastnosti npr. *Feuerschade* – *škoda od ognja*; *Fischgräte* – *špica v ribah*; *Feuermauer* – *zid pruti ognju*;
- (5) desni prilastek večinoma ob glagolniškem jedrnem samostalniku, ki je nastal s pretvorbo stavka, npr. *Fenstergitter* – *okna spletenica* (Okno je spleteno), *Geldmangel* – *menkanje denarja*, ali glagolniškem samostalniku z orodniško vezavo, *Degenstoss* – *potisk z mečam*, *dregnej z mečam*, tudi *mečni potisk*;
- (6) izglagolski desni prilastek, npr. *Bratpfanne* – *ponouca za pečenje*; *Bruchband* – *veza za pok*, *pokouna veza*; *Gurgelwasser* – *voda za gergranje*; če gre za pomen namena, je ob desnoprilastkovni zvezi pogosto tudi levoprilastkovna, npr. *Degengehäng* – *pass za meč*, *mečni pass*; *Fleischmesser* – *nož za mesu*, *mesni nož*; *Feyerkleid* – *oblačilu na praznike*, *nedielnu oblačilu*; *Glutpfanne* – *ponou za vogle*
- (7) V primerih nepredložnega in seveda nerazvitega desnega prilastka je zlasti v začetnem delu slovarja opaziti besedni red, ki ustreza zaporedju korenskih morfemov v nemški zloženki, npr. *Fenstergitter* – *okna spletenica*; *Gebethbuch* – *molitve bukve* ipd.

Glede na to, da se levo-, predvsem pa desnoprilastkovne besedne zveze pojavljajo tudi ob sopomenkah, ki izkazujejo pomenskosestavinsko in izrazno ustreznost slovenščini, npr. ob izpeljankah ali netvorjenkah,

je mogoče sklepati na njihovo dodatno razlagalno vlogo; morfemski prevod zlasti v obliki desnoprilastkovne besedne zveze, lahko tudi zloženke, deluje zaradi pomenskoestavinske prekrivnosti v obeh jezikih kot poskus prevodne pomenske nedvoumnosti, npr. *Dachfenster* – *lina*, *strešnu oknu*; *Feuerschau fel* – *pečna lopata*, *lopata za ogenj*; *Fassbin der* – *sodar*, *sodovezar*.

Razlagalna vloga morfemskih prevodov izhaja pač iz različnih pomenskostrukturnih lastnosti obeh jezikov: slovenskim besedotvornim morfemom kot nosilcem abstraktnega, vendar predvidljivega besedotvornega pomena velikokrat ustreza v nemščini, kot smo videli, korenski morfem s svojo konkretno pomenskoestavinsko zgradbo. Abstraktnost slovenskih obrazil izhaja, vsaj pri veliki večini tvorjenk (tip a), iz spoznanja, da so ta vedno pretvorjeni zaimki ali glagolski primitivi in da je njihova pomenska raznolikost blokirana s propozicijsko strukturo povedi.

3.2

Slovenske ustreznice imajo lastno pomenskoestavinsko zgradbo; gre torej za nekalkirane, samostojne prevode nemških zloženek, vezane največkrat na izpeljanke pa tudi netvorjenke. Nekaj primerov sopomenskih netvorjenk: *Gotteshaus* – *circou*, *Dachfenster* – *lina*, *Kopfdecke* – *peča*.

Sopomenske izpeljanke bomo predstavili po besedotvornih pomenih slovenskih tvorjenk; tako bo izpostavljeno spoznanje, da imajo določeni, največkrat desni korenski morfemi nemških zloženek v slovenščini marsikdaj enake obrazilne ustreznice kot pri polkalkiranem ali delno kalkiranem tipu (prim. 3.1). Vsaj deloma bo vidna tvorbena zmogljivost slovenščine tako na subjektivni, avtorski, kot tudi na objektivni (splošno)slovenski ravni tedanjega časa v primerjavi s sodobnim jezikom.¹⁶¹ Ker se večkrat omenja vplivnost oziroma povezava med Gutsmanovim in Pohlinovim slovarjem,¹⁶² bo Gutsmanova ustvarjalnost in s tem

161 Prim. Vidovič Muha (1988a), kjer je glede na besedotvorne pomene predstavljen poskus pregleda nemških korenov, ki imajo v slovenščini obrazilni ustreznik.

162 A. Breznik v svoji razpravi (1926, 165–167) piše: »Pohlinov slovar iz l. 1781 je osrednja knjiga, ki sega v vse slovenske slovarje/.../. Sam pa je vplival na vse prihodnje. Njegovo delo je ohranil Gutsman, ki ga je močno uporabil v nem.-slov. delu,

posredno tudi njegov slovarski koncept primerjana z nekoliko starejšim Pohlinovim slovarjem: če je slovenska izpeljanka tudi v Pohlinovem slovarju, je to zaznamovano s (P), v primeru pomenske drugačnosti pri Pohlinu je naveden še nemški sinonim.

Metoda predstavitve (navadnih) izpeljank tvorbeni tip (a₁) (Vidovič Muha ²2018, 23–46) – po besedotvornih pomenih nam bo omogočila odgovoriti na vprašanje o njihovi polnoštevilčnosti, pri čemer je treba upoštevati, da bosta največkrat besedilno razvidna besedotvorna pomena *rezultata* in *sredstva dejanja* pač zaradi slovarske »nebesedilnosti« skrita kar v besedotvornih pomenih *dejanja* in *predmeta, ki opravlja dejanje*; vsaj deloma bo razvidno besedotvornomorfemsko bogastvo tako na obrazilni kot na besedotvornopodstavni ravni, pomensko bogastvo obrazil oziroma njihova pomenska izdiferenciranost, pa tudi razvrstitev teh obrazil na podstavo glede na družljivostne zakonitosti – vse to s stališča sodobnega (knjižnega) jezika. Razporeditev primerov je po abecedi v slovenščini obraziljenih nemških korenskih morfemov.

3.2.1

Dejanje, lastnost, stanje (pretvorba povedja):

D/L, S ← Pov

Ackerbau – orastvu (P z nadrejenko *oračva*), oranje;

Glockengeläute – zvonjenje, zvonstvu;

Weidgesang – orokanje;

Haushaltung – gospodarivanje; haušivanje, gospodaritje;

Hofhaltung – dvorivanje;

Geldhandel – menjanje;

Thathandlung – djanstvu, opraulenje;

Tuchhandwerk – suknarstvu;

slov.-nem. del pa je skoro nespremenjen vzel iz Pohlina.« Trditev je zelo radikalna in glede na zasnovo Gutsmanovega slovarja pa tudi glede na opravljeno primerjavo nesprejemljiva. Misel o vplivnosti Pohlinovega slovarja ponavlja za Breznikom tudi J. Stabej v spremni besedi (1972).

Lidlohn – mezda, mezditiĵe;
Ebenmachung – raunanje;
Diebstahl – tatnia (P: tatvina); kradva, vkradenje, okrastvu, okradva;
Wortwechsel – prepيرانje (P: prepirø), sprekarjanje, karka;
Kirchweihe – žegnanje (P);
Eheverbindniss – omoženje, zarokø (P: zaroki).

3.2.2

Vršilec dejanja, nosilec lastnosti, povezave (pretvorba prvega delovalnika – živo):

Vd/Nl, p \leftarrow D₁+ž

Todtenbegleiter – pogrebec (P);
Waldbruder – pušaunik (P), pušnjak; pušenik; vlesjak;
Maulfreund – perlizuvauc (P);
Brautführer – caumar;
Geldhändler – menjavec;
Gewürzhändler – kramenjar;
Feldherr – kardelnik; voiskovaivodar;
Brautjungfer – svatina (P: svat);
Bootsknecht – veslar, lopatar;
Kleidermacher – šivar, oblačilar;
Tellerlecker – zapplečnik;
Windmacher – pahavec; vetruvauc; napuhnik;
Amtmann – župan (P);
Halbmann – skoplenik;
Hauptmann – poglavar (P), glavlar, stuinik;
Ackersmann – orauc, orač (P: oratar);
Landsmann – zemlak, deželak;

Klatschmaul – pledrač, pledrauc;
Kleidermacher – šivar;
Amtswalter – uradnik, služilnik, skerbnik;
Bortenwirker – priemar;
Hauswirth – gospodar (P), hospodar;
Blutzeuge – marternik (P: marterneč).

3.2.3

Predmet za opravljanje dejanja, predmet kot nosilec lastnosti, povezave
(pretvorba prvega delovalnika – neživo:

Pd/Pl, p ← D₁ -ž

Thürbaum - podboiø;

Brodkorb - slamnica;

Tabackbüchse - tobaknica; duhanica, škatelca;

Grillenfänger - muhovec, muhounik (P);

Wagkloben - gridelnica (P);

Wintermonat - ednaistnik;

Tabackpfeife - kadnica; frulevica;

Tropfwein - podčepena (P), podčepince;

Morgenwind - spudnjak;

Wasserpumpe - vedrica (P), stupø;

Morgenstern - danica (P).

3.2.4

Mesto dejanja, mesto, kjer je kaj (pretvorba okoliščin kraja):

Md/M, kjer je kaj ← Ok

Fechtboden – mečuvališe; bojališe, boiniše;

Laugenfass - žehtnjak, žehtnik (P);
Lichtmessfest - sviečnica;
Wasserfurt - brediše, bređa;
Brodkorb - slamnica;
Wassersammlung - jezeriše;
Amtmannschaft - župania, županstvu;
Fussschemmel - podnužje, podnogaunica;
Marstall - konjarnica.

3.2.5

Čas dejanja, čas, ko je kaj (pretvorba okoliščin časa):

Čd/Č, ko je kaj ← Oč

Lichtmessfest – sviečnica (P: svečneca).

3.3

Slovenske ustreznice so lahko delno kalkirane, se pravi, da je en koren-ski morfem nemške zloženke ohranil tudi v slovenščini svoje pomenske sestavine, drugi pa je v slovenščini te sestavine spremenil, lahko tudi priponsko obrazilil; v slovenščini imamo lahko zloženke, levo- ali desno prilastkovne besedne zveze ali izpeljanke:

Alleinkäufer – samoteržec,

Bundsgenosse – vezadeleženik (izpeljanka iz zloženke):

vezodelež-(e)n-ik, *Bergknapp* – rudokopač,

Bauchgrimmen, *-wehe* – črevogriz, črevobol,

Blutschande – rodosramnost (*rodosram-(e)n-ost*);

Brautbett – zakonska pastel,

Madensack – červičnu gniezdu,

Meerhafen – morsku brodiše, mursku brodištvu, murski port, luka,

Backofen – krušna peč,
Brennholz – nietne druve,
Feldhuhn – polski jereb, *Feuerschaufel* – pečna lopata,
Fischgräte – špica v ribah,
Kleidermacher – oblačilar,
Leibarzt – ozdraulenik,
Myrtenbaum – mirtovec,
Vogelfanger – tičar, tič lar,
Weidenwald – verbje, verbouje,
Wurzelmann – korenar, koreninar, koreničar, korenjar.

Za delno kalkiranost slovenskih izpeljank je značilno, da imajo načeloma prekrivno pomenskosestavinsko zgradbo besedotvorne podstave z levim korenskim morfemom nemške zloženke; le nekaj primerov je bilo takšnih, da je imela slovenska tvorjenka pomenske sestavine prekrivne z desnim korenem nemške zloženke, npr.

Buchdrucker – štampar,
Dachdecker – krivec,
Heerdhut – klobučnik, klobučnjak,
Leibarzt – ozdraulenik,
Todtschläger – vboinik, vmorec, vmorjavec,
Thürschloss – zaklepenca, zaklepø.

Primeri pričakovanega obraziljenja nemškega korena bodo tudi tokrat predstavljeni po besedotvornih pomenih slovenskih izpeljank.

3.3.1

Dejanje, lastnost, stanje:

D/L, S ← Pov

Ehrerbietung – češenje, poštuvanje;

Weidgesang – orokanje;
Hofhaltung – dvoruvanje;
Königreich – kralestvu;
Diebstahl – tatnia (P: tatvina); kradva, vkradenje, okrastvu, okradva;
Mondsucht – miesenčlivost;
Dienstfertigkeit – služlivost;
Edelmuth – žlahtnost;
Ehrenwerk – častinstvu;
Gartenwerk – vertništvu;
Hafnerwerk – lončaria;
Klapperwerk – klopotalstvu, klopotanje, ropotanje, ropotnia;
Mühlwerk – mlinstvu, mlinaria.

3.3.2

Vršilec dejanja, nosilec lastnosti, povezave:

Vd/Nl, p \leftarrow D_{1+ž}

Besembinder – metlar;
Goldarbeiter – zlatar (P: zlatunar);
Dienstbote – posel-ø, služabnik (P);
Brandweimbrenner – žganjar;
Kalkbrenner – apnar (P), apnovec;
Kohlbrenner – voglar (P: oglar), voglenar;
Vogelfanger – tičar (P), tičlar;
Freyfrau – baroninja;
Kaufrechter – odkuplenik;
Kerzengiesser – sviečar;
Todtengräber – pokopauc, pokopač; pogrebnik (P: pogrebc);

Gewalthaber – oblastnik (P);
Haushalter – hišnik (P: hišněk);
Fischhändler – ribičar;
Kornhändler – žitnjak (P: žitar);
Liebhaber – lublenik, lubeznik (P: lubé - Geliebter), perjaznik, perjatel
(P: perjatl – der Freund);
Gastherr – gostuvauc;
Thorhüter – vratar (P: uratar);
Waldhüter – holcar, gozdar;
Garkoch – kerčmar (P), tabernar;
Doppellauter – dvojniki (P: dvojniki - Mittelkreiss);
Uhrmacher – vurnik;
Bienenmann – bučelar (P: čebelar); bučelinjar;
Edelmann – žlahtnik (P: žlahtněk);
Geleitsmann – spremnik (P: spremluvavc), povodnik (P: Wassermann);
Hauptmann – poglavar (P), glavar (P);
Kaufmann - kupec, teržišar;
Wassermann – vodenar (P: vodan - Wassergott), povodnik, voduinik;
Weidmann – lovec, jager (P: lovec);
Wundermann – čudežnik;
Wurzelmann – koreninar;
Fähnrich – banderar, banderovec;
Klaftersetzer – kvafravec;
Bothschafter – poslanik (P), poslanø;
Trommelschläger – paukar, bobnar (P);
Kirschner – kožuhar, kiršnar;
Thorsteher – pervratar;
Brieftrager – listar (P);

Germträger – medničar;
Beichtvater – spovednik (P: spovdnik);
Amtsverwalter – uradnik, služilnik, skerbnik;
Bienenwarter – bučelar (P: čebelar), bučelinjar;
Bratenwender – pečeunik, sukovec;
Lebzelter – lecatar (P: lecet).

3.3.3

Predmet za opravljanje dejanja, predmet kot nosilec lastnosti, povezave:

Pd/Pl, p \leftarrow D₁ -ž

Trambaum – rezdramø;
Thürflügel – vratnice;
Bruderschaftgebeth – braternica;
Trinkgeschirr – pialce;
Glatthobel – gladnik (P);
Denkmahl – spomenik, znamik, spominstvu, spomeništvu;
Brückengeld – mostnina;
Kopfküssen – podglauunik (P: podglavje – Hauptpolster);
Tischlade – miznica;
Vogelmist – tičjak;
Backofen – pečnica;
Feuerstein – ognjik (P: ognènk), kresaunik;
Kerzenstock – svietnik;
Bohnenstroh – boboušina (P: bobovněca);
Krametvogel – smounica, smolnica;
Tropfwasser – kapnica.

3.3.4

Mesto dejanja, mesto, kjer je kaj:

Md/M, kjer je kaj ← Ok

Arschbacke - ritnjak, zadnjak;

Bohnenacker - boboujiše, bobouje;

Weizenacker – pšeničiše;

Thiergarten – zveriniše, zverinjak, zvernjak;

Kalkgrube – apnenica (P: apniše), apnica, apnouca;

Fischhalter – ribnik, ribnjak;

Ameissenhaufe – mraulinjak, mrauliše;

Maulwurfshaufe – kertina (P), kertiše;

Wirthshaus – oštaria, goštaria;

Krankenhaus – bounikouniše;

Bräuhaus – olounica;

Hurenhaus – kurbarnica, kurbariše (P: kurbiše);

Bienenhüte – bučelnjak, bučelnik, bučelnjak (P: čebelnak);

Glashütte – steklenica, glažaria;

Dunglacke – gnoinica (P); gnojiše;

Mistlache – gnoinica (P: gnojnèca);

Weidland – pašaniše; (P: paša - Weide);

Batzenlaib – rieparnica;

Brandmaal – prežganica, prežganiše;

Fischmarkt – ribnaria;

Lustort – veselištvu, rezveseliše;

Lagerplatz – taboriše, kampiše;

Königreich – kralestvu;

Madensack – červiče, červouje;

Wohnsitz – prebivališ (P: prebivalše);
Brandstätte – pogoriše, pogorištvu; Hörstube - pošlušališe;
Weberstätte – kaučniše, tekauniše;
Dachstuhl – podstrehina, podstrehje; podstrešnik;
Bibliothek - bukvališe (P);
Kaiserthum – cesarstvu;
Wasserthurm – vodarna, vodarnica;
Badwanne – kopelnica;
Goldbergwerk – zlatnaria, zlatoustvu; zlatarstvu;
Hafnerwerk – lončaria.

3.3.5

Čas dejanja, čas, ko je kaj:

Čd/Č, ko je kaj ← Oč

Arbeitstag – delaunik (P: delovnek).

3.4

Razčlenjeno gradivo, črke A-H, K-M in T-W, nekalkiranih in deloma kalkiranih nemških zloženek, ki imajo v slovenščini sopomensko izpeljanko, obsega 157 primerov, pri čemer jih sodi v prvo, nekalkirano skupino 57 in v drugo, deloma kalkirano, 100, statistično razmerje je torej nekako 1 : 3 v korist delne kalkiranosti, če bi seveda imeli opraviti v vseh razlagah s sopomenkami samo iz ene ali druge skupine: delno kalkirane izpeljanke so v nekalkirani skupini kar nekajkrat druga, nekako pomožna razlagalna sopomenka, npr.

Kleidermacher – šivar, **oblačilar**,

Landsmann – zemlak, **deželak**,

Windmacher – pahavec, **vetruvauc**, napuhnik,

Fussschemmel – podnužje, **podnogaunica**;

obrnjeno zaporedje kaže, da se pojavlja v primerih, ko je raba (tradicija) bolj naklonjena kalkirani varianti, npr.

Diebstahl – **tatnia**, *kradva*,

Kaufmann – **kupec**, *teržišar*.

Neke vrste implicitna normativnost na ravni pomenskosestavinske zgradbe se kaže, kot bomo videli, tudi pri razlagalnih besednih zvezah zlasti v drugi polovici slovarja.

4

Zanimiva vprašanja v zvezi z večkrat zapisanimi trditvami o Pohlinovem slovarju kot enem izmed Gutsmanovih virov odpira tudi primerjava obeh slovarjev na sicer zelo omejenem gradivu, vendar ker je njegov obseg definiran, omejen na izpeljavne sopomenke nemških zloženek z začetka, srede in konca slovarja – je mogoče vendarle predvideti določene sklepe.

4.1

Glede obsega obeh slovarjev je na podlagi obravnavanega gradiva mogoče reči, da Pohlinovo *Tu malu besediše treh jezikov* zajema približno 38 % besedišča Gutsmanovega nemško-slovenskega slovarja.¹⁶³ Razlika po besedotvornih pomenih je naslednja (zajeti sta obe skupini):

- dejanje, lastnost, stanje – Gutsman (G) 27 gesel, Pohlin (P) 6 ali 22 %,
- vršilec dejanja, nosilec lastnosti, stanja, povezave – G 67, P 34 ali 50,7 %, predmet za opravljanje dejanja, predmet kot nosilec povezave – G 28, P 9 ali 32 %,
- mesto dejanja, mesto, kjer je kaj – G 44, P 12 ali 27 %,
- čas dejanja, čas, ko je kaj – G 2, P 1 ali 50 %;

kot že rečeno, sta besedotvorna pomena rezultata in sredstva dejanja zaradi svoje premajhne morfemske (obrazilne) razpoznavnosti zajeta v besedotvornih pomenih dejanja in predmeta za dejanje.

¹⁶³ V Pohlinovem slovarju je po podatku J. Stabeja (1972), gl. njegovo Spremnno besedo k temu slovarju, 1640 slovenskih gesel.

4.2

Največji primanjkljaj, ki se kaže pri prvem, se pravi v celoti abstraktnem besedotvornem pomenu dejanje, lastnost, stanje – daje slutiti, da je Pohlin to kategorijo besedišča v največji meri opuščal; iz nje je sprejemal le najbolj vsakdanje besede, ki po možnosti asociirajo še kak drug besedotvorni pomen, npr. *Ackerbau* – *G: orastvu, oranje, P: orastvu* s kazalko na *oračva* – lahko tudi rezultat dejanja; seveda pa preseneča, da ne najdemo pri Pohlinu besed, kot so *zvonenje, češčenje, kraljestvo, žlahtnost*, poimenovanj poklicnih dejavnosti, kot *suknarstvo, vrtnarstvo, lončarstvo, mlinarstvo*, Gutsman jih navaja celo z več sopomenkami.

Besedotvorni pomen, ki je po številčnosti v Pohlinovem slovarju predzadnji, je mesto dejanja, mesto, kjer je kaj. Tu preseneča, da nimamo pri Pohlinu poimenovanj njivskih površin npr. po tem, kar na njih raste; pri Gutsmanu najdemo *bobovjišče, deteljišče, pšeničišče* idr.; pri Pohlinu nimamo tudi poimenovanj kraja, prostora po prebivalcih, npr. pri Gutsmanu *ribnik (ribnjak), mravljišče (mravljinjak), zverinjak (zverinišče), črvičje Madensack, konjarnica, bolnikovnišče, županija (županstvo), kraljestvo, cesarstvo*, nimamo poimenovanj po dejavnosti, npr. *olovnica, glažarija (steklenica), taborišče (kampišče), kavčnišče, lončarija, zlatnarija (zlatarstvo)* ipd.

Omeniti velja še drugi besedotvorni pomen – vršilca dejanja, nosilca lastnosti, povezave – kjer pri Pohlinu pogrešamo npr. poimenovanja dejavnosti, kot *uradnik, veslar Boots knecht, šivar (oblačilar) Kleidermacher, metlar, žganjar, voglar Kohlbrenner, svečar, ribičar Fischhändler, gozdar (holcar)* idr.

Tako se odpira vsaj dvom o trditvah, da je bil Pohlinov slovar Gutsmanu pomemben gradivni vir. Pri Pohlinu preseneča ne samo obsegovna, ampak tudi pomenskokategorialna skromnost, saj so opuščene ali vsaj pomanjkljivo prikazane cele poimenovalne skupine; pri Gutsmanu je mogoče zaslutiti zasnovno ambicioznost med drugim z zajetjem celih, tudi abstraktnih pomenskih področij z izrabo vseh jezikovnoizraznih možnosti, kar se kaže v raznolikosti besedotvornih pomenov in sredstev njihovega izraza.

Če se samo dotaknemo vprašanj (priponskih) obrazil s tem, da pritegnemo še nekaj tudi pridevniških tvorjenk iz tega slovarja, potem se nam potrjuje misel o njihovem izjemnem bogastvu tudi v primerjavi s sicer obsežnim, vendar približno osemdeset let starejšim Kastelec-Vorenčevim rokopisnim slovarjem, da ne omenjamo obrazilnega obsega, ki nam ga za protestantski čas, se pravi za 16. stol., ponuja analiza Cerkovne ordninge.

4.3

Vendar pa kljub obilnosti obrazil se zdi, da to bogastvo nekako še ni dovolj pomenskorazločevalno; znotraj trdnih tvorbenih vzorcev vlada precejšnja svoboda njihove zapolnitve. Tako npr. še vedno velja že v Brižinskih spomenikih uveljavljena nerazločevalna razvrstitev glagolniškega obrazila *-nje*, saj ga najdemo ob vsakršni glagolski besedotvorni podstavi: *Grundlegung – gruntovloženje, vterdenje, Eidbruch – persegolomenje, prelomenje persege, Brudermord – bratounu vbijanje, vmorjenje*, čeprav seveda tudi pričakovano obrazilo, npr. *-ø*, kot *Donnerschlag grumski vdar-ø* ipd.; deležniška oblika na *-č* se tudi v Gutsmanovem slovarju lahko tvori iz dovršnikov, npr. *Genesmittel – ozdraveča srednina, ozdravilu, ozdrauska pomuč*. Zdi se, da gre za pomensko neizčiščenost obrazil, da se ta razvrščajo ne glede na tvorjenost ali netvorjenost besedotvorne podstave ali kakšno drugo njeno lastnost: tako npr. *Bergbau – rud-ova-nje/-stvu/-iše, Guckfenster – pogledaunu oknu, Dichtkunst – zmišluvanska znanost, vmetalnost zmišlivanja* ipd. Nerazločevalna je tudi razvrstitev pridevniških obrazil – *-ski : -ni : -ji : -ov*:

Fischbein – rib-na ali rib-ja kust,

Busskleid – pokurnu oblačilu,

Busspsalm – pokurski psalm,

Dachsloch – jazbična jama, jazbicova luknja,

Dienstknecht – služen ali služauun hlapec,

Bocksprung – k zli ali kozlou skok,

Bohnenstroh – bbouja ali bobouna slama, boboušina.

Misel, da gre pri tem nizanju sopomenskih obrazil vendarle tudi za težnjo pomenske razločevalnosti, pa nam dovoljujejo primeri obrazil

- *-oba, -ilu, -ica*, razvrščenih na isto besedotvorno podstavo *biel-*: (*svinčna*) *biel-oba, -ilu, -ica* za nemško *Bleyweiss*, kjer vsaj z današnjega vidika gre za pomensko različnost med tvorjenkami, ali morda
- *-ni* : *-ji* na podstavo *bobov-* kot *bobov-ni cvet* za *Bohnenblühe* in *bobov-ja moka* za *Bohnenmehl* enkrat gre torej za pomen sestavinske svojilnosti, drugič za snovni pomen; morda bi bilo mogoče razlagati pridevnika *kozl-i* in *kozl-ov* pomensko različno, čeprav sta oba v zvezi z *rog* – *kozli rug, kozlou rug*.

Zlasti če so takšne zveze v slovarju vedno izpisane v celoti, torej *kozli rug, kozlou rug* za *Bockshorn*, bi šlo lahko za pomensko različnost. Nekje mora biti vzrok, zakaj Gutsman nekatere zveze izpisuje v celoti, pri drugih pa obrazilno različne pridevnike navede skupaj ob jedru; gre za tip, kot ga srečamo npr. pri zloženki *Bohnenstroh*, kjer je med slovenskima pridevnikoma veznik *ali (oder)*, torej *bobouna ali bobouja slama, ribna ali ribja kust* za *Fischbein*, *ternski ali ternov germ* za *Dornbusch*.

Zanimivo je, da v začetnem delu slovarja Gutsman ne razločuje med vrstnim obrazilom *-ni* in kakovostnim *-(e)n*, največkrat uporablja *-(e)n*; proti koncu slovarja ni zaslediti zamenjave.

Sicer pa je pri vsem starejšem tvorjenem besedišču in tako tudi še v Gutsmanovem slovarju opaziti težnjo po čim manjši premenjenosti morfemov v tvorjenki, se pravi po čim večji razvidnosti zveze med motivirajočimi besedami, lahko kar skladijsko podstavo, in tvorjenko. Verjetno prav zaradi ohranitve te razvidnosti Gutsman včasih ob premenjeni obliki navaja še nepremenjeno, npr. *Fichtenwald* – *smrekje, smriečje*, *Drechselbank* – *stružna ali strugauna klop* ipd.

5

Kljub obsegovno pa tudi problemsko omejenemu gradivu, ki je bilo vzeto v pretres, lahko na koncu upravičeno dodamo vsaj še eno razsežnost

Gutsmanovega nemško-slovenskega slovarja: zaznavna je težnja po vsaj implicitni nemško-slovenski kontrastivnosti opomenjevalnega procesa, se pravi izbire pomenskih sestavin in seveda izrazne podobe; gre torej za uzaveščanje pomensko- in izraznostrukturnih različnosti obeh jezikov, kar se kaže v pogostem in zato verjetno nenaključnem nizanju sistemsko slovenskih in sistemsko nemških (kalkiranih) sopomenk. Predvsem to dejstvo utemeljuje Prunčevo tezo o Gutsmanu kot dobrem poznavalcu slovenskega jezika in dobrem jezikoslovcu.

III d Besedotvorna tipologija »novoslovenskega« gradiva pri Miklošiču

(Obdobja 13, Miklošičev zbornik 1992)

V Miklošičevem besedotvorju je zaslediti nekatere izrazite strukturalistične prvine, zlasti pri določanju morfemskih mej oz. t. i. veriženju morfemov, pri razumevanju stopenj tvorjenosti in iz tega izhajajočega (implicitnega) spoznanja o dvodelnosti tvorjenke, pri razumevanju morfemske večfunkcijskosti idr. Najti je tudi zametke sodobnega skladnjanskega besedotvorja.

1

Tvorjenke, ki jih Miklošič (1875) označuje kot novoslovenske, bodo obravnavane, tako kot vse doslejšnje, z vidika sodobnega slovenskega knjižnega jezika. Sodobna knjižnojezikovna besedotvorna morfematika bo tudi klasifikacijsko izhodišče v smislu besedotvornih vrst in besedotvornih pomenov. Glede na to, da je Miklošič, kot sam pravi v uvodu svoje knjige (1875: Uvod, V–XXIV), razčlenjeval »sufikse« ne samo glasovno, ampak tudi pomensko, je vsaj delno upoštevanje besedotvornopomenskega vidika še toliko bolj upravičeno; vedeti pa moramo, da pri Miklošiču ne gre za besedotvornopomensko analizo priponskih morfemov v smislu sodobne teorije, ki postavlja besedotvorni pomen v pretvorbena zvezo s propozicijo povedi (Vidovič Muha 1988, ²2018).¹⁶⁴

1.1

Preden se lotimo konkretne razčlenitve gradiva, je nujno pojasniti nekatera Miklošičeva strokovna poimenovanja in tako vzpostaviti razmerje

¹⁶⁴ Znotraj slovanskih jezikov je o besedotvornih pomenih pisal že sredi 17. stol. Juraj Križanić v svoji slovnici, o čemer poroča S. Babić (1990, 11–18), kjer pa se med 18 skupinami, ki jih za Križanića navaja S. Babić, npr. dejanje, stanje, lastnost, prostor, sredstvo, zbirna, manjšalna, večalna idr. imena mešajo bolj besedotvorni opisi kot npr. (beseda) sestavljena iz predloga in samostalnika, iz samostalnika in pridevnika ali glagola ipd. Vsekakor je bila zavest o možnosti kategorialne pomenske posplošitve tvorjenkinih morfemov živa zelo zgodaj.

s sodobnim slovenskim jezikoslovnim oz. besedotvornim izrazjem (Prim. še pogl. II).

Najprej nekaj besed v zvezi s pojmom staroslovensko (altslovenisch) in novoslovensko (neuslovenisch), s katerima se srečujemo v obravnavani monografiji. Miklošič namreč v skladu s svojo panonsko teorijo o neposredni zvezi slovenščine s staro cerkveno slovanščino ločuje dva panonsko-slovenska jezika – staroslovenski in novoslovenski; prvi je vezan na tiste Slovence, ki so živeli na severovzhodu okrog Blatnega jezera in proti severu na Moravskem (v tem jeziku so pisani najstarejši cirilski in glagolski spomeniki) – drugi pa predvsem na karantanske Slovence, zapisan najprej v Brižinskih spomenikih, sicer pa, kot meni Miklošič, v veliki meri ohranjen v današnji slovenščini (1868: 33-34).¹⁶⁵

Že iz naslova knjige – *Stammbildungslehre* — je razvidno, da Miklošič, znotraj besede ločuje funkcije posameznih morfemov; s pojmom sufiks poimenuje tisti priponski morfem, ki povzroča tvorjenost osnove in ne morda besede. V poglavju o tvorbi glagolskih osnov sam pravi, da do imenskih (nominalnih) osnov pridemo z »odvzetjem sklonskih sufiksov« (str. 418). Miklošič torej loči priponska obrazila od pregibnih (fleksijskih) morfemov, končnic. Del besede, ki bi ustrezal današnjemu pojmu (besedotvorna) podstava, pa imenuje Miklošič tema. Podstavi, ki se ne da več členiti, pravi koren (1875, 418-420).

Da natančno razmejuje vlogo morfemov v besedi in s tem posredno tudi ločuje stopnje tvorjenosti, je Miklošič dokazal z razčlenitvijo vzorčnega primera *učenikovъmb*, kjer *-mb* izloči kot »sklonski sufiks«; iz osnove *učenikovъ-* je z izločitvijo priponskih obrazil (sufiksov) *-ovъ* in *-ikъ* dobil podstavo (temo) *učenъ-*; ta je sestavljena iz priponskega obrazila *-nъ* in glagolske podstave *uči-*, ki vsebuje »glagolski sufiks« – glagolsko pripono *-i-* in »imensko podstavo« (temo) *ukъ-*, sestavljen iz korena *uk-*, »izpeljanega z *-ъ*« (str. 418). In dalje, pravi Miklošič, moramo »/t/ako kot pri samostalniku tudi pri glagolu skušati priti do podstave, ki

¹⁶⁵ Natančneje je o Miklošičevi panonski teoriji – tudi v razmerju do Kopitarja pisal L. Miletič v obširni razpravi (1891: 355–500, zlasti 430–436).

se ne da več členiti« (str. 420). Iz predstavljenega zgleada je lepo vidno tudi ločevanje stopenj tvorjenosti v ustreznem zaporedju.¹⁶⁶

1.2

V zvezi z Miklošičevim besedo-, dosledneje rečeno »osnovotvorjem« je zanimivo razmišljanje L. Miletiča, lahko bi rekli, o dialektičnem razmerju med morfemsko zvezo v besedi in njej ustrezno skladenjsko zvezo. Pot, po kateri se pri Miklošiču dva samostojna jezikovna elementa združujeta v celoto po obliki in pomenu, je vsekakor skladenjska, pravi Miletič. In dalje: zato je taka skladenjska enota temeljna pri nastanku »kompozitov«, ki pa se v določenih okoliščinah spremenijo v »simplekse« tako, da se eden od členov spremeni in prevzame vlogo formalnega elementa sufiksa (1891: 446-447). Vsekakor ima sodobno slovensko skladenjsko besedotvorje, kot se je pravilno slutilo, svoje zametke tudi pri Miklošiču.¹⁶⁷

Sicer pa je tako znanstvenike nasploh kot tudi jezikoslovce, ki so prispevali k univerzalnim jezikoslovnim spoznanjem, težko brezkompromisno uvrščati v posamezno jezikoslovno obdobje; prav s svojimi spoznanji razpirajo zaprtost časa, opredeljenega z določenimi jezikoslovnimi karakteristikami, in tako soustvarjajo ontološke temelje jezika.

Predvsem glede na mladogramatično obdobje,¹⁶⁸ v katerem je ustvarjal, smo ga z vidika okvirne tipologizacije razvoja slovenskega besedotvorja, uvrstili v t. i. oblikoslovno-pomensko (analitično) obdobje, ki se kot najdaljše uvršča med slovensko-nemško normativno protistavo z glavnim predstavnikom Francem Metelkom, in sodobno

166 Tako imenovane stopnje tvorjenosti, kakor imenuje pojav pri nas J. Toporišič, je Miklošič v svojem besedotvorju že upošteval in s tem bil pravzaprav predhodnik J. Rozwadowskega, ki je pojav teoretično izpostavil (1921, 129–139). – O besedotvornem strukturalizmu J. Rozwadowskega in s tem v zvezi tudi o različnih vlogah obrazilnih morfemov npr. pri višjestopenjskih tvorjenkah v njegovem delu *Wortbildung und Wortbedeutung* je obširno in zelo pohvalno pisal naš R. F. Mikuš (1955–56, 144, 145–204).

167 Prim. tudi pogl. o Miklošiču, kjer je rečeno, da ima Miklošič »/v/ nekaterih primerih /.../ (opisno) pomensko razlago /.../ ; *belolas – canos capillos h*«.

168 S. Babić uvršča Miklošiča med »tipične/ predstavnik/e/ mladogramatične smeri v slovenski filologiji.« (1992, 165–173).

skladenjskopomensko (sintetično) besedotvorno teorijo; njene nastavke, kot smo videli, najdemo pri Miklošiču, v zvezi z interpretacijo nemških zloženek v slovenščini pa v bistvu že v Vodnikovi slovnici. Breznik s svojo razpravo o zloženkah iz leta 1944 je pravzaprav že skladenjski besedotvorec, saj je na podlagi vrste stavčnega razmerja skladenjskih opisov zloženek ločil te na osebke, tip *listopad*, vezavne *senokoš* in primične *grdogled* (1944: 5-76). Seveda pa pri Brezniku še ne more biti uporabljena pretvorbena-tvorbena (jezikoslovna) metodologija, ki definira sodobno slovensko besedotvorje.

2

Potrjuje se spoznanje, da velja za Miklošičev *Nauk o tvorbi osnov* (Stammbildungslehre) razmeroma jasna problemska besedotvorna hierarhija, izpostavljena do določene mere tako na formalni kot tudi na vsebinski ravni.

Že z oblikovanjem vsebinskega kazala Miklošič v svojem delu z umiki levega roba na desno omogoča takojšnjo preglednost hierarhizacije besedotvorne problematike, ki je še okrepljena z naslovi oziroma podnaslovi, npr. *Uvod*: spodaj, brez umika na desno – hierarhično torej enakovredno: Prvi del *Nauk o tvorbi nominalnih osnov*; dalje, prvi umik desno: Prvo poglavje. *Nauk o tvorbi nezloženih nominalnih osnov*; drugi umik desno: Prvi odstavek. Samoglasniški sufiksi, s tretjim umikom desno se začenjajo navajati posamezni samoglasniški sufiksi, vendar tako, da je njihova notranja odvisnostna povezava, če je to potrebno, razvidna iz uporabe arabskih in rimskih številčk, velikih in malih črk; pri soglasniških sufiksih je tretji umik vezan na njihovo notranjo delitev po mestu izgovora definirajočega soglasnika, npr.: Prvi glavni del *r-*, *l-*, *n-* sufiksi, in šele s četrtnim umikom se začenjajo navajati posamezni sufiksi.

Kot rečeno, je že iz vsebinskega kazala razvidna delitvena dvodelnost tvorjenk (tvorjenih osnov): temeljna ločitev je v bistvu besednovrstna, saj obravnava na eni strani tvorbo imenskih osnov (Nominalstämme), med katere uvršča osnove samostalnika, pridevnika, posebej navaja

števniki, zaimki, »v veliki večini členek« (Partikel, 418), na drugi pa glagolskih (Verbalstämme).¹⁶⁹

2.1

Delitev imenskih osnov izhaja iz njihove zloženosti ali nezloženosti: »Die Nominalstämme sind uncomponiert und componiert.« In še dalje (1875, 347): »Jede Verbindung von Worten oder Wortstämmen nenne ich eine Zusammensetzung.« Se pravi, da je besedotvorna podstava v smislu svoje eno- ali večdelnosti oziroma potencialne več kot enobesednosti tisto merilo, ki ločuje kompozite, s čimer poimenuje zloženske, sklope, sestavljenke, tvorjenke iz predložne zveze od vseh drugih.

2.1.1

Delitev nekompozitnih (unkomponierte) imenskih osnov pa je drugačna od kompozitnih.¹⁷⁰ Nekompozitne so predstavljene, če govorimo zelo splošno, glede na lastnosti kompozitne imenske osnove, kjer se kot merila nadaljnje delitve pojavljajo prvine ravnin jezikovnega sistema, in sicer prozodične, oblikoslovne in skladske.

Če na kratko povzamemo: ohranjenost predvsem naglasi na sestavinah besedotvorne podstave, ločuje sklapljanje (Zusammenfügung) oziroma sklope, tip *poltičpolmiš* ali *teden*, od zloženk, tip *belolas* ali *branovlek*; za ločitev slednjih, se pravi zloženk, je uporabljeno skladsko merilo, in sicer razmerje med deli besedotvorne podstave, natančneje – skladsko razmerje znotraj besedne zveze, iz katere je zloženska nastala: tako loči priredne zloženske, tip *belo-moder*, od podrednih, npr. *črvojed* ali *beloglav*; podredne zloženske – ne da bi pri tem ločil glagolske od neglagolskih – pa določa še stalna razporeditev sestavin besedotvorne podstave – določujoča sestavina je leva in določana desna; sicer pa so podredne zloženske s pomočjo oblikoslovnega sklonskega merila spet dvojično deljene na determinativne, ki so

¹⁶⁹ Die wortstämme sind nominal und verbal. Es zerfällt demnach die stammbildungslehre in die lehre von der bildung der nominalstämme und in die lehre von der bildung der verbalstämme.« (Miklošič 1875, 1).

¹⁷⁰ Pojem kompozitum je pri Miklošiču, kot rečeno, nadrejen pojmu zloženska.

izvorno – glede na besedno zvezo, iz katere so nastale – istosklonske, tip *črnošolec* – torej iz podstave črna šola, in odvisnostne, ki so raznosklonske, tip *branovlek*, *krvolok*; glagolske zloženke so po njegovem iz imenske podstave in sicer vlek brane, lok krvi; najmanj, kar pri tem lahko pripomnimo, je, da glagolske zloženke z »nebesednimi« podstavnimi sestavinami, npr. *bogomol(je)*, *-služje* povzročajo pri taki interpretaciji zadrego.¹⁷¹

2.1.2

Pod poglavjem *Nauk o tvorbi nekompozitnih imenskih osnov* (uncomponierte nominalstämme) nam Miklošič predstavlja pregled priponskih obrazilnih morfemov, sufiksov. »Die lehre der bildung der nominalstämme /.../ ist eine lehre von den suffixen«, pravi na str. 418. V tem okviru obravnava vse tvorjenke, ki imajo desni (priponsko)obrazilni morphem ne glede na eno- ali dvodelnost podstave, se pravi tudi medponsko-priponske zloženke, tip *listopad*, *belorok*, in predponsko-priponske tvorjenke, se pravi tvorjenke iz predložne zveze, tip *brezrok*, *podbradek*. Te tvorjenke – medponsko-priponske zloženke in tvorjenke iz zveze s prostim glagolskim morfemom (PGM) – se obravnavajo dvakrat, in sicer prvič, ko gre za razčlenitev besedotvornih podstav, pa tudi predpon oziroma predponskih obrazil, drugič pa ko gre za razčlenitev priponskih morfemov – sufiksov. Miklošičev naslov »Lehre von der bildung der uncomponierten nominalstämme« torej ne ustreza popolnoma obravnavani problematiki.

Nauk o tvorbi imenskih osnov – tu bi bilo treba reči tako nezloženskih kot zloženskih – je za Miklošiča, kot rečeno, nauk o priponskih morfemih – sufiksih. Pri tem je izhajal iz dejstva, da v slovanskih jezikih nimamo golih korenskih imenskih osnov; gre za ugotovitev, ki jo je 75 let kasneje povzel (za slovenščino) A. Bajec v svoji monografiji o izpeljavi samostalnika (1950, 5). Tako pojmuje Miklošič tvorbo osnov

171 Obravnava zloženek (kompozitov) je bila ocenjena kot boljša v primerjavi z izpeljankami tako pri L. Miletiču (1891), posebej pa še pri T. Maretiču (1892, 41–153, zlasti 72–73). – O delitvi kompozitov, zlasti zloženek s stališča Miklošičevih sinhronijskih in diahronijskih delitvenih meril prim. pogl. na str. 18 in ponazoritveni graf na str. 23 (graf 1).

kot dodajanje sufiksov (korenom). – Opozoriti je še treba, da Miklošič loči t. i. primarne in sekundarne imenske in glagolske tvorbe oziroma primarne in sekundarne sufikse.¹⁷²

Po Miklošiču izvirajo imenske besede iz korena, sekundarnega glagola – v tem primeru govorimo o primarni imenski tvorbi – ali pa iz (drugih) imenskih besed – opraviti imamo s sekundarno imensko tvorbo. In dalje: »Če je imenska beseda iz korena, ki je v veliko primerih identičen s primarno glagolsko osnovo, ali če je izpeljana iz sekundarnega glagola, je enakovredna tako glede na nastopajoči sufiks kot glede na pomen izpeljane imenske besede.« (420) Tudi glagol ima po Miklošiču trojni izvor: je lahko iz korena, izpeljan iz (drugega) glagola ali iz imena. Za primer navaja *br-a-ti* iz korena *br-*, *sv-bir-a-ti* iz glagola *sv-br-a-ti* in (srbsko) *z-bor-i-ti* iz samostalnika (poud. A. M.) *zbor* (1875, 420).¹⁷³

Pojem primarni in sekundarni sufiks uporablja Miklošič samo v zvezi s tvorbo imenskih besed: primarne sufikse imajo tvorjenke s podstavo iz korena ali iz glagolske podstave, sekundarne pa tvorjenke iz imenske podstave. Znotraj posameznih obrazil lahko torej tudi pri Miklošiču do neke mere govorimo o ločevanju tvorjenk glede na izvorno besednovrstnost besedotvorne podstave – sekundarno pripono/priponsko obrazilo imajo vedno samo izimenske tvorjenke.

Za izhodišče razčlenitve tovrstnih tvorjenk je Miklošič vzel celotno množico priponskih morfemov, ki jih je na podlagi izrazne podobe ločil na samoglasniške in soglasniške, natančneje – na take, ki so samo iz samoglasnika, in na take, ki so iz samoglasnika in soglasnika: »Die suffixe bestehen entweder aus blossen vocalen oder aus vocalen und consonanten.« (1875, 1) V uvodu k svoji knjigi sam pravi, da je obravnaval 185 sufiksov; meni, da bi jih bilo znatno manj, če bi skušal »izpeljati vse sufikse v najpreprostejšo obliko« (1875, XXI). Odločil se je raje za čisto sinhroni vidik, temelječ pravzaprav na občutku: kar se mu

172 Tudi A. Bajec uporablja v BSI I (1950, npr. 28, 31) pojme primarni in sekundarni glagol, primarno in sekundarno obrazilo, ne da bi jih definiral.

173 »V izkorenski tvorbi so bili samostalniki radi v o-jevski prevojni stopnji: *grob* (*gre-bem*), *prostor* (*prostreti*), *zob* (*zebsti*) / . . ./«; tako A. Bajec v BSI I (1950, 6).

je na prvi pogled – »auf den ersten blick« (1875, XXI) – zdelo sufiks, je tako tudi pustil.¹⁷⁴

Pri pregledu Miklošičevih priponskoobrazilnih morfemov bomo skušali posebej opozoriti na tiste, ki so zaradi svojih lastnosti – pomen, izrazna podoba, razvrstitev na podstavo – izhodiščno neizpeljavni, npr. zloženski. Načeloma pa bomo posamezne priponske morfeme ločili besednovrstno; predstavili bomo ločeno samostalniške in pridevniške tvorjenke, znotraj enih in drugih pa spet ločeno nemodifikacijske in modifikacijske tvorjenke – Miklošič jih ne ločuje¹⁷⁵ – in sicer po besedotvornih pomenih: pri samostalniku npr. priponska obrazila/pripone za dejanje, lastnost/stanje, lastnost/povezavo (glede na tvorbo iz glagola, pridevnika, samostalnika), vršilca dejanja, nosilca lastnosti/stanja, povezave itd.¹⁷⁶

Pri razčlenitvi bo torej upoštevana sinhrono razvidna tvorjenost iz glagola, pridevnika, samostalnika, pri Miklošiču, kot rečeno, do neke mere zajeta v t. i. primarnosti oziroma sekundarnosti priponskih morfemov kot tudi v sodobnoteoretičnem smislu razumljen besedotvorni pomen (Vidovič Muha 1988; ²2018).

2.1.2.1

Samostalniški priponski morfemi so nemodifikacijski in modifikacijski.

Med samoglasniškimi priponskimi morfemi je najraznovrstnejši in tudi daleč najpogostejši polglasnik jor (ъ). Miklošičevo zapletenost predstavitve ne povzroča samo njegovo ločevanje jora na primarni in

174 Kritika, tako Miletič kot Maretič (1891; 1892), sta Miklošiču zamerila nedoslednost pri upoštevanju izvirnega etimološkega vidika. Kot rečeno, Miklošič je pač smiselno, včasih morda tudi nekoliko manj smiselno vnašal v svoje delo prvine (funkcionalnega) strukturalizma.

175 Zanimivo, da tudi Toporišič v vseh izdajah svoje slovnice (npr. SS 1976, 124–145) obravnava skupaj nemodifikacijsko in modifikacijsko izpeljavno tvorbo, čeprav gre za različne pretvorbene vrednosti priponskih obrazil/pripon.

176 Če sta besedotvorna pomena rezultata dejanja in sredstva dejanja izrazno nerazvidna, so zgledi uvrščeni pod dejanje. Sledeč Miklošičevi in kasneje Bajčevi ideji o samostalniškosti prevojnih korenov – pri Miklošiču tip (*z*)-*bor*-(*i-ti*) (1875, 420), pri Bajcu tip *plot* (iz plesti, 1950, 6) – bi v rezultat dejanja načeloma lahko uvrščali podobne primere; za dokončno odločitev je potreben pregled celotnega sodobnega gradiva.

sekundarni, ampak predvsem 20 razredov t. i. primarnih glagolskih osnov.¹⁷⁷ – Samoglasniški sekundarni obrazilni morfem jor se razvršča na podstavo iz t. i. kakovostnega roditelja in je značilen za zloženke tipa *bel-o-rok-ø*.

Soglasniški obrazilni morfemi so predstavljeni v skupinah po izgovornih lastnostih t. i. karakterističnega soglasnika. Skupine so naslednje: jezičniška *-r, -l, -n*, trdonebna *-t, -d*, ustnična *-p, -b, -v* (ustničnozobni), mehkonobna *-k, -g, -h*, zobna *-c, -z, -s* in trdonebna – zlitna *-č, -ž, -š*.¹⁷⁸

Izrazno delitveno izhodišče je mogoče prenesti tudi na sodobni slovenski knjižni jezik s tem, da vnesemo pojem t. i. glasovno praznih – samo funkcijskih priponskih morfemov (sufiksov).

Tako se Miklošičeva samoglasniška obrazila ločijo v sodobnem (knjižnem) jeziku na tri skupine, in sicer na funkcijska ali drugače – homonimna s končnicami in zato pri Bajcu sklanjatvena,¹⁷⁹ dalje na samoglasniška – kaže, da samo modifikacijska – in tudi soglasniška.

1.1.1.1.1

Med nemodifikacijskimi priponskimi morfemi se pojavlja glasovno prazni – funkcijski morfem in soglasniški morfemi.

Glasovno prazni – funkcijski priponski morfemi ustrezajo deloma Miklošičevemu primarnemu in celotnemu sekundarnemu polglasniku jor (ъ).

-ø: za m. sp. in

-a za ž. sp.

¹⁷⁷ O tem je kritično pisal L. Miletič (1891).

¹⁷⁸ Miklošičevo delitev soglasniških priponskih morfemov po mestu izgovora t. i. karakterističnega soglasnika je ohranil tudi A. Bajec v BSI I (1950, 9, 21, 26, 38 idr.). Sploh daje Bajec v *Besedotvorje* vtis zasnove po Miklošičevi *Primerjalni slovnici slovenskih jezikov* II (1875); celo glagolska podstava zloženek je tako kot pri Miklošiču zanemarjena kljub temu, da je Breznik že 1944. leta s svojo razpravo znotraj (zloženskega) besedotvorja dal glagolu ustrezno mesto in s tem posredno dopolnil oz. korigiral Miklošiča.

¹⁷⁹ Prim. BSI I (1950, npr. 5) »/s/klanjatvene pripone« – poimenovanje po funkciji iz oblikoslovne ravnine.

(1) Navadne izpeljanke iz glagola
z naslednjimi besedotvornimi pomeni:

- (a) Dejanje: *zakol; žar, požar, pomor; rast, blesk, krik, pisk, gib; stok; prevod, prevoz; let, met; bol, prihod, prekop; potop, skok, smrad; rez, beg; jek, jok; krč, vdar, pregon; kov, laž; krč, plač; hvala, podpora, bera; guba, smuka, ostuda, lega, peka; zabloda, ježa; reja, posoja, ovaja; kuha.*

Med izglagolske samostalnice s končniškim priponskim morfemom in s pomenom dejanja s sinhronega vidika verjetno lahko uvrstimo primere, ki jih Miklošič navaja med primeri s soglasniškim priponskim morfemom *-et, -ot*, npr. *beket, blebet, trepet, topot, ščebet, klopot*; gre za primere, ki imajo v glagolski podstavi medmet – Miklošič govori o korenu, ki označuje glas – po sodobni interpretaciji motivira ta medmet glagol in iz glagola (s funkcijskim obrazilom *-ø*) šele samostalnik. Miklošič pa predvideva iz medmetnega korena tvorbo samostalnika – *top-ot, bek-et* – ki lahko motivira glagol *topot-a-ti, beket-a-ti*.¹⁸⁰

- (b) Vršilec dejanja: *pre-prorok; gnida; ujeda, zaseda; priprega.*
(c) Predmet za dejanje: *urok; zavora; opeka.*
(č) Rezultat dejanja: *nastel; prepir; dosip, zasop; grob, polog, nanos; prevod; odgovor; bera, prigoda; podlaga.*
(d) Sredstvo dejanja: *zastor, zavor; strup, poklop, zaklop; urok, oklep, pohlep; zabel; podkov; ščit* (pri Miklošiču primer med soglasniškimi obrazili *-t*); *podpora, zavora; preobleka; zadruga, brzda; ograja, krma; žaga.*
(e) Mesto dejanja: *podmol; predor, zapor; kap, zapad; nasip; prelaz, zasad, nasad; gaz; soteska, mlaka; preseka.*
(f) Čas dejanja: *odlog, prevoz, pogreb; potop; stiska; smuka, peka.*

180 Tu bi kazalo ponovno opozoriti na Miklošičevo veriženje morfemov – če si izposodimo izraz strukturalista R. F. Mikuša, kot ga je predstavil npr. pri *br-a-ti* (1875, 420) ali *učenikovъmъ* (418–419). Bi bilo treba spremeniti današnjo interpretacijo omenjenih tvorjenk in dejansko izhajati iz samostalniške podstave, npr. *topotati, beketati* iz *topot, beket*?

Miklošičevo gradivo izkazuje za slovenščino vseh možnih sedem besedotvornih pomenov.

- (2) Zloženke iz glagola
z naslednjimi besedotvornimi pomeni:
- (a) Dejanje: *krvotok; vratolom, branovlak, kozoprsk, srborit*.
 - (b) Vršilec dejanja: *kozoder, slakoper* (po Miklošiču nejasno), *kruhopek; krvolok; srborit; mesojed, samojed, sladkosned, krivogled, križogled, pizdogriz, črvojed*.
 - (c) Predmet za dejanje: *kolovrat, branovlak*.
 - (č) Sredstvo dejanja: *kolomaz, branovlek*.
 - (d) Čas dejanja: *kozoder; kozoprsk; delopust; senokoša*.
- (3) Tvorjenke iz predložne zveze
z besedotvornim pomenom

Mesto, kjer je kaj: *brezden, razkriž, razpot*.

Znotraj glasovno praznih priponskih morfemov lahko obravnavamo tudi primere tipa *liv*. Miklošič razlaga *-j* in *-v* pri 1., 2., 3., in 6. razredu glagolov kot zapolnitev zeva med glagolsko pripono in polglasnikom jor (ɣ), pri čemer je seveda jor odpadel; pri glagolih 2. razreda gre pri veliki večini primerov za prevoj – dejansko torej za funkcijsko (ničto) pripono, tip *loj, (po)boj* ipd.; če do prevoja ne pride ali, kot pravi Miklošič, če se izglasniški *-i* osnove ne »stopnjuje« v *-oj*, ostane funkcija *-j*, v tem razredu še pogosteje *-v*, enaka – zapolnjujeta hiatno mesto med glagolsko pripono *-i-* in izglasnim jor; tudi pri 6. razredu je korenski samoglasnik *jat*, po Miklošiču, ločen od izglasnega jor z *-j* ali *-v*.

Navadne izpeljanke in zloženke iz glagola z besedotvornim pomenom dejanja: *prodaj* (na prodaj), *udaj* (za udaj); *zaliv, liv, počiv, naliv; odmev, dolev – predaja, prodaja, graja, staja, pristava; zadeva*. Primere je mogoče uvrstiti tudi med besedotvorne pomene rezultata, sredstva in mesta dejanja.

Zloženke z glagolskim korenem *-de-*; besedotvorni pomen je vršilec dejanja: *čarodej, zlodej, čudodej*.

Tudi Miklošičevi **soglasniški priponski** morfemi bodo predstavljeni po enakem vzorcu kot funkcijski $-\emptyset$ (Miklošičev jor).

-ar Navadne izpeljanke iz

- (a) glagola, besedotvorni pomen (BPo) vršilec dejanja: *čuvar, pi-sar, romar, tesar, zidar*;
- (b) samostalnika, BPo nosilec povezave: *drvar, govedar, kravar, levičar, mlinar, pečar, vrtnar, zlatar*.

-ir Navadne izpeljanke iz pridevnika, BPo nosilec lastnosti: *hudir, sle-pir, slepec', skovir*.

-lo Navadne izpeljanke iz glagola v glavnem z BPo

- (a) sredstvo dejanja: *cedilo, kadilo, netilo, kresalo; veslo*, ali morda
- (b) mesto dejanja: *razpelo*.

-el Navadne izpeljanke iz glagola v glavnem BPo

- (a) dejanje: *pogibel, kopel*;
- (b) sredstvo dejanja: *piščal, zibel*.

-ulj, -ulja Navadne izpeljanke iz

- (a) glagola v BPo vršilec dejanja: *klepetulja*;
- (b) samostalnika v BPo nosilec lastnosti: *nosulja, volkulja*.

-en

- (1) Navadne izpeljanke iz glagola, v BPo dejanje: *pesen – pesem, plesen*;
- (2) Tvojenke iz predložne zveze: *povoden*.

-nja

- (1) Navadne izpeljanke iz glagola, v glavnem BPo dejanje ali rezultat dejanja: *grožnja, nošnja, prošnja, izkušnja*;
- (2) tvorjenke iz predložne zveze: *povodnja*.

-in, m. sp. predvsem pa

-ina, ž. sp. Navadne izpeljanke iz

- (a) samostalnika, BP nosilec lastnosti, povezave; *ženin*; predmet kot nosilec povezave: *teletina, volovina*; mesto, kjer je kaj: *krtina*;

- (b) pridevnika, BP lastnost: *oteklina, steklina, pokorščina, bolečina*; mesto, kjer je kaj: *votlina*; čas, ko je kaj: *sedmina*.

-on Navadne izpeljanke iz samostalnika, BP nosilec lastnosti: *hlaçon*.

-inja Navadne izpeljanke iz

- (a) samostalnika, BP nosilec lastnosti: *grofinja, boginja, svakinja, služkinja, levinja, tudi nemkinja, poljakinja*;
(b) pridevnika v pomenu lastnost, stanje: *draginja, svetinja*; mesto, kjer je kaj: *pustinja*.

-ota Navadne izpeljanke iz

- (a) glagola, BP dejanja: **dremota, mrzota*;
(b) pridevnika, BP v glavnem lastnost: *slepota*.

-st/-ost Navadne izpeljanke iz

- (a) samostalnika, BP lastnost, stanje: *bolest, zlobost*;
(b) pridevnika, BP prav tako lastnost, stanje: *britkost, oteklost, objestnost, praznost, spretnost, blaznost*.

-telj Navadne izpeljanke iz glagola; BP vršilec dejanja: *prijatelj*; vsi drugi novejši primeri so po Miklošiču iz vzhodnih slovanskih jezikov: *pisatelj, častitelj, stvaritelj, vladatelj*.

-ir Navadne izpeljanke iz glagola, BP vršilec dejanja: *pastir*.

-stvo Navadne izpeljanke iz

- (a) glagola, BP dejanje: *rojstvo*;
(b) pridevnika; BP lastnost: *bogastvo*;
(c) samostalnika, BP lastnost: *božanstvo, krščanstvo*.

-tev Navadne izpeljanke iz glagola, BP

- (a) dejanje, rezultat dejanja: *molitev, mletev, odrešitev*;
(b) sredstvo dejanja: *britev*.

-ada Navadne izpeljanke iz samostalnika, BP predmet kot nosilec povezave: *čelada, grmada* (kolikor ne gre za modifikacijo).

-ad Navadne izpeljanke iz pridevnika, BP nosilec lastnosti (neživo): *gnilad, živad, zelenjad, prhljad* (lahko tudi modifikacija).

-da Navadne izpeljanke iz pridevnika, BP lastnost, stanje: *krivda, pravda*.

-im

- (1) Navadne izpeljanke iz samostalnika, BP nosilec lastnosti: *očim, Miklošič še ženim*;
- (2) tvorjenke iz predložne zveze: *pobratim*.

-ak Navadne izpeljanke iz

- (a) glagola, BP vršilec dejanja: *prosjak, ležak* ali
- (b) pridevnika, BP nosilec lastnosti (živo in neživo): *divjak, levak; celak*; mesto, kjer je kaj: *golobnjak, pesjak, zverinjak*.

-jak Navadne izpeljanke iz

- (a) pridevnika, BPo predmet kot nosilec povezave: *dimnjak, polovnjak*;
- (b) samostalnika, BPo nosilec lastnosti, povezave (živo, neživo): *korenjak; vinjak*.

-ik Navadne izpeljanke iz pridevnika, BP nosilec lastnosti (živo, neživo): *bolnik, vrstnik, župnik, lakomnik, učenik; dimnik, vogelnik, muhovnik, oselnik, zglavnik*.

-ek Navadne izpeljanke iz

- (a) glagola, BP dejanje ali rezultat dejanja: *davek, postopek, navržek*;
- (b) pridevnika (tudi števnik), BP čas, ko je kaj: *četrtek, petek*, tudi deležniškega pridevnika, BP stanje: *zaprtek, užitek*; v primerih kot *imetek, dobitek*, ki jih Miklošič obravnava znotraj obrazilnega morfema *-ek*, moramo verjetno računati z obrazilom *-tek*;
- (c) prislova, BP mesto, kjer je kaj: *zadek*.

-ko (Pri Miklošiču znotraj priponskega obrazila *-ek*.) Navadne izpeljanke iz pridevnika, BP nosilec lastnosti: *rdečko*.

-ka (Pri Miklošiču znotraj priponskega obrazila *-ek*.)

- (1) Navadne izpeljanke iz
 - (a) samostalnika, BP nosilec povezave: *medvedka, levovka*, tudi *slovanka, mladenka*;

- (b) pridevnika, BP nosilec lastnosti: *rdečka, sivka, dvojka, trojka*, ali iz deležniškega pridevnika: *pogorelka, pečenska*; pri Miklošiču tu tudi obrazilo *-vka* za samostalnike iz glagola, BP vršilec dejanja: *delavka, pijavka*;

(2) zloženke: *vratolomka, sviloprejka*.

-išče Navadne izpeljanke iz

- (a) glagola, BP mesto dejanja: *ležišče, hodišče, težišče, prebivališče*;
- (b) samostalnika, BP mesto, kjer je kaj: *dvorišče, ognjišče, hlo-dišče*; predmet kot nosilec povezave: *grabljišče, toporišče, kosišče, kladišče*.

-inga Navadne izpeljanke iz glagola, BP dejanje: *prepiringa, koštinga*.
(Po Miklošiču iz nemščine.)

-uh Navadne izpeljanke iz

- (a) glagola, BP vršilec dejanja: *potepuh, poležuh, požeruh, smrduh*;
- (b) pridevnika, BP nosilec lastnosti: *črnuh*;
- (c) samostalnika, BP nosilec povezave (živo, neživo): *kočuh, kočuh*.

-ica Navadne izpeljanke iz

- (a) glagola, BP
- (1) dejanje: *omotica*,
- (2) vršilec dejanja: *perica, predica, ženjica*;
- (b) pridevnika, BP
- (1) nosilec lastnosti: *grešnica, porodnica, hudobnica, krščenica; mladica*,
- (2) mesto, kjer je kaj: *spalnica, pivnica, spovednica, samica*;
- (c) samostalnika, BP nosilec lastnosti: *krtica*;
- (č) prislova, mesto, kjer je kaj: *okolica*.

-ec

- (1) Navadne izpeljanke iz
- (a) glagola, BPo dejanje: *udarec, padec*, vršilec dejanja: *goddec, igre, igravec, jedec, jezdec, kosec, mlatec*; predmet za dejanje: *hodec*;

- (b) samostalnika, BPo nosilec povezave: *kranjec, macedonec, primorec, moravec, dolenec, poljanec, slovenec, srnec*;
 - (2) zloženke, BP vršilec dejanja: *konjederec, križogledec, gostosevec*.
- ač** Navadne izpeljanke iz
- (a) glagola, BP (1) vršilec dejanja: *berač, kovač, navijač, orač*;
(2) sredstvo dejanja: *brisača, kopača, pokrivača, strugača*;
 - (b) pridevnika: *slamnjača*;
 - (c) samostalnika:
- ič** Pri Miklošiču obravnavano pod *-ač*; navadne izpeljanke iz
- (a) glagola, BP vršilec dejanja: *mlatič*;
 - (b) samostalnika. BPo nosilec povezave: *ribič*.
- ež** Navadne izpeljanke iz
- (a) glagola, BP (1) dejanje, rezultat dejanja: *grabež, delež*; (2) vršilec dejanja: *klatež, vedež, rogovilež*; (3) sredstvo dejanja: *živež*; (4) mesto dejanja: *sedež*;
 - (b) pridevnika, BPo nosilec lastnosti: *grdež, lakomnež, malomestnež, hudobnež, sitnež, srboritež, napuhnjenež*;
 - (c) samostalnika: *sadež*.
- iž** Navadne izpeljanke iz glagola: *drobiž*.
- aš** Navadne izpeljanke iz
- (a) glagola, BP vršilec dejanja: *pravdaš*;
 - (b) pridevnika, nosilec lastnosti: *plemenitaš, velikaš*;
 - (c) samostalnika, BP nosilec povezave: *kartaš*.
- uš** Navadne izpeljanke iz pridevnika v pomenu nosilca lastnosti: *bogatuš*.

1.1.1.1.2

Med modifikacijskimi priponskimi morfemi se pojavljajo samoglasniški in soglasniški. Kot rečeno, jih Miklošič obravnava skupaj z nemodifikacijskimi – tudi gradivo ni v ničemer ločeno.

Samoglasniški priponski morfem je pri Miklošiču en sam.

-a Skupna imena: *gospoda*.

Soglasniški priponski morfemi

-ara Večalnost/slabšalnost: *vozara, kozara, košara*.

-ulja Slabšalnost/večalnost: *nosulja*.

-ad Skupna imena: *gnilad, živad, zelenjad, prhljad*.

-an Večalnost/slabšalnost: *bratan, zoban, pesjan; poljana, glavana*.

-ina Večalnost/slabšalnost: *zverina, baburina, deklina*.

-e Manjšalnost/slabšalnost: *kozle, prismode, kravišče, bable*, tudi mlado: *žrebe, tele*.

-ič Majhno: *božič, otročič, nožič, brežič, deklič, kraljevič, vnučič, glavič*.

-ak Večalnost/slabšalnost: *nosak, možak, gosak*.

-ik Manjšalnost/ljubkovalnost: *grozdik*.

-ek Manjšalnost/ljubkovalnost: *belček, košček, sivček, palček, striček, črnček, mezinek*.

-ko Ljubkovalno/manjšalno: *sinko, klopko*.

-ica Ljubkovalno/manjšalno: *babica, ovčica, bajtica, ženica, kozica, kobilica, mavrica*.

-ec Manjšalno/ljubkovalno: *bogec, dečec, sodec, zidec, zvončec, starčec*.

-ce Pri Miklošiču pri *-ec*; manjšalno/ljubkovalno: *srčece, jajčece, drevce, ušesce*.

-ič Manjšalno/slabšalno: *črvič, slavič*.

-ač Večalnost/slabšalnost: *bradač, glavač, grbač, klinač*.

1.1.1.1.3

Slovensko (novoslovensko) gradivo za nemodifikacijske samostalniške tvorjenke navaja Miklošič pri 37 soglasniških obrazilih; modifikacijskih ali bolje tudi modifikacijskih samostalniških obrazil pa je 13 – skupaj torej 50. A. Bajec navaja za sodobno slovenščino vseh izpeljavnih tako nemodifikacijskih kot modifikacijskih samostalniških obrazil 43. Primanjkljaj je zlasti znotraj modifikacijskih priponskih obrazil; Bajec npr. ne navaja treh, *-ak: možak, gosak, -an: zoban, pesjan, glavan, -ara: vozara, košara* idr.

2.1.2.2

Pridevniški priponski morfemi so prav tako nemodifikacijski in modifikacijski.

1.1.1.1.4 Nemodifikacijski priponski morfemi

Glasovno prazni – funkcijski priponski morfem

-~~o~~ Zloženke iz kakovostnega rodilnika: *belolas, brzonog, zlatolas*.

Soglasniški priponski morfemi

-**ji** Navadne izpeljanke iz samostalnika, pomen svojilnost/vrstnost: *babji, božji, levičji, lisičji, kačji, ovčji; škofji, tkalčji*. Miklošič veže obravnavano priponsko obrazilo na podstavo, ki poimenuje živo.

-**j** Navadne izpeljanke iz samostalnika, pomen svojilnost. Miklošič meni, da je bilo nekdaj več svojilnih pridevnikov na *-j*, sedaj le v krajevnih imenih: *petelinj* (danes: *Petelinje* (vas) na Pivškem), *Ivanja* (vas), *Banja* (loka), *Martinj(i) vrh*, *Bojanj(i) vrh*, *Radonja vas*, *Štepanja vas*.

-**or/-er** Navadne izpeljanke za ločilne števniko iz glavnih: *četver, peter, stoteri, jezoteri*.

-**en** Navadne izpeljanke iz samostalnikov, pomen snovnost: *dreven, kosten, lončen, meden, suknen*.

- in** Navadne izpeljanke iz samostalnika, pomen svojilnost: *materin, mravljin, ženin*.
- en** Navadne izpeljanke iz
 - (a) samostalnikov, pomen svojilnost/vrstnost (danes obrazilo *-ni*), tudi kakovostnost (danes *-en*) *mrzličén, vesoljen, ledven, pohoten*;
 - (b) iz glagola: *moten, droben, piten, poten, poroden*.
- nji** Navadne izpeljanke iz
 - (a) samostalnika, pomen svojilnost/vrstnost: *gospodnji, gospejni*;
 - (b) prislova, pomen vrstnost: *zdolnji, davišnji, notranji, spomladnji, poprejšnji*.
- inji** Navadne izpeljanke iz samostalnika, pomen svojilnost/vrstnost: *golobinji*.
- t** Navadne izpeljanke iz glagola – deležniki: *načét, pribít, podplút*.
- tev** Navadne izpeljanke: *plítev*.
- at** Navadne izpeljanke iz samostalnika, pomen kakovostnost: *bradat, glavat, bogat, apnat, žilnat, kamnat, kosmat*.
- ast** Navadne izpeljanke iz samostalnika, pomen kakovostnost: *grčast, pegast, apnast, progast, resast, kofost, žilast*.
- it** Navadne izpeljanke iz samostalnika, pomen kakovostnost: *glasovit, kamnit, kremenit, ognjevit, srdit*.
- av** Navadne izpeljanke iz glagola, pomen kakovostnost: *dremav, bolehav, cagav, hripav*.
- ljiv** Navadne izpeljanke iz glagola, pomen kakovostnost: *zberžjív, pozabljív, lažnjív, vjedljív, strašljív, škodljív*.
- ov** Navadne izpeljanke iz samostalnika, pomen svojilnost/snovnost: *bratov, kmetov, krtov, njegov, čigav; brezov, borov, hruškov, jelov, trnov; jalov, sirov*.
- ski** Navadne izpeljanke iz samostalnika, pomen vrstnost/svojilnost: *ljudski, hinavski, hlapčevski, babski*.

1.1.1.1.5 Modifikacijski priponski morfemi

-en Iz pridevnika: *grozoviten*.

-at Iz pridevnika: *žilnat, žimnat, rožnat*.

-ast Iz samostalnika: *nosast, bedrast*.

-ljat Iz pridevnika: *sivkljat, rumenkljat*.

2.2 Tvorba glagolskih osnov

2.2.1

Od 493 strani Miklošičevega *Nauka o tvorbi osnov* v slovanskih jezikih jih odpade na tvorbo glagolskih osnov le 75. Že iz kazala je razvidno, da ima poglavje o glagolski tvorbi poseben uvod (str. 418-420), v katerem predstavlja, kot je mogoče vsaj deloma razbrati že iz doslejšnjega citiranja, marsikatero svoje splošno »osnovotvorno« teoretično izhodišče.

Med drugim na primer izpostavlja, da je treba tako kot pri imenskih besedah tudi pri glagolih postopoma izločati posamezne sufikse, začenši seveda s končnico – »fleksijskim sufiksom« – in priti tako do podstave, ki je korenska (1875, 418 gl. razčlenitev primera *uk-*) in ki je lahko skupna tako samostalnikom kot glagolom. Miklošičevo razumevanje t. i. stopenj tvorjenosti, ločevanje morfemskih funkcij glede na skadenjske (oblikoslovje – končnice), »osnovotvorje – znotraj še po (funkcijskih) stopnjah, npr. glede na (potencialno) besednovrstnost podstave, nas prepričuje o strukturalističnih (funkcijskih) jezikoslovnometodoloških prvinah sredi druge polovice 19. stol., ko je bil (tudi jezikoslovni) pozitivizem tako rekoč na višku.¹⁸¹

Čeprav tudi nauk o tvorbi glagolskih osnov Miklošič načeloma omejuje na nauk o »sufiksih« (1875, 419), členi glagolsko gradivo drugače kot imensko prav zaradi različne funkcije, ki jo imajo glagolski priponski

181 Kot je znano, je prav leta 1870 predvsem pod vplivom indoevropeista A. Schleicherja nastala mladogramatična šola s predstavniki kot K. Brugmann, B. Delbrück, H. Osthoff, A. Leskien idr.; v Uvodu k svoji *Primerjalni slovnici slovanskih jezikov* II (1875, I-XXIV)N se Miklošič poleg Boppa, Potta, Rumpelta, Kuhna, Wilkinsa idr. zelo pogosto sklicuje tudi na Schleicherja.

(sufiksalni) morfemi; za razliko od imenskih priponskih morfemov, ki so vsi »enake vrednosti« (1875, 419), imamo pri glagolih funkcijo obrazil vezano lahko na glagolsko pripono, med katere se uvršča tudi vidski morfem (Vidovič Muha 1988, npr. 25; ²2018, 64) ali na tvorbo, danes bi rekli, glagolskih oblik (Toporišič 1976, npr. str. 325), npr. aorista, imperfekta, namenilnika, nedoločnika idr. Miklošič torej uvršča tvorbo glagolskih oblik med svoje »osnovotvorje«, čeprav nekatere med njimi nimajo tudi z njegovim (definiranim) razumevanjem osnove – del besede brez »fiksnijskega sufiksa« (1875, 418) – veliko skupnega. Sam se tega zaveda, ko pravi, da je velika razlika npr. med *a*, ki služi za tvorbo iterativa, in *h* za tvorbo aorista (1875, 419).

2.2.2

Tako prvo kot drugo poglavje tvorbe glagolskih osnov sta ločeni na predstavitev pod A tvorbe enkrat nedoločniških in drugič sedanjiških osnov, pod B pa tvorbe, danes bi rekli, posameznih glagolskih oblik iz ene ali druge osnove.

2.2.2.1

Nedoločniške osnove so ločene, kot rečeno, glede na vrsto glagolske pripone in glede na glagolske oblike.

1.1.1.1.6

Glede na glagolsko pripono loči Miklošič šest skupin,¹⁸² ki jih ponazarjamo s primeri, veljavnimi (tudi) za slovenščino:

- (a) brezpriponski – »suffixlose Stämme«: *hrop-* ‚anhelare‘, *kli-* ‚germinare‘,
- (b) **-ni-** (**-na-**) osnove so lahko izglagolske, ki so dovršniške (perfektivne), ali izimenske: *pobegni-*, *pogoltni-*, *mahni-*, *zmrzni-*; *kimni-*, *ritni-*, *zehni-*; *otrpni-*, *oslabni-*,

¹⁸² Vsaka glagolska pripona je obdelana tako s stališča podstave, na katero se veže – podstavni glagoli s stališča dovršnosti, nedovršnosti – izrazne podobe in pomena. Pravzaprav bi vsaka zase s kontrastivnega sodobnega vidika zahtevala posebno razpravo; tu jih pač samo navajamo.

- (c) **-e-** so lahko primarne, sekundarne – te izglagolske ali izimenske: *beča-*, *diša-*, *reža-*; *žive-*, *rjove-*; *ime-*; *osirote-*, *ograde-*, *pobedaste-*,
- (č) **-i-** so vse brez izjeme izimenske: *blazni-*, *gonobi-*, *krči-*, *mesi-*, *oguli-*,
- (d) **-a-** so spet lahko primarne ali sekundarne – zadnje pa izglagolske ali izimenske: *gloda-*, *kaza-*, *liza-*; *bobna-*, *birma-*; *daja-*, *vstaja-*, *ubija-*, *ogreva-*, *kopa-*,
- (e) **-ova-** so večinoma sekundarne, in sicer izglagolske ali izimenske: *bojeva-*, *darova-*, *gladova-*, *sejmova-*; *krščeva-*, *obrejeva-*, *odkimava-*.

1.1.1.1.7

Čeprav navaja Miklošič znotraj nedoločniških in sedanjiških oblik predvsem staroslovanske, je za slovenščino mogoče izločiti iz nedoločniških naslednje:

- (a) deležje na **-ši**, **-vši**, npr. *davši*, *doživši*;
- (b) tvorni pretekli deležnik na **-l**, posebej opozarja na obravnavo (s slovenskimi primeri) znotraj imenskih osnov (str. 95) kot *vozel*; *pekel*; *kisel*, *mrzel*, *obrasel*, *ozebel*, dejansko gre za deležnike stanja po dejanju;
- (c) trpni pretekli deležnik na **-n**, **-t**, prav tako opozorjeno na obravnavo (s slovenskimi primeri) znotraj imenskih osnov, npr. *česen*, *pljun*, *zaton*, *zvin*; *pletan*, *pisan*, *pitan* (1875, 115) in povit; sit (str. 160);
- (č) nedoločnik in namenilnik – za oba se sklicuje na obravnavo pod imenskimi osnovami s priponskima morfemoma **-tb** in **-tḡ** (1875, 165).

2.2.2.2

Za sedanjiške osnove pravi Miklošič, da jih »zaznamuje glagolska pripona **-e-**, ki v določenih primerih prehaja v **-o-**«. (1875, 489) Primerov za posamezne slovanske jezike ne navaja in tako tudi ne za slovenščino. Na približno treh straneh obravnava potem posebnosti izhodiščne opredelitve (489–492).

Iz sedanjiških osnov so za slovenščino živi sedanjik, velelnik, tvorni sedanji deležnik, opozorjeno je na obravnavo (s primeri tudi za slovenščino) pod imenskimi osnovami, npr. *bodeč*, *dereč*, *rdeč*, *govoreč*, *vroč*, *bodoč* (203), in trpni sedanji deležnik, z reliktnimi primeri za slovenščino – Miklošič prav tako opozarja na obravnavo med imenskimi osnovami, npr. *lakom(en)*.

3

Razčlenitev Miklošičevega »osnovotvorja« izkazuje nekatere značilne strukturalistične prvine: npr. njegova morfemizacija besed temelji na funkciji posameznih morfemov. Glede na besednovrstno funkcijo in besednotvornopodstavno razvrstitev ločuje stopnje tvorjenosti, pri čemer izloča za obravnavo obrazilo zadnje tvorbene stopnje; s tem je povezana zavest o dvodelnosti tvorjenke. To, kar Miklošič v uvodu včasih imenuje določanje obrazilnih morfemov »na prvi pogled«, pomeni dejansko opustitev zgodovinskorazvojnega (mladogramatičnega) vidika na račun uporabe zlasti funkcijsko- pa tudi razvrstitvenostrukturnega.

Prav znotraj besedotvorja se je izkazalo Miklošičevo dialektično razumevanje jezika: tvorjenke – najprej zloženke in nato še izpeljanke, nastajajo iz besedne zveze. Zametke sodobnega skladenjskega pretvorbno-tvorbenega besedotvorja lahko iščemo, kot se je pravilno slutilo, že pri Miklošiču.

IV Povzetek

1

Izsledki analiziranega gradiva so odsev njegove problemsko tipološke večdelnosti, ki bi jo bilo mogoče povzeti v nekaj sklopih:

- besedili, reprezentančni za določeno obdobje
 - *Brižinski spomeniki*, prototipski za srednjeveško kultivirano slovenščino (972–1039)
 - *Cerkovna ordninga* (1564) – Trubarjevo besedilo, ki prvo v celoti reprezentira slovenščino 16. stol. kot specifično intelektualni jezik za strokovno področje cerkvenega prava;
- slovarja, ki po svoji zasnovi predstavljata stopnjo uzaveščenosti leksikografskega dela, po obsegu pa pojmovni svet slovenskega prostora 18. stol, seveda v obsegu, ki ga narekuje slovarsko izhodiščni jezik – latinščina in nemščina
 - *Kastelec-Vorenčev rokopisni latinsko-slovenski slovar* (1680–1710); analizirana je njegova obrnjena *slovensko-latinska varianta v redakciji J. Stabeja* (1997)
 - zlasti pa *Gutsmanov nemško-slovenski slovar* (1789), ki ga je E. Prunč (1979, 209–267) v svoji poglobljeni razčlenitvi predstavil med drugim tudi z vidika percipiranja slovenskega sveta;
- II. knjiga Miklošičeve *Primerjalne slovnice slovanskih jezikov – Osnovotvorje* (Stammbildungslehre) (1875) pa tudi *Skladnja* (Syntax, 1868–1874), IV. knjiga, kjer je zaradi analitičnih strukturno-funkcijskih prvin, prepoznanih v analizi novoslovenskega gradiva, presežen takrat aktualni mladogramatični okvir;
- razprave, zlasti
 - Levstikove *Napake slovenskega pisanja*, v katerih avtor premakne normativni vidik tudi poimenovalnega, besedotvornega segmenta jezika z zunanje, (jezikovno)izrazne ravni na humboldtovsko raven različnosti videnja, razumevanja sveta
 - Breznikove *Zloženke v slovenščini*, zaznamovane z eksplicitnim skladijskim pristopom interpretacije;

- Bajčevo *Besedotvorje* (1950, 1952, 1959) z monografsko obdelavo tvorjenk slovenskega jezika, vendar zlasti v zvezi z zloženkami brez kontinuitete, ki jo je vzpostavil Breznik.

2

Analizirano gradivo v predstavljenem obsegu odpira dva problemska sklopa:

- normativnost besedotvorja, kot jo izkazujeta za besedotvorno poimenovalnost relevantna besedotvorna postopka, izpeljevanje – prevladujoči postopek v slovanskih jezikih, torej tudi v slovenščini – in zlaganje, prevladujoči postopek v nemščini;
- strukturno-pomenske posebnosti tvorjenk, se pravi predvsem besedotvorna morfematika, kjer gre za relevantnost besedotvornih postopkov, izbire obrazilnih morfemov glede na pomen, izrazno podobo, tudi premenjenost (alternacijo) in distribucijo glede na podstavo.

2.1

Normativnost slovenskega besedotvorja izhaja v veliki meri vse do Miklošiča iz kontrastivnega razmerja z nemškimi zloženkami. Izbira nemščine v smislu normativno orientacijskega jezika je razumljiva ne samo sociolingvistično – nemščina večstoletni državni jezik – ampak tudi jezikovnostrukturno. Kot ugotavlja V. Skalička (1954) je zlaganje v slovanskih jezikih sicer prisotno, vendar, za razliko od nemščine, ne kot karakteristični poimenovalni postopek.

Iz primerov, navedenih v Vodnikovi, Metelkovi in Dajnkovi slovnici je razvidno, da je besedotvorje omejeno na dve besedotvorni vrsti – izpeljevanje, kjer gre za tvorjenke, nastale s priponskimi obrazili, in zlaganje, ki pa je neke vrste hipernim za sodobne pojme, poleg zlaganja še sestavljanje in sklapljanje. – Relevantno kontrastivno tipološko normativnost zloženek v slovenščini glede na nemščino je prvi podal v svoji slovnici Vodnik in za njim Metelko: za sistemsko ustrezne slovenščini priznava le zloženke z glagolskim jedrom

v skladenjski podstavi, tip *vodotozh*, in zloženke iz kakovostnega rodilnika, tip *zhernolaf*; v vseh drugih primerih ustreza slovenščini izpeljanka, besedna zveza ali z drugačnimi pomenskimi sestavinami motivirano poimenovanje, tip *Dachfenster – lina*.

2.1.1

Fragmentarna normativna analiza Gutsmanovega nemško-slovenskega slovarja, po E. Prunču konceptualno primerljivega s približno istodobnim Adelungovim, ne samo, da posredno tipološko utemeljuje zlaganje kot najpogostejšo besedotvorno vrsto v nemščini, ampak posledično tudi upravičuje reprezentativnost korpusa njihovih slovenskih ustreznic z definicijskimi, torej normativnimi lastnostmi slovenščine. – V Gutsmanovem slovarju je mogoče s primerjanjem ubeseditve istega denotata v nemščini in slovenščini predvsem na podlagi izbire pomenskih sestavin (semov) pa tudi izrazne strukturiranosti ločiti nekako tri tipe. Slovenske ustreznice

- so morfemsko prevedene (kalkirane), se pravi pomenskosestavinsko prekrivne z nemško predlogo. Izrazno so to lahko prav tako zloženke ali pa besedne zveze z levim oziroma desnim prilastkom. Nekaj primerov: izrazno normativni tip *Schiffbruch – ladjelom*, tudi izrazno nenormativni kot *Buchdrucker – bukvistiskar*, izrazno normativne besedne zveze, tip *Weibshand – ženska roka*, tudi izrazno nenormativne, tip *Windschade – škoda od vetra*
- so lahko delno kalkirane, se pravi, da je en korenski morfem nemške zloženke ohranil tudi v slovenščini svoje pomenske sestavine (seme), drugi pa je v slovenščini te sestavine spremenil, tudi priponsko obrazilil; v slovenščini imamo lahko zloženke, levo- ali desno-prilastkovne besedne zveze ali izpeljanke: *Bauchgrimmen – črevo-griz*, *Brautbett – zakonska postel*, *Bootsknecht – veslar*
- imajo glede na nemške zloženke lastno pomenskosestavinsko zgradbo; gre za nekalkirane, samostojne prevode nemških zloženek, izrazno vezanih največkrat na izpeljanke pa tudi netvorjenke, tip *Thürbaum – podboj*, *Gotteshaus – cirkou*, *Dachfenster – lina*, *Kopfdecke – peča*, *Morgenstern – danica*.

- Kljub obsegovno pa tudi problemsko omejenemu gradivu, ki je bilo vzeto v pretres, lahko na koncu upravičeno dodamo vsaj še eno razsežnost Gutsmanovega nemško-slovenskega slovarja: zaznavna je težnja po vsaj implicitni nemško-slovenski kontrastivnosti opomenjevalnega procesa, se pravi izbire pomenskih sestavin in seveda izrazne podobe; gre torej za uzaveščanje pomensko- in izraznostrukturnih različnosti obeh jezikov, kar se kaže v pogostem in zato verjetno nenaključnem nizanju sistemsko slovenskih in sistemsko nemških (kalkiranih) sopomenk.

2.1.2

Normativno besedotvorno tipologijo je najti tudi pri Levstiku v *Napakah slovenskega pisanja*, vendar s težiščem, prenesenim z izraza na dokazovanje različnosti slovenskega in nemškega pojmovnega sveta. Problemu kalkiranja je dana nova razsežnost: raličnost teh dveh svetov je Levstik ponazarjal z različnostjo danes bi rekli pomenskosestavinske (semske) zgradbe poimenovanj istega denotata. Razumevanje kalkiranja je premaknil z izraza na vsebino (pomen).

2.2

Splošni vtis, ki izhaja iz besedotvornomorfemske analize zgodovinskega gradiva, je mogoče strniti v spoznanju, da so morfemski šivi na mejah med besedotvorno podstavo in obrazilnimi morfemi rahli, pa naj gre za predpanske morfeme pri glagolu ali priponske zlasti pri samostalniku. Pojem rahlega morfemskega šiva je utemeljen z dejstvom, da se skuša v besedotvornem procesu po opustitvi vseh skladenjskih morfemov motivirajoče besede ohranjati njeno pomensko prepoznavnost tudi z nepremenjenostjo (nealterniranostjo) glasov na morfemskem šivu besedotvorne podstave in obrazilnih morfemov. Tako je izpolnjen seveda temeljni, vendar pa samo minimalni pogoj tvorjenja (nastanka) nove besede – izpust skladenjskih morfemov oz. končnic; stopnja pomenske abstrakcije je najmanjša možna.

Ustavili se bomo zlasti pri glagolskih tvorjenkah, in sicer s predpanskim obrazilom – sestavljenkah, tudi pri glagolski priponi kot vidskem in

besedotvornem morfemu, in navadnih izpeljankah samostalnika iz glagola, kjer gre za priponsko obrazilo.

2.2.1

Tvorbo glagolskih sestavljenk je mogoče vsaj deloma pomensko povezovati s posebne vrste besednimi zvezami, »zloženkami« tipa *gori postaviti, gori vzeti, gori buditi, doli leči, doli priti* ipd. Pogoste so zlasti v Cerkovni ordnini (dalje CO), manj v Kastelec-Vorenčevem slovarju, konec 17. in začetek 18. stol., zaradi strnjenege vpliva nemščine jih najdemo še v 19. stol.; res je – nikoli niso postale del slovenskega stilno nezaznamovanega besedišča.

Natančnejša razčlenitev teh poimenovanj v CO in kasneje v Kastelec-Vorenčevem slovarju pa vendarle kaže, da ne gre niti za pomensko niti za slogovno izenačena poimenovanja. S stališča pomenske vloge določujočega člana glagola, prislova, je mogoče govoriti nekako o dveh tipih:

- Prislov je lahko pomenska podstava predpanskega obrazila ob nedovršniku ali dovršniku; ob dovršniku gre za neposredno podstavo predpanskega obrazila, npr. *naprejpostaviti* 'predstaviti', *narazenočiti* 'razločiti', *vunioštati* 'izostati' ipd., ob nedovršniku pa za posredno, dejansko prek izpeljanke iz sestavljenke, npr. *vunkajriniti* 'izrinjati' ← npr. večkrat *izriniti*, enako še npr. *goribuditi* 'zbujati', *dolijemati* 'odvzemati', *gorirediti* 'vzrejati' ipd.
- Prislov je samo ponovitev in s tem podkrepitev pomena predpanskega obrazila, pri nepredpanskem glagolu pa njegovega celotnega pomena. Pod vplivom nemške predloge gre za občutek, da je obrazilna pomenska abstrakcija premalo povedna. Primere je treba obravnavati kot tavitološko dvobesedne: *doli poklekniti* 'poklekniti', *gori vstati* 'vstati', *gori vzdigniti* 'vzdigniti', *vkupe skladati* 'skladati', *vkupe zbirati* 'zbirati (se)', *vkupe zbrati* 'zbrati', *vkupe poročiti (se)* 'poročiti(se)', *doli leči* 'leči', *doli pasti* 'pasti', *gori zidati* 'zidati' idr. Zlasti ta drugi vzroec je bil v besedotvorni zgodovini zelo produktiven.

Obravnavane tipe piše Trubar načeloma narazen, npr. Kastelec-Vorenc načeloma skupaj. Tudi formalno kot besedne (torej s pisavo skupaj) pa je Trubar pojmoval samostalniške (glagolniške) izpeljanke iz takšnih besednih zvez. Bolj ali manj dosledno piše skupaj primere kot *goridr-žanje, gorivstajanje, vkupezbranje, gorigledanje* ipd.

Temeljna razlika med sestavljenkami, se pravi s predponskim obrazilom izraženim prislovnim pomenom, in obravnavanimi besednimi zvezami je v vidski vlogi preponskih obrazil: nedovršniško glagolsko podstavo spreminjajo v dovršniško; izražen prislov seveda nima te moči. Vendar pa je še pri Gutsmanu prislovnopodstavni pomen predponskega obrazila zelo živ, zato se marsikdaj razvršča nekako logicistično, pač na vsa teoretično potencialna mesta, npr. *od-slati* po vzoru npr. *po-slati, od-bežati* kot *pri-bežati, do-prositi* kot *iz-prositi* ipd.

O sestavljanju kot posebni besedotvorni vrsti in s tem o ustalitvi sodobne norme lahko govorimo šele v drugi polovici 19. stol., posredno v zvezi z novoslovenskim gradivom v Miklošičevi slovnici, dosledno pa s Pleteršnikovim slovarjem.

2.2.2

Za glagolske pripone nedovršnikov z obrazilno vrednostjo naj izpostavimo dvoje:

- (a) splošno veljavno nepremenjenost glasov na morfemskem šivu za c, j, č, ž š; glagolske pripone imajo torej samo obliko *-ova-*, npr. *izkuš-ova-ti, izroč-ova-ti, maš-ova-ti, izpraš-ova-ti, konč-ova-ti, kršč-ova-ti, naklonj-ova-iti, napelj-ova-ti*. Gre tudi za opustitev drugih premen, npr. jotacije zapornikov, npr. *obljub-a(vec), pogub-a(vec)*.
- (b) pojavljanje glagolske pripone *-ova-*, tudi *-ava-* namesto pričakovane enozložne (enoglasne) *-a-* kot npr. *obljub-ova-ti, vrač-ova-ti, izkuš-ova-ti/-ava-ti, naklonj-ova-ti, obrač-ova-ti*.

2.2.3

V zvezi s priponskimi obrazili samostalniških tvorjenk velja izpostaviti nekaj posebnosti:

- Najpogostejši besedotvorni pomen dejanja je vezan na tvorjenke iz glagola z obrazilom *-nje*, ki je razvrstitveno glede glagolske vidskosti neomejeno. Vsi glagoli ne glede na vid, tvorjenost ali kakšno drugo posebnost, kot je npr. prevzetost, narečnost, slogovna zaznamovanost idr. tvorijo s tem obrazilom besedotvorni pomen dejanja. Razvršča se na besedotvorno podstavo, ki ohranja glagolsko pripono kot vidski morfem. Nekaj zgledov iz Kastelec-Vorenčevega slovarja z besedotvorno podstavo iz dovršnikov: *zmot-e-(nje)*, *zblaznj-e-(nje)*, *zatr-e-(nje)*, *zaproš-e-(nje)*, *zahvalj-e-(nje)*, *razvalj-e-(nje)*, *razpušč-e-(nje)*, *pokop-a-(nje)*, *osleplj-e-(nje)*, *ukaz-a-(nje)*, *oklic-a-(nje)*, *pretrplj-e-(nje)*, *odvez-a-(nje)*, *prepoved-a-(nje)*, tudi *vzdih-a-(nje)*.

Obrazilo *-nje* je tudi sinonimno zlasti z ničtim obrazilom pa tudi z drugimi soglasniškimi obrazili, npr. poleg *napok-ø* tudi *napoč-enje*, *odpis-ø* tudi *odpis-anje*, *bram-ba* še *branj-enje*, *odhod-ek* tudi *odhod-enje*. Primeri, sicer redkejši, pa dokazujejo, da se je na nedovršniško podstavo razvrščalo tudi obrazilo *-ø*, npr. *svar-ø*, *zastop-ø*, *špot-ø*.

- Vidska in tudi siceršnja neizbirljivost glagolske podstave velja še za tvorbo vršilca dejanja z najpogostejšim priponskim obrazilom *-vec*. Nekaj primerov iz Kastelec-Vorenčevega slovarja: *obliz-a-vec*, *odgovorj-a-vec*, *ogled-a-vec*, *zanič-a-vec*, *obljub-a-vec*, *prepis-a-vec*, *priseg-a-vec*, *konč-a-vec*, *izpraš-a-vec* idr.

Lahko povzamemo: še v začetku 18. stoletja v glavnem ni upoštevano razvrstitveno pravilo priponskih obrazil, ki ga določa vid skladijsko-podstavnega glagola.

2.2.4

Glagoli, iz katerih je nastala samostalniška besedotvorna postava, so lahko posebni zaradi

(1) prevzetosti, navadno iz nemščine ali italijanščine; v sodobnem knjižnem jeziku jih ni več, npr. *arn-ova-(nje)*, *barat-i-(ja)*, *cvibl-a(vec)*, ali pa so v glavnem neknjižni, npr. *ajfr-a(nje)*, *andl-ova-(nje)*, *barant-a(vec)*, *feržmag-a(vec)* idr.

(2) lastnih tvorbenih posebnosti; gre predvsem za

- sestavne glagole, npr. *odbež-a-(nje)*, *izlag-a-(nje)*, *doštev-e-(nje)*,
- posebnosti glagolske pripone, npr. *čud-ova-(nje)*, *na-udar-a-(nje)*,
- izpust vzglasnega *v* ob *l*, npr. *lad-a-(nje)*, za *vlad-a-(nje)*, protetični *v*, npr. *vuč-(i-enik)* za *učen-ik* ipd.

(3) narečnost, neživost v sodobnem knjižnem jeziku, npr. *bandiž-a-(nje)*, *dveč-e-(nje)*, *bog-ova-(nje)*, *smil-ova-(nje)*, *mol-(ba)*, *dav-a-(nje)*.

V zvezi s Kastelec-Vorenčevim slovarjem je smiselno opozoriti na preverljiv delež še danes živih južnonotranjskih (Pivška dolina) besedotvornih sledov tako na ravni izbire npr. motivirajočih glagolov kot priponskoobrazilnih tudi vidskih morfemov, npr. *(s)kolehati*, *(po)cerati*, *(po)gruzniti*, *(od)česniti*, *(pod)brecati*, *(pre)gmerati*, *(pre)mancati*; tip *spraš-ava-ti* idr.

3

Temeljno spročilo o stopnji razvoja slovenske jezikoslovne misli druge polovice 19. stol., se pravi predstrukturalnega obdobja, prinaša obravnavano delo iz razčlenitve novoslovenskega gradiva v Miklošičevi besedotvorni monografiji *Osnovotvorje (Stammbildungslehre)* in Levstikovi razpravi *Napake slovenskega pisanja*; za prvo polovico 20. stol. je tu Breznik s svojo besedotvorno in še nekaterimi drugimi razpravami, predvsem pa s svojo do sedaj še ne dovolj verodostojno ocenjeno 1. izdajo svoje slovnice (1916).

Naj se posebej ustavimo pri Miklošiču in izpostavimo dejstvo: razčlenitev njegovega »Osnovotvorja« izkazuje nekatere značilne strukturalistične prvine.

- Že v zasnovi svoje *Primerjalne slovnice* na podlagi funkcijske različnosti ločuje skladenjske morfeme, ki jih obravnava v posebni monografiji *Besedotvorje (Wortbildungslehre)*, torej ločeno od slovarskih, obravnavanih v monografiji *Osnovotvorje (Stammbildungslehre)*.
- Razvrščanje tvorjenk v posamezne besedotvorne vrste temelji na delitvenih merilih, ki jih je izpeljal iz živega, aktualnega jezika; šele za utemeljitev teh meril je izjemoma potoval v jezikovno preteklost.

- Več kot 30 let pred Rozwadowskim je vnašal v priponskoobrazilno besedotvorje problem tvorbenih stopenj tako, da je po njih ločeval enote, danes bi rekli morfeme v tvorjenki; s tem je povezano pomembno spoznanje o absolutni dvodelnosti tvorjenke neglede na tvorjenost besedotvorne podstave.
- To, kar Miklošič v uvodu včasih imenuje določanje obrazilnih morfemov »na prvi pogled«, pomeni dejansko eksplicitno opustitev zgodovinskorazvojnega (mladogramatičnega) vidika na račun uporabe zlasti funkcijsko- pa tudi razvrstitvenostrukturnega.

Za Miklošiča velja, da je presegel mladogramatični čas, v katerem je nastajala znotraj primerjalne slovnice slovanskih jezikov njegova besedotvorna monografija. Z besedotvorno analizo je dokazal, da je tako kot znanstvenike nasploh tudi jezikoslovce, ki so prispevali k univerzalnim jezikoslovnim spoznanjem, težko brezkompromisno uvrščati v posamezno jezikoslovno obdobje; prav s svojimi spoznanji razpirajo čas in tako odkrivajo ontološke temelje jezika.

V Summary

1

The findings based on the analysed material are a reflection of its typological content complexity and can be summarized as follows:

- the two texts representative of a specific period
 - *Brižinski spomeniki* (The Freising Manuscripts), a prototypical example of the medieval cultivated Slovene (972-1039)
 - *Cerkovna ordninga* (1564) – Trubar’s text, the first one that is fully representative of the 16th century Slovene as a specifically intellectual language for the professional field of canon law.
- the two dictionaries that, in terms of their design, represent the level of awareness of the lexicographic work, while in terms of their size they represent the scope of the conceptual world of the Slovene territory of the 18th century, to the extent dictated by the source languages of the dictionaries – Latin and German
 - Kastelec-Vorenc’s manuscript *Latin-Slovene Dictionary* (1680-1710); its reversed Slovene-Latin variant edited by J. Stabej (1997) is analysed
 - Gutsman’s *German-Slovene Dictionary* (1789), presented by E. Prunč (1979, 209-267) in his in-depth analysis also from the point of view of the perception of the Slovene world;
- Book II in Miklošič’s *Primerjalna slovnica slovanskih jezikov* (Comparative Grammar of Slavic Languages) – *Osnovotvorje* (Stammbildungslehre) (1875) and also *Skladnja* (Syntax, 1868-1874, Book IV), where the contemporary Neogrammarian framework is exceeded due to the structural-functional elements identified in the analysis of the neo-Slovene material;
- treatises, especially
 - Levstik’s *Napake slovenskega pisanja* (Mistakes of Slovene Writing), in which the author moves the normative aspect of the designating, word-formative aspect of the language from the external (linguistic) expression level to the Humboldtian level of diversity in the perception and understanding of the world

- Breznik's *Zloženke v slovenščini* (Compounds in Slovene), marked by an explicit syntactic approach in the interpretation;
- Bajec's *Besedotvorje* (Word-Formation) (1950, 1952, 1959) and its monographic analysis of Slovene derivatives, especially compounds, but with no ties to Breznik's work.

2

The analysed material presented in this monograph opens two issues:

- normativeness of word-formation, as exhibited by two word formation processes relevant for the word formative naming – derivation, the predominant process in Slavic languages and consequently in Slovene, and compounding, the predominant process in German;
- structural and semantic properties of derivatives, i.e. word-formation morphemics, including word-formation processes, the choice of the formant with respect to meaning, realization, also alternation and the distribution with respect to the base.

2.1

The normativeness of Slovene word-formation had until Miklošič been a result of a contrastive relationship with German compounds. The choice of German in the sense of a normative language of comparison is understandable not only from the sociolinguistic point of view – German having been an official language for several hundred years – but also from the point of view of the linguistic structure. As pointed out by V. Skalička (1954), compounding is indeed present in Slavic languages, but not as a characteristic designating procedure, as is the case in German.

From the examples listed in Vodnik's, Metelko's and Dajnko's grammars, it is evident that word formation is limited to two word-formative types – derivation, which includes derivatives with suffixal formants, and compounding, which is a sort of a hypernym for the contemporary notions of compounding as well as ordinary derivation by prefixation and juxtaposition. – The first relevant contrastive typological

normativeness of compounds in Slovene was proposed by Vodnik in his grammar, followed by Metelko: Only compounds with a verbal head in the syntactic base are recognized as true compounds in the Slovene system, i.e. the type *vodotozh*, and the compounds with the genitive of quality, the type *zhernolaf*; all other cases are considered derivatives, phrases or designations motivated by other semantic components, e.g. the type *Dachfenster* ‘dormer’ – *lina*.

2.1.1

A fragmentary normative analysis of Gutsman’s German-Slovene dictionary, conceptually comparable to the contemporaneous Adelung’s dictionary according to E. Prunč, not only indirectly typologically establishes compounding as the most common word-formative type in German, but consequently also justifies the representativeness of the corpus of the Slovene equivalents with definitional, i.e. normative properties of Slovene. – By comparing the wording of the same denotatum in German and Slovene, especially on the basis of the chosen semantic components (semes) and the structure, it is possible to distinguish three Slovene types in Gutsman’s dictionary. The Slovene equivalents:

- are translated morphemically (as calques), i.e. they overlap in their meaning and structure with the German template. They can be either compounds or phrases with a premodifier or a postmodifier. Some examples: the normative type *Schiffbruch* ‘shipwreck’ – *ladjelom*, also unnormative such as *Buchdrucker* ‘printer’ – *bukvistiskar*, normative phrases of the type *Weibshand* ‘woman’s hand’ – *ženska roka*, also unnormative such as the type *Windschade* ‘wind damage’ – *škoda od vetra*
- can be partial calques, i.e. one root morpheme of the German compound has kept its semantic components in Slovene, while the other morpheme has changed them, also transformed them into suffixal formants; compounds, derivatives or phrases with pre- or postmodifiers are used as Slovene equivalents: *Bauchgrimmen* ‘colic’ – *črevogriz*, *Brautbett* ‘marriage bed’ – *zakonska postel*, *Bootsknecht* ‘boat servant’ – *veslar*

- have their own semantic structure; in these cases we are not dealing with calques, but with independent translations of German compounds, realized mostly by derivatives but also by non-derivatives, the type *Thürbaum* ‘jamb’ – *podboj*, *Gotteshaus* ‘God’s house’ – *cirkou*, *Dachfenster* ‘dormer’ – *lina*, *Kopfdecke* ‘head cover’ – *peča*, *Morgenstern* ‘morning star’ – *danica*.

Despite the limitations of the studied material both in terms of size and content, at least one final dimension of Gutsman’s German-Slovene dictionary can be justifiably added: the tendency towards an implicit German-Slovene contrastiveness of the meaning formation process can be observed, i.e. the selection of the semantic components and the form of realization; the perception of the semantic and structural differences between the two languages, which is reflected in the frequent and thus probably noncoincidental sequences of systemic Slovene and systemic German (calque) synonyms.

2.1.2

A normative word-formation typology can also be found in Levstik’s *Napake slovenskega pisanja* (Mistakes of Slovene Writing), but with a focus shifted from the expression to proving a difference between the Slovene and German conceptual world. The problem of calquing is given a new dimension: Levstik illustrates the difference between these two worlds by pointing to a difference in the semantic componential (semic) structure in the designating of the same denotatum. His understanding of calquing has been moved from the form to the content (meaning).

2.2

A general impression stemming from the word-formation analysis of historical material can be summed up in the realization that the contact between adjacent morphemes at the boundary between the word base and the formant morpheme is loose, whether we are dealing with prefixes in verbs or suffixes (especially) in nouns. The notion of a loose

morpheme contact is based on the fact in the word-formation process, after abandoning all the syntactic morphemes of the motivating word, the word's semantic identity is preserved also by keeping the sounds at the morpheme contact between the word base and the formant morpheme unchanged. This way, the fundamental, though only the minimal condition in the derivation (creation) of a new word is met – the omission of syntactic morphemes, i.e. endings; the level of semantic abstraction is the lowest possible.

The analysis focuses especially on verbal derivatives with the prefixal formant – ordinary derivatives by prefixation, as well as on the verbal prefix as an aspectual and word formative morpheme, and on ordinary deverbal nominalizations with suffixal formants.

2.2.1

The forming of ordinary verbal derivatives by prefixation can at least partly be connected with special types of phrases, the “compounds” of the type *gori postaviti* ‘place up’, *gori vzeti* ‘take up’, *gori buditi* ‘wake up’, *doli leči* ‘lie down’, *doli priti* ‘come down’ etc. These are especially common in *Cerkovna ordninga* (CO hereafter), less common in *Kastelec-Vorenc's* dictionary at the end of the 17th and the beginning of the 18th century. Due to a strong German influence they can be found still in the 19th century, but they have never truly become part of the Slovene stylistically unmarked vocabulary.

A more precise analysis of these designations in CO and later in *Kastelec-Vorenc's* dictionary, however, shows that we are dealing neither with semantically nor with stylistically equivalent designations. From the point of view of the semantic role of the adverb it is possible to speak about two types:

- The adverb can be a semantic base of the prefixal formant next to the imperfective or perfective verb form: in the perfective we are dealing with a direct base of the prefixal affix, e.g. *naprejpоставiti* ‘predstaviti’ ‘present’, *narazenločiti* ‘razločiti’ ‘distinguish’, *vunio-stati* ‘izostati’ ‘stay out’ etc., in the imperfective we are dealing

with an indirect base (actually via a derivative from an ordinary derivative by prefixation), e.g. *vunkajriniti* 'izrinjati' 'push out' ← e.g. repeatedly push out, also e.g. *goribuditi* 'zbujati' 'wake up', *dolijemati* 'odvzemati' 'take away', *gorirediti* 'vzrejati' 'grow' etc.

- The adverb is only a repetition and as such emphasizes the meaning of the prefixal formant or the meaning of the whole verb in the case of a non-prefixed verb. The feeling here is that under the influence of the German template, the formative semantic abstraction is not informative enough. The examples should be treated as tautologically composed of two parts: *doli poklekniti* 'poklekniti' 'kneel down', *gori vstati* 'vstati' 'stand up', *gori vzdigniti* 'vzdigniti' 'lift up', *vkupe skladati* 'skladati' 'pile up', *vkupe zbirati* 'zbirati (se)' 'gather', *vkupe zbrati* 'zbrati' 'collect', *vkupe poročiti (se)* 'poročiti(se)' 'marry', *doli leči* 'leči' 'lie down', *doli pasti* 'pasti' 'fall down', *gori zidati* 'zidati' 'build' etc. The last pattern in particular has been very productive in the history of word formation.

The examples discussed above are generally spelled as two words by Trubar, but as one word by Kastelec-Vorenc. On the other hand, Trubar considers nominal (gerundial) derivatives from such phrases as words, more or less consistently spelling as one word the following examples: *goridržanje* 'holding up', *gorivstajanje* 'standing up', *vkupozbranje* 'gathering', *gorigledanje* 'looking up', etc.

The fundamental difference between ordinary derivatives with prefixation, i.e. derivatives in which the adverbial meaning is expressed by a prefix, and the above mentioned phrases lies in the aspectual role of the prefixal formants: the latter change an imperfective verbal base into a perfective one, while an adverb does not possess this power. The base adverbial meaning of the prefix is still very much alive in Gutschman's work, which is why it is classified somewhat logistically, i.e. to all potential positions, e.g. *od-slati* as/following the pattern *po-slati*, *od-bežati* as *pri-bežati*, *do-prositi* as *iz-prositi* etc.

The establishment of ordinary derivation by prefixation as a word-formative type and a consequent stabilization of the modern norm can only be recognized in the second half of the 19th century, indirectly in

connection with the neo-Slovene material in Miklošič's grammar, and consistently in Pleteršnik's dictionary.

2.2.2

Two properties concerning verbal suffixes of imperfective verbs with a formant value should be emphasised:

- (a) a generally valid non-alternation of the suffixal vowel following the final consonants *c, j, č, ž, š*; the verbal suffixes are only of the form *-ova-*, e.g. *izkuš-ova-ti, izroč-ova-ti, maš-ova-ti, izpraš-ova-ti, konč-ova-ti, kršč-ova-ti, naklonj-ova-iti, napelj-ova-ti*. Other alternations are also dropped, e.g. the iotation of plosives *obljub-a(vec), pogub-a(vec)*.
- (b) the appearance of the verbal suffix *-ova-*, also *-ava-* instead of the expected monosyllabic *-a-*, such as in e.g. *obljub-ova-ti, vrač-ova-ti, izkuš-ova-ti/-ava-ti, naklonj-ova-ti, napelj-ova-ti/-ava-ti, obrač-ova-ti*.

2.2.3

The following special properties of nominal derivative suffixes need to be pointed out:

- The most frequent word-formative meaning of action is linked to deverbal derivatives with the suffixal formant *-nje*, which is not restricted from the point of view of aspect. All verbs form the word-formative meaning of action by using this suffix, regardless of their aspect, derivational status or some other property, such as borrowing, a dialectal or stylistic markedness etc. The suffix is attached to the word base that preserves the verbal prefix as an aspectual morpheme. Some examples from Kastelec-Vorenc's dictionary with a perfective word base: *zmot-e-(nje), zblaznj-e-(nje), zatr-e-(nje), zaproš-e-(nje), zahvalj-e-(nje), razvalj-e-(nje), razpušč-e-(nje), pokop-a-(nje), osleplj-e-(nje), ukaz-a-(nje), oklic-a-(nje), pretrplj-e-(nje), odvez-a-(nje), prepoved-a-(nje)*, also *vzdih-a-(nje)*.

The suffix *-nje* is also synonymous with a zero formant and with other consonantal formants, e.g. *napok-ø* or *napoč-enje*, *odpis-ø* or *odpis-anje*, *bram-ba* also *branj-enje*, *odhod-ek* also *odhod-enje*. There are some rare cases which prove that the zero formant could also be attached to the imperfective base, e.g. *svar-ø*, *zastop-ø*, *špot-ø*.

- No aspectual or other restrictions on the verbal base can be observed also in the deverbal agentive nominalization with the most frequent suffixal formant *-vec*. Some examples from Kastelec-Vorenc's dictionary: *obliz-a-vec*, *odgovorj-a-vec*, *ogled-a-vec*, *zanič-a-vec*, *obljub-a-vec*, *prepis-a-vec*, *priseg-a-vec*, *konč-a-vec*, *izpraš-a-vec* etc.

To summarize, at the beginning of the 18th century, the classifying rule of suffixal formants determined by the aspect of the syntactic base verb is generally not adhered to.

3

The fundamental message about the level of development of Slovene linguistic thought in the second half of the 19th century, i.e. the pre-structural period, is delivered by an analysis of the neo-Slovene material in Miklošič's word-formation monograph *Osnovotvorje (Stammbildungslehre)* and Levstik's treatise *Napake slovenskega pisanja* (Mistakes of Slovene Writing); Breznik is a representative of the first half of the 20th century with his word-formational and other treatises and, in a broad linguistic sense, also the 1st edition of his grammar (1916), which has not been properly appraised yet.

The following fact needs to be stressed in reference to Miklošič: an analysis of his *Osnovotvorje* shows some characteristic structural elements.

- Already in the design of his *Primerjalna slovnica* (Comparative Grammar), Miklošič distinguishes syntactic morphemes, which are then dealt with in a special monograph *Besedotvorje (Wortbildungslehre)*, separately from the lexical morphemes discussed in the monograph *Osnovotvorje (Stammbildungslehre)*.

- The classification of the derivatives into individual word-formative types is based on the distributional criteria that he derived from the living, contemporary language; only arguing for these criteria involved his exceptional travel to the linguistic past.
- More than 30 years before Rozwadowsky, he introduced the notion of word-formation stages in suffixal derivation by distinguishing units according to these stages, nowadays these units would be called morphemes in a complex word; this is related to an important realization about an absolute bipartite nature of a derivative regardless of the complexity of the word base.
- What Miklošič in the introduction sometimes calls defining formative morphemes “at first glance” actually implies an explicit abandonment of the diachronic (Neogrammarian) point of view and the use of the functional and classifying-structural point of view instead.

Miklošič is considered to have surpassed the Neogrammarian time in which his word-formation monograph was developed within the comparative grammar of Slavic languages. By his word-formation analysis, he proved that scientists in general and thus also linguists who contributed to the universal linguistic knowledge are hard to classify unambiguously as belonging to a particular linguistic period; it is precisely by their insights that they open the time to new ideas and discover the ontological foundations of language.

VI Literatura

- Babić, S., 1990: Tvorba riječi u Križanićevoj gramatici. V: zb. *Križanićev doprinos slavenskoj filologiji*. Zagreb: JANU. 11–18.
- Babić, S., 1992: Miklošicevi sufiksi – osobito hrvatski. *Miklošičev zbornik. Obdobja 13*. 165–173.
- Bajec, A., 1949: Jazyk a povod Frizinských pamiatok. *Slavistična revija 2/1-2*. 160–163.
- Bajec, A., 1950: *Besedotvorje slovenskega jezika I. Izpeljava samostalnikov* (dalje BSJ I). Ljubljana: ZRC SAZU.
- Bajec, A., 1952: *Besedotvorje slovenskega jezika II. Izpeljava slovenskih pridevnikov, III. Zloženke*. Ljubljana: ZRC SAZU (dalje BSJ).
- Bajec, A., Kolarič, R., Rupel, M., 1956: *Slovenska slovnica*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Bajec, A., 1959: *Besedotvorje slovenskega jezika IV. Predlogi in predpone*.
- Bohorič, A., 1584: *Arcticae horulae*. Wittenberg.
- Breznik, A., 1926: Slovenski slovarji. *Razprave III*. Ljubljana: Založba za družbene in humanistične vede.
- Breznik, A., 1929: Dobrovskega vpliv na slovenski pismeni jezik. V. Josef Dobrovský 1753–1829. *Sborník statí k stému výročí smrti Josefa Dobrovského*. Praha: Universitá Karlová, Slovanský seminář.
- Breznik, A., 1938: Iz zgodovine novejših slovenskih slovarjev. *Časopis za zgodovino in narodopisje XXXIII*. Maribor: Zgodovinsko društvo.
- Breznik, A., 1944: Zloženke v slovenščini. *Razprave AZU II*. Ljubljana:
- Dajnkó, P., 1824: *Lehrbuch der windischen Sprache*. Gratz: J. A. Kienreich.

- Dolar, D., Faganel, J. (ur.), 2004: *Brižinski spomeniki*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Dostál, A., 1953: Práce Josefa Dobrovského tvoření slov. *Josef Dobrovský 1753–1953. Sborník studií k dvoustému výročí narození*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Dular, J., 1983: Slogovne razsežnosti glagolske vezave v slovenščini. V: Glušič, Helga (ur.). *Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.
- Fleischer, W., ²1971: *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: M. Niemeyer.
- Grafenauer, I., 1935: Gutsmanov besednjak in njegova zbirka pregovorov, rekov in prilik. *Časopis za zgodovino in narodopisje XXXIII*.
- Grafenauer, I., 1973: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje: Mohorjeva družba.
- Hjelmslev, L., 1972: *O základech teorie jazyka*. Praha: Academia.
- Horálek, K., 1975: Semantika a gramatika. *Slovo a slovesnost*. 41/2.
- Isačenko, A. V. 1943: *Jazyk a povod Frizinských pamiatok*. Bratislava: Slovenská academia vied a umení.
- Jakopin, F., 1981: Miklošič in njegovi slovenski učenci. V: *VII. Seminar slovenskega jezika, literature in culture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Jakopin, F., 1981a: Miklošičev pomen za slovansko pomenoslovje. *Četrta jugoslovanska onomastična konferenca*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Janežič, A., 1854: *Slovenska slovnica*. Celovec: Eduard Liegel.
- Janežič, A., 1863: *Slovenska slovnica*, Celovec: J. Leon.
- Kidrič, F., 1919: *Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert*. Heidelberg: C. Winter.

- Kidrič, F., 1924: Zgodovina slovenskega pismenstva. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino IV*. 139–146
- Kolarič, R., 1937: *Brižinski spomeniki*. Ljubljana: R. Trofenik
- Kolarič, R., 1968: Sprachliche Analyse. *Freisinger Denkmäler*. München: dr. dr. Rudolf Trofenik
- Kopitar, J., 1808: *Grammatik der Slavischen Sprache*: Laibach: W. H. Korn.
- Levstik, F., 1858, cit. po izd. 1956: Napake slovenskega pisanja. *Zbrano delo 6*. Ljubljana DZS, 38–88.
- Logar, T., 1959: Govori na Pivki 1, Glasoslovje in oblikoslovje. *Razprave*. Ljubljana: SAZU
- Maretić, T., 1892: Život i književni rad F. Miklošiča. Rad JAZU 112.
- Megiser, H., Stabej, J. (avtor dodatnega besedila, urednik), 1977: *Thesaurus polyglottus*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti
- Metelko, F., 1825: *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten provinzen*. Laibach: Eger
- Miklošič, F., 1857: *Barth. Kopitars Kleinere Schriften*. Wien: Friedrich Beck's Universitäts-Buchhandlung.
- Miklošič, F., 1868: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*.
- Miklošič, F., 1868–1874: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Syntax, IV. Band. Wien: Wilhelm Braumüller.
- Miklošič, F., 1875: *Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen*. Stammbildungslehre, II. Band. Wien: Wilhelm Braumüller.
- Mikuš, R. F., 1955–56: Jan Rozwadowski et le structuralisme syntagmatique. *Lingua V*.

- Miletič, L., 1891: Dr Franc Miklošič i slavjanskata filologija. *Sbornik za narodni umotvorenija, nauka i knjižnina*. Sofija: Ministerstvo na narodnoto prosvješčenje.
- Murko, A., 1833: *Slovensko-nemški in nemško-slovenski ročni besednik*. Gradec.
- Nahtigal, R., 1915: Freisigensia. 1, V uzmaži – v uzmaztue. *Časopis za zgodovino in narodopisje*. 12/1, 1–11.
- Oczkowa, B., 1982: Jezikoslovni nazor v Levstikovih Napakah slovenskega pisanja. *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Obdobja 3. Ljubljana: Filozofska fakulteta UL.
- Orel-Pogačnik, I., 1989: Slovarsko delo Gregorja Vorenca. V: *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in literaturi*. Obdobja 9 (A. Skaza, A. Vidovič Muha ur.). Ljubljana: Filozofska fakulteta UL.
- Orožen, M., 1982: Mlumnice Josefa Dobrovškého jako metodologický vzor slovinské mlumnice F. Metelka. *Pocta Josefu Dobrovškému, Vaclavkova Olomouc*. Praha: SPN.
- Paternu, Boris, 1986: Protestantizem in konstituiranje slovenske književnosti. *16. stoletje v jeziku, književnosti in kulturi*. Obdobja 6. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut. 53–75.
- Perušek, R., 1890: Zloženske v novej slovenščini. *Izvestja novomeške gimnazije*. Novo mesto: J. Krajec, 3–42.
- Pleteršnik, M., 1894-1895: *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana: Knezoškofijstvo.
- Pogačnik, J., Gantar, K., Žgur, A., 1968: *Freisinger Denkmäler*. München: R. Trofenik.
- Pogorelec, B., 1974: Razvoj slovenskega knjižnega jezika. *SSJLK*, Informativni zbornik, Dodatek.
- Pogorelec, B., 1974: Razvoj funkcionalnih zvrsti slovenskega knjižnega jezika. *X. SSJLK*, Dodatek. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

- Pogorelec, B., 1984: Štiristo let Bohoričeve slovnice : Arcticae horulae – Zimske urice 1584-1984. *Jezik in slovstvo*. 29/6. 210–216.
- Pogorelec, B., 1997 (ur.): *Jezikoslovne in literarnovedne raziskave : zbornik referatov 6. srečanja slavistov, Celovec, Ljubljana*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Pohlin, M., 1972: *Tu malu besedishe treh jesikov das ist: Das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen*. Faksimile prve izdaje. München: Dr. Rudolf Trofenik, 1972.
- Prunč, E., 1979: Prispevek k poznavanju virov za Gutsmanov slovar. *Obdobja 1, Razsvetljenstvo v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Rajhman, J., 1977: *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarno-zgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*. Ljubljana: : Partizanska knjiga.
- Ramovš, F., 1971: Iz slovenske dialektologije. *Zbrano delo 1*. Ljubljana: SAZU.
- Ramovš, F., 1971: Slovenski doneski iz Trubarjevih del. *Zbrano delo 1*. Ljubljana: SAZU.
- Ramovš, F., 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika. 2, Konzontanizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- Ramovš, F., Kos, M., 1937: *Brižinski spomeniki*. Ljubljana: Akademsko založba.
- Rigler, J., 1960: Glasoslovni razvoj predlogov in predpon na, za, nad. *Slavistična revija* 12.
- Rigler, J., 1963: *Južnonotranjski govori*, Ljubljana: SAZU.
- Rigler, J., 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU.
- Rigler, J., 1977: Problematika glasovnih in oblikoslovnih variant v Trubarjevi Cerkovni ordningi. *Slavistična revija* 25/4.

- Rozwadowski, J., 1921: O dwuczłonności wyrazów. *Język Polski*: PAN.
- Saussure, F., 1969: *Opšta lingvistika*. Beograd: Nolit.
- Sgall, P., Panevová, J., 1976: Obsah, význam a gramatika se sémantickou bází. *Slovo a slovesnost* 37/1.
- Skalička, V., 2004: *Souborné dílo II*. Jazykové typi. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- Slodnjak, A., 1956: *zbrano delo F. Levstika*, 6. Ljubljana: DZS.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* 1–5. Ljubljana: Državna založba Slovenije
- Stabej, J., 1963/64: Iz zgodovine slovenskih slovarjev. *Jezik in slovstvo* 2–3.
- Stabej, J., 1972: *M. Pohlin, Tu malu besedishe treh jesikov*. Spremnna beseda. Faksimile prve izdaje. München: Dr. Rudolf Trofenik.
- Stabej, J., 1979: *H. Megiser, Slovensko-latinsko-nemški slovar*. Ljubljana: SAZU.
- Sturm Schnabl, K., 1991: *Der Briefwechsel Franz Miklosich's mit den Südslaven – Korespondenca Frana Miklošiča z Južnimi Slovani*. Maribor: Založba Obzorja.
- Suhadolnik, S., : *SBL I, II*. Ljubljana: 640, II, 381.
- Škrabec, S., 1916–1919: *Jezikovni spisi, 1. zv.* Ljubljana.
- Šolar, J., 1950: Vorenčev slovar. *Slavistična revija* 3/1–2.
- Šolar, J., 1951: Besedotvorje slovenskega jezika I. *Slavistična revija* 4.
- Šuman, J., 1881: *Slovenska slovnica po Miklošičevi primerjalni*. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Toporišič, J., 1965: *Slovenski knjižni jezik I*. Maribor: Založba Obzorja.
- Toporišič, J., 1976: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja

- Toporišič, J., 1980b: Kopitarjeva slovnica – oblikoslovje. *Slavistična revija*, 28.
- Toporišič, J., 1980/81: Dinamika razvoja slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo*. 26/6.
- Toporišič, J., 1984: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Toporišič, J., 1984a: Oblikoslovje v Bohoričevih Zimskih uricah. XX. *SSJLK*. Ljubljana: *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (dalje SSKJ) 1–3. 1970, 1975, 1979. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Vidovič Muha, A., 1988: *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženk*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete; Partizanska knjiga, Ljubljana, Znanstveni tisk.
- Vidovič Muha, A., 1988a: Kontrastive slowenisch-deutsche Typologie der Nominalkomposition. *Wiener slavistische Almanach*, Band 22. 311–322.
- Vidovič Muha, A., 1995: Temeljne prvine zasnove Pleteršnikovega slovarja. *Slavistična revija*. 43/4.
- Vidovič Muha, A., 1996: Udeleženci govornega dejanja v I. in III. brižinskem spomeniku – njihova izrazna podoba in besedilna vloga. Kos, Janko (ur.), et al. *Zbornik Brižinski spomeniki*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- Vidovič Muha, A., 2013: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Vidovič Muha, A., 2011a: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Vidovič Muha, A., 2009: 16. stoletje – čas vzpostavitve narodotvorne vloge jezika. *Slavistična revija* (Trubarjeva številka, ur. Merše, Majda)
- Vidovič Muha, A., 2009a: Skladijska interpretacija glagolskih predponskih obrazil – vprašanje propozicije. *Slavistična revija* 57/2.

- Vidovič Muha, A., 2011: Družbena prepoznavnost žensk v slovenskem besedotvorju. *Slovensko skladijsko besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Vidovič Muha, A., 2014: Prostor v leksikalno-morfološkem segmentu jezika. Vidovič Muha (ur.), Žele, Andreja (ur.). *Prostor v jeziku in jezik v prostoru = Space in language and language in space*, Slavistična revija 62/3.
- Vidovič Muha, A., 2015: Propozicija v funkcijski strukturi stavčne povedi: vprašanje besednih vrst (poudarek na povedkovniku in členku). *Slavistična revija* 63/4.
- Vidovič Muha, A., 2018: *Slovensko skladijsko besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Vodnik, V., 1811: *Pismenost ali gramatika za perve shole*. Ljubljana: Leopold Eger.
- Vondrák, V., 1896: *Frisinske památky*. Praga.
- Žele, A., 2010: Pomen Bohoričeve slovnice za slovensko skladnjo. Bjelčevič, A. (ur.). *Reformacija na Slovenskem : (ob 500-letnici Trubarjevega rojstva), Obdobja 27*. natis. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 461–470.

Kratice

ZSB kratice

- BS – Brižinski spomeniki
BSJ – A. Bajec: Besedotvorje slovenskega jezika
CO – Cerkovna ordninga
JNG – J. Rigler: Južnonotranjski govori
KVS – Kastelec-Vorenčev slovar
MPS – F. Miklošič: Primerjalna slovnica slovanskih jezikov
MPSS – F. Miklošič: Primerjalna slovnica slovanskih jezikov – Sintaksa
Plet – M. Pleteršnik: Slovensko-nemški slovar
SLP – A. Vidovič Muha: Slovensko leksikalno pomenoslovje
SR – Slavistična revija
SS 1976 – J. Toporišič: Slovenska slovnica (izid 1976)
SSJLK – Seminar slovenskega jezika, literature in kulture
SSKJ – Slovar slovenskega knjižnega jezika
ZD – Zbrano delo

BP – besedotvorni pomen

BPo – besedotvorna podstava

D – dejanje

Čd – čas dejanja,

F – faznost (dejanja): (F)_k – končnost, (F)_t – trenutnost, (F)_z – začetnost

Glag – glagol

PGM – prosti glagolski morfem

Prisl – prislov

R – rodilnik, D – dajalnik, T – tožilnik, M – mestnik, O – orodnik

Rd – rezultat dejanja

Sam – samostalnik

SPo – skladenjska podstava

Vd – vršilec dejanja

VII Imensko kazalo

A

Adelung, Johann Christoph 207

B

Babić, Stjepan 181, 183
Bajec, Anton 11, 38–40, 42, 44, 56,
65, 68, 70, 186–189, 198, 206
Bohorič, Adam 65, 71, 73, 104
Bopp, Franz 200
Breznik, Anton 11, 17, 19, 33–41,
42, 113–114, 159, 164–165,
184, 189, 205–206, 212
Brugmann, Karl 200

C

Caf, Oroslav 126
Cigale, Matej 10, 56, 80, 84, 126

D

Dajnko, Peter 14, 16–18, 20, 38,
206
Dalmatin, Jurij 73, 85–86, 89, 124
Delbriick, B. 200
Dobrovský, Josef 17
Dostál, Antonín 17
Dular, Janez 68

F

Fleischer, Wolfgang 15
Frege, Gottlob 27

G

Gantar, Kajetan 49, 113
Grafenauer, Ivan 47, 159
Gutsmann, Ožbalt (Oswald Gutsmann) 8–9, 12, 77, 93, 159–
161, 164–165, 175–179, 205,
207–208, 210

H

Henzen 15
Hirt, Hermann 35
Hjelmslev, Louis 27
Horálek, Karel 27

I

Isačenko, Aleksander Vasiljevič
56, 58

J

Jagić, Vatroslav 34–36
Jakopin, Franc 14, 27
Janežič, Anton 18, 26–27, 51, 53,
56, 61, 80, 87, 126

K

Karadić, Vuk 28
Kastelec, Matija 8, 12, 47, 51–52,
58, 61, 113–115, 122, 127–128,
132, 177, 205, 209–212
Kidrič, Franc 63–64, 66, 77, 83,
87–88, 92, 94, 97, 101, 104, 113
Kolarič, Rudolf 50, 55–57, 61–62,
68
Kopitar, Jernej 19, 27, 51, 182
Kos, Milko 50–51, 53, 56
Krelj, Sebastijan 80, 84, 89, 126
Križanić, Juraj 181
Kuhn, Adalbert 200

L

Leskien, August 200
Levec, Fran 10
Levstik, Fran 11, 13–15, 19, 26–
32, 53, 117, 205, 208, 212
Logar, Tine 115
Łoś, Jan 35

M

Maretić, Tomislav 186, 188
Megiser, Hieronymus 71, 77, 87
Metelko, Franc Serafin 14, 16–19,
20, 27, 30, 38, 183, 206
Miklošič, Franc 9, 12, 13–15, 17,
19–27, 32–40, 47, 51, 61, 65,
67, 70, 74, 84, 137, 181–198,
200–203, 205–206, 210,
212–213
Mikuš, Radivoj Franciscus 183,
190
Miletič, Ljubomir 182–183, 186,
188–189
Murko, Anton 10, 77, 86

N

Nahtigal, Rajko 51

O

Oczkova, Barbara 31
Orel-Pogačnik, Irena 113
Orožen, Martina 17
Osthoff, Hermann 200

P

Panevová, Jarmila 27
Perušek, Rudolf 11, 19, 31–34,
82
Pleteršnik, Maks 10, 47, 50–53,
56, 71–73, 80, 84–87, 89, 93,
114, 117, 122–124, 126, 131,
210
Pogačnik, Jože 49
Pogorelec, Breda 47, 63, 104
Pohlin, Marko 113, 160, 164–165,
175–176
Pott, August 200
Prunč, Erich 8, 159–160, 179, 205,
207

R

Rajhman, Jože 63–64, 83
Ramovš, Fran 50–51, 53, 56, 58,
61–62, 67, 83, 95
Rigler, Jakob 63, 77, 115, 125–
126, 129, 131, 144, 147, 149
Rozwadowski, Jan Michał 183,
213
Rumpelt, Hermann Berthold 200
Rupel, Mirko 68

S

Saussure, Ferdinand de 27, 48
Schleicher, August 200
Sgall, Petr 27
Skalička, Vladimír 13, 206
Slodnjak, Anton 14, 27
Stabej, Jože 8, 77, 113–116, 159,
165, 175, 205
Sturm-Schnabl, Katja 14
Suhadolnik, Stane 113–114

Š

Škrabec, Stanislav 85
Šolar, Jakob 38, 68, 113–114
Štrekelj, Karel 126
Šuman, Josip 24

T

Toporišič, Jože 17, 19, 42–43, 47,
61, 65, 71, 74, 77, 85, 126, 183,
188, 201
Trofenik, Rudolf 50, 55–56
Trubar, Primož 8, 47, 63–65, 69,
71, 73, 77, 79–81, 83–89, 91,
93–94, 97, 101, 107, 113, 115,
117, 205, 210

V

Vidovič Muha, Ada 7, 10, 14–15,
42–44, 57, 64–66, 74, 82, 129,
137–138, 153, 155, 160, 163–
165, 181, 188, 201

Vodnik, Valentin 13–16, 20, 38,
184, 206

Vondrák, Václav 49, 53, 55–59

Vorenc, Gregor 8, 12, 47, 51–52,
58, 61, 113–116, 118, 121,
127–128, 131–132, 134, 177,
205, 209–212

Vostokov, Aleksandr Hristoforovič
51

Z

Zois, Žiga 113

Ž

Žgur, Adela 49

VIII Stvarno kazalo

Kazalo prinaša pregled uporabljenega strokovnega izrazja, po paberkovalnem izpisovanju navaja tudi strani, kjer se to izrazje nahaja. Ureditelj kazala je abecedna, pri večbesednih poimenovanjih glede na (skladenjsko) jedro, prav tako tudi prilastki znotraj besedne zveze.

A

analiza, besedotvorna 7, 12

B

beseda

motivirajoča 7

podstavna 21

besedotvorje 7, 17, 135

pretvorbena-tvorbena 42

skladenjsko 14

strukturno skladenjsko 26

Č

čas

dejanja 52, 90, 141, 168, 175, 190, 191

ko je kaj 148, 175

mladogramatični 213

člen

določani 22, 23

določni 164

določujoči 22, 23

podstavni 21, 23, 24

stavčni 36

členek 23, 25

čut, jezikovni 38, 40, 42

D

dejanje 48, 52, 83, 133, 165, 169, 175, 176, 191

glede na lastnost 129

okolščine 131

predmet – (tožilniški)

delovalnik 130

sredstvo 131

dejavnost 55, 94

denotat (predmetnost) 27, 28

doba, predmiklošičevska 17

določilo, prislovno 37

dovršnik 80, 99, 138

dvodelnost tvorjenke 203

F

funkcija

jezika, stilotvorna 8

skladenjska 21

I

izpeljanka 16

glagolska 116

modifikacijska 128

iz pridevnika 53

iz tvorjenke iz predložne zveze 15

iz zloženke 15, 16

modifikacijska 62, 115

samostalniška 96

navadna 80, 129, 190, 192,

193, 194, 195, 196, 199

pridevniška 15

iz glagola 98

samostalniška iz
glagola 50, 82
pridevnika 90
samostalnika 55, 94
izpeljevanje 9, 13, 20, 26, 206
izpeljava 82, 154
modifikacijska 148
navadna 133, 152

J

jezik,
knjižni slovenski 17, 28
kulturni 8, 47
pogovorni 163
prejemnik 11
publicistični 10
strokovni 8, 10
umetnostni 10

K

kategorija, slovnična
neživosti 93, 96
živosti 95
koren 51, 73

L

lastnost 53, 55, 94, 145, 165, 169,
175, 176
kategorialna števnosti 32
prozodična 21
lastnost ali stanje 90, 141

M

manjšalnost/ljubkovalnost 197
medpona 29, 41, 42, 139
metoda, pretvorbena-tvorbena 45
merilo
besedotvornomorfemsko 22
delitveno 20, 33, 38, 42
diahrono 20, 21, 26

delitveno 33, 42
utemeljevalno 22
prozodično 22
sinhrono 20, 26, 34, 42
delitveno 22, 40
skladenjsko 22, 185
delitveno 34
utemeljevalno 20, 42
mesto in čas stanja, dejanja 48
mesto
dejanja 88, 140, 167, 173, 175,
190
kjer je kaj 54, 55, 96, 147, 167,
173, 175, 191
pojavljanja lastnosti 94
morfem 29, 41
besedotvorni 17, 18
glagolski 41
glasovno prazni 189
korenski 14, 18, 20, 22, 25, 42,
164, 169
glagolski 33
medponski 21, 23, 30, 44
obrazilni 18, 43
priponski 43
prosti glagolski 68, 69
skladenjski 18
sklonski slovnični 44
slovarski 18
vidski 201
morfematika 11
besedotvorna 14
obrazilna 10, 14
morfemizacija, besedotvorna 17

N

načelo, leksikografsko 10
naglas 21
nebesednost 23
nedovršnik 80, 128

- nepremenjenost (glagolske) pripone 81, 83
- netvorjenka 146
- normativnost
slovensko-nemške protistave 19
tvorbena 31
zloženk 206
- nosilec
lastnosti 53, 54, 93, 166, 170, 175, 176
lastnosti (ali) stanja 92, 93, 95, 96
povezave 166, 170, 175, 176
stanja 175
- O**
- obdobje
miklošičevsko 18, 19
mladogramatično 183
oblikoslovno-pomensko analitično 13, 19
predknjižno 47
predmiklošičevsko 19, 39
skladenjskopomensko (sintetično) 42
slovensko-nemške normativne protistave 13
- oblikoslovje 18, 19
- obrazilnost glagolske pripone 115
- obrazilo
funkcijsko (ničto) 85
enomorfemsko medponsko 133
nepremenjeno 155
predponsko 14, 44, 59, 61, 67, 68, 78, 125
prevzeto 61, 98
sestavljenih glagolov 116
priponsko 14, 17, 51, 53, 56, 57, 92, 102
- samoglasniško 189
sopomensko 153
zloženk, priponsko 30
- okoliščine kraja in časa 48
- osebek 37
- osnova
imenska 185, 186
sedanjiška 203
- osnovotvorje 9, 13, 212
- P**
- podrednost 21, 35
- podstava,
besedotvorna 20, 23, 24, 25, 36, 50, 93
dovršniška 137
glagolska 15, 59
nedovršniška 116, 126
obrazilna, slovničnopomenska 59
pomenska 33, 35, 48
povedi, pomenska 44
skladenjska 15, 35, 40, 43, 66
glagolskih sestavljenk 116
soglasniško 137
- poimenovanje (ubeseditev) 27, 31
- poimenovalnost 11
- položaj, govorni 29
- pomen, 27
besedotvorni 7, 18, 42, 48, 106
besedotvorni, dejanja 50
hipernimni 39
hiponimni 39
metonimični 123, 124
naklonskosti 100
- pomenotvorje 7
- postopek, pretvorbena-tvorbeni 43, 44
- povedek 37
- povedje 48

- povezava
 nad-, podpomenska
 protipomenska 10
 sopomenska 10
- praslovanščina 23
- predmet
 za opravljanje dejanja 139,
 167, 172
 kot nosilec lastnosti, povezave
 147, 167, 172
- prehod
 konverzni 17
 pretvorbena-tvorbena 7, 9
- pretvorba
 povedja 52
 prvega delovalnika 52
- prevajanje 32
 kalkirano (morfemsko) 86
- prevod, morfemski 164
- pridevnik
 iz predložne zveze 104
 kakovostni 65
 lastnostni 44
 izsamostalniški 101
 merni 62
 modifikacijski 156
 nemodifikacijsko tvorjen
 55
 razmerni 34
 svojilni 103
 stanja 99
 vrstni 82, 93
 izsamostalniški 102
 nepravi 155
- prilastek, desni 162, 163
- primitiv, glagolski 43, 80
- pripona 29, 139
 glagolska 85, 155, 201
 zloženska 137
- prirednost 21, 35
- prislov 25, 68, 78
 časovni 74
 kolikostni 76
 krajevni 74
 tvorjeni 104
- pripona 51
 glagolska 66, 80, 126
 glagolska modifikacijska 62
- pristop,
 funkcijskostrukturalni 42
 metodološki, pretvorbena-tvor-
 bena 7
 (opisno)analitični 7, 13
 strukturalno funkcionalistični 9
- propozicija povedi 48
- protistava, slovensko-nemška, nor-
 mativna 13
- R**
- razmerje
 medleksemsko pomensko 10
 medbesedno 11, 31
 medmorfemsko 11, 31
 skladijsko-morfemsko, pre-
 tvorbena-tvorbena 7, 31
- znotrajbesedno 11
- znotrajstavčno 11
- razumevanje, humboldtovo 11
- razvrstitev
 morfemov 17
 priponskih obrazil 17
- relevantnost, fonološka 19
- rezultat dejanja 48, 52, 88, 139,
 188, 190
- rodilnik
 kakovostni 15
 svojilni 32

S

samostalnik 24, 24
 modifikacijski 62
sestava 29, 34, 38, 151
sestavina, pomenska 21, 28, 30,
 159
sestavljanje 21, 34, 210
sestavljena 14, 15, 76, 115,
 118
 glagolska 59, 67, 77, 209
 samostalniška 97
sintagmatika, besedotvorna 9
sistem
 besedotvorni 47
 jezika 43
sistemizacija zloženek 37
skladnja 9, 11, 43
sklapanje 29, 34, 105
sklop 20, 21, 22, 23, 34, 41
 samostalniški 97
slovenščina, kulturna 7
sredstvo dejanja 48, 89, 140, 188,
 190, 191
stanje 169, 175
stilistika, jezikovnosistemska 10
smisel 27
stanje 145, 165, 176
stopnja
 tvorbena 213
 tvorjenosti 183, 203
sufiks
 primarni 187
 sekundarni 187

Š

šiv, morfemski 127, 208, 210

T

teorija,
 besednovrstna 19

besedotvorna

 pretvorbena-tvorbena 48
 sintaktična 37
 skladenjskopomenska
 (sintetična) 184
 jezikoslovna 17
 neglagolska 81
 sintetična besedotvorna 37
 strukturalna 27
tipologija
 besedotvorna normativna
 208
 kontrastivna 9
 normativna kontrastivna 15
 tvorba glagolskih osnov 200
 tvorjenje iz predložne zveze 21, 34
 tvorjenka 8, 9, 11, 23, 43, 191
 glagolska 65, 115, 127
 iz predložne zveze 14, 25, 49,
 132
 modifikacijska 49, 188
 neglagolska 132
 nemodifikacijska 49, 188
 samostalniška 49

U

ustreznica
 morfemsko prevedena (kalkira-
 na) 207
 nemška 10

V

večalnost/slabšalnost 197
vezljivost
 glagolska 33, 36, 68
 prostega glagolskega morfema
 117
vidik, normativni 13
vloga, vidska 116
vrednost, pomenska 44

vrsta
besedna 18
besedotvorna 9, 13, 14, 43,
106, 161
zloženska 13
vršilec dejanja 48, 51, 136, 170,
175, 176, 190, 190, 191
vsebina 27, 28, 30

Z

zgodovina, besedotvorna 7
zlaganje 9, 13, 14, 17, 20, 26, 29,
206, 207
medponsko-priponsko 154, 155
zloženska 13, 21, 23, 29, 34, 40
determinativna 21, 24, 32
glagolska 186
hipotetična 21
imenska 41
medponsko-priponska 49, 55,
137, 186
odvisnostna 24, 32
osebкова 184
pridevniška 15, 18
podredna 22, 185
primarna 24, 25
primična 184
pripredna 22, 133, 185
samostalniška 15, 16, 18, 160
sekundarna 21, 25
svojtvena 23, 24, 35
vezavna 184
zveza
besedna 41
stalna 7
kalkirana 162